

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі
М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

**Жастар және ғылым-2020"халықаралық
ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической
онлайн-конференции
«Молодежь и наука-2020»**

IV

Петропавл қ., 2020 ж.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

**Жастар және ғылым-2020"халықаралық
ғылыми-тәжірибелік онлайн-
конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ**

(10 сәуір)

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической
онлайн-конференции
«Молодежь и наука-2020»

(10 апреля)

IV

**Петропавл
2020**

**УДК 001(063)
ББК 72
М 75**

*Издается по решению Научно-технического совета
Северо-Казахстанского государственного университета
им. М. Козыбаева (протокол №8 от 23.04.2020 г.)*

Редакционная коллегия:

Исакаев Е.М. – к.б.н., доцент, и.о. ректора Северо-Казахстанского государственного университета им. М. Козыбаева – председатель

Ибраева А.Г. – д.и.н., профессор, проректор по науке и инновациям Северо-Казахстанского государственного университета им. М. Козыбаева – заместитель председателя

Валиева М.М. – к.э.н., декан факультета истории, экономики и права

Пашков С.В. – к.г.н., декан факультета математики и естественных наук

Хайруллин Б.Т. – к.т.н., декан факультета инженерии и цифровых технологий

Иманов А.К. – к.п.н., и.о. декана педагогического факультета

Сабиева Е.В. – к.ф.н., директор института языка и литературы

Шаяхметова А.С. – к.с/х.н., декан агротехнологического факультета

Савенкова И.В. - к.с/х.н., заместитель декана АФ по НР и МК

Доскенова Б.Б. - к.б.н., заместитель декана ФМЕН по НР и МК

Добровольская Л.В. – к.п.н., заместитель декана ПФ по НР и МК

Гертнер Е.Г. - заместитель директора ИЯиЛ по НР и МК

Есембекова Д.Т. - заместитель декана ФМЕН по НР и МК

Атыгаев Т.Б. - заместитель декана ФИЦТ по НР и МК

М 75 «Молодежь и наука-2020»: материалы международной научно-практической конференции: в 4-х томах. Т. 4. – Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2020. - 168 с.

ISBN 978-601-223-211-0

Сборник содержит материалы Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука-2020». Здесь представлены тезисы научных докладов казахстанских и зарубежных ученых, а также молодых исследователей в различных отраслях современной науки. Издание представляет интерес для преподавателей вузов, средних, средних специальных учебных заведений, а также для широкого круга читателей, интересующихся современными разработками в самых разных сферах знаний.

Основные направления научных работ, представленных в 4-м томе: «Актуальные вопросы, экономики, права истории и журналистики».

**УДК 001(063)
ББК 72**

ISBN 978-601-223-211-0

**Жастар және ғылым-2020"халықаралық
ғылыми-тәжірибелік онлайн-
конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ**

(2020 ж. 10 сәуір)

**МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической
онлайн-конференции
«Молодежь и наука-2020»**

(10 апреля 2020 г.)

Отпечатано в ИПО СКГУ им. М. Козыбаева.

**6 СЕКЦИЯ. ЭКОНОМИКА, ҚҰҚЫҚ, ТАРИХ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**
**СЕКЦИЯ 6. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ЭКОНОМИКИ, ПРАВА, ИСТОРИИ И
ЖУРНАЛИСТИКИ**

ЭОЖ 631.16

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АГРАРЛЫҚ БИЗНЕСІН НЕСИЕЛЕУ
САЛАСЫНДАҒЫ ТӘУЕКЕЛДЕРДІҢ ЖАҒДАЙЫ МЕН БАҒАЛАУЫ**

Әбутәліп Д.О.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Қазіргі ғылыми әдебиеттерде ауылдық аумақтарының даму мәселелеріне үлкен мағына бөлінеді. Солардың бірі - аграрлық бизнесті несиелеу мәселесі болып отыр.

Мысалы, А.М. Уәхитжанова, Агроөнеркәсіптік кешені субъектілерінің бәсекеге қабілеттілікті қаржылық қамтамасыз ету құралы ретінде несиелеуді қарастыра отыра, Агроөнеркәсіптік кешені субъектілерін кредиттеу процесіне мемлекеттің кірісу қажеттілігі, оның агроөнеркәсіптік мекемелердің жұмысын тежейтін мәселелерді шешуге мүмкіндік жасайтын кредиттік, банктік, сақтандыру жүйесі негізіндегі тұрақты дамуы негіздеуде [2].

Соған қоса, Г.Ф. Шинет, Г.С. Бердибекова и И.П. Кенжебекова, еліміздің және халықтың азық-түлік қауіпсіздігін азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету аспектілерін зерттеуде, айналым қаражатының маусымдылығы, бірқалыпты қозғалысы олардың АӨК кәсіпорындарында жетіспеушілігін тудыратынын белгіледі. Осыған байланысты, зерттеушілердің пікірі бойынша, шаруалардың несиелі ресурстарынан қажеттілігі бар. Авторлармен аграрлық секторда несиелік қатынастардың дамуына кедергі келтіретін мәселелер көрсетілген. Соған несиені пайдаланғаны үшін жоғары пайыздық мөлшерлемелер, несиелі қабілеттігін талдаудағы қиындықтар, әр түрлі мерзімді несиелердің қажеттілігі, ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігі жатады [4].

Н.А. Үмбеталиев, ауылдық кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың әртүрлі аспектілерін зерттеумен айналыса отыра, ауылшаруашылық салалардың инвестициялық тартымдылығын арттыру мақсатында, АӨК жобаларын қаржыландыру, кредиторлар мен инвесторлар тәуекелдерін азайту үшін несиелерді арзандатуға бағытталған қаржылық құралдардың бірнешеуін пайдалану қажеттігін айтады [3].

Д.А. Қалдияров және Ж.А. Асанова, АӨК ауылшаруашылық кооперативтерінің дамуы жайлы ойлаулары бойынша, ауылшаруашылық кооперативтерінің қызметін мемлекеттік реттеу арқылы ауылшаруашылық мекемелердің жоғары дәрежеде қызмет етуінің тиімділігі қамтамасыз етіледі: бағалық және кредит саясат, бюджеттік қолдау, салық жеңілдіктерін беру және т.б. белгіледі [1].

Қазақстан Республикасында ауылшаруашылықты дамыту бойынша белсенді түрде бағдарламалар әзірленеді және енгізіледі, әсіресе мал шаруашылығы мен егіншілік шаруашылығында. Солардың ішінен автор «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасын бөліп отыр.

Осы Мемлекеттік бағдарламаның негізгі бағыттарын жүзеге асыруы, ауылдық тұрғындардың өмір сапасын арттыру, жұмыссыздық деңгейін төмендету және жұмыспен қамту деңгейін арту, ауылдық елді мекендерде кәсіпкерлікті дамыту жатады.

Осы бағдарламаның мақсаты халықты нәтижелі жұмыспен қамтуды жәрдемдесу және азаматтарды кәсіпкерлікке тарту болып отыр.

Осы бағдарлама мақсатты көрсеткіштерінің серпіні 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1. «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасының орындалу нәтижелері», %

№ п/п	Мақсатты көрсеткіштері	2017	2018	2019	2020	2021
1	Жұмыссыздық деңгейі	4,9	4,9	4,8	4,8	4,8
2	Жұмыс күшінің құрамындағы негізгі, орта, жалпы және бастауыш білімі бар еңбек ресурстарының үлесі	25	24	23	22	20
3	Жұмыспен қамтылған халықтың басқа санаттары құрамындағы нәтижесіз жұмыспен қамтылғандардың үлесі	15	14	13	12	10
4	Белсенді жұмыс істейтін ШОБ субъектілерінің өсімі	3	5	7	9	10

Сонымен,

- 2021 жылда Қазақстан Республикасында жұмыссыздық деңгейі 4,8 % болу керек;

- жұмыс күшінің құрамындағы негізгі, орта, жалпы және бастауыш білімі бар еңбек ресурстарының үлесі 20% болу керек;

- нәтижесіз жұмыспен қамтылғандардың үлесі 10%-ға жетеді;

- белсенді жұмыс істейтін ШОБ субъектілерінің өсімі 10 %-ды құрайды.

Бұл бағдарлама, 2011 жылдан бастап іске асырылған «Жұмыспен қамту 2020 жол картасы» бағдарламаның логикалық жалғасы болып отыр. Оның негізгі мақсаты жұмыссыздарды, өз бетінше жұмыспен қамтылғандарды және күнкөрісі төмен халықты еңбек қызметке белсенді қатысуға қатыстыру бойынша шараларды жүзеге асыруы болды.

Мысалы, осы мемлекеттік бағдарлама аясында 2012-2018 жылдар кезеңінде Солтүстік Қазақстан облысы Қызылжар ауданында 264 адам 767,59 млн. теңге соммасында несие алды.

Бағдарламаның шартына сәйкес жаңа кәсіпорындар ашу және әрекет етуші шағын бизнеске несие беру жобаланды.

Осы уақыт ішінде мал шаруашылығы дамуына 147 қатысушыға несие берілді.

Тағы бір бағдарламаның шартысы жаңа және қосымша жұмыс орындар ашуы, жергілікті бюджетке салықтың түсімдерінің түсуі болды.

Нәтижесінде қарастырылған кезеңде 181 қосымша жаңа жұмыс орны ашылды және 20,269 млн. теңге салық жиналды.

Осы Мемлекеттік бағдарламаға қосымша болғаны, 2018 жылдан бастап жаппай жүзеге асыра бастаған, «Бастау Бизнес» апробацияланған пилоттық жоба аясында, бастауыш кәсіпкерлерді оқуы болды.

Осы пилоттық жобаның мақсаты кәсіпкерлік негіздерінің базалық білімдерін, экономика, менеджмент, маркетинг, құқықтану және АӨК негіздері сияқты осы бағыттар бойынша салалық білімдерін ауылдықтармен білім алу, өзінің тандауына жауапкершілікті дағдыландыру және кәсіпкерлік ойлау құрылымын, өмірлік ұстанымның белсенділігін қалыптастыру, қазіргі нарықтық жағдайда болашақ өзіндік қызмет үшін практикалық базалық дағдыларын құру болып отыр.

Қызылжар ауданы мысалы ретінде көрсетілген, мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асыруын сараптау барысында, мақсатты көрсеткіштерінің жетістікке жету кезінде, теріс ықпал тигізе алатын, келесі проблемалық сұрақтар, тәуекелдер және факторлар көрсетілген:

- бағдарлама қатысушылар, көбінесе, айналымды ақшалай қаражат жетіспеушіліктен немесе зейнет жасқа жетуіне байланысты өзінің қызметін жалғастырмайды;

- аудандағы бизнес салаларының дамуына әлсіз ықпал етуі;

- басқа мемлекеттік бағдарламаларда (мысалы, «Бастау Бизнес») ауылдық тұрғындары қатысудың төмен белсенділігі және шағын несие беру теңгерілмегендігі;

- қосымша жаңа жұмыс орындар санын біршама аз құруы, әлеуметтік мәселелерді тым толық шешу мүмкіндік бермеуі;

- қарастырылған ауданда «халықтың көп несие алушылық» құбылысы пайда болуы.

Өткізілген сараптау негізінде автор аграрлық несиелендіру саласында тәуекелдер төмендетуді мүмкіндік бере алатын, келесі іс-шараларды ұсынады:

- нарықта кәсіпорынды сақтау мақсатында, бастауыш кәсіпкерлерді сүйемелдеу механизмді қарастыру;

- аудан экономикасы салаларының сұранысы бар бағыттар бойынша қаражатты бөлу мүмкіндігін қайта қарастыру;

- қашықтық принципі және ауылдық округтердің дамуы бойынша «Бастау Бизнес» бағдарламасында оқыту және несие беру механизмдерді жетілдіру;

- қосымша жаңа жұмыс орындарын құру және жергілікті салық төлеу барысында бастауыш кәсіпкерлерге (салық тыныстамасын) жеңілдіктер беру;

- «халықтың көп несие алушылық» деңгейін қадағалау бойынша ауданішілік тізілімді құрастыру.

Жалпы айтқанда, бүгінгі күні мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыруда үздіксіз мониторингті өткізуді, аймақтарды тиімді дамуына бағытталған, жаңа механизмдер мен құралдар құрастыруды және енгізуді санаймын. Бұл айтарлықтай дәрежеде ауылдық жерлерде тұратын, адамдардың өмір деңгейінің және сапасының өсуіне ықпал етеді.

Әдебиет:

1. Қалдияров Д.А., Асанова Ж.А. Ресейдің АӨК-дегі ауылшаруашылық кооперацияның дамуы // Агронарық мәселелері. – Алматы, 2017. – б. 124-128.
2. Уәхитжанова А.М., Агроөнеркәсіптік кешеннің субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін қаржылық қамтамасыз етудің құралы ретінде кредиттеу // Агронарық мәселелері. – Алматы, 2017. – б. 170-176.
3. Үмбеталиев Н.А. Ауылдық кәсіпкерлікке мемлекеттік қолдау көрсету // Агронарық мәселелері. – Алматы, 2017. – б. 96-100.
4. Шінет Г.Ғ., Бердибекова Г.С., Кенжебекова И.П., Қазақстанның АӨК-нің банктік несиелеу // Агронарық мәселелері. – Алматы, 2018. – б. 98-104.

POS-ТЕРМИНАЛЫ КАК ОСОЗНАННАЯ РЕАЛЬНОСТЬ

Айсин О.А.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Все большее распространение на мировом финансовом рынке занимает безналичный расчет. В 2019 году объем мирового рынка торговых терминалов оценивался в 69,0 млрд. долларов США, и есть предположения, что в течение прогнозируемого периода он увеличится еще на 7,5%. Растущий спрос на бесконтактные и безналичные платежи, унификация внутримагазинных и онлайн-продаж, а также необходимость следить за запасами способствовали внедрению интегрированных торговых терминалов (POS-терминалов).

Итак, POS-терминалы — это один из немногих методов, используемых для электронных платежей в современном малом и среднем бизнесе. Это электронное устройство, которое можно использовать для оплаты с помощью кредитной или дебетовой карты в торговых точках предпринимателей. Когда владелец магазина или работник розничной торговли осуществляет транзакцию с картой через POS-терминал, устройство считывает информацию о карте и проверяет денежные средства на банковском счете клиента. Если средств достаточно, он обрабатывает платеж. Распечатка чека произведенного платежа может быть сделана сразу после успешной транзакции. Таким образом, POS-терминал — это эффективная и доступная аппаратная система для обработки карточных платежей клиентов среднего и малого бизнеса. Система эффективна тем, что программное обеспечение для считывания кредитных и дебетовых карт уже встроено в аппаратное обеспечение POS-терминала. А это экономит время предпринимателей, указывает на прозрачность малого и среднего бизнеса, и является безопасным способом оплаты по сравнению с наличным (контактным) методом.

В отличие от наличных денег, кредитная или дебетовая карта занимает очень мало места в кошельке покупателя. Зачастую люди вообще не носят с собой наличные, а отсутствие POS-терминала в магазине, ресторане, клубе или другом торговом месте приводит к тому, что клиент, имеющий достаточную сумму средств на карте, отказывается от покупки. Поиск банкомата для снятия наличных и возврата в магазин означает потерю времени, и в зависимости от банка, которому принадлежит банкомат, может взиматься комиссия за операцию. Таким образом, в двадцать первом веке оплата картой через POS-терминалы уже давно стала обычной практикой.

Такие устройства значительно упрощают различные торговые операции, а также помогают отслеживать продажи, их количество и контролировать безопасность. Они необходимы всем предпринимателям среднего и малого бизнеса, которые принимают оплату от клиентов за любые товары или услуги и имеют свой собственный банковский счет: клиенты могут произвести безналичный расчет, а также можно быстро отменить операцию, если человек на кассе вдруг решит отменить покупку; вся информация о выполненных операциях остается в памяти компьютера, к которому подключены устройства, что позволяет быстро рассчитать сумму прибыли и сформировать отчеты о результатах продаж; работа с терминалами требует использования специальных идентификаторов, которые выдаются каждому сотруднику — это позволяет исключить недостачи и другие манипуляции со стороны персонала малого и среднего бизнеса.

Положительная потребность в POS-терминалах для малого и среднего бизнеса определяется быстротой операций: предприниматель больше не считает деньги клиента и необходимую сумму сдачи, а оплата картой через POS-терминал занимает в два-три раза меньше времени, чем оплата наличными. Если предприниматель использует бесконтактные банковские карты, подключенные к платежному терминалу с помощью технологии NFC (бесконтактная связь), покупатель может только провести картой по считывающему устройству терминала. Таким образом, технологически обработка таких операций занимает все меньше и меньше времени, а обработка данных - всего до 5 секунд. Более того, POS-оборудование используется для отслеживания запасов, позволяет узнать, сколько свободных единиц находится на складе, получить своевременную информацию о запасах и упростить процесс инвентаризации.

Рассмотрим ситуацию на рынке Казахстана. По состоянию на 1 февраля 2020 года в обращении находится 33,9 млн. платежных карточек, а количество держателей данных карточек составило – 30,7 млн. человек (по сравнению с ситуацией на аналогичную дату 2019 года наблюдается рост на 43,4% и 57,6% соответственно). Наиболее распространенными являются дебетные карточки, их доля составляет 77,0%, доля кредитных карточек – 19,2%. На долю дебетных с кредитным лимитом и предоплаченных карточек приходится 2,2% и 1,6% соответственно.

В январе 2020 года объемы транзакций с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов составили 2786,6 млрд. тенге (рост по сравнению с январем 2019 года 44,4%). Количество транзакций за январь 2020 года составило 167,3 млн. транзакций и увеличилось по сравнению с январем 2019 года на 75,4%. При этом количество безналичных транзакций выросло в 2,1 раза (количество составило 142,4 млн. единиц) и сумма – в 2,4 раза (объем составил 1651,9 млрд. тенге). Основная доля безналичных операций в Казахстане совершена посредством интернет/мобильного банкинга (44,7% и 74,3%, соответственно) и POS-терминалов (55,0% и 24,7% от общего количества и объема безналичных платежей и переводов денег) [1].

На рисунке 1 представлена динамика показателей по POS-терминалам в Казахстане в период за 2019 год.

Рисунок 1. Динамика показателей по POS-терминалам в Казахстане

Наглядно видно, что с 3 квартала 2019 года наблюдается значительный прирост общего количества POS-терминалов страны. По состоянию на 1 января 2020 года количество POS-терминалов Казахстана достигло 170410 штук, в т.ч.: у торговых предприятий 161690 штук; в банках 8720 штук. (по сравнению с ситуацией на

аналогичную дату 2019 года – рост на 25,5% и 27,3%, снижение на 1,1% соответственно)

Ниже на рисунке 2, представлены показатели в разрезе регионов по состоянию на 01.01.2020.

Рисунок 2. Показатели POS-терминалов в разрезе регионов

Анализ показывает, что Северо-Казахстанская область занимает 12-ое место по числу POS-терминалов с количеством 3782 штук, а количество торговых предприятий оборудованных POS-терминалами всего 1845 единиц, что не позволяет области подняться выше 13 места.

Однако, данные за 2019 год показывают положительную динамику данного вопроса по Северо-Казахстанской области, что позволяет рассчитывать на повышение уровня обеспеченности POS-терминалами.

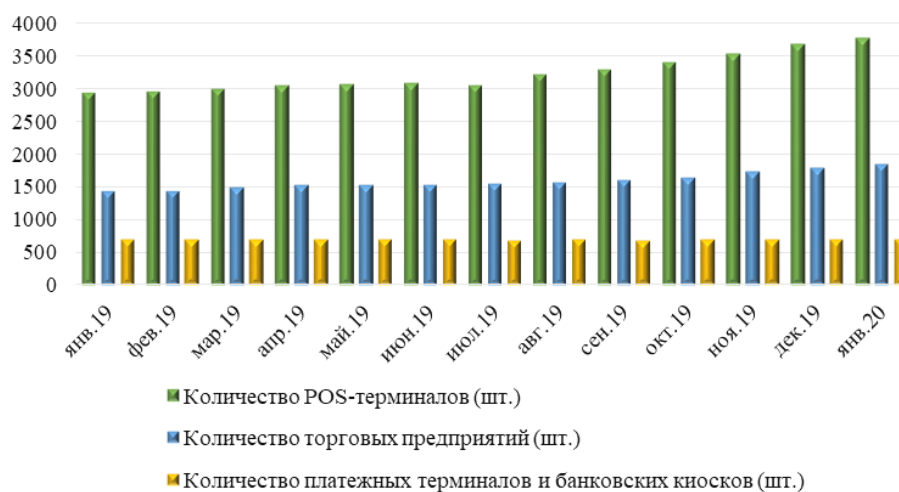

Рисунок 3. Показатели POS-терминалов по Северо-Казахстанской области

Так в 2019 году темп роста количества POS-терминалов по области составил 129%, что превышает аналогичный показатель по всему Казахстану. Такая же ситуация отмечается по количеству торговых точек, обеспеченных устройствами. В Северо-Казахстанской области их количество возросло на 30%, что выше на 3% роста данного показателя в целом по стране.

В своем Послании «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» Президент страны Касым-Жомарт Токаев отметил, что высокая комиссия банков является сдерживающим фактором увеличения объемов безналичных платежей[2]. Безналичные платежи процветают во всех развитых странах благодаря легкости оплаты, беспрепятственным покупкам и онлайн-платежам. Кроме того, с изменением технологий в дебетовых и кредитных картах бесконтактные платежи стали популярными для совершения быстрой покупки без ввода PIN-кода. Этот способ оплаты использует технологию радиочастотной идентификации или ближней полевой связи (NFC) для обеспечения безопасности транзакций в течение нескольких секунд. Эта технология не только сокращает время транзакций, но и помогает улучшить опыт покупок, тем самым увеличивая спрос на системы точек продаж. Кроме того, внедрение облачной системы POS-терминалов, которая является доступной и может быть удаленно обновлена, сокращает время простоя малого и среднего бизнеса. Таким образом, растущий спрос на удобные безналичные функции, такие как управление счетами, управление запасами и печать квитанций, является движущей силой спроса на POS-терминалы в малом и среднем бизнесе.

За последние несколько лет как аппаратное, так и программное обеспечение POS-терминалов улучшилось, что обеспечило мобильность и безопасность транзакций, а также способствовало работоспособности малого и среднего предпринимательства. Поэтому ожидается, что увеличение инвестиций в сквозную технологию шифрования для обеспечения безопасных платежных решений и их пригодности для клиентов повысит надежность и спрос на терминалы малого и среднего бизнеса. Кроме того, интеграция многофункционального программного обеспечения в POS-терминалы принесет пользу различным приложениям в обеспечении безопасной оплаты, анализе данных клиентов и хранении информации о сотрудниках. Таким образом, POS-терминалы можно использовать в качестве мощного инструмента малого и среднего бизнеса для дистанционного управления персоналом, для мониторинга их производительности и создания удовлетворенной рабочей силы.

Однако стоит помнить, что несоблюдение стандартов безопасности данных индустрии платежных карт повышает вероятность нарушения данных карт, что может негативно сказаться на доверии клиентов и репутации малого и среднего предпринимательства. Приведем также некоторые недостатки использования POS-терминалов в среднем и малом бизнесе: желательно вводить PIN-код с надлежащей осторожностью, так как он может быть прочитан кем-то наблюдающим; мошеннические машины могут быть использованы для копирования реквизитов карты; POS-терминал или система стоят дороже по сравнению со старыми кассовыми аппаратами или ручными методами; надежное подключение к интернету имеет важное значение для работы POS-терминала; он может быть заражен вредоносными вирусами или программами. Тем не менее, кассир обслуживает держателей карт с оплатой через терминал в считанные секунды, выбрав соответствующий набор кодов несколькими щелчками кнопки. Чем меньше ошибок у оператора, тем выше скорость обслуживания клиентов и тем выше выручка торгового объекта. Так же оплата через POS-терминал практически полностью исключает ошибки, связанные с человеческим фактором, и, как следствие, возникновение споров сводится к минимуму.

Резюмируя вышесказанное, можно отметить, что роль POS-терминалов в малом и среднем бизнесе огромна: POS-терминал на основе чипа с меньшей вероятностью будет поврежден по сравнению с магнитным свайпом; благодаря быстрой оплате, POS-терминал экономит время, проведенное в торговых точках, по сравнению с предыдущими традиционными способами; он устраняет ошибки пользователей, обнаруженные в традиционных способах оплаты; очень удобно расплачиваться с помощью цифрового способа оплаты с наличием POS-терминалов в розничных магазинах, АЗС, торговых центрах и т.д.

Таким образом, безусловно, развитие карточных платежных услуг поддерживается на государственном уровне и в глобальном масштабе как наиболее эффективная мера контроля над теневой экономикой. В случае с потребителем, использование POS-терминалов помогает систематизировать и автоматизировать контроль и учет оборота, что также облегчает возврат товара по гарантии и денег, упрощая большинство современных форм товарно-денежных отношений.

Литература:

1. Статистика по платежным карточкам [nationalbank.kz]
2. Токаев К.-Ж.К. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана // Справедливое налогообложение и разумное финансовое регулирование [www.akorda.kz]

УДК 347.1

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, ОТРАЖЕННЫЕ В КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ НОТАРИАТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С 2015 ДО 2020 ГОДА

Бекишев Б.С.

(Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова)

В Законе РК «О нотариате» нотариат определен как правовой институт по оказанию квалифицированной юридической помощи, обеспечивающий защиту прав и законных интересов физических, юридических лиц путем совершения нотариальных действий. Однако нотариат в Казахстане не только является правовым институтом, но и представляет собой систему органов и должностных лиц, которые в соответствии с Законом РК «О нотариате» уполномочены совершать нотариальные действия.

Нотариальное действие - это предусмотренные законом и осуществляемое нотариусом или должностным лицом от имени РК юридически значимое действие, совершаемое в интересах физических и юридических лиц и направленное на закрепление бесспорных гражданских прав и фактов и исполняемое в целях обеспечения защиты прав и законных интересов обратившихся лиц. Основную массу нотариальных действий в Казахстане совершают частные нотариусы, которые в своей деятельности руководствуются Законом о нотариате и иными нормативными правовыми актами.

Самой большой на сегодняшний день проблем нотариата является, проблема отказа от государственного регулирования численности нотариусов в нотариальных округах. На это обращают внимание многие исследователи казахстанского нотариата, и прежде всего сами нотариусы. По словам юриста Е. Бурибаева, в Казахстане, несмотря на активное сопротивление нотариального сообщества, в начале 2012 года была

проведена реформа допуска к осуществлению нотариальной деятельности, а именно была отменена система квотирования нотариусов, был упразднен конкурсный отбор на занятие должности частного нотариуса. Сегодня любое лицо, имеющее лицензию на право занятия нотариальной деятельности, имеет возможность вступить в члены нотариальной палаты, при наличии офисного помещения приступить к работе в качестве нотариуса. При этом не существует какого-либо ограничения числа нотариусов, работающих в одной и той же местности [1, с.20].

Если к концу 2011 года в Казахстане осуществляли свою деятельность около 2000 частных нотариусов, то к завершению 2017 года их количество составило уже 4025 [2, с.22]. На обслуживание одного нотариуса в среднем по республике приходится 4650 человек, в том числе в столице Нур-Султане на одного нотариуса приходится 1200 жителей, в городе Алматы - 2000 человек. В настоящее время этот показатель в четыре раза ниже стандарта, предусмотренного латинским нотариатом. По этому критерию ныне Казахстан относится к числу «перенасыщенных» стран по количеству нотариусов. Для сравнения: в Германии на 82 млн. жителей приходится около 10 тыс. нотариусов (один на 8200 жителей); во Франции на 65 млн. жителей - около 9500 нотариусов (один на 6900 жителей); в Монголии на 2,7 млн. жителей - около 190 нотариусов (один на 20000 жителей); в России на 143 млн. жителей - около 7 000 нотариусов (один на 20 000 жителей); в КНР на 1,3 млрд. жителей - около 11 000 нотариусов (один на 120 000 жителей); В Японии на 127 млн. жителей 550 нотариусов (один нотариус примерно на 230 тысяч человек) [3].

Е. Бурибаев отмечает, что снятие количественных ограничений для должностей нотариусов привело к следующим негативным последствиям:

1) Был нарушен территориальный и качественный баланс в сфере нотариальной деятельности. Так, с территориальной точки зрения значительно увеличилось количество нотариусов в экономически и социально развитых регионах страны, с одновременным принципиальным снижением числа нотариусов в сельской местности, определяющим фактором в этом передвижении стала не просто борьба за прибыль, а стремление нотариусов экономически выжить в новых условиях конкуренции. Увеличение числа нотариусов повлекло снижение качества нотариальных действий, что обусловлено как низким уровнем подготовки нотариусов, так и недостаточным контролем со стороны органов юстиции за осуществлением нотариальной деятельности. Изложенное детерминировало возрастание количества споров о признании нотариальных актов недействительными, увеличение случаев привлечения нотариусов к ответственности;

2) Факт «перепроизводства» юристов учебными заведениями в Казахстане является известным, профессия нотариуса становится в условиях невостребованности юристов на рынке труда своеобразным решением проблемы занятости. В редких случаях представители юридических профессий сознательно идут в частные нотариусы;

3) Усиление экономической конкуренции между нотариусами, которая неприемлема в любой публичной сфере. Конкуренция сопровождается демпингом нотариальных тарифов, увеличением числа незаконных нотариальных актов, взаимоотношения нотариуса и обращающегося лица нередко приобретают черты рыночного торга услугами. Отдельные нотариусы соглашаются совершать любые нотариальные действия, в том числе сомнительного характера, лишь бы получить какой-либо доход в условиях, когда экономическая конкуренция чрезвычайно высока;

4) снятие ограничений количества нотариусов в совокупности с общим снижением совершаемых нотариальных действий, имеющим место вследствие отмены нотариальной формы отдельных сделок (отчуждение, управления транспортными

средствами), введение электронного документооборота между государственными органами, выдачи определенных видов документов только в электронной форме, объективно повлекло снижение доходов нотариусов;

При установлении факта причинения имущественного вреда вследствие незаконного нотариального действия страховые выплаты ограничены 1000-кратным МРП, сверх этой суммы нотариус должен возмещать вред за счет собственных средств. Падение поступлений от нотариальной деятельности фактически аннулирует полную имущественную ответственность нотариуса, являющуюся гарантией законности нотариальных действий и обеспечения прав обратившихся лиц. Кроме того, снижение дохода повлекло уменьшение финансирования организации нотариальных контор, их технического, бытового обеспечения, оплаты труда сотрудников, что неизбежно детерминирует ухудшение условий осуществления нотариальных действий. Несмотря на установленные законом требования к офисному помещению для совершения нотариальных действий, офисы вновь назначенных нотариусов представляют собой небольшие съемные кабинеты, минимально оборудованные мебелью и техникой;

5) увеличение числа нотариусов повлекло снижение качества нотариальных действий, что обусловлено как низким уровнем подготовки вновь принятых нотариусов, так и недостаточным контролем со стороны органов юстиции за осуществлением нотариальной деятельности [1, с. 20-22].

С исследованной выше проблемой связана проблема доступа к нотариальной профессии и качества оказания нотариальных услуг. Доступ к профессии - это не только сложный узел неразрешенных на сегодняшний день законодательных проблем, но и клубок этических проблем. С принятием соответствующих законов произошло необоснованное увеличение количества должностей нотариусов. Население хочет видеть в нотариусе гаранта, однако всем известно, какие проблемы возникают довольно часто в правоприменительной практике. Например, признаются в судебном порядке недействительными доверенность или удостоверенный нотариусом договор.

Все это происходит из-за неконтролируемого, хаотичного увеличения числа нотариусов, из-за ослабления позиций нотариальных палат по организации и контролю за нотариальной деятельностью нотариусов, а также из-за неприменения мер и санкций к нотариусам. У некоторых нотариусов смысл нотариальной деятельности заключается только в приближении расположения своего места работы к зданиям Центра обслуживания населения и увеличении своего дохода нотариальными действиями бланочного вида, сговором с лицами, занимающимися недвижимостью, с тем, чтобы только у него оформляли сделки по отчуждению недвижимого имущества [5, с. 42-43].

В Обобщении по соблюдению нотариальным сообществом Республики Казахстан профессионально-этических норм и имиджу отмечено, что, сняв ограничение максимального количества нотариусов, законодатель поставил нас в позицию адаптации к нынешним условиям формирования устойчивого нотариального сообщества. Никакого аналога этому в международном праве нет, так как все мировые правовые системы, внутреннее законодательство других государств и всё мировое нотариальное сообщество категорично отвергает такую позицию. В этих условиях произошел резкий и главное хаотичный выброс в нотариальное сообщество людей, квалификация которых как нотариусов имеет сомнительное обоснование.

Имеет место целый ряд случаев, когда в члены нотариальных палат вступают лица, имеющие лицензию на право занятия нотариальной деятельностью, но в качестве подтверждения стажа по юридической специальности предоставляют сведения о нахождении в должности управленческого состава различных подразделений правоохранительных органов, юристами у индивидуальных предпринимателей, деятельность которых не предполагает юридическое сопровождение. В корне неверное мнение о том,

что нахождение лица в структуре правоохранительных органов или иных государственных органах, деятельность которых связана с контролем исполнения законодательства, является основанием для отнесения его деятельности к юридической специальности [5, с.43].

Что касается отмеченной в Концепции тенденции по вытеснению нотариата на законодательном уровне из сферы гражданского оборота, которая нарастает в последние годы, то, по словам Е. Бурибаева, нотариальная форма сделки и удостоверения фактов постепенно устраняется из гражданского оборота [6, с.10].

Как пишет по Н. Елегенова, Кодекс чести нотариуса не является нормативно-правовым актом, что на практике лишает права привлекать частных нотариусов к дисциплинарным видам ответственности. Такое положение вещей приводит к тому, что при одном и том же нарушении закона, допущенном государственным и частным нотариусом, на государственного нотариуса накладывается санкция в виде замечания либо выговора, а частный нотариус несет неизбежно риск приостановления действия государственной лицензии на право занятия нотариальной деятельностью сроком на 6 месяцев. Это ставит в неравное положение государственного и частного нотариуса и приводит к дискриминации по профессиональному признаку. В результате приостановления действия лицензии частный нотариус, для которого нотариальная деятельность является основным источником дохода, так как нотариусу запрещено заниматься предпринимательской либо иной оплачиваемой деятельностью, теряет возможность осуществлять свою трудовую деятельность и фактически лишается средств существования. Нотариус должен иметь право на период приостановления осуществлять трудовую деятельность в другой сфере. Приостановление действия лицензии, так же, как и лишение лицензии нотариуса, в теории права является мерой административного воздействия, то есть видом административной ответственности. В связи с чем, представляется неконституционным положение ст. 10 Закона о том, что приостановление действия лицензии производится только по решению Министерства юстиции, а не по решению суда, что противоречит Конституции РК и положениям Кодекса РК об административных правонарушениях [7, с.13-14].

Таким образом, отсутствие законодательного регулирования судебного порядка приостановления действия лицензии нотариуса, на практике приводит к возможным злоупотреблениям со стороны органов юстиции и существенному ограничению прав нотариусов. Из вышеизложенного следует, что решение о приостановлении действия лицензии нотариуса должно рассматриваться только в судебном органе, что обеспечит гарантийный характер недопущения произвольного прекращения полномочий нотариуса [7, с.14]. Нотариальная практика стала весьма разнообразной, появились новые виды договоров, новые объекты права. Тариф же остается незыблемым. Нельзя даже сопоставить объем проводимой работы и ответственность при удостоверении, например, договора купли-продажи однокомнатной квартиры и многоэтажного бизнес-центра, при котором действующий тариф устанавливает одинаковую цену, что за первый, что за второй объект. Здоровая конкуренция может появиться только при получении нотариусом соразмерной экономической отдачи от результатов своей интеллектуальной деятельности. Ведь производимый нотариусом «продукт», не имея материальной ценности, является квинтэссенцией профессионального уровня самого нотариуса [8, с. 43].

Одной из проблем преткновения является формирование тарифа из двух частей: оплата за совершение нотариальных действий и оплата за услуги правового и технического характера. Метод, разделяющий работу нотариуса на две составляющие и облагающий каждую из частей самостоятельной ставкой, имеет существенные недостатки. Работа нотариуса представляет собой синтез действий правового (проверка

принадлежности собственности) и технического характера (сшивание документов). И изготовление проекта заявителем не освобождает нотариуса от обязанности проводить его правовой анализ, проверять сопутствующие документы и нести ответственность за несоответствие его законодательству. В большинстве случаев готовый проект все равно приходится дорабатывать с учетом требований нотариальной техники, так и с правовой стороны. Вопрос также состоит в том, что законодательство никогда не содержало, как не содержит и до сих пор, определений терминов «нотариальные действия», «технические услуги», видимо считая их само собой разумеющимися, и ограничивается только установлением перечня таких действий и услуг [9, с. 44].

Таким образом, «...нотариальные действия по своей юридической характеристике объективируют и соединяют в себе результат установления достаточно большого фактического состава. И вычленив из данного синтезированного действия отдельную часть, чтобы назвать ее правовой или технической услугой, и уж тем более услугой дополнительной, вероятно, возможно, но совершенно бессмысленно. Хотя бы в силу того, нотариальное действие может считаться таковым, если оно содержит в себе все вышеперечисленные действия в обязательной совокупности. И исключение любого из элементов влечет за собой потенциальную недействительность нотариального действия [9, с.47]. Также следует обратить внимание и на следующий аспект проблемы, связанный с оплатой нотариальных услуг. В соответствии с действующим законодательством, нотариусы освобождают от оплаты за оказываемые услуги 10 категорий физических и юридических лиц. При этом возложенная государством обязанность по освобождению социально уязвимых слоев населения от оплаты нотариальных действий осуществляется за счет самих же нотариусов [10, с.61].

На сегодняшний день проблемами казахстанского нотариата в видении Концепции развития нотариата в Республике Казахстан на период с 2015 до 2020 являются: 1)отказ от государственного регулирования численности нотариусов в нотариальных округах и конкурсного отбора нотариусов; 2)односторонний государственный контроль в нотариальной сфере; 3)закрепление в законе оплату нотариальных действий, состоящую из двух частей - ставок государственной пошлины и размеров оплаты услуг правового и технического характера, содержащихся в различных законодательных актах; 4)тенденция по вытеснению нотариата на законодательном уровне из сферы гражданского оборота;

Большая часть этих проблем взаимосвязана и наиболее острой на сегодняшний день проблемой породившей комплекс проблем, является проблема отказа от государственного регулирования численности нотариусов в нотариальных округах и конкурсного отбора нотариусов. Такой подход привел к численному увеличению количества нотариусов более чем в два раза, что вызвало падение доходов нотариусов и сложности с самофинансированием их деятельности. Указанные изменения произошли на фоне постепенного сокращения количества совершаемых в Казахстане нотариальных действий. Все это вызвало усиление конкуренции среди нотариусов, роста правонарушений с их стороны. Этот процесс характеризовался также падением качества оказываемых нотариусами услуг, прежде всего тех, кто приступил к осуществлению нотариальной деятельности уже после проведения реформ 2011-2012 годов. Нотариальное сообщество видит пути устранения возникших проблем в возврате к прежней системе государственного регулирования численности нотариусов в нотариальных округах и конкурсного отбора, ужесточения требований к претендентам на занятие нотариальной деятельностью, увеличения числа нотариальных действий, закрепление в законодательстве требования об обязательном нотариальном удостоверении сделок, пересмотра законодательного подхода к нотариальным тарифам. На решение всех этих проблем направлена Концепция развития нотариата в

Республики Казахстан на период с 2015 до 2020 года, утвержденная XI внеочередным Съездом представителей территориальных нотариальных палат от 3 апреля 2015 года.

Литература:

1. Бурибаев Е. Постановка вопроса о необходимости ограничения числа частных нотариусов //Бюллетень нотариуса. - 2014. - № 4. - с.20-23
2. Обобщение информации территориальных нотариальных палат за 2017 год //Бюллетень нотариуса. - 2018. - № 1. - с.22-27
3. Жанабилова А. Нотариат как правовой институт защиты конституционных прав граждан //Бюллетень нотариуса. - 2015. - № 3. - с.5-7
4. Ильясова Г.А., Аталикова А.С. О правовом статусе нотариусов по законодательству Республики Казахстан //<https://www.zakon.kz/4622236-o-pravovom-statuse-notariusov-po.html>
5. Обобщение по соблюдению нотариальным сообществом Республики Казахстан профессионально-этических норм и имиджу, определенных профессиональным Кодексом чести нотариусов Республики Казахстан // Бюллетень нотариуса. - 2015. - № 4. - с. 32-46
6. Бурибаев Е. Обеспечение конституционных прав и свобод личности в нотариальной деятельности // Бюллетень нотариуса. - 2015. - № 3. - с. 7-11
7. Елегенова Н. О соответствии Закона РК «О нотариате» нормам Конституции Республики Казахстан // Бюллетень нотариуса. - 2014. - № 5. - с. 13-15
8. Полумордвинов О. Нотариальный тариф: вчера, сегодня, завтра //Бюллетень нотариуса. - 2015. - № 5. - с. 42-50
9. Жанабилова А. Роль и значение нотариата в регулировании рынка юридических услуг //Зангер. - 2015. - № 5 (166). - с. 60-61

УДК 691.33

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИННОВАЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТА СОЗДАНИЯ ТЕПЛИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА

Айтуллин Т.К.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Цель исследования заключалась в обосновании экономической целесообразности реализации бизнес проекта по круглогодичному выращиванию томатов, огурцов, клубники, и зелени. Показана целесообразность применения теплиц из сотового поликарбоната с энергосберегающими окнами и использованием технологии капельного полива выращиваемых культур, а также внедрения в тепличный комплекс современных технологий дозирования влаги и рационализации потребляемой электроэнергии. Выбрана технология выращивания продукции. Проведён анализ емкости рынка.

Круглогодичное выращивание овощей в тепличных условиях является одним из ключевых направлений фермерской деятельности. Именно круглогодичное выращивание позволяет обеспечить население необходимыми качественными составляющими рациона питания человека в весеннее и зимнее время года, когда выращивание в открытом грунте не представляется возможным, ввиду объективных погодных условий. Для этого используются специально предназначенные помещения, так называемые тепличные комплексы. Теплица - промышленное помещение, предназначенное для размещения в них орудий производства и для выполнения трудовых процессов, в результате которых вырабатывается промышленная продукция сельскохозяйственного производства культивационной природы происхождения[1].

История использования теплиц человеком уходит корнями в Италию XIII-го века, первоначально созданные теплицы использовали для размещения экзотических растений, которые ботаники тех лет привозили из разных уголков мира [2]. Нами для выращивания в тепличных условиях были целенаправленно выбраны именно: томаты, огурцы, зелень и клубника, так как именно эти культуры пользуются наибольшим покупательским спросом вне зависимости от времени года. Также, данные культуры не являются прихотливыми и весьма просты в посадке и сборе урожая. Конечно же, в дальнейшем при реализации бизнес проекта на практике номенклатура производимой нами сельскохозяйственной продукции будет расширяться, правда преимущественно культурами со схожими климатическими потребностями, что позволит сэкономить на климатическом оборудовании. В настоящее время тепличный бизнес развивается в южных районах нашей страны. Преимущество нашего региона при реализации продукции на местном рынке – более свежая продукция и отсутствие значительных транспортных издержек. Тепличный бизнес при правильном подходе может дать значительные экономические результаты. Но для правильной его организации необходимо для начала разобраться во всех нюансах этого дела, иначе можно потерпеть фиаско.

Было принято решение о строительстве 4 теплиц с равной площадью по 250 м² (полезная площадь 200 м²), именно эти теплицы будут составлять в совокупности тепличный комплекс. По плану будет залит фундамент, состоящий из цемента и армированного металла. Каркас будет выполнен из из металлического профиля диаметром 70 мм, что повысит надёжность конструкции.

Стены теплиц будут изготовлены из сотового поликарбоната, который в отличие от плёнки является более долговечным, энергосберегающим и светопропускающим материалом, хотя и обладает более высокой себестоимостью. Крыша, также будет из сотового поликарбоната по уже вышеперечисленным причинам. Оконные рамы изготовлены по системе евроокон с нанесением на них энергосберегающей плёнки. Внутри теплиц будет проложена система отопления. В остальном наши теплицы будут классической конструкции (рисунок 1). Все материалы для создания теплиц планируется приобретать в регионе, так как местные цены не значительно отличаются от цен в близлежащем зарубежье и регионах.

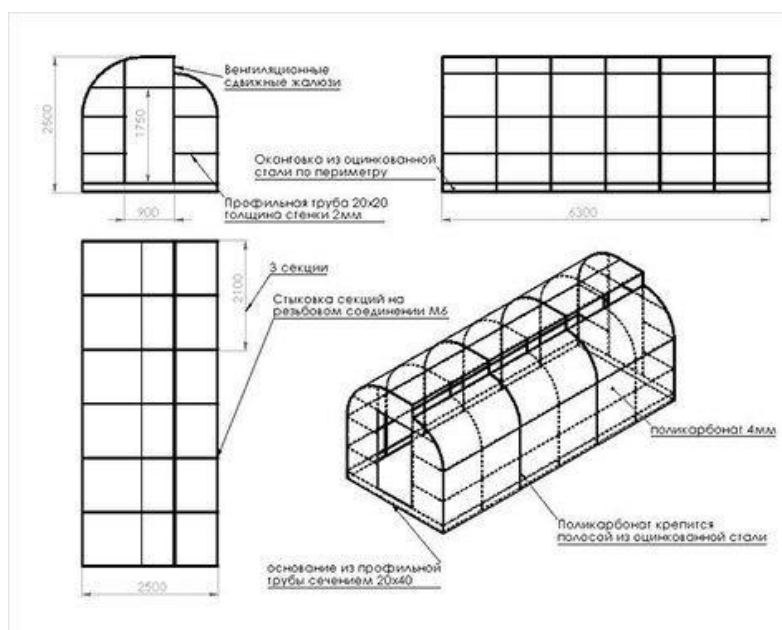

Рисунок 1. Схема конструкции теплицы

По завершению строительства в теплицы заводится система труб с твердотопливным котлом длительного горения для отопления и поддержания оптимальных климатических условий в любое время года. Именно твердотопливное отопление является наиболее дешёвым и функциональным методом отопления теплиц. Топливо загружается в котел длительного горения, подвергается процессу горения в результате которого оно распадается на частицы, давая необходимое тепло воде, находящейся в трубах, а она уже распределяет полученное тепло по площади теплицы. Использование котлов длительного горения позволяет загружать топливо раз в неделю, что экономит время.

Далее устанавливается система вентилирования теплицы. Нами был выбран форточковый метод вентилирования. Система форточной вентиляции теплиц предназначена для естественного воздухообмена замкнутого объёма теплиц с наружным воздухом через вентиляционные проёмы в кровельной части светопрозрачного ограждения. При этом методе, форточки выступают в роли толкателей для открытия либо закрытия отверстий теплицы. Со стороны форточное вентилирование выглядит как единая система, в её состав входят: поршни, толкатели, масляный цилиндр, закрепители. Когда масло, находящееся в масляном цилиндре нагревается, запускается процесс расширения, и оно выталкивает поршень, который в свою очередь при помощи поступательных движений открывает форточку. При понижении уличной температуры масло охлаждается, таким образом, происходит закрытие форточки [3].

Важным фактором выступает правильный выбор метода орошения посевов. Нами была выбрана система капельного орошения. С помощью системы капельного орошения вода и питательные растворы подаются непосредственно в зону расположения корней растений, обеспечивая постоянную увлажненность корневой системы. Вода при такой системе полива подводится индивидуально к корням каждого растения. Количество воды, поступающей к каждому растению, может быть отрегулировано индивидуально на каждом капельном дозаторе. Основным достоинством системы капельного орошения является возможность ее использования для круглосуточного полива растений без контроля человека. При поливе с применением системы капельного орошения, на поверхности почвы не образуется уплотнение поверхностного слоя почвы (корка), которого невозможно избежать при поливе растений любым другим способом (рисунок 2) [4].

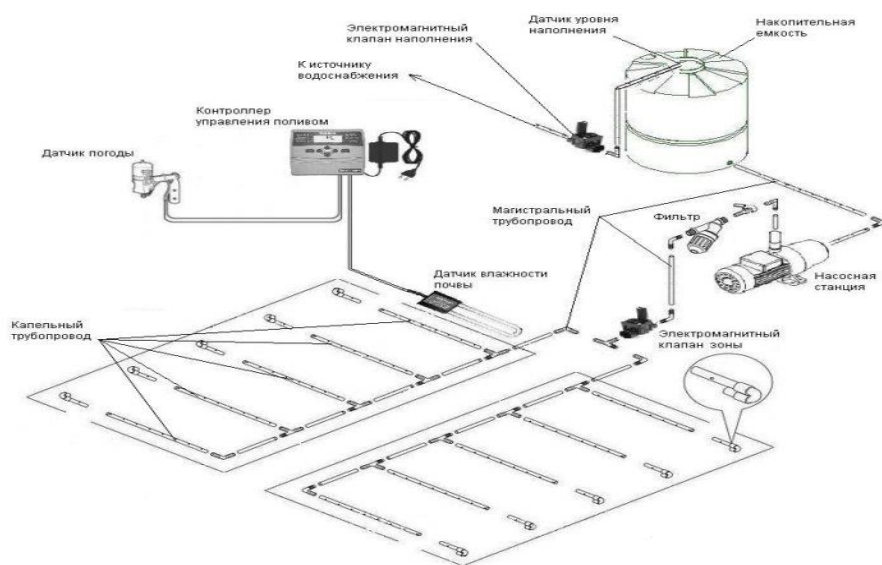

Рисунок 2. Схема капельного орошения

По подсчётам специалистов, общие потери тепла могут достигать 60%, причём 30% тепла уходит через оконные стекла. Для того, чтобы снизить до минимума тепловую потерю в помещении, применяется специальная энергосберегающая плёнка для окон. Энергосберегающая плёнка, благодаря своей структуре, отражает лучи в летнее время, предохраняя помещение от чрезмерного перегрева, и сохраняет тепло зимой, отражая лучи внутрь теплицы [5]. Экономия от внедрения энергосберегающей плёнки составит около 40% (28 000 тенге или 336 000 тенге в год). Затраты на плёнку составят 480 000 тенге на 160 м² окон (в 4 теплицах).

Микроклиматический датчик (30 МГц). Беспроводной датчик измеряет точку росы, уровень давления пара, влажности, и температуру растения. Полученные данные помогают точно определить минимально необходимое количество воды и избежать перерасхода. Датчик оборудован приборной панелью, на которой можно установить оповещения об изменении показателей, чтобы вовремя скорректировать подачу воды [5]. Ежемесячные затраты на водоснабжение 10 000 тенге (4,5 м³ воды в день на 800 м² по цене 75 тенге за куб = примерно 10 000 тенге в месяц). Площадь 800 м², так как вычитается площадь тропинок и места под оборудование. Данный датчик позволяет сэкономить до 30% это 36 000 тенге за год. Затраты на датчики 20 000 тенге (за 4 штуки для 4 теплиц).

Lumigrow - система рационального управления энергопотреблением. Данная система автоматизирует освещение и позволяет управлять им дистанционно с компьютера или смартфона. Устройство способно создавать специальный график освещения, учитывающий специфические нужды и фазы развития выращиваемых растений. Также, система хранит данные о расходе энергии, состоянии светильников и может автоматически переключать режим освещения со специального, стимулирующего рост растений, в обычный [5]. Стоимость внедрения 70 000 тенге за штуку их требуется 4 по одной для каждой теплицы, итого 280 000 тенге. Данное приобретение ориентировано на будущее. Так как через пару лет оно себе оправдывает относительно полученной экономии.

Для выращивания томатов грунт должен отвечать определенным требованиям: обладать высокой пористостью (65-75%), наименьшей влагоемкостью 45-50%, воздухоемкостью 20-25%, плотностью - 0,4-0,6 г/см². В состав грунта вводят компоненты, обладающие повышенной пористостью и водопроницаемостью. При освещении растения не только сверху, но и сбоку, в тканях разлагаются гормоны, вызывающие удлинение стебля и рассада будет невысокой и крепкой. Поэтому нужна расстановка. Размещают 20-28 растений на 1 м². Высаживают рассаду на постоянное место вертикально, не засыпая стебля. Для огурцов Относительная влажность воздуха должна составлять 70-75%. Поливают рассаду через систему дождевания теплой водой (+25°C), доводя влажность горшочков до 75%. Через 12-14 дней после появления всходов, до начала смыкания рядков растений, проводят расстановку рассады по 20-28 растений на м². Высаживают рассаду на постоянное место в возрасте 30 дней, после этого рассада начинает сильно вытягиваться и ее качество снижается. Рассада к высадке должна иметь 5-6 листьев, хорошо развитую корневую систему, высоту 25-30 см, сырую массу надземной части 35-40 г. Клубнику сажают чаще всего с расстояниями 20x20 см. На вертикальных грядках – в шахматном порядке. Нужно учитывать, что в отдельных емкостях взрослым растениям необходимо 3-5 л субстрата в зависимости от требований сорта. При посадке в грунт рекомендуется закрывать почву спанбондом или мульчей. Укрытие обеспечит защиту от вредителей, сорняков, слизней, болезней и поддержание оптимальной температуры субстрата. Температура во время посадки рассады – не выше 12°C. Ее поднимают по мере роста до 20°C, при цветении – до 24

°С. Влажность при посадке должна составлять до 85 %, в период цветения — не больше 70 % [6].

Для анализа емкости рынка была взята численность населения г.Петропавловск и Кызылжарского района, так как они выступают основным рынком сбыта, численность населения составляет 250 000 человек. Также для выявления емкости рынка были взяты данные с отчетов Министерства Здравоохранения РК, касающихся необходимого годового потребления для человека зелени, клубники, томатов, огурцов и грибов (таблица 1).

Таблица 1. Емкость рынка

Продукт	Годовое потребление на одного человека, кг	Средняя годовая цена за кг, тенге	Емкость рынка в натуральном выражении, тонн	Емкость рынка в денежном выражении, тыс.тенге
1.Томаты	144,54	650	36135	23 487 750
2.Огурцы	85,04	500	21261	10 630 500
3.Зелень	35,22	350	8805	3 081 750
4.Клубника	49,64	1400	12410	17 374 000

Таким образом емкость г.Петропавловск и Кызылжарского района является достаточно объемной, особенно сильно нехватка местных продуктов ощущается в зимний период (декабрь-февраль), когда наши местные производители, которые преимущественно сажают овощи в открытый грунт в летний период, за неимением теплиц к зиме перестают выращивать урожай, тогда естественно повышаются цены накрутка идет до 200% (огурцы, помидоры) и рынок наполняется преимущественно южными овощами. Суточная норма потребления: Томаты 396 г (Витамин А); Огурцы 223 г (Витамин Калий); Клубника 136 г (Витамин С);Зелень 96,5 г (Витамин С).

В ходе написания бизнес-плана, а именно раздела «Финансовый план» было установлено, что стоимость аренды 0,1 га земли в Кызылжарском районе составит 50 000 тенге за год. Себестоимость постройки тепличного комплекса и приобретения оборудования составит 3 000 000 тенге без учёта строительных работ, так как строительство будет выполнено собственными силами. Постоянные расходы составят 120 000 тенге в месяц, переменные будут зависеть от объема реализации. Так при хорошем уходе за томатами с 1м² можно получить до 7 кг, с огурцов до 11 кг/м², с клубники до 4 кг/м², с зелени до 5 кг/м², за месяц. Наибольшая прибыль должна быть получена в зимний период (декабрь-февраль), поэтому расчёт прибыли для наглядности будет произведён именно за этот период. Так прибыль от реализации томатов составит 2 940 000 тенге (цена*объём*площадь*3 месяца – себестоимость (постоянные, переменные затраты)), от реализации огурцов 3 300 000 тенге, от реализации клубники 2 880 000 тенге, от реализации зелени 1 250 000 тенге.

Итого совокупная прибыль от реализации продукции за зимний период составит 10 370 000 тенге, то есть проект окупит уже за зимний период, а ведь не учитываются и другие периоды. Это говорит нам о высоком уровне прибыльности данного проекта.

Таким образом, была выбрана оптимальная конструкция теплиц, которая отвечает всем современным требованиям круглогодичного выращивания овощей. Определена технология выращивания культур, их климатические особенности. Анализ емкости рынка позволил выяснить, что рынок региона является достаточно емким для принятия нового предприятия. С точки зрения экономической выгоды данный проект является высокорентабельным, так как способен окупить себя за 3 месяца. Реализация

этой идеи позволяет говорить о том, что будут достигнуты не только экономические цели, но социальные, в частности это создание новых рабочих мест, поступление налогов в государственный бюджет, насыщение рынка полезной продукцией без ГМО.

Особенно сильно, актуальность проекта можно проследить в данное время, когда режим карантина в связи с распространением вируса COVID-19, ввиду чего происходят перебои в поставках товаров с южных регионов и зарубежья. Из-за ограниченности продукции на рынке региона, некоторые продавцы вводят спекулятивные цены, и стоимость продукции с каждым днём увеличивается. Реализация данного бизнес проекта смогла бы насыщать определённую долю местного рынка и снижать риск спекуляции цен.

Литература:

1. Назарова В.И. Современные теплицы и парники. Москва: изд. РИПОЛ классик, 2011. - С11-12.
2. Коллектив редакции. Энциклопедия сельского хозяйства. Москва: изд. БРЭ, 1998. – С.156-157.
3. Бондарева О.Б. Устройство теплиц и парников. Донецк: изд. Сталкер, 2007. – С.61-63
4. Титчмарш А.К. Умная теплица. Спб: изд. Петроглиф, 2011. – С.35-37
5. Журнал «Теплицы России» №9. Москва: изд. «Ассоциация теплиц России», 2018. - С.14-17.
6. Добров В.В. Выращиваем овощи в теплицах. Москва: изд. Мир книги, 2008. – С.211-243.

ӨӘЖ 94(547)

АЛТЫН АРҚА ДАЛАСЫ

Аманбекова А.Б.

(М.Қозыбаев атандағы. СҚМУ)

Халық қамқоршысы, би, философ дана Асанқайғы Ақмола өзеніне қарап Ақсуың бал татитын, ақ шабағын май татитын екен деп тамсанған дейді.

Бұған қосымша тағы бір дерекке назар салсақ Ақмола даласының сан ғасырлардан белгілі екендігіне көзіміз жете түседі, Ақмола даласы ескі болғанымен Ресей жеріне қатынастың ең маңызды керуен жолы болды деп жазды, Гладышев пен Муравев деген зерттеушілер бұл жолмен 1283 жылы Италия саяхатшысы Рубик Еділден бастап, Жайықтың жоғары жағынан созақ, құмкент арқылы Іле қаласына дейін жүріп өткен. Орта Азиямен байланыстыратын маңызды керуен жолы болды. Ол жолмен тауар тиеген керуендер жүретін еді, сондай-ақ бұл жолмен талай Ресей және Батыс емшілері жүріп өтті деп сол заманның өзінде-ақ Ақмола даласы деген сөз тарихқа енгендігін көрсетеді. Мына дерек те назар аударуға тұрарлық: 1694 жылы тобылдық Тәке ханға Ресей елшісі Прашин мен Скибин Ақмола даласындағы керуен жолымен жіберілген деген архив деректері бар. Тұтас ұланғайыр өлкеге есімін беріп тұрған Ақмола өзені – тіршілік көзі болып келеді.

Боз-оқ қаласының үйіндісі ашылып, оны зерттеу жұмыстарының арқасында қаланың тарихы ілгеріде жатқаны белгілі болған еді. Бұл өлкеде бұрыннан-ақ адамдар мекен еткен. Палеонтологтар, археологтар сыр далада жортуылдаған көшпенділер қорғаны жайлы, сонау оныншы ғасырлардағы Боз-оқ секілді қалашықтың қайталанбас қолөнері мен мәдениеті жайлы археологиялық қазбаларды сөйлеткісі келеді. Ол уақыттың еншісі, ал, біз бүгінге жеткен ең ескі ғимараттар арқылы Ақмола уездік қалашығының әскери және құрылыстық нығаюы кезеңі жайлы айтамыз.

Сол кезеңдегі тарихи жағдайлар Ресей империясының отарындағы алыс мекендерін бақылайтын осындай әскери қамалдарды салғанынан хабар береді. Бір кездері Қараөткел арқылы аққан Есілдің суы сарқырап жататын. Ұзақ жол жүріп келе жатқан керуен өзеннің жағасына тоқтап, тыныстап алатын еді. Ал кесененің күнмен шағылысқан ақ күмбезі жолаушыларға ақ сапар тілеп тұрғандай. Міне, осындай, ежелгі Сарыарқаның төсінде қала бой көтерді. Басында қала емес, жай ғана қорған сияқты болатын. Бұл төңірекке қоныстанған қазақтар жылдың қай мезгілі болса да Қараөткелдің тайыздау жерімен жылқы, түйе малын пайдаланып, жаз жайлауға ал қысқа қыстауға көшіп-қонып жүретін. Өзеннің осы тұстағы өзен арнасын жабатын қара түсті құмнан Қараөткел пайда болған. Ал одан Нұра өзеніне қарай он сегіз шақырым жерді Ақмола деп атап кетті. Ал күмбезі алыстан көз тартатын кесене Есілдің жағалауында тұр. Ол жерде бір кездері өзінің даналығы мен әділдігімен бүкіл сахарға танымал болған Нияз би жерленген. Оның әкесі Тілеулі батыр қазақ-жоңғар ұлт-азаттық соғыс тарихында өзіндік орны бар адам еді. Аты аңызға айналған қолбасшы, сардарлар Есет пен Жәнібектің үзеңгілесі болған ол Аңырақай, Қалмаққырған мен Қарақұмда 1710-1729 жылдары болған жоңғар соғысында қыпшақтың 92 руының әскерін басқарған. Сонымен қатар, лайықты ұлды тәрбиелей білді. Кейінірек, Нияз би Абылай ханның беделді кеңесшілерінің бірі болды. Ал күмбезі киіз үйдің шаңырағына ұқсайтын, ақ кірпіштен тұрғызылған кесене осы өңірдің атына айналды.

Ақмола бекінісін құру туралы шешім, 1822 жылы Александр I Сібір қырғыздары туралы жарғы қабылдауымен жүзеге асты. Осылайша әкімшіл патшалық реформамен қазіргі Қазақстанның тарихы басталды. Ақмола аймағында көшіп-қонып жүрген орта жүз жаңадан құрылған Омбы облысы құрамына енгізіліп, әкімшілік аймақтарға, болыс, ауылдарға бөлінді. 1829 жылы Орта жүздің билеушісі Сәмеке ханның шөбересі Қоңырқұлжаев Құдайменді орыс басшысына қарамағындағы ауылдарды қарақшылардың шабуылынан құтқарып, Қарпық және Қуандық болыстарын құру туралы өтініш жасайды. Одан өзге, Түркістаннан шекаралас аймақтарға шығатын сауда керуендерін сақтау туралы басқа сұлтандар мен патша шенеуніктері де өтініш жасаған. Көп ұзамай-ақ Ақмола бекінісін салу туралы шешім қабылданды. 1830 жылдың 28-мамырында құрылысқа Петропавлдан құрамында екі жүз адамы бар Ф. К. Шубиннің тобы шықты. Ол жазда Қоңырқұлжаев Құдайменді сұлтан ауылымен Қараөткел маңайында көшіп жүрген болатын. Ф.К.Шубиннің тобы осы төңірекке келіп, Нияз бидің кесенесінің айналасына бірінші болып шатыр тікті. Бір ғана зиратпен әйгілі болған жерге болашақ Ақмола бекінісі аймағының әкімшілік орталығының тұрғызылатын орнын ақылдасу үшін, жергілікті рулардың ақсақалдары жиналды. Ақсақалдар Шубинге Есілдің екі жағалауының да тұрғындарына ыңғайлы болу үшін, Қараөткелде көпір салуды ұсынды.

Офицер айтылған кеңеске құлақ түріп, 1830 жылдың 18-маусымында ақсақалдардың қол қоюымен құжат жасалды. Бұл қазақ болыстарының аға сұлтандары мен ақсақалдарының берген тілхаты сияқты болды. Атын өзгертіп жатпады, патша әкімшілігінің бар қағазында Ақмола деп жазылып кетті.

Ақмола бекінісінің қаласын тұрғызу құрылыс материалдарының жетіспеушілігімен біраз қиынға соқты. Оларды Петропавл мен Омбыдан жеткізді. Шубиннің тобы 1832 жылдың 22-тамызында орталық үшін аса қажетті объектілердің құрылысы біткеннен кейін, ресми түрде Ақмола приказы мен ішкі округ ашылды. Жиында ақындар айтысы, бәйге, күрес болды. Отыз бір рет от шашу атылды. Бас кезінде бұл жерде бірнеше балшықтан, ағаштан жасалған үйлер салынды. Олар қорғаныс үшін пайдаланылды. Қазыналық ғимараттар мен кеңсе, лазарет пен асханадан тұратын бірінші қатар өзеннің жағалауына орналастырылды. Ал әскери тағайындаудағы ғимараттар, яғни, офицер үйлері, казармалар мен қару-жарақ

қоймалары және тағы басқа құрылыстар екінші қатарда орналастырылды. Жекелеген казармалар көпестердің уақытша тұрағына айналды. 1835 жылы округте 71 262 адамнан тұратын он бес болыс пен тоғыз ағаш үйлі бір орыс поселкесі болды. 1840 жылы бес мұнаралы көп қырлы формалы қабысқан далалық қорған салынды оның төменгі жағы балшықтан оқшашарға лайықтап жасалды. Бүгінде бұл қару Президенттің мәдени орталығында сақтаулы. Мұнараның жоғарғы жағы қарағай бөренелерінен тұрғызылды. Олардан атуға ыңғайлы тесіктер жасалды. Әскери-стратегиялық жағынан алып қарағанда қорған тамаша қорғалған болып саналатын. Оң жағынан Есіл ағып жатты, батысы мен солтүстігінде қамысты батпақ ал шығысында созылған сардала еді. Басынан бастап батыс жағына отставкадағы солдаттар, ұсақ саудагерлер, қолөнершілер орналасты. Олар Слободка елді-мекенін құрған еді.

Уақыт өте қорғаныстың айналасына адамдар қоныстанды. Болашақ Ақмоланың аудандары құрыла бастады. Кеңес Одағына дейін ескі атаулар сақталып келді. Қорған қазіргі Желтоқсан мен Кеңесары көшелерінің орнында, ал Орталық мұнара Қажымұқан Мұңайтпасов атындағы орталық стадионның орнында тұрды. Ол уақытта екі бөлмелі ағаш үйлер және де Г әрпіне ұқсайтын атақты глаголи үйлері тұрғызылатын. Бұл үйлердің терезелері құрғақ пленкамен қапталатын. Қала екі мектептен, яғни, қазақ және мешіт жанындағы мешіттен, екі ұстахана, екі нан дүкені, бір шарап ұрасы мен он бір дәмханадан басталды. Біртіндеп өсе бастаған қорған 1845 жылы Ақмола станицасына айналды. Станицаның жеке храмы болмады. Оның орнына қайтыс болғандарды ақтық сапарға шығарып салатын жорық шіркеуі ғана болды.

1854-1856 жылдары қорғанда Сібір казак әскері қазынасының есебінен татар А. Абдулманов пен А. Сәбитовтар жолдастарымен бірге Есіл өзенінің бойынан Константин Еленин шіркеуі салынды. 1876 жылы Ақмола қорғанын таратып жібергеннен кейін казактар шіркеуді станицаға көшіруді талап етті. Бұрынғы шіркеуді бұзып, қазіргі Константин Еленин кафедралды соборы тұрған жерге көшірілді. Оны 1900 жылдың 14 мамырында сала бастады. Кейінірек, 1891-1893 жылдары болашақ президент резиденциясының орнында, Александр-Невский соборы көтерілді. Оның жобасын Тобылдан арнайы шақырылған инженер-технолог Павел Голышев жасады. Оны бірде-бір шегесіз тұрғызды. Ішкі қабырғалары мен төбесін 1941 жылы мәскеулік суретші, Б.М. Васнецовтың шәкірті М.И. Тимофеев салды. Собор көптеген тұрғындар, көпестер, жергілікті әкімшіліктің берген садақасынан тұрғызылды.

Оның сыртқы және ішкі жинақылығы, сапалылығы мен байлығымен ерекшеленді. Шіркеуді ХХ ғасырдың бас кезінде бұзды. Президент мәдени орталығында дінбасы Виктор Плотниковтың портреті сақталған. Ол рухани қызметпен айналысып қана қоймай, сонымен қатар, Ақмола уезі мен қаласының 1891-1916 жылдар аралығындағы шежіресін де жазған. Және де жаңа туылған нәрестелер туралы мәліметтерді де толтырған. Тауарларын алып өтетін мұсылман көпестердің де жан азығы туралы ойланатын кез келді. Енді бұл төңіректе ағаштан жасалған мешіттер пайда бола бастады. Керуен келген кезде мешіттерде жиындар өткізіліп, ал жай күндері мен мейрамдарда жақын орналасқан ауылдардан қазақтар бас қосатын. 1865 жылғы ведомствоға сәйкес, Ақмола мешітінің жанынан мектеп жұмыс істей бастаған еді.

Ақмола сауда жолдарының бұрылысы болды. Ақмолаға Ресей мен Шығыстың сауда қатынасының көпірі іспеттес Сібір, Орал, Орта Азия көпестері қоныс аудара бастады. Кішкене ғана қорған біртіндеп қалаға айнала бастады. Мұндай мәртебе Ақмола станицасына Ресейдің ішкі істер Министрлігінің 1862 жылдың жетінші мамырындағы шешіміне байланысты берілген еді.

Қорытындыны, тұңғыш елбасымыздың Ақмола облысы жайында айтқан сөзімен аяқтағым келеді: «Ия, Ақмоланың жұлдызды сағаты туды. Тарихтың ұлы көші бойында оның басынан өткергені де аз емес. Сарыарқаның төсінде, ұлы керуен жолының үстінде

тұрғандықтан халықтардың бір-бірімен бауырласуының, рухани байланыста болуының орталығына айналды. Ол көптеген халықтардың өкілдері үшін туған ошаққа, аталы шаңыраққа айналды. Осы бір бауырластық, өзгені жатсынбау сезімі ХХ ғасырда бүкіл бұрынғы Одақтағы қалың оқиғалардың ортасынан көрінуіне себеп болды. Ал үшінші мың жыл табалдырық аттар қарсаңда астананың осы өңірде болу мәртебесі оның маңдайына жазылды. Бұл тамаша жетістік, ол ерік-жігерді, табандылықты, бірлік пен келісімді талап етеді». Расында да, алтын арқа даласы қазіргі кезде рухани байланыс орталығына ғана емес Еуразия кеңістігінің орталығына айнала бермек!

Әдебиет:

1. Дильдяев Г. Алтын арқа. – Көкшетау: Казинпрес, 2002. – 280 б.
2. «Ақмола облысының 2013 жылғы әлеуметтік-экономикалық дамуының қорытындылары және 2014 жылдың негізгі міндеттері туралы» Ақмола облысы әкімінің есебі.

УДК 791-21:791.221.2(049.32) К15

ЭВОЛЮЦИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ В КАЗАХСТАНЕ И РОЛЬ АДВОКАТА В НЕЙ

Арыстанова А.С.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Судебная система Республики Казахстан – гарант правосудия, соблюдения конституционных прав граждан страны. Как и любой другой институт модернизация данной системы проходит множество этапов в своём развитии. Судебная система Казахстана – уникальна тем, что трансформировалась с каждым историческим этапом и была отражением общественного устройства.

Первый Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев отметил, что «доверие к судам сопоставимо с доверием к государству. Совершенствование судебной системы является важным аспектом модернизации нашей экономики и повышения социального благополучия граждан» [1].

Невозможно построить будущее, не обращаясь к своим истокам. Интересным фактом является то, что во время зарождения судебной власти в Казахстане существовали суды биев, (старейшин) при которых роль адвоката принимали на себя сами старейшины. Это подтверждено историческими данными переводчика и этнографа И.И. Ибрагимова «При поступлении иска бии внимательно выслушивали сначала одну сторону – истца, потом сторону ответчика. При этом для уяснения обстоятельств дела, как себе, так и слушающей публике, бии нередко «задают той или другой стороне вопросы, приводят примеры, ловят на слове изворотливого казаха, и таким образом, стараясь вызвать общее одобрение со стороны публики... употребляя для обнаружения истины такие приемы, которые принято относить к обязанностям адвоката, а не судьи» [2]. С ханской эпохи до начала ХХ века подобный формат судебной власти обеспечивал народ некими правовыми нормами. В научной статье Ж.С. Мажитовой [3] суд биев обеспечивал устойчивость традиционного казахского общества. Это было возможно благодаря тому, что «открытый характер общества кочевников служил препятствием не только для сокрытия преступления, но и для вероятности лжесвидетельства. В делах особой важности бий предоставлял

возможность не менее чем трем свидетелям, сородичам каждой из сторон поручиться в правдивости слов кровника. Но если показания свидетеля были заведомо ложны и его целью являлось желание обелить своего родственника в глазах общины, то такой проступок рано или поздно становился известным всему обществу» [3;147].

С приходом Российской власти суды биев были упразднены. Власти российской империи имели четкий план по изменению политико-правовой системы в казахской степи. Суды биев были изменены на другие формы судебной власти, ближе к XX веку полностью исчезли [4].

Принципы степной демократии в Казахстане пользовались большим исследовательским интересом у ученых, материалы сохранились до наших дней и могут стать подспорьем в развитие казахского права современности. Основные постулаты правовой системы того времени были зафиксированы в своде законов «Жеты жаргы».

Исходя из этих материалов, можно утверждать, что «старые» бии являлись для простых кочевников гарантом справедливости и мудрости, а их судебная практика способствовала сохранению целостности. Для того чтобы мобилизовать все силы для общей обороны от сильного внешнего врага, необходимо было законодательно урегулировать расшатавшиеся общественные устои [5]. Кроме того, при создании «Жеті жаргы» важным, определяющим сам его характер оказалось стремление приспособить существующие нормы обычного права к новым потребностям казахского общества, узаконив лишь те из них, которые соответствовали интересам феодальной знати, создать вместо устаревших и неудобных ей норм новые и выгодные ей правила.

Изменение правовой системы на территории казахской степи было одной из главных реформ. В связи с нестабильной социальной обстановкой, ростом недовольства политики колонизаторов, народных восстаний в 1784 году царское правительство вводит новый вид судебной системы, закрепив это решение указом «об образовании Пограничного суда в Оренбурге». На тот период было произведено активное внедрение российского судопроизводства. В штат пограничных судов, которые начали действовать с 1786 года входили: два офицера, два купца, два поселянина, один султан и шесть киргизских старшин. Их назначали каждые три года. В связи с усилившейся волной национально-освободительных восстаний царское правительство ввело военные суды. Как писал Крафт: «Судопроизводственные законы, действовавшие в киргизских степях, отличались большой неполнотою, и весь продолжительный период, протекший до отделения суда от административных учреждений, ознаменовался целым рядом поправок и дополнений законов о подсудности и о наказаниях. В то же время издавались исключительные законы о подсудности киргиз военному и даже полевому суду за разбой, долгое время не прекращавшийся в Малой и Большой ордах» [6].

В процессе судебных процессов в качестве защитников обвиняемых приглашались представители из народа, которые учитывали особенности ментальности и жизненного устройства кочевников. Однако, по исследованиям историков очень часто представители не давали должной справедливости подсудимым.

Об отдельной роли адвоката в этот период не могло быть и речи. Учитывая, что суды проходили по российским законам, а институт адвокатуры в Российской империи зародился лишь с 1864 года, мы делаем вывод, что на территории Казахстана также отсутствовала адвокатская деятельность и принципы защиты личности в целом.

С приходом большевиков судебная система подверглась значительным изменениям, в Казахстане как в части ССР также была реформированы все системы государственного управления. Высшим органом судебной системы стал вновь созданный Верховный суд РСФСР, который осуществлял надзор за судебной

деятельностью всех судов республики, являлся кассационным судом по делам, которые рассматривались губернскими судами, и был судом первой инстанции по важнейшим уголовным и гражданским делам. Правовой базой данной концепции послужило Положение о судеустройстве РСФСР (принятое 3 ноября 1922 года и вступило в действие с 1 января 1923 года). В соответствии с данным положением в РСФСР была создана единая система судебных органов, состоящая из: 1) народного суда в составе постоянного народного судьи; 2) народного суда в составе постоянного народного судьи и двух народных заседателей; 3) губернского суда; 4) Верховного суда РСФСР. Таким образом, был реализован принцип сильной центральной судебной власти повсеместно в стране, в том числе и в Казахстане, который входил в состав РСФСР как автономная область. Адвокатура для большевиков являлась признаком буржуазии, рудиментом прошлого. Вместо этого правительство организовала коллегии правозаступников. Лишь к 1939 году в августе было утверждено Положение об адвокатуре ССР. Несмотря на то, что деятельность коллегии адвокатов также тщательно контролировалось государством, но по положению она не подчинялась напрямую судебным инстанциям. Далее в 1962 году было проведено несколько реформ относительно адвокатской деятельности, ключевым моментом которых стало признание необходимости профессионального юридического образования для адвокатов. В порядке исключения было дозволена адвокатская практика лицам без юридического образования, но имеющих стаж более 5 лет [7].

Заключительным и важным этапом для адвокатуры советских республик стал Закон СССР «Об адвокатуре СССР» в 1979 году. Необходимо отметить следующие положительные тенденции в изменениях, закрепленных в данном документе: обязательное высшее образование, расширение полномочий по самоуправлению коллегии адвокатов.

Однако, стоит отметить, что проблематика ограничения правовой деятельности адвоката в судопроизводстве также стояло особняком как в Советское время, так и в настоящий момент. Становление адвокатуры уже независимого Казахстана является предметом нашего исследования, вызывает особый интерес у ученых правоведов.

День Независимости Республики Казахстан 16 декабря является отправной точкой становления крепкого, сплоченного, правового, светского демократического государства, политика которого направлена на обеспечение благосостояния, прав, свобод его граждан.

Казахстанская правовая система относится к романо-германской правовой семье, которой присуще четкое отраслевое деление норм права [8]. Принцип разделения властей провозглашен в Конституции страны, так высшим представительным органом Республики, осуществляющим законодательные функции является двухпалатный Парламент, исполнительным органом признается Правительство, а судебная власть осуществляется судам в лице постоянных судей, а также 10 присяжных заседателей, привлекаемых к уголовному судопроизводству. Судебная власть в Казахстане осуществляется только судами и от имени Республики Казахстан. В судебную систему входят Верховный Суд Республики, местные и другие суды Республики, учреждаемые законом. Запрещается учреждение специальных и чрезвычайных судов под каким-либо названием.

Президент страны Нурсултан Назарбаев за годы своей деятельности проводил несколько реформ относительно правовой системы Казахстана. Начиная с 1994 года, когда была объявлена масштабная государственная программа, которая коснулась систем правоохранительных органов, законодательства, судебной области. Было активное стремление избавиться от административно-волевого управления, которое было при советской системе. Данные реформы были направлены на демократический

курс, во главе угла стоял гражданин его права и свободы. «На первом этапе были подвергнуты реформам базовые отрасли законодательства — конституционные, гражданские, трудовые, уголовные, административные, уголовно-исполнительные и, безусловно, судеустройственные, уголовно-процессуальные и гражданско-процессуальные». В дальнейшем данные приоритетные направления и реформы нашли отражение в Конституции Республики Казахстан 30 августа 1995 года.

В дальнейшем развитии правовой системы Республики Казахстан мы выделяем объектом нашего исследования именно становления адвокатуры. Так в 1997 году был принят Закон Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности». На протяжении 20 лет он полностью регулировал правовые полномочия адвоката в его профессиональной деятельности. «За эти годы были конкретизированы правовое положение коллегий адвокатов, полномочия самих членов профессионального сословия, порядок приобретения и утраты статуса адвоката, основы взаимоотношения с лицами, обращающимися за правовой помощью, гарантии адвокатской деятельности и многие другие принципиальные вопросы. Коллегии адвокатов были объединены в рамках единой структуры, уполномоченной представлять сословие на республиканском уровне».

По исследованиям правоведов Казахстанская модель регулирования адвокатской деятельности намного более обширна по части прав и полномочий адвоката [9]. Сегодня правозащитник имеет закрепленное право на свидетельский иммунитет, имеет доступ к материалам дела, возможность обжаловать незаконные действия участников судебного процесса. Несмотря на то, что закон в отношении защиты прав и свобод граждан реформируется и модернизируется, на сегодняшний день этого недостаточно, чтобы казахстанская правовая модель отвечала всем требованиям демократии. На мировой площадке ООН на различных съездах не раз было акцентировано внимание, что во многих странах, в том числе и в Казахстане, адвокаты вынуждены терпеть несправедливое отношение и нарушение их прав.

Таким образом, развитие судебной системы Республики Казахстан невозможно без улучшения правового поля адвокатов, как гарантии защиты граждан от произвола. Коллегия адвокатов, в свою очередь, должна повышать профессиональный статус профессии за счет строгого отбора кандидатов. Дисциплинарное производство в отношении адвокатов должно находиться в исключительной компетенции органов адвокатского сообщества. К сожалению, в настоящее время этот вопрос в законодательстве урегулирован двояко, что не исключает возможности давления на адвокатов со стороны органов государственной власти. Такое положение вещей противоречит п. 28 Основных положений о роли адвокатов, согласно которому «Дисциплинарное производство против адвокатов должно быть предоставлено беспристрастным дисциплинарным комиссиям, установленным самой адвокатурой...».

Республика Казахстан, прошедшая путь от великого Казахского ханства, колониальной республики, части коммунистического советского строя до независимой демократической страны продолжает развиваться в области права и защитных механизмов своих граждан. В судебных делах адвокаты сегодня являются наиболее уязвимым звеном, нуждаются в организации защиты их жизней на государственном уровне. В СМИ не раз публиковались материалы о незаконном проникновении правоохранительных органов в офисы адвокатов, где был произведен варварский обыск. Не говоря уже о громких делах убийства адвокатов, угроз их жизней, пыток и запугиваний. Таким образом, правовая деятельность адвоката уязвима именно по части неприкосновенности. Также необходимо беспрепятственный допуск адвокатов на участие в судебных делах всех категорий, даже касаясь государственных секретов под подписку о неразглашении.

Повышение престижа профессии адвокат, обязательное страхование жизни, имущества адвокатов в связи с профессиональной деятельностью, развитие правовой деятельности при судопроизводстве – реформы, к которым казахстанская правовая система придет по мере вхождения в список развитых стран мира. Этот курс обозначен государством, это значит, что реформирование судебной системы Казахстана, в том числе адвокатуры в положительной динамике неизбежно.

Литература:

1. <https://24.kz/ru/news/policy/item/278787-nursultan-nazarbaev-doverie-k-sudam-doverie-k-gosudarstvu>
2. Артыкбаев Ж.О. // История Казахстана. Учебник-хрестоматия. - Астана: Фолиант, 1999. - 284 с.
3. Мажитова Ж.С. // Вестник Новосибирского государственного университета // Серия: История. Филология, 2015. - С. 145.
4. Зиманов С., Усеров И.О. // «Жеты Жаргы» / Известия по общ. наукам, АН КазССР. 1975. - № 4. - С. 22-24.
5. Исторические известия о киргиз-кайсаках и сношениях со Средней Азией со времени кончины Абулхаир-хана (1748-1765). // Уфа. 1853. // Выпуск 1. - 231 с.; Выпуск 2. – С. 227.
6. Крафт И.И. // Судебная часть в Туркестанском крае и Степных областях. //Оренбург: Типо-литография И.Н. Жаринова, 1898. - 214 с.
7. Архивная справка // «Ведомости Верховного Совета РСФСР», // 1962, № 29, С. 450.
8. Майсаканов М.А. Особенности реализации принципа разделения власти в Республике Казахстан // Научная база университета им. Н.Гумилева
9. <https://dixinews.kz/articles/zhizn/36056/>

УДК 336.01

РОЛЬ И МЕСТО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БАНКА

Бауэр Э.В.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

В нынешних обстоятельствах банковский сектор имеет значимое влияние на финансовые процессы в стране. По данной причине усиливается роль анализа деятельности коммерческого банка. Во всех результатах анализа заинтересованы, как коммерческие банки, так и Национальный Банк. Большое количество коммерческих банков формируют отделения по управлению и исследованию рисками, при этом за пределами внимания специалистов остаются прочие нюансы анализа деятельности коммерческих банков. Возникает необходимость в комплексном подходе и в продуманной тактике для улучшения финансового состояния коммерческого банка, а также гибкая система контроля.

Способность коммерческого банка финансировать свою деятельность на расширенной основе, противостоять нестабильной внешней среды и поддерживать свою стабильность при неблагоприятных обстоятельствах свидетельствует о его положительном финансовом состоянии. В этой связи С.Я. Елецкий говорит, что финансовая устойчивость является одним из важных компонентом общей устойчивости коммерческого банка, поскольку является результатом взаимодействия всех элементов системы финансовых отношений банка, формируется в процессе его операционной, финансовой и инвестиционной деятельности [1].

Финансовую устойчивость, по мнению И.И. Омельченко, можно определить как умение коммерческого банка сохранять свою финансовую стабильность при

постоянном изменении на рынке [2]. При этом на финансовую устойчивость коммерческого банка влияет множество факторов, среди которых можно отметить следующие [3]:

- положение банка среди БВУ;
- потенциал в деловом сотрудничестве;
- внешние факторы;
- наличие неплатежеспособных заемщиков;
- структура и сумма распределенной прибыли;
- эффективность финансовой деятельности;
- новшества в деятельности банка и т.д.

Важность этих факторов лежит в основе процесса прогнозирования финансовой устойчивости коммерческого банка, являющегося важнейшим элементом процесса обеспечения эффективного развития экономического субъекта.

В экономической литературе в основном можно найти два подхода к определению сущности финансового прогнозирования. В соответствии с первым из подходов оно рассматривается как составной элемент финансового планирования, сравнивая с стратегическим (перспективным) планированием. И.Л. Бланк в системе финансового планирования выделяет три подсистемы финансового прогнозирования, к которому он относит разработку общей финансовой стратегии и финансовой политики, оперативное финансовое планирование и текущее финансовое планирование [4].

Согласно второму подходу, финансовое прогнозирование рассматривается в качестве относительно самостоятельной управленческой функции, выступающей основой процесса финансового планирования [5]. При этом финансовое прогнозирование задействует более широкий спектр объектов, включая внешнюю среду, в то время как финансовое планирование обращено исключительно к внутренним моментам деятельности коммерческого банка.

По мнению А.И. Орлова, прогнозирование представляет собой частный вид моделирования как основы познания и управления [6]. При этом в социально-экономической сфере обычно не удается дать однозначный обоснованный прогноз. Причины этого предопределяются существующей неопределенностью в различных моментах экономической жизни.

В свою очередь, В.В. Баранов пишет, что финансовое прогнозирование определяет как система количественных и качественных вероятностных оценок динамики финансовых ресурсов и источников их покрытия в зависимости от изменения факторов внешней и внутренней среды [7].

По мнению Т.В. Тепловой, в процессе финансового прогнозирования оцениваются возможные будущие финансовые последствия принимаемых решений и внешних факторов, а при планировании фиксируются финансовые показатели, которые коммерческий банк стремится достигнуть [8].

Главной целью процесса финансового прогнозирования заключается в оценке перспектив воздействия внешней среды и внутренних условий функционирования коммерческого банка на будущее состояние ее финансовых ресурсов. К задачам финансового прогнозирования относятся следующие направления:

- определение предполагаемого объема финансовых ресурсов в прогнозируемом периоде;
- оценка экономических и финансовых перспектив и предполагаемого финансового состояния банка в прогнозируемом периоде в зависимости от основных возможных вариантов его финансово-хозяйственной деятельности;
- формирование на этой основе обоснованных выводов и рекомендаций относительно выбора рациональной финансовой стратегии и тактики действий

менеджмента банка, обеспечивающих достижение экономическим субъектом состояния финансовой устойчивости.

При этом под прогнозом понимается вероятностное научное суждение о возможных состояниях какой-либо системы (объекта, процесса или явления) в будущем, а также суждения об альтернативных путях и сроках достижения этих состояний [9].

Таким образом, огромное количество авторов раскрывают сущность понятия финансовой устойчивости. Рассмотрев некоторые из них, мы придерживаемся того, что финансовая устойчивость коммерческого банка – это экономическая категория, характеризующая финансовую деятельность коммерческого банка за определенный период времени на основе анализа и оценки системы показателей, отражающих эффективность управления финансовыми ресурсами.

Оценка финансового положения банка необходима для различных групп пользователей банковских услуг, поскольку полученные данные они используют для определенных своих целей.

Литература:

1. Елецких С.Я. Анализ теоретических подходов к трактовке сущности понятия «финансовая устойчивость предприятия» // Економіка промисловості. 2009. № 1. С. 191.
2. Омельченко И.И. Финансово-экономическая стабильность как составная часть организационно-экономической устойчивости предприятий // Вестник машиностроения. 2007. № 4. С. 65.
3. Павлова И.А. Анализ и прогнозирование финансовой устойчивости организации с учетом жизненного цикла на основе интегрального показателя // Финансы и кредит. 2007. № 23. С. 73.
4. Бланк И.Л. Основы финансового менеджмента. Киев: Ника-Центр: Эльга, 2001. Т. 1. С. 47-48.
5. Баранов В.В. Финансовый менеджмент. Механизмы финансового управления предприятиями в традиционных и наукоемких отраслях. М.: ДЕЛО, 2002. С. 69.
6. Орлов А.И. Эконометрика. М.: Экзамен, 2004. С. 189.
7. Баранов В.В. Финансовый менеджмент. Механизмы финансового управления предприятиями в традиционных и наукоемких отраслях. М.: ДЕЛО, 2002. С. 67.
8. Теплова Т.В. Планирование в финансовом менеджменте. М.: Высш. шк. экономики, 1998. С. 75.
9. Глушенко В.В. Прогнозирование. М.: Вузовская книга, 2006. С. 12.

УДК 657.62

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ЭКСПРЕСС-АНАЛИЗА ПРИ ОЦЕНКЕ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КОМПАНИИ

Ганиева З.Х.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Экспресс-анализ проводится с целью быстрой оценки финансового состояния объекта исследования, его финансовой устойчивости и конкурентно позиции. Он является понятной и простой оценкой динамики развития хозяйствующего субъекта. Основываясь на публичной информации, экспресс-анализ доступен как внутренним так и внешним заинтересованным лицам. Методику проведения экспресс-анализа можно рассмотреть на примере компании АО «KazTransCom».

Для проведения экспресс-анализа преимущественно используются такие методы как: горизонтальный анализ, вертикальный анализ и оценка соответствия финансового отчета признакам «хорошего баланса»[1].

На первом этапе анализа как правило рассматривается общая характеристика предприятия.

АО «KazTransCom» – ведущий оператор связи в Казахстане, предоставляющий широкий спектр услуг в области телекоммуникаций и информационных технологий локальным и международным операторам связи, государственным учреждениям и бизнес компаниям. Компания владеет собственной современной и надежной сетевой инфраструктурой протяженностью в несколько тысяч километров, охватывая крупнейшие города страны.

Принцип работы компании заключается в том, что связь — это не только оборудование и технологии, это, прежде всего, люди, идеи, сотрудничество, готовность решать любые задачи и содействовать успеху клиентов.

Компания имеет:

- 17 стыков с зарубежными операторами
- 593 спутниковые станции
- 3 142 бизнес-клиентов
- более 7 000 км. собственных волоконно-оптических линий связи (ВОЛС)
- 17 лет на рынке телекоммуникаций
- 48 лет опыта технического обслуживания средств и систем связи
- 1 148 квалифицированных специалистов

Миссия компании состоит в предоставлении лучшего персонального сервиса каждому клиенту на рынке телекоммуникаций.

АО «KazTransCom» стремится стать приоритетным провайдером услуг телекоммуникаций для операторов, корпоративных клиентов, государственных и иностранных компаний.

К ценностям компании относятся клиентоориентированность, ответственность, профессионализм, инновационность и персонал.

На втором этапе дается оценка экономического потенциала предприятия.

Бизнес-портфель АО «KazTransCom» включает в себя полный спектр телекоммуникационных услуг, которые разделены на ключевые направления:

1. Услуги телекоммуникаций (ТК) - 94% бизнес-портфеля;
2. Системная интеграция (СИ) - 4% бизнес-портфеля;
3. Услуги технического обслуживания (ТО) - 2% бизнес-портфеля.

В 2018 году удельный вес доходов от услуг телекоммуникаций увеличился за счет снижения доли услуг технического обслуживания.

На рисунке 1 представлены данные горизонтального анализа основных разделов баланса АО «KazTransCom» за три года.

Как показывают данные баланса компании, в течении анализируемого периода происходит увеличение показателей активов и обязательств коммерческого банка, что свидетельствует об улучшении рыночной позиции АО «KazTransCom»

Общее увеличение стоимости активов АО «KazTransCom», за анализируемый период составило 2669143 тыс. тенге или 12,48%. Положительная динамика данного показателя сложилась за счет увеличения активов за 2017 год – на 2077910 тыс. тенге или 9,72% и также увеличения за 2018 год - 569759 тыс. тенге или 2,52%. По итогам 2016 года активы были равны 21388519 тыс. тенге, по итогам 2017 года – 23466429 тыс. тенге, по итогам 2018 года активы АО «KazTransCom» достигли 24057662 тыс. тенге.

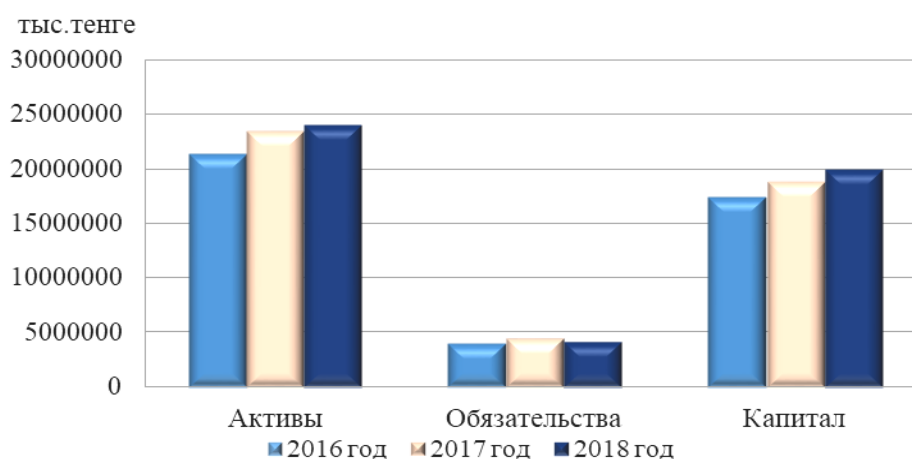

Рисунок 1. Динамика основных разделов баланса АО «KazTransCom»

Обязательства АО «KazTransCom» также увеличились за три года на 148041 тыс. тенге или 3,71%. Динамика данного показателя сложилась за счет увеличения за 2017 год – на 569759 тыс. тенге или 14,29% и сокращения за 2018 год -421718 тыс. тенге или на 9,26%. По итогам 2016 года обязательства АО «KazTransCom» были равны 3986652 тыс. тенге, по итогам 2017 года – 4556411 тыс. тенге, по итогам 2018 года – 4134693 тыс. тенге.

Размер собственного капитала АО «KazTransCom» за период 2016-2018 гг., возрос на 2521102 тыс. тенге или 14,49%. Увеличение данного показателя сложилось за счет увеличения в 2017 году на 8,67% или 1508151 тыс. тенге и увеличения за 2018 год в 5,36% или 1012951 тыс. тенге. Размер собственного капитала по итогам 2016 года был равен 17401867 тыс. тенге, по итогам 2017 года – 18910018 тыс. тенге, по итогам 2018 года – 19922969 тыс. тенге.

На следующем этапе экспресс-анализа проводится структурный анализ баланса компании, то есть определение структуры итоговых финансовых показателей, с выявлением влияния каждой позиции отчетности на результат в целом[2]. Технология проведения вертикального анализа состоит в том, что при анализе баланса общую сумму активов предприятия принимают за сто процентов, и каждую статью финансового отчета представляют в виде процентной доли от валюты баланса.

С помощью таблицы 1 проведем вертикальный (структурный анализ) баланса анализируемой компании.

Таблица 1. Структурный анализ баланса компании

Активы	2016 г.	2017 г.	2018 г.	Пассивы	2016 г.	2017 г.	2018 г.
I. Краткосрочные активы	26,05	27,51	29,82	III. Краткосрочные обязательства	11,47	10,01	9,63
				IV. Долгосрочные обязательства	7,16	9,41	7,55
II. Долгосрочные активы	73,95	72,49	70,18	V. Собственный капитал	81,36	80,58	82,81
Баланс	100,0	100,0	100,0	Баланс	100,0	100,0	100,0

При составлении агрегированного баланса, используя финансовую отчетность было выявлено что, основную долю активов составили долгосрочные активы, удельный вес которых за отчетный период уменьшился на 3,77,% и составил 70,18%. Их величина на конец года составила 16884230 тыс. тенге, увеличиваясь при этом на 1068307 тыс. тенге. Краткосрочные активы за отчетный период увеличились на 3,77% и составили 29,82%. Их величина на конец года составила 7173432 тыс. тенге, увеличение при этом составило 1600836 тыс. тенге.

В пассиве баланса большую долю занимает статья «Собственный капитал», удельный вес которой за отчетный период увеличился на 1,45% и составил 82,81%. Их величина на конец периода составила 19922969 тыс. тенге, увеличение при этом на 2521102 тыс. тенге. Краткосрочные обязательства за отчетный период уменьшились на 1,84% и составили 9,63%. Их величина на конец периода составила 2317834 тыс. тенге, уменьшение при этом на 136472 тыс. тенге. Долгосрочные обязательства за отчетный период уменьшились на 0,39% и составили 7,55%. Их величина на конец года составила 1816859 тыс. тенге, уменьшение составило 284513 тыс. тенге. В совокупности краткосрочные обязательства, собственный капитал и долгосрочные обязательства составили 100%. В итоге баланса активы=пассивы.

Краткосрочные активы больше краткосрочных обязательств на 14,58%, то есть предприятие может ответить по своим краткосрочным обязательствам своими краткосрочными активами. На конец периода краткосрочные активы больше краткосрочных обязательств на 20,19%, то есть предприятие может ответить по своим краткосрочным обязательствам своими краткосрочными активами.

На начало периода долгосрочные активы больше долгосрочных обязательств на 7,41%, то есть предприятие может ответить по своим долгосрочным обязательствам своими долгосрочными активами.

Еще одним этапом экспресс-анализа является оценка соответствия баланса предприятия признакам «хорошего баланса».

Валюта баланса данного предприятия за анализируемый период выросла на 591233 тыс. тенге и составила 24057662 тыс. тенге. Темп роста активов предприятия составил в 2017 году 9,7%, что говорит о эффективной деятельности компании, но в 2018 году активы выросли всего на 2,5%, что уровня инфляции. Эта отрицательная динамика связана с уменьшением объемов производства и снижением внеоборотных (долгосрочных) активов. Доля и темп роста дебиторской и кредиторской задолженности существенно отличаются, из этого можно сделать вывод, что баланс предприятия не соответствует признаку «хорошего баланса». Также хотелось бы добавить, что несвоевременная выплата телекоммуникационных услуг вызывает замедление оборачиваемости дебиторской задолженности. Для устранения данной проблемы компании следует взимать с пользователей телекоммуникаций дополнительную плату за просроченную выплату услуг.

Темп роста текущих активов за анализируемый период составил 111,10%, а темп роста долгосрочных активов и краткосрочных обязательств составил меньше, а именно темп роста долгосрочных активов 99,26%, а темп роста краткосрочных обязательств 98,72%, это значит, что баланс предприятия соответствует данному признаку поскольку темп роста оборотных активов выше темпов роста внеоборотных активов и краткосрочных обязательств. Можно заметить, что размеры и темпы роста долгосрочных источников финансирования превышают соответствующие показатели по внеоборотным активам из этого можно сделать вывод, что баланс предприятия соответствует данному признаку. Баланс предприятия соответствует шестому признаку, так как доля собственного капитала в валюте баланса превышает 50%. Удельный вес собственного капитала в активах увеличился на 2,23% и составил

82,81%. Также баланс предприятия соответствует седьмому признаку «хорошего баланса», поскольку в нем отсутствует непокрытый убыток.

На основании проведенного анализа можно сделать вывод, что баланс АО «KazTransCom» соответствует пяти из семи признаков «хорошего баланса». Это свидетельствует об относительной финансовой устойчивости и стабильности предприятия.

Таким образом, проведение экспресс-анализа с применением методов горизонтального, вертикального анализа баланса, и оценки соответствия отчета компании о финансовом положении признакам «хорошего баланса», позволяет определить его характеристики и текущее состояние, возможные отклонения и нарушения нормального функционирования, тенденции развития и направления дальнейшего детального анализа.

Литература:

1. Аверина О.И., Москалева Е.Г., Челмакина Л.А., Саранцева Е.Г. Комплексный анализ хозяйственной деятельности. М.: КноРус, 2016. 423 с.
2. Анализ финансовой отчетности по российским и международным стандартам: учебное пособие / А.А. Кострова; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. - Ярославль: ЯрГУ, 2018. - 128 с.
3. <https://www.kaztranscom.kz/> интернет-ресурс

УДК 657.62

ОЦЕНКА ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА (НА МАТЕРИАЛАХ АО «ЕВРАЗИЙСКИЙ БАНК»)

Ганиева З.Х.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Основная стратегическая цель АО «Евразийский Банк» - построить лучший банк Казахстана по трем критериям: самый удобный банк для клиентов; лучший работодатель; доходный для акционеров и инвесторов.

Рисунок 1 – Основные стратегические цели АО «Евразийский Банк»

Бизнес-модель АО «Евразийский Банк» - универсальный банк с усиленным фокусом на корпоративный бизнес. Корпоративный бизнес развивается в направлении доли обслуживания экосистемы группы ERG и привлечения надежных и платежеспособных клиентов (рынок). Ключевыми направлениями обслуживания малого и среднего бизнеса стали транзакционный бизнес, гарантии на исполнение государственных контрактов и кредитование под твердое обеспечение фонда «Даму». Вход в сегмент транзакционного бизнеса для малого и среднего бизнеса осуществлен

посредством запуска новой бизнес-линии и ценностного предложения на основе удобного расчетного банка.

Рисунок 2 – Показатели развития АО «Евразийский Банк»

Миссия АО «Евразийский Банк»: «Мы используем возможности финансовых инструментов в интересах клиентов и на благо общества. Наши усилия направлены на создание стабильности для сотрудников и увеличение рентабельности бизнеса для акционеров.»

Ценности АО «Евразийский Банк»:

- 1) Честность и открытость: мы строим долгосрочные отношения с клиентами и партнерами, основанные на открытости и доверии.
- 2) Оперативность: мы оперативно реагируем на изменения внешних факторов, предлагая решения и продукты, соответствующие реальным потребностям клиентов.
- 3) Компетентность и профессионализм: мы не останавливаемся в развитии, применяем новые знания и принимаем решения, разумно сочетая взаимную выгоду и продуманный подход к оценке рисков.
- 4) Высокое качество обслуживания: понимая, что клиенты – основа роста, мы непрерывно работаем над тем, чтобы наилучшие стандарты обслуживания стали нашим конкурентным преимуществом.

Основные финансовые показатели АО «Евразийский Банк» за 2015-2017 гг. представлены в таблице 1.

Таблица 1. Основные финансовые показатели АО «Евразийский Банк» за 2015-2017 гг., млрд. тенге

Показатель	2015 год	2016 год	2017 год	Абсолютный прирост		Относительный прирост	
				16-15	17-16	16/15	17/16
Активы	988,996	1005,27	977,041	16,277	-28,232	101,6	97,2
Обязательства	909,904	910,042	879,267	0,137	-30,775	100,0	96,6
Собственный капитал	79,092	95,232	97,774	16,140	2,543	120,4	102,7
Кредитный портфель	682,334	696,449	614,438	14,115	-82,011	102,1	88,2

Депозитный портфель	654,636	676,500	695,254	21,864	18,754	103,3	102,8
Чистая прибыль	6,404	1,887	-3,457	-4,517	-5,344	29,5	-183,2
ROA, (%)	0,650	0,190	-0,350	-0,460	-0,540	-	-
ROE, (%)	8,100	1,980	-3,500	-6,120	-5,480	-	-

Как показывают данные таблицы, в течении анализируемого периода происходит снижение показателей активов и обязательств коммерческого банка, что свидетельствует об ухудшении рыночной позиции АО «ЕвразийскийБанк».

Общее уменьшение стоимости активов АО «ЕвразийскийБанк» уменьшились на 11,954 млрд. тенге или 71,2%. Динамика данного показателя сложился за счет увеличения активов за 2016 год – на 16,277 млрд. тенге или 1,6% и сокращения за 2017 год -28,232 млрд. тенге или 2,9%. По итогам 2015 года активы были равны 988,996 млрд. тенге, по итогам 2016 года – 1005,273 млрд. тенге, по итогам 2017 года активы АО «ЕвразийскийБанк» были равны 977,041 млрд. тенге.

Обязательства АО «ЕвразийскийБанк» также снизились за 2015-2017 гг. на -30,637 млрд. тенге или 3,4%. Отметим, что в 2016 году сумма обязательств осталась практически без изменений: увеличение на 0,137 млрд. тенге, а в 2017 году уменьшение данного показателя был равно 30,774 млрд. тенге или 3,4%. По итогам 2015 года обязательства АО «ЕвразийскийБанк» были равны 909,904 млрд. тенге, по итогам 2016 года -910,041 млрд. тенге, по итогам 2017 года – 879,267 млрд. тенге. В целом за 2017 год обязательства АО «ЕвразийскийБанк» сократились на 3,4%. Основное влияние на данное сокращение оказало уменьшение выпущенных облигаций банка на 109млрд. тенге. Без учета данного сокращения остальные обязательства АО «ЕвразийскийБанк» увеличились на 78млрд. тенге.

Размер собственного капитала АО «ЕвразийскийБанк» за 2015-2017 гг., напротив возрос на 18,682 млрд. тенге или 23,6%. Увеличение данного показателя сложился за счет увеличения за 2016 год в 20,4% или 16,140 млрд. тенге и увеличения за 2017 год в 2,7% или 2,542 млрд. тенге. размер собственного капитала по итогам 2015 года был равен 79,091 млрд. тенге, по итогам 2016 года – 95,231 млрд. тенге, по итогам 2017 года – 97,774 млрд. тенге.

Совокупный кредитный портфель АО «ЕвразийскийБанк» за 2015-2017 гг. сократился на 10% или 67,896 млрд. тенге. Отметим, что за 2016 год наблюдается увеличение данного показателя на 14,114 млрд. тенге или 2,1%, в 2017 году, напротив, наблюдается уменьшение – на 82,011 млрд. тенге или 11,8%. По итогам 2015 года размер кредитного портфеля АО «ЕвразийскийБанк» был равен 682,334 млрд. тенге, по итогам 2016 года – 696,449 млрд. тенге, по итогам 2017 года – 614,438 млрд. тенге.

Совокупный депозитный портфель АО «ЕвразийскийБанк» за 2015-2017 гг. возрос на 6,2% или 40,618 млрд. тенге. Отметим, что за 2016 год наблюдается увеличение данного показателя на 21,863 млрд. тенге или 3,3%, в 2017 году наблюдается увеличение на 18,754 млрд. тенге или 2,77%. По итогам 2015 года размер депозитного портфеля АО «ЕвразийскийБанк» был равен 654,636 млрд. тенге, по итогам 2016 года – 676,5 млрд. тенге, по итогам 2017 года – 69,5254 млрд. тенге.

Чистая прибыль АО «ЕвразийскийБанк» в 2016 году сложилась на уровне 0,398 млрд. тенге, показав значительное снижение. В 2015 году показатель также снизился – на 65%. Чистая прибыль АО «ЕвразийскийБанк» за 2015-2017 гг. сократилась почти в два раза – 46% или 9,861 млрд. тенге. Уменьшение пришлось на 2016 год в размере 4,516 млрд. тенге или 70,5%, уменьшение за 2017 год еще больше – 83% или 5,344 млрд. тенге.

За 2017 год чистый убыток банка составил 3,85 млрд. тенге (прибыль в 0,4 млрд. тенге в 2016 году). Итоговый убыток банка сложился в результате значительного роста отчислений на провизии на 660%, которых на 5,3 млрд. тенге больше чем признанных доходов от полученной финансовой помощи (107 млрд. тенге в результате выпуска банком субординированных конвертируемых облигаций по льготной процентной ставке на сумму 150 млрд. тенге

Динамика рентабельности активов пропорциональна показателю чистой прибыли: в 2015 году – 0,65%, в 2016 году – снижение до 0,19%, а в 2017 году – рентабельность активов имела отрицательное значение – 0,35%. Рентабельность собственного капитала имеет динамику аналогичную показателю рентабельности активов: в 2015 году – 8,1%, в 2016 году - снижение до 1,98%, в 2017 году – (-3,5%).

Собственный капитал АО «Евразийский банк» в 2016 году значительно вырос – на 20%, и в результате сложился к концу году на уровне 95,231 млрд. тенге. В значительной мере этот рост обеспечен наращиванием акционерного капитала на 42%. В 2016 году было выпущено дополнительно 2,3 млн обыкновенных акций и оплачено по номинальной стоимости 6 532,6 тенге за акцию. Общее количество акций в обращении в итоге был равно 19,4 млн штук.

Согласно Стратегии развития АО «Евразийский Банк» развивает пять направлений деятельности: четыре ориентированы непосредственно на клиента (корпоративный бизнес, МСБ, розничный бизнес, казначейство), пятое направление представляет собой деятельность по осуществлению управления активами и обязательствами.

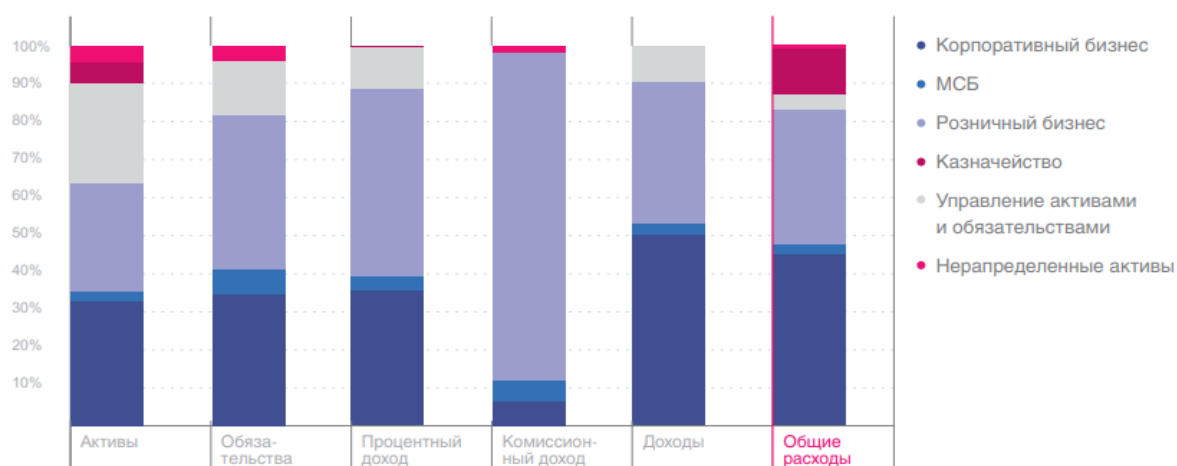

Рисунок 3 - Сегменты бизнеса АО «Евразийский Банк»

Корпоративный бизнес является наиболее крупным сегментом в балансе банка. На него приходится 32,8% активов АО «Евразийский Банк» и 34,6% обязательств. В 2017 году доля корпоративного сегмента в доходах банка составила 50%. В частности, в структуре процентных доходов на него приходится 32,5%. Но от также стал самым затратным в 2017 году. На него в минувшем году пришлось 45,2% общих расходов всех сегментов. Корпоративное банковское обслуживание является главным генератором финансового результата. В 2016 году чистый финансовый результат сегмента сложился на уровне 17 млрд. тенге и вырос на 11,8% к уровню предыдущего года. Отношение финансового результат к выручке по сегменту в 2016 году составляло примерно 21%, а в 2017 году снизилось до 11%.

Малый и средний бизнес составляет небольшую долю в активах (2,6%) и в общих доходах (2,9%). Финансовый результат сегмента в 2017 году сложился на уровне 1,4

млрд. тенге против 3,6 млрд. тенге в 2016 году, соотношение чистого результата к выручке составило 15%.

В 2017 году отмечен рост розничного бизнеса в балансе банка. На долю этого сегмента приходится 27,6% активов и 40,6% обязательств по итогам 2017 года. Для сравнения: по итогам 2016 года эти цифры составляли 26% и 33% соответственно. На этот сегмент приходится 49,8% процентных доходов и 86,6% комиссионного дохода. В общем показателе выручки розничный бизнес занимает 37,6%. На розничное банковское обслуживание приходится 35,7% в структуре расходов всех сегментов. Однако этот показатель значительно снизился по сравнению с прошлым годом, когда расходы по этому сегменту составляли почти 50% всех расходов всех сегментов. Соответственно розничный блок становится более рентабельным. 2017 год стал одним из самых успешных за последние годы для розничного бизнеса банка. В 2017 году превышение доходов над расходами составило 8,1 млрд. тенге (в 2016 году убыток достигал 6,3 млрд. тенге, в 2015 году – 6,4 млрд. тенге). Прямые и непрямые расходы остаются примерно на уровне прошлого года и являются самыми высокими в сравнении с другими сегментами, что свидетельствует о необходимости проведения дополнительной работы по распределению расходов и повышению эффективности деятельности по данному направлению.

Финансовый результат казначейства в 2017 году оказался отрицательный за счет накопленной в прошлых периодах суммы положительной переоценки производных финансовых инструментов, учитываемых по справедливой стоимости, при их полном погашении, а также за счет операции валютного свопа на бирже по привлечению тенге, сумма убытка составила 12,3 млрд. тенге. Основной деятельностью казначейства является торговля на валютном рынке, привлечение ресурсов через инструменты межбанковского рынка. Казначейство также участвует в сделках по хеджированию и торговле ценными бумагами с фиксированной доходностью.

В то же время значительно снизился убыток от сегмента управления активами и обязательствами (почти на 40%) до 9,5 млрд. тенге в 2017 году против 15,9 млрд. тенге годом ранее, в том числе за счет снижения стоимости фондирования АО «Евразийский Банк»

Подводя итоги 2017 года, главным событием для банка можно отметить принятие стратегии развития до 2022 года. Ключевым стратегическим решением для банка стал разворот в сторону усиления розницы. Именно это направление может дать банку высокую доходность при контролируемом уровне риска. В прошлом году состоялся масштабный перезапуск деятельности розничного блока: проведена оптимизация розничных процессов – в целях максимального охвата клиентской базы были улучшены каналы коммуникаций с клиентами; сокращено время на формирование кредитной заявки; реализовано финансирование день в день по денежным займам. Были разработаны новые продукты по таким направлениям, как интернет-банкинг, карточный бизнес, автокредитование.

Благодаря значительной государственной поддержке АО «Евразийский Банк» провел масштабную расчистку своего ссудного портфеля вместе с увеличением его провизирования. Проведя списание проблемных кредитов, АО «Евразийский Банк» получил возможность направить высвободившиеся средства на увеличение ликвидных активов, а именно – на доходные ценные бумаги, что положительно отразилось на приросте реально собранных процентных доходов, а разрыв между ними и начисленными процентными доходами сократился с 20% в 2016 до 8% в 2017 году. Постепенное признание ранее скрытых проблемных долгов ухудшило качество кредитного портфеля, но значительный рост выдачи высокодоходных потребительских кредитов за последний год наряду с продажей сопутствующих страховых продуктов

позволил стабилизировать комиссионные и процентные доходы. Однако столь быстрый прирост необеспеченных кредитов несет в себе значительный долгосрочный кредитный риск. Тем не менее, значительный объем ликвидных активов выступает гарантом платежеспособности банка, а тот факт, что его облигации торгуются по относительно низким ценам, которые отражают как проблемы, с которыми АО «Евразийский Банк» столкнулся в прошлые года так и остающиеся вопросы по состоянию ссудного портфеля, обеспечивает привлекательную доходность по облигациям.

Литература:

1. <https://www.nationalbank.kz>
2. <https://kase.kz>
3. <https://eubank.kz/>

УДК 343.9

РЕЦИДИВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Давлетбаева З.Н.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Обеспечение надлежащей законности и правопорядка в обществе весьма сложно и включает немало серьезных проблем. Одной из главных задач является преодоление рецидивной преступности. Ее опасность состоит в том, что совершение новых, повторных преступлений в пределах сроков сохранения судимости свидетельствует об упорном стремлении рецидивистов продолжать преступную деятельность, о криминализации их личности.

Впервые термин «рецидив» встречается в римском праве. Понятие «рецидив» произошло от латинского «*recidivus*» – «возвращающийся», «возврат, повторение какого-либо явления после кажущегося его исчезновения», «повторное проявление чего-нибудь» [1]. Можно сказать, что необходимым элементом этимологического значения понятия рецидива является повторение какого-нибудь явления, наличие двух следующих друг за другом фактов.

В национальном законодательстве, определение понятия рецидива отражено в статье 14 УК РК, где пишется, что: «Рецидивом преступлений признается совершение лицом тяжкого преступления, если ранее это лицо осуждалось к лишению свободы за совершение тяжкого преступления.

2. Опасным рецидивом преступлений признается совершение лицом:

1) тяжкого преступления, если ранее это лицо дважды осуждалось к лишению свободы за совершение тяжкого преступления или было осуждено за особо тяжкое преступление;

2) особо тяжкого преступления, если ранее оно было осуждено к лишению свободы за тяжкое или особо тяжкое преступление» [2]. Если рассматривать курс криминологии, то наиболее распространенным является положение о том, что рецидив преступлений означает их повторение после осуждения за предыдущее деяние в случае, когда судимость не снята или не погашена. Одни авторы ограничивают это определение и считают рецидивом повторное совершение лишь умышленных преступлений лицом, отбывающим или отбывшим наказание. Другие, наоборот,

исходят из предельно широкого понимания «фактического» рецидива, включающего в себя все виды множественности, кроме идеальной совокупности. Третьи полагают целесообразным рассматривать рецидив в различных смыслах – уголовно-правовом (легальный рецидив) и криминологическом (фактический). Криминология самым тесным образом связана с уголовным правом, и наличие в этих двух родственных науках одного и того же термина в различных пониманиях в принципе недопустимо. Понятие рецидива преступлений должно быть единым для всех правовых наук. Это, однако, не исключает, а наоборот, предполагает дифференциацию его видов. Но все они должны обладать одним и тем же родовым свойством: неоднократностью применения правовых мер воздействия к преступнику. Содержание понятия рецидива преступления следует раскрывать на основе уголовного законодательства и практики его применения, так как рецидив – понятие уголовно-правовое. Рецидивы преступлений имеют ряд общих признаков, совокупность которых позволяет дать общее понятие рецидива и рецидивиста [3].

В основу определения понятия рецидива, по мнению третьих, должен быть положен признак судимости виновного за ранее совершенное им преступление, а отбытие наказания по предыдущему приговору не обязательно. К числу юридических признаков рецидива в литературе относят: совершение последовательно двух и более преступлений; наличие судимости за ранее совершенное преступление; полное либо частичное отбытие назначенного судом наказания за предшествующее преступление. Ряд ученых-криминалистов рассматривали рецидив как вид множественности преступлений в уголовном праве и понимали под ним совершение нового преступления лицом, после того как оно уже было осуждено за предыдущее, либо совершение нового преступления при наличии судимости за ранее совершенное преступление. Чтобы дать определение понятия рецидива преступлений, необходимо установить наиболее характерные признаки этого явления, присущие всем его разновидностям. Рецидив термин латинский, означает «возвращающийся». Толковый словарь русского языка объясняет этот термин, как возобновление, возвращение, повторение чего-нибудь (обычно нежелательного), как повторение преступлений, как повторное преступление. В Уголовном Кодексе РК 1997 г. законодательно было закреплено, что рецидив преступлений – это совершение нового умышленного преступления лицом, имеющим судимость за ранее совершенное умышленное преступление. Но помимо изменений в определении понятия рецидива, новым Уголовным кодексом еще был исключен особо опасный вид рецидива преступлений. Если рассматривать Уголовный Кодекс РФ 1996 г., то в ст. 18, понятие особо опасный рецидив преступлений сохранился. Из законодательного определения данной статьи вытекают следующие существенные признаки рецидива: 1) наличие факта совершения нового преступления лицом, ранее совершившим преступление; 2) умышленный характер первого и последующих преступлений; 3) наличие судимости за ранее совершенное умышленное преступление. Некоторые ученые, кроме обозначенных признаков рецидива, выдвигают дополнительный признак, в соответствии с которым рецидив должен иметь место только в том случае, если новое преступление совершено после полного или частичного отбытия наказания по предшествующему приговору. «Рецидив, – пишет Панько К.А., это наиболее опасный вид множественности преступлений, когда цель частной превенции не достигается, несмотря на то, что имело место не только назначение, но и исполнение наказания». Однако, как совершенно точно отмечает Малков В.П.: «Нельзя недооценивать предупредительного и воспитательного значения предварительного следствия и судебного разбирательства, а также самого факта провозглашения обвинительного приговора» [3]. Осуждение от имени государства означает для виновного, что его поведение оценено как общественно опасное и

недопустимое. И если виновные не реагирует на такую оценку и совершает новое преступление после осуждения, это свидетельствует о возрастании степени общественной опасности личности преступника. Поэтому законодатель обоснованно не включил в понятие рецидива признак полного или частичного отбытия наказания.

Рецидив как вид множественности обладает следующими признаками:

а) субъектом рецидива является одно и то же лицо, совершившее два и более преступления;

б) каждое из совершенных деяний должно быть преступлением, т.е. общественно опасным виновным деянием, запрещенным уголовным законом под страхом уголовного наказания;

в) каждое из преступлений, образующих рецидив, содержит признаки самостоятельного состава;

г) и ранее совершенное, и вновь совершенное преступление носят умышленный характер;

д) лицо имеет судимость за ранее совершенное преступление, при этом начало действия судимости совпадает со вступлением приговора суда в законную силу, а завершается в момент снятия или погашения в установленном законом порядке;

е) судимости за преступления, совершенные лицом в возрасте до восемнадцати лет, не учитываются при признании рецидива преступлений[3].

В уголовной политике отчетливо наметилась и постепенно реализуется тенденция к гуманизации уголовно-правовых отношений, в том числе в области рецидива преступлений.

Остановимся подробнее на указанных признаках законодательно закрепленного понятия рецидива преступлений. Под преступлением понимается совершенное виновно общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное уголовным законом под угрозой наказания (ч.2 ст.10 УК РК) [2]. По законодательству Казахстана не признается преступлением действие (бездействие либо бездействие), хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного уголовным законом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности, то есть не причинившее вреда и не создавшее угрозы причинения вреда личности, обществу или государству (ч.4 ст.10 УК РК) [2]. Умышленный характер преступлений предполагает, что каждое из деяний, образующих рецидив преступлений, совершено с прямым или косвенным умыслом либо с двумя формами вины. В соответствии с ч. 2 ст. 20 УК РК преступление признается совершенным с прямым умыслом, если лицо осознавало общественную опасность своих действий (бездействия), предвидело возможность или неизбежность наступления общественно опасных последствий и желало их наступления. Преступление признается совершенным с косвенным умыслом, если лицо осознавало общественную опасность своих действий (бездействия), предвидело возможность наступления общественно опасных последствий, не желало, но сознательно допускало эти последствия, либо относилось к ним безразлично (ч. 3 ст. 20 УК РК) [2]. В ст. 22 УК РК предусматривается: «...если в результате совершения умышленного преступления причиняются тяжкие последствия, которые по закону влекут более строгое наказание и которые не охватывались умыслом лица, уголовная ответственность за такие последствия наступает только в случае, если лицо предвидело возможность их наступления, но без достаточных к тому оснований самонадеянно рассчитывало на их предотвращение, или в случае, если лицо не предвидело, но должно и могло предвидеть возможность наступления этих последствий. В целом такое преступление признается совершенным умышленно»[2]. Обязательным признаком понятия «рецидива» является наличие судимости за ранее совершенное преступление у

лица, привлекаемого к уголовной ответственности за вновь совершенное им преступление.

В соответствии с ч. 1 ст. 79 УК РК лицо, осужденное за совершение преступления, считается судимым со дня вступления обвинительного приговора суда в законную силу до момента погашения или снятия судимости[2]. Сказанное означает, что если лицо после провозглашения обвинительного приговора с назначением наказания за совершение умышленного преступления до вступления приговора в законную силу совершит новое умышленное преступление, то в этом случае признаки рецидива отсутствуют. Теория уголовного права определяет судимость как правовое состояние лица, приговоренного к определенному виду и сроку наказания за совершение преступления. Лицо, как указано в ч. 1 ст. 79 УК РК, считается судимым со дня вступления обвинительного приговора суда в законную силу в течение всего времени отбывания наказания, а также и в течение определенного законом времени после отбытия наказания[2]. Лицо считается несудимым только после погашения или снятия судимости. При этом следует подчеркнуть, что судимость связана с назначением наказания. Следовательно, если лицо и привлекалось к уголовной ответственности, но было освобождено от неё, правила ст. 79 УК РК на него не распространяются. Также считаются несудимыми лица, к которым за совершение преступного деяния применены принудительные меры медицинского (ч. 1 ст. 91 УК РК) или воспитательного характера (ст. 85 УК РК) [2]. Кроме того, если в постановлении об амнистии или при осуществлении помилования специально указано о снятии судимости, то лица, к которым указанные акты применены, также считаются несудимыми. Наличие или отсутствие судимости имеет значение для установления в действиях лица рецидива (ст. 14 УК РК), квалификации действий и при назначении наказания. Закон предусматривает два способа прекращения судимости её погашение и снятие. Погашение судимости происходит автоматически по истечении сроков, установленных ч. 3 ст. 79 УК РК [2]. Эти сроки связаны с несколькими основаниями. Так, в отношении лиц, условно осужденных, судимость погашается по истечении испытательного срока; в отношении лиц, осужденных к более мягким видам наказания, чем лишение свободы, по истечении одного года после отбытия наказания. В указанном случае следует иметь в виду, что погашение судимости не связано с категориями преступлений, а связано только с видами наказаний, более мягкими, чем лишение свободы. Поэтому, если даже было назначено наказание, не связанное с лишением свободы (штраф, исправительные работы, арест, ограничение свободы и т.д.) за преступления небольшой тяжести, средней тяжести или тяжкое преступление, судимость в любом случае погашается по истечении одного года после отбытия наказания. Снятие судимости в отличие от погашения производится при условии безупречного поведения осужденного по его ходатайству и с обязательным вынесением судьей мотивированного постановления. Судимость может быть снята с любого лица, отбывшего наказание, без каких-либо ограничений как в части категории совершенных преступлений, так и с учетом личности осужденного. Суть такого решения заключается в том, что оно может приниматься до истечения срока погашения судимости при наличии данных, свидетельствующих о безупречном поведении конкретного лица. Погашение или снятие судимости аннулирует все правовые последствия, связанные с судимостью. Это значит, что прежняя судимость, сроки давности которой истекли, не может служить квалифицирующим признаком при совершении нового преступления, она не может рассматриваться и учитываться как отягчающее обстоятельство, не может учитываться при решении вопроса о наличии в действиях лица рецидива.

В настоящее время при признании рецидива преступлений не учитываются:

- а) судимости за умышленные преступления небольшой и средней тяжести;

б) судимости за преступления, совершенные лицом в возрасте до восемнадцати лет [2]. Рецидив и судимость тесно взаимосвязаны между собой, и первое невозможно без второго, а поэтому говорить о рецидиве при снятой или погашенной судимости за предыдущее преступление не приходится.

В заключении хотелось бы сказать, что феномен рецидива заключается не только в том, что многие преступники совершают повторные преступления, несмотря на применявшееся наказание, но и в том, что уровень рецидивной преступности в структуре всей преступности остается относительно стабильным, хотя общее число совершаемых в стране преступлений, как и структура преступности, изменяются весьма существенно в течение коротких промежутков времени.

Исходя из этого, считаем необходимым переоценить концептуальные положения отечественной уголовно-правовой доктрины, пересмотреть сущность государственно-правового регулирования рецидива преступлений, акцентируя внимание на концептуальном изъяне карательного правосудия, связанном с показателями его эффективности[7]. Корректировка уголовной политики, должна реализовываться посредством дальнейшей гуманизации уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства, расширения оснований для применения уголовных наказаний и мер пресечения, альтернативных лишению свободы или содержанию под стражей.

Неэффективность карательной политики при предупреждении рецидива уже не вызывает сомнений, смещение акцентов в уголовной политике государства, несомненно, должно быть перенесено в сторону превенции. При этом противодействие рецидивной преступности должно начинаться не тогда, когда лицо вновь совершит преступление, имея прежнюю судимость, но уже с момента первого осуждения. Перенос момента начала реализации превентивной деятельности на более раннюю стадию развития правоохранительных отношений заметно повышает эффективность соответствующего направления деятельности государственных правоохранительных органов и иных организаций, являющихся субъектами профилактики[7]. Дальнейшее сокращение тюремного населения страны требует создания системы социальной и реабилитационной помощи группам тюремного риска. Необходимо экстренное принятие законопроекта о социальной реабилитации лиц, освобождающихся из мест лишения свободы. Основные положения такого закона должны быть связаны с возложением на государственные предприятия и организации обязанности иметь резерв рабочих мест и обеспечивать прием на работу лиц, отбывших наказание, а также взаимодействовать в решении этих и других связанных с ними социальных вопросов с государственной службой занятости, иными государственными органами и общественными объединениями; с экономическим стимулированием в виде установления налоговых и иных льгот для предприятий, которые оказывают помощь этой категории граждан в приеме на работу; с сохранением за осужденными к лишению свободы права на занимаемую до ареста жилплощадь; с оказанием помощи одиноким, престарелым и инвалидам в помещении их в дома-интернаты; с ответственностью должностных лиц за нарушение законодательства о социальной помощи; с необходимостью создания местными органами власти центров социальной помощи, ночлежных домов, а также специальных фондов материальной помощи. Следует поощрять все неправительственные организации, деятельность которых направлена на осуществление программ предупреждения рецидивной преступности. Как показывает опыт, эффективность таких профилактических программ значительно повышается, если они разрабатываются и реализуются на региональном уровне, с учетом специфичных экономических, социально-культурных, демографических и иных особенностей региона. Необходимо изменение структуры исправительных учреждений,

переход к отбыванию наказаний в одном учреждении различных категорий осужденных с их отдельным содержанием в зависимости от числа судимостей и общественной опасности при углубленной дифференциации условий отбывания наказаний.

Самостоятельным направлением превентивной деятельности в отношении рецидива является реализация доктрины восстановительного правосудия, обладающей собственным криминологическим потенциалом. Только все в совокупности сможет привести нас к надлежащему обеспечению законности и правопорядка.

Литература:

1. Толковый словарь С.И.Ожегова - <http://www.вокабула.рф/словари/толковый-словарь-ожегова/рецидив>
2. Кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 N 226-V ЗРК Уголовный Кодекс Республики Казахстан - <https://www.pavlodar.com/zakon/?dok=05552&uro=080014>
3. Б. Накипов Понятие и значение рецидива преступлений//Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2009. № 2 (17)
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2014 г.) (утратил силу) - https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032
5. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. От 18.02.2020) - http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
6. Энциклопедия государства и права. Т. 3. М., 1930. 1183 с.
7. Яковлев А.М. Борьба с рецидивной преступностью. М., 1964. 223 с.

УДК 070

ҚАЗАҚША ЖАСТАР БАСПАСӨЗІНІҢ БАСТАУЫ – «ЖАС АЗАМАТ»

Шайкенова А.Ж., Ермек С.Р.
(*М.Қозыбаев атындағы СҚМУ*)

XX ғасыр басында Қазақстан жастары арасында бірнеше ұйымдар қалыптасты. Бірақ олардың ішінде өз басылымын шығарып, ұйымның көзқарастары мен міндеттерін қалың бұқараға жеткізу арқылы олардың көкірегінің оятуы мақсұт тұтқан жастардың бірлестігі – «Жас азамат». Тіпті, С. Сәдуақасов «Трудовая Сибирь» журналына жарияланған мақаласында жастар басылымдарын ішінде алдымен «Жас азамат» газетін атайды, оны «орган младокиргизов» дейді. Яғни «жас қазақтар үні» (немесе «жас алашшылар үні») екендігін ерекше атап көрсетеді. Газет өзінің сипаты жағынан саяси–қоғамдық, экономикалық басылым болып табылады, - дейді. Газет уақытша Қызылжарда шығады деуіне қарағанда, С. Сәдуақасов «Жас азаматтың» болашағына үлкен сеніммен қарап, алдағы уақытта оның жалпыұлттық басылым деңгейіне көтеріліп, ел астанасында шығатынына меңзесе керек.

Екінші, жастар басылымы ретінде 1917 жылдан Алаш қаласында шығып тұратын әдеби-қоғамдық, ғылыми-экономикалық мазмұндағы «Абай» журналын атайды. Оның «Жас азаматтан» тағы бір айырмашылығы – «фокус литературных сил младокиргизов» деп аталатын әдеби бағытын баса көрсетеді». Весьма солидный орган» деп мейілінше байыпты басылым екендігін ерекше атайды.

Үшінші, «Балапан» журналын атайды: «Журнал... выходит в Омске с 1916 года, единственный литературный орган, помещающий исключительно беллетристические

рассказы». Журналдың қолжазба күйінде шығарылғанын айтпағанымен, оның бүкіл қазақ баспасөзінде алатын орнын ерекше бағалайтындығын аңғартады [1].

Қазақтың саналы жастарының алғашқы басылымы турасында «Әлем баспасөзі тарихынан» оқу құралында былай делінеді: «Қазақтың ұлттық баспасөз тарихында елеулі орны бар «Қазақ» газетінің бағытын жалпы жұртқа мәшһүр етуге жәрдемдескен, азаматтық ой-сананы ілгерілетуге септігі тиген газет-журналдардың ішінде «Жас азамат» атты басылымды ерекше атаған жөн. «Жас азамат» ұлт тәуелсіздігін жоқтап, отаршылдық езгіге қарсы тұрған қазақ жастарының тұңғыш қоғамдық-саяси газеті».

Қазақ жастар баспасөзінің төлбасы-«Жас азамат» газеті 1918 жылдың сәуір айында барлық жастар ұйымдарын біріктіріп, басын қосқан «Жас азамат» ұйымының органы (тілі) болып есептеледі. Бұл біріккен ұйымның төрағасы -Мырзаұлы, басқарма мүшелері С. Сәдуақасұлы, М. Сейітұлы, Т. Досымбекқызы, Ә. Бәйділдәұлы сияқты қазақтың біртуар ұл-қыздары болатын. Ал осы ұйымның тілі- «Жас азамат» газетінің шығарушысы (редакторы) Қ. Кемеңгерұлы еді.

Бұл саяси-қоғамдық, экономикалық басылымның алғашқы нөмірі 1918 жылды 30-шілдесінде Қызылжар қаласында жарық көрген [2, 42 б.].

Бұл басылымды зерттеуші Діқан Қамзабекұлы «Ана тілі» газетінің 1993 жылғы 14-нөмірінде «Қазақтың ұлттық баспасөзінің тарихында елеулі орны бар «Жас азамат» газеті ұлт тәуелсіздігін жақтап, отаршылдық езгіге қарсы тұрған қазақ жастарының тұңғыш қоғамдық-саяси газеті», -деп сипаттайды [3].

Баспасөз органының құрылу һәм қалыптасу тарихына тоқталар болсақ, бұл үрдіс профессор Зарқын Тайшыбайдың «Қазақстанның солтүстігіндегі қазақ газеттерінің тарихынан» атты оқу құралында былай суреттелген: «1918 жылдың сәуір-мамыр айында Омбы қаласында өткен қазақ жастарының тұңғыш съезінің шешіміне орай, бүкіл қазақтық жастар ұйымының тілі ретінде бұл газеттің алғашқы саны 1918 жылдың 30-шілдесінде Қызылжар қаласында жарық көрген» [4, 576.]. Шынымен де, бұл жаңа басылым ұлттың тәуелсіздігін жоқтап, отаршылдыққа қарсы тұрған қазақ жастарының тұңғыш қоғамдық - саяси газеті. Бұл газет негізінен 1918 жылдың 5-13 мамырында аралығында Омбыда болып өткен I-жалпықазақ жастар съезінен кейін құрылды. Тарихшы ғалым Н. Шаяхметов осы «Жас азамат» ұйымының құрылуы және басылымы жөнінде былай деп жазған: «I-ші жастар съезі нәтижесінде барлық Алаш жолындағы қазақ жастарын бір тәртіппен іс-әрекет жүргізу талабында біріктірілген «Жас азамат» жастар ұйымы дүниеге келуі және осы жастар қауымдастығының үні «Жас азамат» газетінің идеологиялық, мәдени-ағарту салаларына жаңа қарқын берді, жаңа леп әкелді. Жастар съезде көкейтесті мәселелерді күн тәртібіне қоя отырып, оны шешу талабындағы рухани ізденістерді қазақ жастарының саяси ой-жүйесінің өскендігін, әрекетшілдігін, ынтымағының артқанын көрсетіп берді. Қазақ жастарының «Жас азамат» ұйымының төңірегіне ынтымақтасуы жастар қозғалысының үлкен белесі, жаңа сапалық деңгейге көтерілгенінің айқын дәлелі ретінде қабылдауға тиіспіз. Ал, «Жас азаматтың» алтын идеялы әулие мақсұты, негізгі жолы – ұлт бостандығы, ұлт теңдігі» еді. Осы «алтын идеалды» баянды ету жолында қазақ жастары өздерінің халық алдындағы, ұлт болашағы үшін жауапкершілігін терең сезінді» [5]. Бұл қазақ баспасөзінің төлбасы 1918 жылдың сәуір айында барлық жастар ұйымдарын біріктіріп, басын қосқан ұйымның органы болып саналады. Біріккен «Жас азамат» ұйымының төрағалығын Мырзаұлы атқарып, ал С. Сәдуақасұлы, М. Сейітұлы, Т. Досымбекқызы, Ә. Бәйділдәұлы және т.б. жастар мүше болған [6, 82 б.]. Газет - осы ұйымның тілі. Өздерінің осындай ұйым құрып, газет шығарудың қыр-сырын оқырмандарына жолдаған «Ашық хатында» ұйымның кіндік комитеті былайша жазды: «Ел көп тобырдың ортасында аяқ - асты бас қосайық деген пікір туып еді. Бұл пікірді туғызған – көкті қаптаған қара бұлт большевизм дауылы еді. Бұл дауылдан қырғыз - қазақ елін

шамамыз келгенше аман сақтап қалайық, шамамыз келгенше тарих алдында кінәсіз болармыз, өлсек 47 бір шұңқырда, тірі болсақ бір төбеде боламыз деген мақсат та еді» [7].

«Жас азамат» газетінің алғашқы нөмірі 1918 жылы 30 шілдеде Қызылжар қаласында жарық көріп, «Жас тілек» атты бас мақаламен ашылған. Онда газеттің мақсат - мүддесі айқын көрсетілді: «Өмір тәжірибесінің, білімнің аздығына қарамай, төрт түлігі сайланбай тәуекел кемесіне мінген, ол тұрмыстың тартыс - талас күрес майданына шықты. Болашақтың күңгірттілігі, саяси - ахуалдың күн сайын құбылуы, лаулаған қалың өрттей, кеселді дерттер, апаты күшті күндердің тууы, дүниенің болу - болмауы, әлдінің майданға ұмтылуы, ұлттың өмірлік құқықтары аяқ астына 48 тапталып, зорлықтың қанды соруы «Жас азаматтың» иығына ауыр жүк салып отыр. Қоғамдасып, қолтықтасып, күш біріктіріп, осы ауыр жүкті тиісті орнына жеткізу – жастардың басты міндеті, үлкен борышы. «Жас азаматтың» алтын идеалы, әулие мақсаты, негізгі жолы – ұлт бостандығы, ұлт теңдігі».

Өздерінің осындай ұйым құрып, газет шығару сырын оқырмандарына жолдаған «Ашық хатында» осы ұйымның кіндік комитеті: «Ел көп тобырдың ортасында аяқасты бас қосайық деген пікір туып еді. Бұл пікірді туғызған - көкті қаптаған қара бұлт болшеуик дауылы еді. Бұл дауылдан қырғыз-қазақ елін шамамыз келгенше аман сақтап қалайық, шамамыз келгенше тарих алдында кінәсіз болармыз, өлсек бір шұңқырда, тірі болсақ бір төбеде боламыз деген мақсұт та еді», - деп түсіндіреді.

Шындығында бұл дауылдан «Жас азамат» ұйымы да, оның үні «Жас азамат» газеті де құрбансыз құтылған жоқ. Бұл туралы кезінде С. Сейфуллин: «Жалғыз-ақ аз болсын, көп болсын, қолынан келгенше қайрат (қазірше белсенділік) көрсетіп жатқан Алашорданың жастары екені газеттерінен көрінді. Алашорданың жастар ұйымы барлық Қазақстанның ұлтшыл жастарына нұсқа беріп, Қызылжарда «Жас азамат» газетін шығарып жатыр, - деп жазса, Ж. Аймауытов «Газет, журнал оқушыларға», - деген мақаласында орыс тіліндегі бір басылымның оқушылары болмағандықтан қазақтың бір газеті мен бір журналы жабылып қалыпты деген жалған хабарына қарсы: «Бұл хабар бекер: «Жас азамат» күні бүгінге шейін шығып отыр. Қаржы жағынан кемдік көріп, тоқтай ма деген кірбің болып еді. Енді тоқталмас дейміз. Өйткені, Омбы жастары әдебиет кешінен мың сом, Семей жастары 5000 сомдай көмек жіберіп отыр. Тағы сондай көтермелеушілер табылатын көрінеді», - деп тойтарыс берген.

Жоғарыда «Жас азаматтың» бірінші нөмірінде оның мақсат-мүддесін білдірген «Жас тілек» деген бас мақала жарияланды дедік. Бұдан басқа газеттің осы нөмірінде Омбыдағы Алаш партиясы бас комитетінің «Алаш азаматтарына!» деген ашық хаттары басылған. Онда ел ағалары соңдарына ерген жастарға: «Алаш Орда тігілді, ақ ту көтерілді. Енді һәркім шамасына қарай ұлтына қызмет қылуы тиіс», - дей отырып, «Жастар! Атқа мін! Басқа жұрттар көрсін!», - деп ұран тастады.

Мұндағы келесі бір азулы мақала «Бүлінгеннен бүлдіргі алма», - деп аталады. Авторы «Ел баласы». - Ол: Большевиктер орыс зиялылары мен жұмыскер қарашекпенділердің арасына жік түсірді, бұл ауру бізге жұғып жүрмесін», - деген ой айтып, елді бірлікке шақырады. Бұдан басқа газетте елдің ішкі, сыртқы жағдайымен қатар шет ел жаналықтары да жиі жарияланып тұрған.

Басылымда жер мәселесіне көп көңіл бөлінген. Мәселен, «Қазақ жері» деген мақалада «Қазақ жерін Ресей - сүлік сорды. Болшеуик көп нәрсе істеген жоқ, бірақ қазақты түгел кедейлендіріп, орысты жібермекке бел буды», - деген жолдар арқылы халықтың көңілін нақты мәселеге аударса, «Өлген тірілмекші» деген екінші бір мақалада «Қазақ жерінің бір кезде әзірейлі болған переселен мекемесі кайтадан тіріледі деген қауесет бар», - дей отырып бүйте берсек жер бетінен ұлт ретінде

жойылып кету қаупі бар, сонда одан құтылудың жолы қандай болмақ деп отаршылдықтың бұғауынан босаудың жөн-жобасын жазады.

Байділдә Мырзалыұлы мен «Жас азаматтағы» енді бір топ мақала жаңа өкімет, саясат ісіне арналған. Мысалы, большевиктердің іс-қимылы Ғабділдә Найзабекұлы өздерінің «Бұны не дейміз?» атты мақаласында: «Жетісу жағында болшеуиктер қазақ болсын, қазақ-орыс болсын қойдай қырып, қанын судай ағызып жатыр. Ең аяғы Биіскіде емшектегі нәресте балаларды мылтықтың ұшына шаншып, қанын ағызып жатқанда, біз қолымыздағы болшеуиктерді еркелетіп отырған жөніміз қалай?», - деп халыққа сұрау салады. Осыған орай авторы көрсетілмеген «Саясат күйі» атты мақалада Ресейдегі уақытша үкімет пен Алаш Орда арасындағы мәселелер сөз болса, екінші бір мақалада «Уфада «Учредительное собрание» мүшелері мен социал - революция партиясы кіндік комитеті мүшелерінің абақтыға жабылғаны» айтылып, алаңдаушылық білдірілген.

Осындай қиын-қыстау кезеңдегі қазақ қоғамының жағдайын, саясат сахнасындағы теңсіз күрес жайлы «Жас азаматтың» бетінде М. Жұмабаевтың «Мен жастарға сенемін» атты өлеңі, М. Дулатовтың «Алаш құрбаны», «Бір керекті нәрсе» (авторы Б.М.) «Татулық һәм Русия» (авторы - М.Н.), «Жазушылар» (авторы Смағұл Баекебайұлы), «Қағаз ақша», «Көлбай, Шәймерден қашып шықты», «Біздің ұлтшылдар» деген сияқты түрлі жанрдағы материалдарда сол кездегі шындықты айна-қатесіз көрсететін бұлтартпас фактілер бар» [2, 42-44 бб.].

Бұл басылым халықтың кемел келешегі үшін күресті. Бұл күресті қазақ бұқарасының болашағын айқындап беруге қауқарлы көзі ашық, көкірегі ояу, жаны таза, саналы жастар жүргізді. Бұл жастарға арнап «Жас азамат» газетінің кезекті сандарының бірінде Мағжан Жұмабаев қазір кез келген қазақ баласы жатқа білетін «Мен жастарға сенемін!» өлеңін «Жастарға» деген атаумен басады. Бұл өлең алаш жастарының қазақ жұрты алдындағы тарихи міндетін айқындап береді. Өлеңге Жұмабаевтың жазған алғы сөзін Зарқын Сыздықұлы Тайшыбай мен Әшекей Сәуірбаеваның М. Қозыбаев атындағы СҚМУ-да «Журналистика» мамандығы бойынша білім алатын студенттерге арналған «Қазақ журналистикасының тарихы» атты оқу әдістемелік құралынан оқуға болады: «Жастар! Алда жүрген, Алаш жолына аянбай қызмет қылған адал жүрек ағалардан үлгі, өрнек алыңдар. Елдіктен, ерліктен айырылып, екі жүз жылдай еңсесі түскен елді ойлаңдар. Күнді - түн, жақынды - жат, пайданы - зиян деп жүрген, толық саяси хұқықтарын іздеп алуға ер жетіп, есі кірген елді ойлаңдар!» [8, 50 б.].

Дәл осы оқу әдістемелік құралда «Жас азаматтың» беттеріне шыққан бірнеше материалдар жайлы дәйекті деректерді кездестіруге болады. Мәселен: «Жас азаматтың» 1918 жылғы 4-қазандағы санында жарияланған Смағұл Сәдуақасұлының «Өмір үшін күресу» деген мақаласы кемел ойдың жемісі десе болғандай. Автор қазақ халқы мен алыстағы неміс жұртының тұрмыстық жағдайларын салыстыра отырып, өз қазағын озық немістің деңгейінде көргісі келеді. «Не іске болса да әдіс керек. Және заман өткен сайын әдіс өзгеріп тұрмақшы. Мысалы, тұрмыс жүзінде ең әдісшіл Германиядағы немісті ең әдіссіз біздің қазақты алайық, екеуі де өмір үшін күреседі, бірақ неміс әдіспен күреседі һәм заманға қарай өзгеріп отырады», дей келіп, уақыт талабына сай тіршіліктің амал-әрекеті де бейімделіп отыруға тиіс екендігін жақтайды. Ол үшін, яғни «Шаруаны түзеуге әртүрлі әдістер қолдану үшін саяси кеңдік болып, хукімет жағынан бір де қысымшылық болмасқа керек». Билік орындарының қоғамды демократияландыруы қажетті шарт екенін көрсетеді. Ал, Смағұлдың саясат пен шаруашылықты ажырағысыз бірлікте көруі де сұңғылалық. Бұл жөнінде ол: «Бұрынғы уақытта біздің қазақтың оқыған азаматтары бірінғай саясат жолымен жүруші еді. Әлі де азаматтарымыз сол жолда. Бұлай жүрмеске осы күнгі заман ағымы қоятын емес. Сонда да шаруаны кейінге қалдыруға бол-майды», тағы, «Сондай-ақ «Жас азамат» қазақ

жерінің қазба байлықтарын шет жұрттық алпауыттардың талап-тонауына қарсылық білдірді. «Шет мемлекеттердің капиталы кен қазу, фабрик-зауыт салуға (бұлар да қазақ жеріне орнайды) кірсе» қазақ бұл қазынадан тағы да айырылады.

Жастар газеті осындай нақты дәлелдерін көзге көрсетіп, қолға ұстатқандай келтіреді де, мынадай түйін жасайды:

«Мінекей, алаш! Автономия болмаған күнде шегіңе беретін қолқаң. Жер - мәңгі байлық, алдындағы малыңнан, қойныңдағы ақшаңнан қыбат. Өнер-білім кенжелігі болса да автономияға аласұрып жатқандық - жер үшін». Бұл арада әңгіме «Ұясы бұзылған Ресей мемлекетіне» енді табынудың жөні жоқ, қазақ халқы тәуелсіздік үшін, өз болашағының тізгінін өз қолына алу үшін күресуі туралы болып отыр» [8, 52-53 бб.].

Дегенмен, бұл газетке жарияланған мақалалардың көпшілігі авторсыз берілді. Сонымен қатар кейбіреулері бүркеншік аттармен де берілді. Оның себебі Қырықбай Аллаберген, Жарылқасын Нұсқабайұлы, Файзолла Оразайдың еңбегінде: «Шынында да кезінде «Жас азамат» газетінде жарияланған материалдардың көпшілігі авторсыз немесе «бүркеншік» аттармен беріліп отырған. Оның әртүрлі себептері болуы мүмкін. Біріншіден, көп мақалалардың бір автордың қолымен жазылуы немесе сол кездегі аумалы-төкпелі кезеңге байланысты кез келген автордың сақтануынан туындаған. Екіншіден, 1918-1919 жылдары Қазақстанды билеуге қол жеткізген большевиктер, 1920 жылы қазақтар мекендеген Сібір, Түркістан аймағында да жеңіске жетті. Соның нәтижесінде ұлт теңдігін жоқтағандар, шынайы демократия үшін күрескендер қуғын-сүргінге ұшырады. Міне, осындай басты себептерге байланысты көптеген материалдар авторсыз немесе бүркеншік аттармен беріліп отырған», - деп түсіндірді [9, 85 б.].

Аты –жастар баспасөзі болғанымен, заты- асыл, ұлт тәуелсіздігінің туын алғаш көтерген рухани шамшырақтар қатарынан «Жас азаматты» көреміз. Газеттің 1918 жылы жарық көрген 7-санында Мұхтар Әуезовтың «Ескерту керек» деген мақаласында қазақтың рухани мәдени өсуіне ұмтылыс жасауын сұрайды. Байырғы хандық биліктің өткені, қазір қылышпен емес қаламмен, оқу-ғылыммен озуға дайындалу керек екендігі жазылған. Мәселен, «Енді бұл соңғы айтқан дәуірге басымызда оқыған біліміміз, қолға ұстаған саясат деген құралымыз барлар бір келіп, алынып отырмыз. Әрине, оқығаны бастаған бұл соңғы дәуір де, қазақ жұртын гүлдентіп, ажарландыратын дәуір. Бірақ, көкіректі қарсы айырған арман, қуаныш болып тарқап, көксеген бақыт қанат қағып, қолға елпілдеп келе жатқанда, біздің қолға қазақ қандай күйде тиеді. Соған сын көзді салу керек. Өткен күннің істеген ықыласын есептеу керек. Қазақ бұрын пәлендей батыр еді, ақылды адам еді, деп құр сөзбен желіктіріп, осы күнгі жұртты батыр намыскер қыла қояйын деген ой менде жоқ», - деп жазады автор [10, 70 б].

Ал «Қай елді, қай тапты алсақ та, жаз жайлау, күзеу, қыс қыстауда жуан атаның ортасында он үй бір тілім жерсіз, келімсек болып жүрген жоқ па? Қай жерде болсын ерке, бүлік жуан атаның баласынан шықпайды ма? Жуан ата бақ қуады, өзінше абиыр қуады, біреуге қожандап, қорқытқысы келеді. Осының бәрінде бір тайпа ел солардың шоқпары емес пе? Біреудің жесірін тартып алады – есе бермейді, малын тартып, ауылын шауып алады – бітім бермейді. Осындаймен ел ішіндегі бүлікке жаңағы жуан ата бас болады. Елдің тыныштығы да, бүліншілік те солардың қолында», - деп те елді, сабырға шақырады. Еркелікті қойып, ел ішіндегі бүлікке жол бермеуге тырысу керектігіне мән береді [11].

Қорыта айтқанда, «Жас азамат» жастарды елдегі ішкі саяси жағдайлармен таныстыруға тырысты. Сонымен қатар сыртқы, шетел жаңалықтарымен де хабардар етіп отырды. Әбділдә Найзабекұлы саяси билікке ұмтылған большевиктердің халық арасындағы қатыгездік әрекеттерін ашық сынға алып, олармен күресуден басқа амал жоқтығын келтірді.

Газетке қазақ зиялылары М. Дулатов, М. Жұмабаев, Қ. Кемеңгеров, Б. Ержанов және т.б. түрлі тақырыптарда мақалалары жарық көрді. Алаш қозғалысының барысы жайында да материалдар жарияланды. Сонымен қатар газетке жер мәселесіне, отаршылдық саясатына арналған мақалалар да басылды. Газетке шыққан түрлі жанрдағы материалдар сол кездегі шындықты айна-қатесіз көрсетуімен қатар, жастарды теңсіздік жолындағы күреске шақырды, сол жолда өз бағыттарын табуды көрсетті.

Әдебиет:

1. Сәдуақасов С. Қазақстанда баспасөздің міндеті //Еңбекші қазақ. – 1925. – 23 қараша.
2. Қозыбаев С., Рамазанова А., Аллаберген Қ. Әлем баспасөзі тарихынан (Оқу құралы). – Алматы: Санат, 1998. – 256 б.
3. Қамзабекұлы Д. «Алашқа таныс болған «Жас азамат» // Ана тілі, 1993, №14, 8-сәуір
4. Тайшыбай З. Қазақстанның солтүстігіндегі қазақ газеттерінің тарихынан: оқу құралы. – Петропавл: М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2013. – 174 б.
5. Шаяхметов Н. «Ел- бүгіншіл, менікі – ертеңгі үшін». Оқу құралы. – Алматы, 2001. – 149 б.
6. Нұсқабайұлы Ж., Аллаберген Қ. Көне басылымдар. Құнды деректер. Аяулы есімдер. – Алматы: «Рауан», 1997. – 256 б.
7. Қырғыз – қазақ жастарына! Ашық хат // Жас азамат. - 1918. - №16.
8. Тайшыбай З., Сәуірбаева Ә. Қазақ журналистикасының тарихы: 5В050400 «Журналистика» мамандығының студенттері үшін оқу-әдістемелік құралы. – Петропавл: М. Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2017. - 96 б.
9. Аллаберген Қ., Нұсқабайұлы Ж., Оразай Ф. Қазақ журналистикасының тарихы (1870 - 1995). – Алматы: «Рауан», 1996. – 244 б.
10. Атабаев Қ. Қазақ баспасөзі Қазақстан тарихының дерек көзі (1870-1918). - Алматы: Қазақ университеті, 2000. – 358 б.
11. Кемеңгерұлы Қ. Үш томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Алаш, 2005. 1 т. – 320 б.

УДК 792.01.791.83(574)М79

СОЦИАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ ИНСТИТУТА УПОЛНОМОЧЕННОГО ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Бектас А.К

(СКГУ им. М.Козыбаева)

За годы независимости судебная система Республики Казахстан модернизировалась и продолжает меняться в сторону защиты прав и свобод граждан страны. В этой связи особая роль отводится правовой позиции института уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан. Вступление Республики Казахстан в более качественный период своего развития ставит перед государством и обществом новые задачи, успешное решение которых проблематично без эффективных инструментов защиты прав и свобод граждан. Несомненно, что необходимость создания механизмов охраны, защиты прав человека объективно обусловлены задачами построения в Казахстане демократического, правового государства, где высшими ценностями является человек, его права и свободы. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в своем ежегодном послании народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014 года отметил следующее: «При движении в число 30-ти развитых стран мира нам необходима атмосфера честной конкуренции, справедливости, верховенства

закона и высокой правовой культуры. Нужны обновленные инструменты взаимодействия государства с неправительственным сектором и бизнесом» [1]. Именно учреждение Омбудсмана в Казахстане позволило обеспечить в нашей стране принципы верховенства закона, справедливости и послужило к защите прав и свобод человека.

Уполномоченные по правам человека занимают одну из высших государственных должностей. В своей деятельности они руководствуются Конституцией РК, актами Президента Республики Казахстан и Правительства Республики Казахстан, положениями, регулирующими деятельность омбудсменов в стране. При этом институт уполномоченного не является подотчетным каким-либо государственным органам. Этот факт подчеркивает особый статус данного института [2].

Образованный в 2002 году данный институт зарекомендовал себя как гарант обеспечения прав и свобод граждан Казахстана. Специфика конституционно-правового статуса этого института позволяет ему, во-первых, быть особым элементом защиты прав человека и гражданина, способствующим не только восстановлению нарушенных индивидуальных прав, но и искоренению общих дефектов функционирования административной системы, и, во-вторых, служить дополнительным средством парламентского контроля над исполнительной властью. Таким образом, две базовые ценности политической демократической теории, попытки реализации которых мы обнаруживаем в конституционном законодательстве и практике демократических стран, - права человека и ответственность власти – выступают системообразующими факторами деятельности института омбудсмана. По сути, решением этих взаимосвязанных задач обосновывается целесообразность создания рассматриваемого института [3]. 25 сентября 2003г. в Женеве в ходе 58-й сессии Комиссии ООН по правам человека Казахстаном было объявлено о намерении создать национальное правозащитное учреждение. 29 августа 2002 года Президент Казахстана в своей речи, посвященной празднованию 7-летия Конституции, также подтвердил намерение в ближайшее время учредить правовой институт Уполномоченного по правам человека в Казахстане [4].

Данные события можно считать ключевыми в развитии механизмов, обеспечивающих защиту прав и свобод граждан в Казахстане. Конституция Республики Казахстан- гарант свободы граждан правового, светского, демократического государства. Деятельность адвоката в обеспечении главной ценности демократического государства - защита прав и свободы граждан играет особую роль. Это закреплено в ст.13 Закона РК «Об адвокатской деятельности». Качественные юридические услуги, которые оказывают в стране невозможны без постоянных нововведений, которые на законодательном уровне расширяют полномочия адвокатуры в области судопроизводства в сторону повышения ее профессионального уровня. Первый Президент Н.А. Назарбаев задал курс страны на повышения жизненного уровня народа, вхождение в двадчатку развитых стран мира. Во всем мире главной ценностью является человек и уровень его жизни [5].

Таким образом институт уполномоченного Республики Казахстан также направлен на развитие в сторону соответствия мировому уровню. Институт Уполномоченного по правам человека является важным рабочим инструментом правового государства. Омбудсмен выступает в качестве беспристрастного посредника между пострадавшим гражданином и должностными лицами. Уполномоченный защищает права и законные интересы граждан. Анализ становления и развития института омбудсмана с учетом международной практики позволяет сделать вывод о том, что он является эффективным демократическим инструментом контроля за правомерностью деятельности органов государственной власти и их должностных лиц.

Деятельность омбудсмана не ограничивается рассмотрением жалоб и заявлений граждан. При наличии информации о массовых или грубых нарушениях прав и свобод граждан, либо в случаях, имеющих особое общественное значение или связанных с необходимостью защиты интересов лиц, не способных самостоятельно использовать правовые средства защиты, Уполномоченный вправе принять по собственной инициативе соответствующие меры в пределах своей компетенции.

Таким образом мы можем сделать вывод о том, что развитие института уполномоченного является одним из приоритетных направлений в стратегической программе правительства Республики Казахстан. Таким образом, общими предпосылками учреждения института Уполномоченного по правам человека в Казахстане являются объективные общественно-политические процессы развития политики республики в отношении прав человека, системы гарантий и защиты. Наряду с внутривластными процессами не последнюю роль сыграл и международный фактор. Стремление Казахстана стать частью глобальной системы отношений поставили перед нашим государством необходимость имплементировать положения зарубежного законодательства в области защиты и восстановления нарушенных прав и свобод. В этой связи необходимо проводить качественные научные исследования, которые позволят выделить проблемы и вектор развития сегодняшнего времени в области правового статуса омбудсмана. На лицо множество проблем, которые современные ученые ставят перед правительством в области решения вопросов правовой позиции адвоката и ее реализации [6].

Литература:

1. <http://www.akorda.kz/ru/>
2. Рудольф Иеринг. Борьба за право. СПб.: Из-во С.-Петербур.ун-та. 1895. – 90 с.
3. Нусупбекова, Асель Нурлановна. Конституционно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав и свобод человека и гражданина : автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.02 / Нусупбекова Асель Нурлановна; [Место защиты: Кыргызская государственная юридическая академия при Правительстве Кыргызской Республики].- Бишкек, 2012.- 26 с.: ил.
4. Мажитова Ж.С.// Вестник Новосибирского государственного университета // Серия: Юриспруденция. Филология , 2015-С. 145
5. Назарбаева Д.Н. О совершенствовании законодательства РК по вопросам государственных минимальных социальных гарантий // Право и государство. – 2013. – № 3 (60). – С. 13-16.
6. <https://www.zakon.kz/4615116-k-voprosu-o-pravovom-statuse.html>

УДК 691.33

ОПТИМИЗАЦИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ОНЛАЙН-ТОРГОВЛИ АВТОТОВАРАМИ

Ефименко Ю.А.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Целью исследования является обоснование экономической целесообразности реализации бизнес-проекта по открытию интернет-магазина для продажи авто товаров. Приведены доказательства востребованности бизнеса в выбранной сфере. Предложены технологии и мероприятия для повышения качества обслуживания клиентов. Осуществлено маркетинговое исследование рынка, выбраны наиболее востребованные и рентабельные товары.

Создание интернет магазина, становится все более популярной услугой конца второй десятилетки двадцать первого века. 18 февраля на заседании Правительства РК Министр торговли и интеграции Бахыт Турлыханович Султанов отметил, что прогресс в развитии электронной торговли в нашей республике уже очевиден. Доля покупателей, оформляющих заказы с помощью смартфонов, в Казахстане приближается к 65%. Объем рынка электронной торговли Казахстана только за прошлый год увеличился в 1,8 раза и превысил 700 млрд тенге. Рассчитать объём такого динамично развивающегося рынка, как торговля авто запчастями, достаточно затруднительно. Тем более если речь идёт о интернет - торговле. В мире каждый автолюбитель тратит в среднем 150–250 евро в год на ремонт своего автомобиля. Относительно Казахстана таких данных просто нет, так как эксперты казахстанского авторынка не владеют информацией о том, сколько «черных» автозапчастей поставляется в страну. Если брать официально поставленные в Казахстан запчасти, то этот показатель составит 18 евро в год в среднем на один автомобиль в стране. Это говорит о том, что как минимум 50% нашего рынка не учтены и являются теневыми. Как и у любого бизнеса, у интернет-магазина запчастей есть свои преимущества и недостатки, главным из которых являются быстро меняющийся рынок. Производители выпускают новые запчасти, обновляют модели. Продавцы на авторынке обычно узнают о новинках друг от друга или же от покупателей. Владельцу интернет-магазина приходится полагаться только на себя. Организация интернет-магазина, особенно в городах с дорогой коммерческой недвижимостью, безусловно, гораздо менее затратное предприятие, чем организация обычного магазина. В ассортимент интернет-магазина предполагается включить автозапчасти определённых марок автомобилей, а также авто аксессуары. Нами учтено, что не все товары рентабельны. Торговля некоторыми запчастями нерентабельна, поэтому включать их в ассортимент магазина не является целесообразным мероприятием. Также необходимо отметить, что можно обеспечить широкий ассортимент товаров, ответственно подойти к подбору сотрудников, однако магазин автозапчастей не будет эффективно работать без правильной схемы логистики. Задача складской логистики заключается в снижении затрат при одновременном увеличении прибыли магазина.

На сегодняшний день рынок интернет - торговли — один из самых быстрорастущих в мире. Через интернет заказывают всё - начиная от недельного круиза на океанском лайнере или музыкальных инструментов до рулона туалетной бумаги. Многие любят заказывать продукты, чтобы не утруждать себя ношением тяжестей. Не обходит стороной интернет – торговля естественно и рынок авто товаров.

Для многих не секрет, что одной из тенденций во внедрении инноваций в интернет торговлю является предоставление интернет-магазинами информации о количестве товара, находящегося на складе. Впервые такая информация появилась на интернет-площадке «Amazon». Наш интернет – магазин, как новичок на рынке не может обойти стороной такую инновацию, которая способствует повышению имиджа, узнаваемости предприятия, а как следствие этого и увеличению объёмов продаж.

На первоначальном этапе предприятием будет проявлена инициатива в создании приложения на смартфоны, которое будет аналогом сайта, но в то же время иметь уникальные возможности. Какое преимущество даст это мероприятие для интернет – магазина?

Информация о количестве товара, находящегося (оставшегося) на складе, вызывает большее доверие у покупателей и создает ощущение дефицита товара. Если потребитель видит, что интересующего его товара на складе осталось немного, он не будет медлить с покупкой. Внедрение этой функции считаем разумной именно в приложении на Android и iOS. Автовладельцы через гаджет смогут ознакомиться с

информацией о интересующей запчасти. Данные сведения будут постоянно обновляться. Несмотря на то, что предприятие не будет иметь на своём складе большой объём авто товаров (так как в основном будет сосредоточена на работе по заявкам), уведомления о наличии продукции на складе будет являться стимулом для клиентов к немедленному осуществлению заказа. Возможности приложения не ограничены лишь только оповещениями о количестве товара. В приложении, так же как и на сайте интернет – магазина, клиент имеет возможность отправить заявку на поиск и покупку запчастей.

Техническим персоналом интернет – магазина также будет проделана большая работа об оценке посещаемости сайта. Существует огромное множество инструментов, которые оценивают, кто и когда посещал сайт, сколько времени на нем провел и откуда на него перешел, подобного рода программы бывают платными и бесплатными. В будущем интернет магазин будет использовать несколько бесплатных систем: «Google Analytics», «LiveInternet», «Яндекс.Метрика», «Awstats». Для осуществления работы данного рода на должность IT - менеджера будет отобран человек умеющий использовать веб-аналитику.

Многие продавцы уделяют внимание клиентам, совершившим покупку, в то время как наше предприятие собирается выявлять причины отказа использования их сайта для покупок авто товаров. Использование нескольких систем позволит получить более объективную информацию по вопросу покидания сайта и прерывания сессии просмотра и выбора товара.

Правильно сформированная рекламная компания сможет расположить клиентов к интернет-магазину, тем самым наладить контакт с потенциальными покупателями.

Техник продаж множество, но поскольку для бизнеса главное – результат, а он достижим только при соблюдении клиентоориентированности и правильной организации складского хозяйства нами был выбран способ, представленный на рисунке 1.

Продажа авто товаров на сайте интернет-магазина осуществляется дистанционно, и проявляется в выборе покупателем изделия и заполнении электронной формы заказа или в телефонном звонке менеджеру по продажам. На сайте потребитель может изучить описание товара и рекомендации по его эксплуатации, способы оплаты и доставки. После совершения заказа на сайте, электронная форма поступает менеджеру по продажам, далее должен последовать исходящий звонок клиенту для уточнения срока и времени доставки. Следующим шагом является передача формы заказа менеджеру по складу и сбор необходимых позиций их формы. В случае доставки курьером, товар отбывает со склада интернет - магазина совместно с курьером, который осуществляет доставку.

В случае самовывоза товара, собранный заказ передается менеджерам по продажам, которые производят выдачу потребителю. Задачей курьера является осуществление доставки заказа на дом или в офис в городе Петропавловск. Доставка за пределы города, в том числе и по области, оговаривается отдельно. Курьеры принимаются на работу только при наличии личного автомобиля. Затраты на бензин оплачиваются отдельно от зарплаты. В случае, если покупатель рассчитывается наличными средствами с курьером, то сотрудник интернет-магазина должен предоставить покупателю отчетные документы на заказ.

Интернет-магазин будет арендовать 2 помещения: офис и склад. Обе арендные площади будут находиться в г. Петропавловск. Склад будет находиться в непосредственной близости от офиса и будет занимать 400 м², сам офис предположительно будет площадью в 60 м². На территории офиса совместно будут работать 3 человека, на складе будут присутствовать 2 сотрудников.

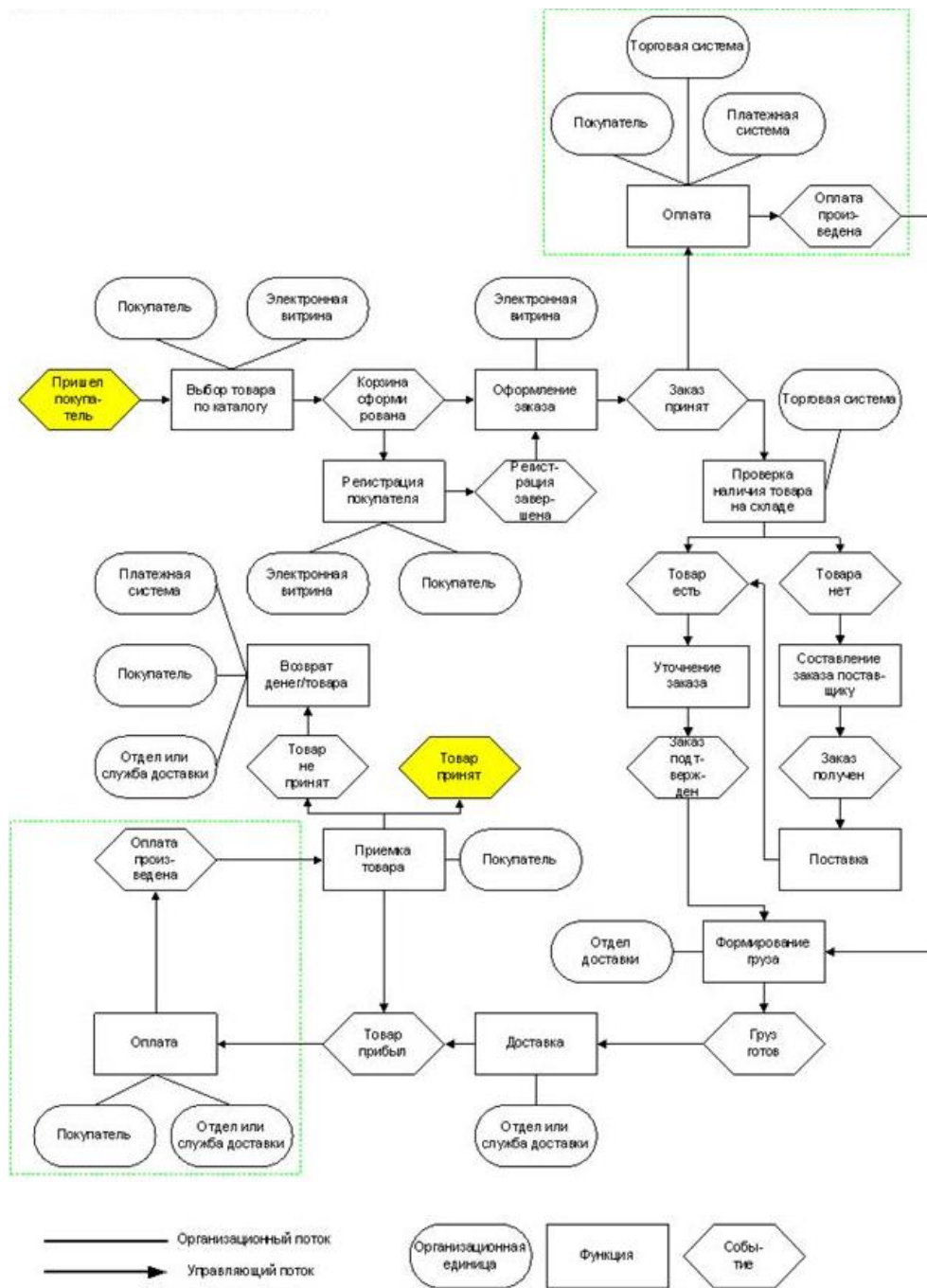

Рисунок 1. Техника продаж интернет-магазина

Для начала осуществления деятельности компанией необходим веб-хостинг. Поэтому предусматривается регистрация домена. Домен (доменное имя) – это название, которое идентифицирует конкретный веб-сайт, позволяет найти веб-ресурс по определенному адресу.

Для анализа ёмкости рынка была взята численность зарегистрированных машин в Северо-Казахстанской области. В нашей области зарегистрировано 121 542 легковых автомобиля. Помимо этого, для выявления емкости рынка взяты данные с анализа агентства «DAMU Research Group» о частоте потребления определённых групп товаров на 1 автомобиль в год и их средней стоимости (таблица 1).

Таблица 1. Ёмкость рынка

Автотовар	Количество случаев пользования на 1 автомобиль в год	Средняя стоимость покупки, тенге	Ёмкость рынка, тыс. тенге
Шины	0,38	56 000	2 586 413,8
Колесные диски	0,06	38 000	277 115,8
Автохимия для интерьера (освежители воздуха, средство для обработки панели)	0,15	1 800	32 816,3
Аксессуары для салона (накидки, чехлы)	0,08	19 000	184 743,8
Электрические авто товары (навигатор, видеорегиcтpатор, сигнализация)	0,04	17700	86 051,7

Из результатов расчёта можно сделать вывод, что ёмкость рынка авто товаров в Северо-Казахстанской области определяет достаточно высокий спрос, при этом необходимо учитывать постоянно увеличивающееся число зарегистрированных автомобилей, а также большое количество поддержанных машин, которые требуют постоянного ухода.

В результате составления бизнес проекта были определены следующие цифры: первоначальные затраты на открытие интернет-магазина составят 1 595 000 тенге; сумма ежемесячной аренды офиса и складского помещения – 850 000 тенге; переменные затраты будут зависеть от объёма реализации. С учётом цикла продаж и цен на автомобильные товары формируется доход в размере 48 000 тыс. тенге за первые шесть месяцев функционирования предприятия. Совокупная прибыль от реализации продукции за полгода составит 5 800 000 тенге.

В итоге, была выбрана техника продаж, которая сконцентрирована на высоком уровне обслуживания клиентов. Анализ ёмкости рынка позволил выяснить, что рынок области является достаточно вместительным для принятия новой организации. Предприятие нацелено на моментальное удовлетворение потребности клиентов. Поэтому открытие интернет - магазина автозапчастей привлекает хорошими перспективами: популярность ниши и стабильный спрос. Однако для запуска бизнеса требуются значительные вложения на закупку оптовых партий товара, аренду помещения, создание и продвижение сайта. Но и это решаемо. Показатели доходности позволяют привлекать к делу инвесторов и кредитование.

Литература:

1. Балабанов, И. Т. Электронная коммерция / И.Т. Балабанов. - М.: Питер, 2015. - 335 с.
2. Дорохова, М. А. Как заработать в Интернете / М.А. Дорохова. - М.: Дашков и Ко, 2016. - 190 с.
3. Сергеев, А. П. Раскрутка сайтов и основы электронной коммерции. Краткое руководство / А.П. Сергеев. - М.: Вильямс, 2016. - 256 с.
4. Отчет по результатам исследования «Техобслуживание и ремонт транспортных средств» (проведено в рамках программы «ДКБ 2020»), Агентство маркетинговых и социологических исследований.

К ВОПРОСУ О ЗОЛОТЕ КАК ФИНАНСОВОМ ИНСТРУМЕНТЕ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА РК

Искендер Қ.А.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Появление денег как эквивалента стоимости любого товара или услуги в значительной степени способствовало развитию тесных экономических взаимоотношений между странами и универсализации понятий богатства и капитала, надолго закрепив за золотом роль денежного металла и прочно обосновав его место в хозяйственной деятельности людей [3, с. 18].

Как инструмент денежно – кредитного обращения золото выступает в качестве финансового актива, изначально включающего в себя материальную ценность. Это и послужило тому, что золото со временем стало господствующим. Подтверждением является инвестиционный интерес со стороны общества и постоянно растущие цены на золото. Вытеснение из денежного оборота не снизило финансовый интерес к золоту, а напротив увеличило его. Однако следует отметить, то, что золото стало часто использоваться при совершении спекулятивных сделок, согласно таблице 1.

Таблица 1. Сферы использования золота за всю историю его добычи

Показатели	Тыс. тонн	%
Промышленно – бытовое потребление (в том числе ювелирное производство)	83 67,3	58,2 47,0
Официальные золотые резервы	30,5	21,4
Золотые запасы международных организаций	2,5	1,8
Частные тезаврационные накопления	25,2	17,7
Неидентифицированные остатки	1,3	0,9
Итого золото	142,5	100

Особым спросом на рынке золота пользуются монеты старой (периода золотомонетного стандарта) и новой чеканки. Чеканка этих монет осуществляется государственными монетными дворами, а иногда частными фирмами. Выпуск золотых монет в качестве законного платёжного средства даёт возможность при их экспорте и импорте избегать налогообложения, так как их купля – продажа выступает как обмен валют.

В совокупности эти обстоятельства способствовали выделению различных финансовых инструментов и банковских продуктов, выраженных в золоте. Условно их можно разделить на пять групп, которые схематично представлены на рисунке 1:

- 1) слитковое золото;
- 2) золотые металлические счета;
- 3) ценные бумаги;
- 4) деривативы;
- 5) условные платёжные единицы.

Каждая из этих групп активов используется исходя из целевого назначения в качестве объекта – сохранения ценности капитала, страхования, инвестирования, спекуляций и кредитных отношений [3, с. 114].

Пятая категория финансового золота – условные платёжные единицы. Приобретение условных платёжных единиц проводится с целью сбережения и инвестирования денежных средств, в соответствии с рисунком 1 [4, с. 56].

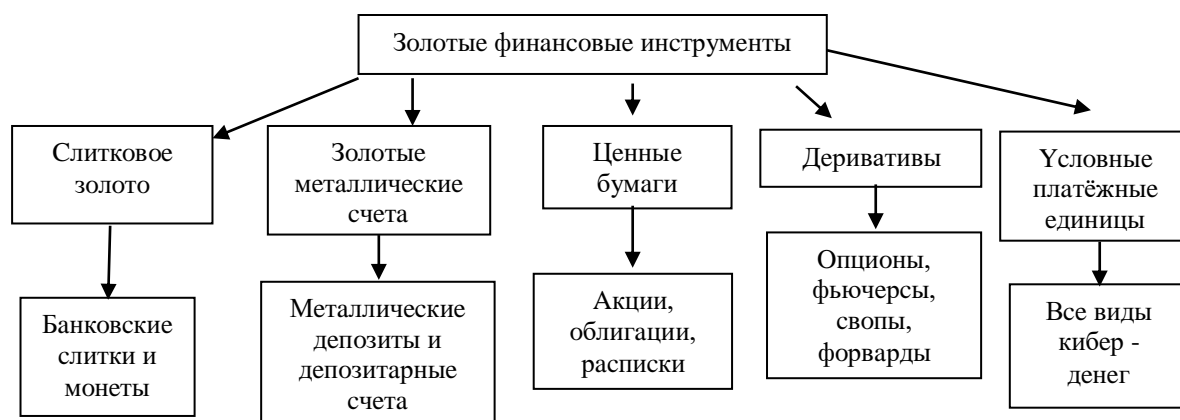

Рисунок 1. Классификация «золотых» финансовых инструментов

Национальный банк – главный государственный банк первого уровня, главный эмиссионный, денежно-кредитный институт Республики Казахстан.

По уровню запасов, их качеству основные золоторудные месторождения Казахстана сопоставимы с месторождениями зарубежных стран и могли бы обеспечить более высокий уровень производства золота в стране. Запасы золота сконцентрированы в 199 месторождениях. Но лишь половина золоторудных месторождений из имеющихся признана рентабельными согласно данным таблицы 2.

41 % собственно золоторудных месторождений легкообогатимы, остальные же относятся к категории технологически упорных. Контракты, связанные с разведкой и добычей золота, заключены по 131 месторождению, в том числе на разведку – по 31 месторождению, на разведку и добычу – по 34, на добычу – по 36 месторождениям. Более половины всех запасов золота сосредоточены на восьми крупнейших месторождениях, представленных в таблице 2.

Таблица 2. Крупнейшие месторождения золота по запасам на конец 2019 г. (тонны)

	Месторождение	Объём запасов (т)	Владелец
1	Васильковское	360	АО «Васильковское золото»
2	Бакырчик	277	ТОО «Бакырчикское ГДП»
3	Мизек	65	АО «Чаралтын»
4	Суздальское	63	АО «ФИК Алел»
5	Акбакайское	63	АК «Алтыналмас»
6	Бестюбе	30	АО «ГМК Казахалтын»
7	Жолымбет	30	АО «ГМК Казахалтын»
8	Большевик	30	ТОО «Inter Gold Capital»

Из данных таблицы видно, что больший объём запасов золота приходится на Васильковское месторождение, а именно 360 тонн. Незначительно отстаёт месторождение Бакырчик с объёмом запасов в 277 тонны. Объём запасов Акбакайского и Суздальского месторождений составляет 63 тонны. И замыкают восемь крупнейших

месторождений золота Казахстана Бестюбе, Жолымбет и Большевик с объемом запасов в 30 тонн.

Добыча золота в нашей республике имеет перспективы – при мировом спросе может приносить хорошие доходы для государственной казны. Сегодня золотая отрасль развивается в стране планомерно, однако по-прежнему требует больших затрат.

Месторождения золота выявлены во всех регионах республики, по уровню запасов лидирующее положение занимают Восточный (около 52,2% запасов), Северный и Центральный Казахстан (30 %) согласно данным таблицы 5. Золоторудные и золотосодержащие месторождения локализованы в 16 горнорудных районах, важнейшими из них являются: на востоке страны – Калбинский и Рудно-Алтайский, на севере – Кокшетауский и Жетыгаринский, на юге – Шу-Илийский и Джунгарский, на западе – Мугоджарский, а также центральные Майкаинский и Северо-Балхашский горнорудные районы, представленных в таблице 3 [5, с. 24].

Таблица 3. Крупнейшие месторождения золота по регионам РК

Регион	Месторождение
Восточный Казахстан	Месторождения «Бакырчик», «Большевик», «Васильевское», «Риддер-Сокольное», «Суздальское», «Жанан», «Секизовское».
Центральный Казахстан	Месторождения «Аксу», «Кварцитовые Горки», «Жолымбет», «Бестюбе», «Үшшоқы», «Енбекши», «Пустынное», «Майкаин».
Северный Казахстан	Месторождения «Васильковское», «Сымбат», «Комаровское», «Элеваторное», «Аккаргинское», «Варваринское», «Жетыкаринское».
Западный Казахстан	Месторождение «Юбилейное»
Южный Казахстан	Акбакайская группа, «Аксакал-Бескемпир», «Мынарал», «Жаркулак», «Карамурун», «Архарлы», «Кумысты».

Золотосодержащие руды Казахстана в основном (65%) относятся к категории упорных, и месторождения таких руд в нашей стране практически не обрабатываются. Однако некоторые компании занимаются проблемой бактериальной технологии переработки руды. Данный метод используется, например, компанией «Алтын Аймак», которая производит золото из мышьяко-содержащих руд месторождения Большевик в Восточном Казахстане с запасами 30 тонн золота (прогнозируемые запасы – до 100 тонн) [2, с. 36].

Таким образом, в связи с отсталостью казахстанского рынка драгоценных металлов и в частности рынка золота коммерческие банки осуществляют незначительные операции с драгоценными металлами: хранение аффинированных драгоценных металлов, хранение драгоценных и коллекционных монет.

Одними из ключевых факторов эффективности банковского бизнеса с золотом являются оптимальная организация и распределение работы в структурных подразделениях, а также квалифицированность персонала банка. После получения лицензии на совершение всей совокупности банковских операций либо отдельной на совершение операций с драгоценными металлами в банке в соответствии с принятой моделью его организационной структуры, как правило, создается профильное структурное подразделение. В зависимости от размера банка это может быть отдел или управление по работе с золотом и другими драгоценными металлами.

Литература:

1. Закон РК О национальном банке Республики Казахстан от 30.03.1995 №2155 ст. 58 (с дополнениями и изменениями от 01 января 2020 года)
2. Баймуратов Ү. Финансы Казахстана – Экономика А., 2015 год. - 320 с.
3. Балабанов И.Т. Драгоценные металлы и драгоценные камни – Финансы и статистика М., 2008. - 341 с.
4. Колташѐв В. Кризис глобальной экономики – ИГСО М. 2015. - 480 с.
5. www.nationalbank.kz

УДК 340.1

ПРАВИЛА И ПРЕЗУМПЦИИ ТОЛКОВАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ПРАВЕ

Жақсалық Д.Н.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Источники права, начиная с момента возникновения и до наших дней, всегда привлекали внимание исследователей. В первую очередь это связано с тем, что источники права являются основой для изучения всех правовых институтов и самого права соответственно. От того, как толкуется тот или иной источник права, как исследователи понимают его значение, зависит принятие решения практикующими юристами (в первую очередь судьями).

Происходящая в последнее время унификация техники толкования источников права, наглядно указывает на сближение национальных правовых систем. Внедрение зарубежных правовых средств и юридических конструкций способствует развитию не только национальной юридической науки, но и связанной с ней практической юриспруденции. Данные тенденции также включают в себя случаи, когда толкование, осуществляемое судами международной юрисдикции, оспаривается высшими национальными судебными инстанциями государств.

Взаимоотношения, формируемые в современных условиях между государствами, вынуждают искать общие подходы к толкованию источников права в рамках одной правовой семьи либо между различными правовыми системами.

В рамках данной статьи будет рассмотрена английская доктрина толкования закона, под которой понимается совокупность подходов к толкованию, прецедентов, правил толкования, презумпций толкования и т.д.

Такая система инструментов толкования обязывает интерпретатора творчески анализировать норму закона применительно к конкретным правоотношениям, выбирать оптимальное решение не только с точки зрения текста источника права, но и основываясь на праве справедливости и общем праве [1]. Именно в английской доктрине толкования утвердился интересующий многих из нас принцип: право – это прежде всего разум (*lex est aliquid rationis*).

Одним из важнейших инструментов толкования в английском праве является прецедент, его особая позиция в доктрине толкования обусловлена тем, что прецедент является одновременно источником права и инструментом толкования права. Прецедент также сочетает материальные и процессуальные нормы. По словам Р. Дэвида и К. Жоффри-Спинози, закон, согласно традиционной английской концепции, не считается нормальной формой выражения права, но всегда является инородным телом в английской правовой системе. Судьи, конечно, применяют закон, но правило, которое оно содержит, в конечном итоге принимается, включается в английский закон

только после того, как оно неоднократно применялось и толковалось судами, в форме и в объеме, установленных судами [2].

Что касается правил толкования, то они были выработаны на протяжении многовековой судебной практики и уже не применяются в классическом виде, поскольку на их основе сформировались более современные судебные подходы. Тем не менее, научная и учебная литература описывает эти правила, относя их к канонам толкования статутов.

В начале 19 в. окончательно сформировалось правило буквального толкования. Данное правило предполагает, что суды должны придавать словам тот смысл, который следует понимать, т.е. очевидный, буквальный смысл даже в том случае, если результат будет выглядеть не очень разумно. Несмотря на обширную критику этого правила, оно являлось самым распространенным в течении более чем столетия, буквальный подход, который был основан на данном правиле практикуется и поныне, благодаря чему было преодолено большое количество юридических коллизий.

Английские юристы во время толкования тех или иных источников права, как основное правило толкования рассматривают именно правило буквального толкования. Во время толкования источников права юристы, судьи и исследователи ставят перед собой цель, которая заключается в том чтобы по возможности правильно понять то намерение, которое законодатель закладывал в текст закона либо иного источника права.

Стремление английского общества к ясности и последовательности способствовало развитию указанного правила, а также выработке таких форм управления государством, при которых законодательный орган формируется из людей, способных принимать законы, не содержащие неясностей, законы, словам которых можно придавать их обычное, нормальное значение [3].

Золотое правило. Поскольку возникновение данного правила связано с использованием «буквального подхода» и попытками судей избегать тех толкований, которые могут привести к абсурдным выводам и решениям, некоторые ученые иногда считают его модификацией буквального правила. То, насколько широко может применяться золотое правило рассматривается двумя подходами. Согласно первому, так называемому «узкому подходу», правило применяется в случае, если слова имеют более одного значения, и тогда возможен рациональный выбор среди этих значений. Второй подход, «широкий», заключается в том, что если слова текста имеют только одно значение, но это значение может привести к противоречивой ситуации, то суд применяет золотое правило и интерпретирует по-своему слова законодательного акта для того, чтобы избежать тех интерпретаций толкования, которые могут привести к абсурдным выводам. При понимании золотого правила в рамках узкого подхода, когда слова имеют более одного значения, в толковании должно быть использовано менее абсурдное из них.

Правило вреда предоставляет судье большую свободу действий, чем два предыдущих правила. Иногда его переводят на русский язык как «правило исключения вреда», что более точно соответствует предназначению. В данном правиле сформулированы четыре вопроса, требующих ответа суда перед толкованием нормативного акта:

- 1) каково было право до создания или же во время написания данного законодательного акта;
- 2) в чем заключалась основная проблема и недостаток, которые не были урегулированы общим правом;
- 3) какое правовое средство нашел и предписал парламент для исправления этого негативного состояния;

4) основная причина выбора, использованного правового инструмента (средства) и какой смысл был заложен.

Основной смысл данного правила заключается в том, что каждый последующий закон в целях устранения имеющихся противоречий должен обнаруживать погрешности и недостатки предыдущего.

В английской правовой доктрине презумпции, наряду с правилами толкования относят к канонам судебного толкования.

Принято считать, что презумпции дополняют правила толкования, но при этом они имеют не меньшую силу, чем сами правила. И правила и презумпции равны по своему значению, хотя в разные исторические периоды приоритет отдавался то одним, то другим.

Презумпция против произвола и злоупотребления властью. Презумпция предусматривает, что суды, толкуя законодательные акты, должны учитывать, что наделение властью обязывает к осуществлению своих полномочий беспристрастно и бескорыстно. Во всех случаях толкования закона суд, принимая решение, должен убедиться в разумности принимаемых мер и предсказуемости действий, последующих за судебным решением. Исключения из этого требования допускаются лишь в военное время.

Презумпция против изменения в общем праве. Говорят, что в этой презумпции находит выражение зависть английских судей по отношению к законодателям. Эта презумпция направлена на предотвращение внесения неожиданных и нежелательных для судебной системы законодательных изменений в фундаментальные принципы и нормы общего права. Если закон прямо не изменяет право, то можно предположить, что парламент не намеревался делать этого [4].

Презумпция против сужения юрисдикции суда. Если закон вводит новые процессуальные правила рассмотрения некоторых категорий дел, то эти новации рассматриваются судами лишь как дополнительные возможности, полагая, что новая форма действует параллельно со старым процессуальным порядком.

Презумпция против лишения лица уже принадлежащих ему прав. При отсутствии ясно выраженного правила, суды не могут толковать статут как имеющий целью лишить лицо прав, которыми оно обладало до того, как статут вступил в силу. Законы, которыми предусматривается ограничение субъективных прав, судам надлежит толковать, насколько это возможно, с точки зрения уважения к ограничиваемым правам. Суды обязаны исходить из предположения, что парламент, какие бы законы он ни принимал, никогда не намеревается лишать кого-либо уже принадлежащего ему права, по крайней мере, без соответствующей компенсации.

Положения, относящиеся к уголовному праву, толкуются особенно ограничительно. Эта презумпция актуализирует специальные значения уголовных правоотношений, проявляющиеся в недопустимости расширительной интерпретации обязанностей субъектов, диспозиций норм закона, элементов состава преступления. По существу она направлена на борьбу с правовым нигилизмом в уголовном праве и уголовном процессе [5].

Все имеющиеся сомнения толкуются в пользу обвиняемого. Если закон, предусматривающий уголовную ответственность, содержит неясные слова или формулировки, все сомнения должны быть истолкованы в пользу обвиняемого. Принципы английского права требуют, чтобы суды воздерживались от одобрения необоснованного и неразумного ограничения государством свобод его граждан даже в том случае, если это делается под благовидным предлогом борьбы с преступностью. Эта презумпция завоевана многовековой борьбой гражданского общества против авторитарных тенденций публичной власти.

Презумпция зависимости публичной власти от мнения большинства населения. Права гражданского общества выражать свое мнение о деятельности конкретных субъектов публичной власти, эффективности ее институтов, разумности и справедливости политики правящего кабинета не могут быть ограничены. Большинство населения имеет реальные возможности повлиять на ближайшее будущее государства посредством публичной критики действующей власти. Выборные процедуры в палату общин парламента должны быть организованы таким образом, чтобы ни одна из политических партий не имела предустановленных гарантий своей победы на выборах. Презумпция обязывает судей толковать права подданных на выражение своего мнения, исходя из примата интересов всего населения над интересами одного чиновника или одной политической партии.

Таким образом, поскольку подавляющее большинство населения любого государства не читает тексты законов, презумпции становятся одним из руководящих правовых инструментов человека, наряду с моральными нормами и принципами. Общества, управляемые не только законами, но и иными правовыми средствами, менее подвержены императивным манипуляциям со стороны публичной власти. Перемещение презумпций из доктрины толкования в нормы закона на платформе позитивизма выхолащивает из них функцию сохранения стабильности правоотношений, исключает естественно-правовую договоренность людей о значениях и смыслах, делая невозможным прогноз правовых последствий. Реализация прерогативы государства на официальное толкование закона при отсутствии прецедента и научно-практической доктрины толкования превращает законодательство в инструмент подавления. Диктаторами значений и смыслов правового дискурса становятся субъекты публичной власти, нормоприменители, в том числе судьи, исполняющие прямые команды суверена. Неудивительно, что в таких условиях общественный интерес к правовой жизни утрачивается, а протестные настроения растут.

Литература:

1. Тонков Е.Н. Английская техника толкования закона // Юридическая наука и практика. - 2013. - №24. С.37-40.
2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В.А.Туманова. - М.: Международные отношения, 2003.
3. Романов А.К. Правовая система Англии: Учебное пособие. 2-е изд. - М., 2002. - 344 с.
4. Тонков Е.Н. Толкование закона в Англии. Монография. - СПб.:Алетейя, 2013. - 178 с.
5. Правила толкования источников права. Электронный ресурс: режим доступа <https://isfic.info/greatbrit/romanov33.htm>.

УДК 343.00

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Хорошенко А.А.
(*СКГУ им. М.Козыбаева*)

На сегодняшний день цифровизация всех аспектов человеческой деятельности за короткие сроки в значительной степени улучшила качество жизни и позволила

экономить большое количество времени. Но в то же время она принесла с собой скрытую потенциальную опасность для общества и государства, став причиной формирования новых видов преступлений, для совершения которых применяются информационные системы, мощные средства телекоммуникации и связи, оборудование и программное обеспечение, предназначенное для скрытого получения информации.

Преступные посягательства на информационную безопасность могут угрожать не только отдельным лицам или организациям, но в перспективе нести серьезную угрозу национальной безопасности любого государства с высоким уровнем компьютеризации основных секторов экономики и промышленности. К примеру, основные виды преступлений в сфере информационных технологий включают как распространение вредоносных вирусов, взлом паролей, кражу номеров кредитных карточек и других банковских реквизитов (фишинг), так и распространение запрещенной информации (клеветы, материалов порнографического характера, материалов, возбуждающих межнациональную и межрелигиозную вражду) через Интернет [1].

По данным международных служб по обеспечению безопасности в области киберугроз, каждую секунду в мире подвергаются кибератаке от 12 до 14 человек, а ежегодно в мире совершается около 556 млн киберпреступлений, ущерб от которых составляет сотни миллиардов долларов США [2]. В феврале 2018 года аналитики антивирусной компании McAfee подсчитали, что в 2017 году мировой ущерб от киберпреступлений составил около \$600 млрд или 0,8% от мирового ВВП, увеличившись примерно на 35% по сравнению с оценкой за 2014 год в \$445 млрд. Кража интеллектуальной собственности нанесла как минимум четверть ущерба от киберпреступлений в 2017 году, сообщается в отчете, подготовленном McAfee в партнерстве с Центром международных и стратегических исследований (Center for Strategic and International Studies, CSIS) [3]. Из-за хакерских атак, повлекших за собой утечки данных, компании по всему миру лишились \$3 трлн в 2018 году. Об этом свидетельствуют данные аналитиков Juniper Research, которые были обнародованы 27 августа 2019-го [4]. Согласно прогнозам Всемирного экономического форума, к 2022 году ущерб мировой экономике от киберпреступлений может превысить \$8 трлн. [5]. Как можно наблюдать из вышеприведенных статистических данных и отчетов, рост количества преступлений против информационной безопасности и размер нанесенного ущерба увеличивается ежегодно практически в алгебраической прогрессии. Среди факторов, обусловивших такой колоссальный рост, специалисты перечислили все более изощренные хакерские атаки, расширение рынка киберкриминальных услуг и распространение криптовалют.

В Уголовном кодексе РК от 3 июля 2014 года введена глава 7 «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи». Данная глава включает в себя 9 составов преступлений, за которые предусматривается уголовная ответственность [6]. Как было ранее отмечено в юридической литературе, «появление составов правонарушений в сфере информатизации и связи в уголовном законе является несомненным шагом вперед не только в борьбе с компьютерной преступностью, но и вообще в сфере борьбы с преступностью в области высоких технологий». Существование подобного вида преступности в первую очередь связано с тем, что наряду с положительными сторонами цифровизации, охватившей практически все сферы нашего общества, она имеет и негативные стороны, в частности появление новых видов правонарушений – правонарушений в сфере информационной безопасности [7, С. 15].

По данным МВД РК за 10 месяцев 2019 года в Казахстане зарегистрировано 84 уголовных дела по правонарушениям в сфере информатизации и связи. Заведено 42 уголовных дела о мошенничестве трансграничного характера, совершенных на

территории других государств [6]. Согласно статистическим данным предыдущих лет за 2018 года было зарегистрировано свыше 1,5 тыс. киберпреступлений данного характера, а за 2017г. – более 1 тыс. [8]. Однако, не стоит делать поспешных выводов, что ситуация с обеспечением информационной безопасности в Казахстане улучшилась за такой короткий промежуток времени на фоне общей мировой тенденции увеличения количества и масштаба компьютерных преступлений, так как большинство подобных правонарушений либо остаётся не раскрытыми и не доходят до суда, либо и вовсе не фиксируются, ввиду отсутствия видимых следов и явных улик.

Стоит отметить тот факт, что в настоящее время существует большое количество объективных факторов, которые затрудняют расследование преступлений в области информационной безопасности и требуют более детального исследования в данной сфере. Для примера можно отметить следующие объективные моменты:

– сложность и наличие значительного количества нововведений и специальных технических терминов, которые ранее не применялись ни в уголовно-правовой терминологии, ни в законодательстве, регулирующем правоотношения в информационной сфере. В качестве примера можно привести состав такого уголовного правонарушения как неправомерный доступ к информации (Ст. 205 УК РК), в котором имеется значительный перечень специальных терминов и понятий, таких, как «неправомерный доступ» к охраняемой законом информации, «информационная система», «информационно-коммуникационная сеть», «электронный носитель» и т.п. Большая часть из них по своей специфике имеет отношение к межотраслевым либо узкоспециальным техническим терминам, поэтому в целях единообразия правоприменительной практики, требует пояснений, основанных на осмыслении технических характеристик новых средств обработки информации и сути самой компьютерной информации;

– отсутствие у сотрудников правоохранительных органов минимально необходимых познаний в области компьютерной техники. Значительная сложность возникает в уяснении терминологии, назначения основных составных частей ЭВМ, системы ЭВМ и их сети, понимании общего режима их функционирования в различных технологических процессах. Это также выражается в сложностях взаимодействия технических специалистов и оперативно-следственных подразделений, так как данные категории сотрудников имеют разное образование и специфический опыт работы;

– огромное количество и противоречивость нормативно-правовых актов, определяющих правовой статус и специфические особенности обеспечения информационной безопасности. Это приводит к тому, что многие нормативно-правовые акты, регламентирующие правовой режим функционирования средств компьютерной техники и обеспечения информационной безопасности, не принимаются во внимание при проведении проверочных мероприятий и первоначальных следственных действий;

– отсутствие систематизированной следственной и судебной правоприменительной практики, которая могла бы выступать в качестве ориентира для правильной квалификации правонарушений в сфере компьютерной информации;

– отсутствие определенных рекомендаций по расследованию неправомерного доступа к компьютерной информации. Как показало проведенное исследование, особенно много ошибок допускается при производстве следственных действий, в том числе без участия подготовленных специалистов, в которых ощущается серьезная нехватка;

– отсутствие специализации при подготовке следователей в учебных заведениях и т.п. [9, С. 25].

Вторым обстоятельством является тот факт, что в период перехода от индустриального общества к обществу информационному, информация (в том числе и содержащаяся на электронных носителях) признается все более значимым видом общественных ресурсов, требующим, как и любой ценный ресурс, принятия соответствующих мер защиты от неправомерных действий. Все более актуальной становится проблема обеспечения информационной безопасности как одной из составляющих национальной безопасности Республики Казахстан.

Третьим фактором, является несовершенство правовых отношений в информационной сфере Казахстана, означающее высокую степень ее криминологической уязвимости для недобросовестных участников информационных отношений. Как справедливо пишет Т.М. Лопатина, «пользователи, с одной стороны, далеко не всегда имеют четкие юридические ориентиры правомерного поведения участников информационного процесса, а, с другой – не всегда «вооружены» организационно-правовыми и техническими мерами безопасности [10, С.56]. Это обуславливает неэффективность предупредительных мер в процессе создания условий информационного обмена. Как следствие, закономерный рост правонарушений с использованием ЭВМ, что отмечают практически все авторы, занимавшиеся соответствующей проблематикой.

В этой связи перед уголовно-правовой и криминологической науками поставлена задача выработки адекватных методов защиты находящейся под охраной компьютерной информации и обеспечения информационной безопасности на основе целенаправленного изучения криминологических особенностей преступных проявлений нового типа, а также лиц, их совершивших, и среды, способной создавать ранее неизвестные условия для совершения противоправных действий и концентрации лиц с криминальной направленностью. А это, в свою очередь, актуализирует необходимость контроля за происходящими процессами со стороны правоохранительных органов, решение проблемы противодействия правонарушениям в сфере информатизации и связи, обеспечения информационной безопасности, которая представляет собой одну из сторон использования информационных технологий.

Статистика показывает, что компьютерная техника все чаще играют роль орудия совершения правонарушений. По некоторым оценкам, в Казахстане общий ущерб, нанесенный только в сфере электронных платежей, составляет около 6 млн. долларов в год. В то же время в США ущерб от компьютерных преступлений составляет ежегодно 5 млрд. долларов, во Франции - около 1 млрд. евро при ежегодном увеличении числа подобных правонарушений на 30-40 процентов, в Германии с помощью информационных технологий похищается порядка 4 млрд. евро [7].

Преступная деятельность с использованием возможностей компьютерных технологий имеет тенденцию к устойчивому росту и усложнению, и нет достаточных оснований полагать, что в ближайшее время ситуация улучшится. Ситуация осложняется тем, что преступления против информационной безопасности совершаются новым типом преступника - высокоинтеллектуальным и хладнокровным, применяющий все новейшие технические средства и программное обеспечение. Среднестатистический портрет такого преступника весьма обширен – это люди возраста в среднем от 15 до 45 лет, со специальным образованием и опытом работы или без такового, а также несовершеннолетние преступники-самоучки.

Необходимо отметить, что на настоящий момент специалистами, работающими в различных отраслях знаний, уделяется большое внимание проблемам и последствиям цифровизации общества. При этом отмечается, что процесс цифровизации развивается так стремительно и так непредсказуемо, что мировым сообществом только сейчас

начинают осознаваться его неблагоприятные социальные, политические, экономические, военные и другие последствия.

Допустимо провести некоторую историческую аналогию, когда стремительный промышленный рост создал угрозу экологии земли, а успехи в области ядерной физики создали угрозу атомной войны, так и информация, по мнению специалистов, может стать источником ряда серьезных проблем. К примеру, нарушение в работе электронных систем управления экологически опасными производствами, объектами жизнеобеспечения, системами связи и управления воздушным, железнодорожным транспортом могут привести к катастрофическим последствиям, влияющим на жизнь и здоровье людей. Развитие информационных технологий привело к созданию так называемого «информационного оружия». Можно предположить, что новое оружие, базирующееся на самых передовых технологиях, вскоре станет более опасным, чем ядерное. Отсюда нетрудно сделать вывод о том, что проблема «информационного оружия» является самостоятельной, требующей дальнейшего изучения.

Четвертым обстоятельством, является отставание уголовно-правового регулирования ответственности за рассматриваемые правонарушения. Информационная сфера как область динамично развивающаяся нуждается в адекватном правовом регулировании. Множество нормативно-правовых актов Республики Казахстан в данной сфере были приняты во второй половине 2000-х годов и уже не отвечают современному состоянию общественных отношений и техническому прогрессу, по отдельным вопросам вступают в противоречие с более поздними законодательными актами. В этой связи очевидна необходимость их корректировки и совершенствования.

Наконец, пятой проблемой сферы информационной безопасности является трансграничный характер ее существования, при котором (в целях более эффективной борьбы с преступностью) неизбежно встает вопрос об интеграции международных усилий в рассматриваемом вопросе на основе существующих норм международного права, в частности Конвенции Совета Европы по киберпреступности. Специально для этого активно разрабатывается и обсуждается концепция «Единого общеевропейского правового пространства» с целью обеспечения тесного сближения национальных законодательств, включая уголовное. В целях обеспечения государственных структур точной, достоверной и оперативной информацией необходимо принятие взвешенных решений, в том числе для защиты государственных информационных ресурсов, разработка средств защиты информации, а также особо важно принятие организационно-правовых мер, в том числе выраженных в совершенствовании нормативно-правовой базы в данной сфере. По данному направлению ведутся активные работы, в том числе заключаются различные международные соглашения о сотрудничестве. Так 9 декабря 2019 года Казахстан ратифицировал Соглашение о сотрудничестве стран СНГ в борьбе с киберпреступлениями, что является еще одним шагом в повышении уровня общей информационной безопасности стран - участников Содружества.

С.Д. Бражник пишет: «Борьба с правонарушениями в сфере компьютерной информации в настоящее время приобретает все большую актуальность, сравнимую, пожалуй, с такой животрепещущей темой, как противодействие организованной преступности и противодействие международному терроризму». В этой связи, как представляется, все возрастающая опасность рассматриваемых правонарушений может в самом ближайшем будущем привести к включению данного вида преступных деяний в перечень международных уголовных правонарушений, что не раз подчеркивалось в юридической литературе [11, С.125].

Таким образом, научное осмысление и исследование правовых норм и предписания в сфере обеспечения информационной безопасности и тестирование их на предмет соответствия современному уровню развития информационных общественных отношений представляется актуальным и своевременным. В уголовном законодательстве некоторых государств, включая Казахстан, существует огромное количество недостатков в описании элементов и признаков составов рассматриваемых правонарушений, имеются неточности законодательных формулировок, что неизбежно сказывается на правоприменительной практике государств и удаляет их друг от друга в вопросах вышеуказанного взаимодействия. Поэтому важно совершенствовать и законодательство и международное сотрудничество в области обеспечения информационной безопасности.

Литература:

1. Преступления в сфере информационных технологий в проекте новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан. [Электронный ресурс] – режим доступа: <https://www.zakon.kz/4514668-prestuplenija-v-sfere-informacionnykh.html>
2. Как развивается кибербезопасность Казахстана [Электронный ресурс] – режим доступа: <https://strategy2050.kz/ru/news/kak-razvivaetsya-kiberbezopasnost-kazahstana/>
3. Отчет, подготовленный McAfee в партнерстве с Центром международных и стратегических исследований (Center for Strategic and International Studies, CSIS) за август 2019 года. [Электронный ресурс] – режим доступа: <https://www.mcafee.com/enterprise/ru-ru/about/newsroom/research-reports.html>
4. Отчет Juniper Research от 27 августа 2019 года [Электронный ресурс] – режим доступа: https://www.juniperresearch.com/document-library/white-papers/the-future-of-cybercrime-white-paper?utm_campaign=pr1_thefutureofcybercrime_technology_aug19&utm_source=businesswire&utm_medium=pr
5. Совет по улучшению инвестиционного климата при Правительстве РК рассмотрел вопросы кибербезопасности. [Электронный ресурс] – режим доступа: <https://primeminister.kz/ru/news/sovet-pou-luchsheniya-investicionnogo-klimata-pri-pravitelstve-rk-rassmotrel-voprosy-kiberbezopasnosti>
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226/k226.htm>
7. Преступления в сфере компьютерной информации: квалификация и доказывание: Учебное пособие / Под ред. Ю.В. Гаврилина. М., 2003. -212 с.
8. 84 уголовных дела по интернет-преступлениям [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://today.kz/news/kazahstan/2019-11-21/787310-ugolovnyih-dela-po-internet-prestupleniyam-zavedeno-v-kazahstane/>
9. Раскрываемость киберпреступлений в Казахстане. [Электронный ресурс] – режим доступа: <https://abctv.kz/ru/news/raskryvaemost-kiberprestuplenij-v-kazahstane-ne-prevyshaet-3>
10. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации / Под ред. Н.Г. Шурухнова. М.: Щит-М, 1999. - 440 с.
11. Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: Дисс. док. юрид. наук. М., 2006. -348 с.
12. Преступления в сфере компьютерной информации: тезисы по спецкурсу / Под ред. С.Д. Бражника. 2-е изд. Ярославль: Ярославский гос. ун-т, 2002. -300с.

АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ АО «НАРОДНЫЙ БАНК КАЗАХСТАНА»

Жалтурова А.Д.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Инвестиционная привлекательность банка играет ключевую роль в доверии вкладчиков и инвесторов к банку.

Инвестиционную привлекательность АО «Народный Банк Казахстана» оценим далее, используя ряд показателей: показатели деловой активности, эффективность использования заемного капитала, достаточность капитала по депозитам, инвестиционная активность банка, показатель прибыльности капитала, показатели обязательных нормативов (пруденциальных нормативов Национального Банка Республики Казахстан) коммерческих банков.

Рассмотрим динамику этих показателей. При оценке деловой активности учитываются следующие показатели:

1) Общая кредитная активность (K1), которая варьируется в интервале от 55 до 80 %. Этот показатель отражает в целом кредитную активность банка, степень специализации банка в области кредитования. Представляет собой отношение кредитного портфеля к сумме совокупных обязательств коммерческого банка. Считается, что чем выше расчетное значение, тем выше кредитная активность банка.

2) Коэффициент использования привлеченных средств (K2), не более 80%. Он раскрывает, какая часть (%) привлеченных средств направляется в кредит. Рассчитывается как отношение суммы выданных кредитов к стоимости совокупных обязательств.

Показатели деловой активности АО «Народный Банк Казахстана» представлены в таблице 1.

Таблица 1 - Показатели деловой активности АО «Народный Банк Казахстана»
за 2016-2018 гг.

Показатель	2016 год	2017 год	2018 год
Деловая активность (качество управления)			
Общая кредитная активность	44,9%	49,1%	39,9%
Коэффициент использования привлеченных средств	51,4%	58,2%	45,2%

В течение анализируемого периода у АО «Народный Банк Казахстана» наблюдается снижение уровня кредитной активности: в 2016 году показатель был равен 44,9%, в 2017 году – 49,1%, в 2018 году – 39,9%. Также уровень кредитной активности АО «Народный Банк Казахстана» не превышает рекомендуемое значение в течение всего анализируемого периода, что свидетельствует о том, что АО «Народный Банк Казахстана» придает огромное значение оценке риска при осуществлении кредитной деятельности и отдает приоритет надежным заемщикам. Также низкое значение данного показателя свидетельствует о том, что у АО «Народный Банк Казахстана» нет проблем с ликвидностью.

Инвестиционная привлекательность коммерческого банка характеризуется такими показателями как инвестиционная активность, которая представляет собой

совокупность инвестиций коммерческого банка в отношении к его обязательствам, эффективность использования заемного капитала, которая показывает размер чистой прибыли на единицу заемного капитала и достаточность капитала по депозитам, которая рассчитывается как отношение собственного капитала к депозитному портфелю банка (таблица 2).

Таблица 2 - Показатели инвестиционной привлекательности
АО «Народный Банк Казахстана» за 2016-2018 гг.

Показатель	2016 год	2017 год	2018 год
Инвестиционная активность	13,2%	25,0%	38,6%
Эффективность использования заемного капитала	2,9%	3,6%	3,7%
Достаточность капитала по депозитам	17,7%	21,7%	15,9%

Данные таблицы свидетельствуют о том, что АО «Народный Банк Казахстана» в течение анализируемого периода повышает свою инвестиционную активность. Также повышается эффективность использования заемного капитала банка, что также положительно характеризует инвестиционную привлекательность банка.

Показатель достаточности капитала по депозитам имеет нестабильную динамику. Повышение уровня данного коэффициента свидетельствует о росте стабильности ресурсной базы и способствует увеличению ликвидности банка. Оптимальное значение коэффициента находится в пределах 10–30%. При 30% происходит минимизация риска стабильности. Если данный показатель, находится на уровне более 50% можно говорить об агрессивной политике банка по восполнению большой нехватки ликвидности.

В течение анализируемого периода показатель достаточности капитала находится в пределах нормы.

Одним из показателей инвестиционной привлекательности банка является прибыльность собственного капитала, которая показывает объем чистой прибыли, приходящейся на единицу собственного капитала (рентабельность капитала).

Показатель прибыльности капитала показывает способность собственных средств, приносить прибыль и позволяет оценить возможность обеспечения реального роста. Рост данного показателя, что на единицу инвестированного акционерами капитала в деятельность АО «Народный Банк Казахстана» в 2016 году приходится 20 единиц чистой прибыли, в 2017 году – 19,7 тенге, в 2018 году – 27,8 тенге.

По состоянию на 1 января 2019 года пруденциальные нормативы выполнены. Значения коэффициентов существенно превышают минимальные допустимые значения.

Таблица 3 - Пруденциальные нормативы АО «Народный Банк Казахстана»
за 2016-2018 гг.

Показатель	2016 год	2017 год	2018 год
Коэффициент достаточности собственного капитала (k1-1), норматив >0.055	0.173	0,215	0,215
Коэффициент достаточности собственного капитала (k1-2), норматив >0.065	0.173	0,215	0,215
Коэффициент достаточности собственного капитала (k2), норматив > 0.08	0.175	0,214	0,214
Коэффициент текущей ликвидности (k4), норматив > 0.30	1.602	1,439	1,439

Коэффициент срочной ликвидности (k4-1), норматив > 1.00	2,843	3,193	3,193
Коэффициент срочной ликвидности (k4-2), норматив > 0.90	1,597	2,243	2,243
Коэффициент срочной ликвидности (k4-3), норматив > 0.80	1,569	2,023	2,023

Проведенное исследование показало, что АО «Народный Банк Казахстана» финансово устойчиво, так как достаточность собственного капитала банка находится на уровне, гораздо выше нормативного, а это значит, что собственного капитала достаточно для покрытия обязательств.

Кроме того, показатели ликвидности АО «Народный Банк Казахстана» также выше рекомендуемых, что свидетельствует о том, что коммерческий банк не испытывает проблем с ликвидностью ни в настоящее время, ни на перспективу. Кроме того, потенциальных инвесторов интересует доходность вложенных средств в виде полученных дивидендов. Рассмотрим далее дивидендную историю АО «Народный Банк Казахстана» (таблица 4).

Напомним, что летом АО «Народный Банк Казахстана» приобрел АО «Казкоммерцбанк». 5 июля 2017 г. АО «Народный Банк Казахстана» осуществил приобретение 96,81% простых акций АО «Казкоммерцбанк» за 1 тенге, а спустя неделю увеличивает свою долю, влив еще 185 млрд. тенге в капитал АО «Казкоммерцбанк». В августе 2018 года в рамках объявленного тендерного предложения АО «Народный Банк Казахстана» завершил сделки по приобретению простых акций, привилегированных акций и годовых депозитарных расписок у миноритарных акционеров АО «Казкоммерцбанк».

Таблица 4 - Выплаченные дивиденды АО «Народный Банк Казахстана» за 2016-2018 гг.

Показатель	2016 год	2017 год	2018 год
Балансовая стоимость акции	131,412	173,463	253,431
Размер денежного дивиденда на одну привилегированную акцию, (конвертируемую и неконвертируемую), тенге	16.00	Отсутствуют в обращении	Отсутствуют в обращении
Размер денежного дивиденда на одну простую акцию	Не выплачивались	Не выплачивались	6,31

В результате этого АО «Народный Банк Казахстана» довел свою долю в АО «Казкоммерцбанк» до 99,7%. Затем, в ноябре 2017 АО «Холдинговая группа АЛМЭКС» докапитализировала АО «Казкоммерцбанк» еще на 65,2 млрд. тенге, размыв долю АО «Народный Банк Казахстана» и снизив его до 75%.

Рассматривая перспективы развития АО «Народный Банк Казахстана», отметим следующее: по прогнозам аналитиков в части дохода АО «Народный Банк Казахстана» будет управлять значительно большим балансом и, вероятно, добьется хорошего повышения чистой процентной маржи (с 4,4% в 2017 году до 4,9% в 2020).

Также прогнозируется падение соотношения расходов и дохода до 26% в 2020 году. В части качества активов главное то, что у обоих банков по отдельности коэффициент резервного покрытия превышает 100%, и стоимость риска оценивается стоимостью риска в пределах 1,10% -1,25%. Что касается роста, то АО «Народный Банк Казахстана» должен еще больше выиграть от «бегства в качество» (перетока средств в более надежные банки), но мы все равно ожидаем скромный рост кредитов в 5-7%, хотя и при опережающей динамике в розничном сегменте (5-9%).

Поскольку существенные негативные риски от приобретения АО «Казкоммерцбанк» устранены, то оценка инвестиционной привлекательности АО «Народный Банк Казахстана» исключительно высока: его коэффициент «цена/прибыль» в 2019 году будет составлять всего 4,1.

Литература:

1. Анализ финансовых результатов деятельности коммерческого банка // <http://kze.docdat.com/docs/1452/index-436116-3.html>
2. Годовой отчет АО «Народный банк Казахстана» за 2017 год - <http://www.halykbank.kz>
3. Годовой отчет АО «Народный банк Казахстана» за 2018 год - <http://www.halykbank.kz>
4. Официальный сайт АО «Народный банк Казахстана» - <http://www.halykbank.kz>

УДК 336.6

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ АО «АЗИЯ АВТО» НА СООТВЕТСТВИЕ ПРИЗНАКАМ «ХОРОШЕГО» БАЛАНСА

Жалтурова А.Д.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Анализ бухгалтерской отчетности хозяйствующего субъекта – процесс, позволяющий дать оценку финансовому состоянию и результатам деятельности предприятия. При этом основной целью анализа является своевременное выявление и ликвидация недостатков в финансовой деятельности, а также обнаружение резервов укрепления финансового состояния организации и ее платежеспособности. Анализ финансовой отчетности выступает своеобразным инструментом для выбора направлений инвестирования капитала и прогнозирования отдельных показателей.

На практике большинство аналитиков ограничиваются расчетом некоторого набора показателей и сравнения их фактического значения с эталонным или желательным, в качестве которого могут быть использованы: критические значения, установленные методическими указаниями по установлению признаков финансовой несостоятельности; среднеотраслевые; значения лидера рынка и др. Более сложные методики основаны на выставлении рейтингового значения, которые вбирает целый комплекс как финансовых, так и нефинансовых параметров. В зависимости от методики рейтинга, значение интегрального показателя может быть цифровым, буквенным, символическим (+, -) или комбинированным. Методики выставления рейтинга очень распространены на международных финансовых рынках [2, с.178]

В современных методиках финансового анализа часто применяют подход, основанный на установлении так называемых признаков и симптомов «хорошего» или «плохого» отчета. «Хороший» баланс удовлетворяет следующим условиям:

1. Валюта баланса в конце отчетного периода увеличивается по сравнению с началом периода.
2. Темпы роста валюты баланса выше уровня инфляции, но не выше темпов роста выручки.
3. Темпы роста валюты баланса выше уровня инфляции, но не выше темпов роста выручки.
4. Темпы роста оборотных активов выше темпов роста долгосрочных активов и краткосрочных обязательств.

5. Размеры и темпы роста долгосрочных источников финансирования (собственного и долгосрочного заемного капитала) превышают соответствующие показатели по внеоборотным активам.

6. Доля собственного капитала в валюте баланса превышает 50%.

7. В балансе отсутствуют непокрытые убытки [3, с.58].

Автосборочный завод АО «АЗИЯ АВТО» – крупнейший производитель легковых автомобилей в Казахстане, расположенный в городе Усть-Каменогорске. Был основан в 2002 году. Производственная мощность завода составляет 60 тысяч автомобилей в год.

Предприятие входит в состав группы компаний «БИПЭК АВТО – АЗИЯ АВТО». Технологическими партнерами завода выступают ведущие мировые концерны, такие как АВТОВАЗ, Skoda Auto, General Motors и KIA Motors.

На мощностях предприятия выпускаются 23 модели пяти марок: Lada (4x4, Granta, Largus, Vesta, XRay), Skoda (Octavia, Rapid, Superb, Kodiaq), Chevrolet (Aveo, Tracker), KIA (Cerato, Optima, Picanto, K900, Rio, Sorento, Soul, Sportage, Stinger), а также 4 типа прицепов.

Продукция АО «АЗИЯ АВТО» доступна потребителям в 19 городах Казахстана, где действуют шоурумы и сервисные центры «БИПЭК АВТО – АЗИЯ АВТО». Завод входит в TOP100 крупнейших компаний Казахстана, по праву занимая место в тройке ведущих машиностроительных предприятий страны по объемам выпуска. Будучи частью группы «БИПЭК АВТО – АЗИЯ АВТО», коллектив акционерного общества принимает участие в проекте создания крупнейшего автопромышленного кластера, реализуемого на базе АО «АЗИЯ АВТО Казахстан».

Используя данные финансовой отчетности АО «Азия Авто», был проведен анализ баланса предприятия по состоянию на 31 декабря 2018 года на соответствие признакам «хорошего баланса» (таблица 1).

Таблица 1. Анализ финансового состояния АО «Азия Авто»

1 признак			
Показатель	На начало периода (тыс. тенге)		На конец периода (тыс. тенге)
Валюта баланса	56434690		70074797
2 признак			
Показатель	На начало периода (тыс. тенге)	На конец периода (тыс. тенге)	Темп роста, %
Валюта баланса	56434690	70074797	124,17
Выручка	50692654	81488873	160,75
Инфляция			5,43
3 признак			
Показатель	На конец периода (тыс. тенге)	Темп роста, %	Доля в активах, %
Дебиторская задолженность	11981315	84,29	17,10
Кредиторская задолженность	11540743	82,31	16,47
4 признак			
Показатель	На начало периода (тыс. тенге)	На конец периода (тыс. тенге)	Темп роста, %

Текущие активы	33315593	37582364	112,81
Долгосрочные активы	23119097	32492433	140,54
Краткосрочные обязательства	47105171	59661085	126,66
5 признак			
Показатель	На начало периода (тыс. тенге)	На конец периода (тыс. тенге)	Темп роста, %
Долгосрочные обязательства + Собственный капитал	9329519	10413712	111,62
Долгосрочные активы	23119097	32492433	140,54
6 признак			
Показатель	На начало периода, %	На конец периода, %	Изменения +,-
Удельный вес собственного капитала в активах	13,91	12,66	-1,25
7 признак. В балансе отсутствуют непокрытые убытки			

Валюта баланса за отчетный период увеличилась на 13640107 тыс. тенге, и составила на конец периода 70074797 тыс. тенге. Это соответствует признакам «хорошего баланса».

Темп роста валюты баланса выше уровня инфляции, и составил 124,17%. Темп роста выручки выше по сравнению с темпом роста валюты баланса, и составил 160,75%. Следовательно, баланс предприятия соответствует второму признаку.

Баланс предприятия соответствует третьему признаку «хорошего баланса», так как размеры, доли и темпы роста дебиторской и кредиторской задолженности отличаются несущественно. Дебиторская задолженность на конец периода составила 11981315 тыс. тенге, а кредиторская задолженность на конец периода составила 11540743 тыс. тенге.

Темп роста оборотных активов за анализируемый период составил 112,81%, и ниже темпов роста внеоборотных активов, которые составили 140,54%. Темп роста краткосрочных обязательств составил 126,66%, и выше темпов роста оборотных активов. Таким образом, баланс АО «Азия Авто» не соответствует четвертому признаку.

Величина и темп роста внеоборотных активов превышает соответствующие показатели по долгосрочным источникам финансирования. Темп роста долгосрочных обязательств и собственного капитала составил 111,62%. Темп роста долгосрочных активов составил 140,54%. Баланс хозяйствующего субъекта не соответствует данному признаку «хорошего баланса».

Удельный вес собственного капитала в активах ниже 50%, и составил 12,66% на конец периода. Это не соответствует шестому признаку.

Также, в балансе предприятия отсутствуют непокрытые убытки.

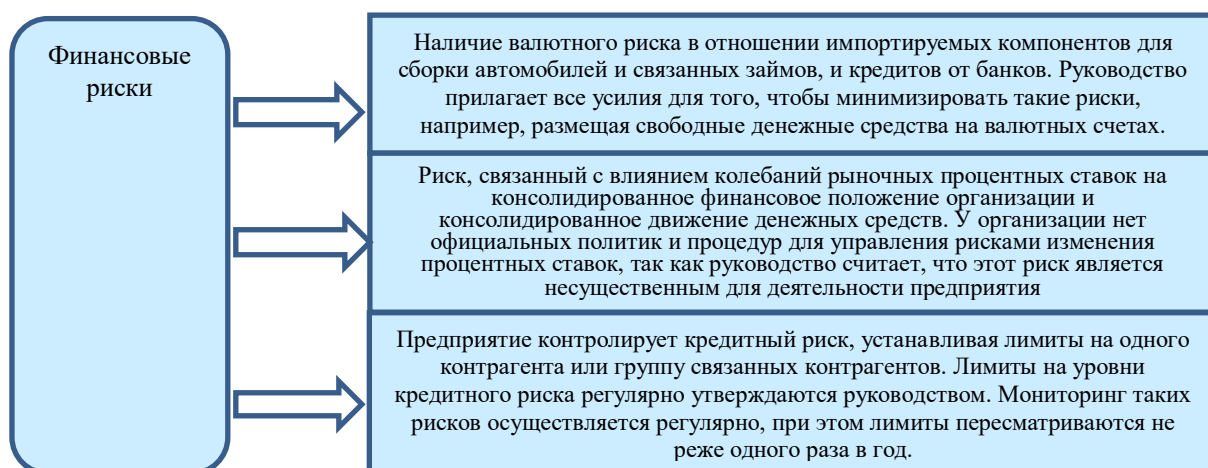

Рисунок 1. Управление финансовыми рисками и стабилизация финансового положения АО «Азия Авто»

Таким образом, можно сделать вывод о том, что бухгалтерский баланс АО «Азия Авто» соответствует четырем из семи признаков, это свидетельствует о возможных проблемах с финансовой устойчивостью и стабильностью предприятия. В свою очередь, это вызвано увеличением общих объемов производства на предприятии, увеличением сроков расчетов с дебиторами, переоценкой основных средств. Это свидетельствует о возможном расширении предприятия, а также получении новых активов, что является положительным фактором развития организации. Однако несоответствие трем признакам может свидетельствовать об определенных недостатках в работе организации, которые в случае их регулярного повторения в отчетности нескольких смежных периодов могут существенно отразиться на финансовом положении организации.

Литература:

1. Сайт Казахстанской фондовой биржи KASE [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.kase.kz
2. Анализ финансовой отчетности: учебное пособие / Л.И. Иванова, А.С. Бобылева. - Москва: КНОРУС, 2018. - 332 с.
3. Пласкова, Н.С. Анализ финансовой отчетности, составленной по МСФО: учебник / Н.С. Пласкова. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Вузовский учебник; ИНФРА-М, 2017. - 269 с.

УДК 352

ПОЛНОМОЧИЯ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Иманов К.С., Жанахметов Б.Е.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Местное самоуправление – это способ организации и осуществления власти на местах, который обеспечивает самостоятельное решение гражданами вопросов местного значения. Местное самоуправление осуществляется населением непосредственно, а также через выборные и другие органы местного самоуправления, которые создаются в сельских и городских сообществах граждан.

Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года в статье 86 определяет: «Местное самоуправление осуществляется населением непосредственно, а также через маслихаты и другие органы местного самоуправления в местных сообществах, охватывающих территории, на которых компактно проживают группы населения» [1].

Местные представительные органы - маслихаты выражают волю населения соответствующих административно-территориальных единиц и с учетом общегосударственных интересов определяют меры, необходимые для ее реализации, контролируют их осуществление (ст.86 Конституции РК).

Общественные отношения в области местного самоуправления, компетенцию, организацию, порядок деятельности маслихатов, а также правовое положение депутатов маслихатов регулирует Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148 «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» [2].

Вопрос о компетенции местных представительных органов подвергался исследованию в трудах Л.Т. Жанузаковой, которая полагает, что понятие «компетенция» необходимо разграничивать с категориями «задачи» и «функции» [3, с.26].

Компетенция государственного органа по своей сущности представляет собой «правовые средства (форму) общественного разделения труда по управлению государственными и общественными делами. Наделение органов государства компетенцией, отвечающей политическим, экономическим и социальным условиям жизни общества, а также требованиям научной организации управления, является одной из важных предпосылок эффективного использования всех возможностей государственности в руководстве экономическими и социальными процессами. Чем правильнее определена компетенция органов, тем слаженнее работает аппарат, эффективнее используются материально-финансовые, правовые, организационные и иные средства для решения задач государственного, хозяйственного и социально-культурного строительства» [4, с.5].

Общепринятое понятие компетенции местных представительных органов сложилось еще в советское время. Большинство исследователей рассматривали ее как закрепленную законами и другими нормативными правовыми актами совокупность их предметов ведения и полномочий (прав и обязанностей).

Предметы ведения указывают на те сферы общественной жизни, в которых действуют местные представительные органы. Иными словами, это юридически закрепленный круг общественных отношений, в которых они наделяются соответствующими правами и обязанностями, в т.ч. принимать правовые решения.

Полномочия местных представительных органов это их права и обязанности, которыми они наделяются для решения возложенных на них задач и функций. Причем они настолько неразрывно связаны между собой, что большинство прав выступает в форме прав-обязанностей.

В работах таких авторов, как Л.Т. Жанузакова, А.О. Кобабаева, Л.В. Мацупа детально проанализированы полномочия маслихатов как местных представительных органов. Обоснована позиция Л.Т. Жанузаковой, которая дает разнообразную классификацию полномочий маслихатов, исходя из предыдущей концепции.

По характеру деятельности (по предметам ведения) Л.Т. Жанузакова выделяет:

- организационно-кадровые полномочия;
- полномочия маслихатов по решению экономических и социальных вопросов территории;
- полномочия по обеспечению безопасности, охраны правопорядка и защиту прав граждан;

- контрольные полномочия.

По уровням управления разграничивается:

1. Общие полномочия, присущие маслихатам всех уровней.
2. Дополнительные полномочия областных и районных маслихатов. По субъекту осуществления Л.Т. Жанузакова различает полномочия самого маслихата, полномочия комиссий, полномочия секретаря, председателя и иных органов и должностных лиц маслихата [3, с. 26-28].
3. Полномочия маслихатов можно рассматривать в отраслевом разрезе. В то же время в казахстанской юридической литературе авторы обозначают исключительные полномочия. О них пишет Г.С. Сапаргалиев, который объединяет полномочия маслихатов в две группы: полномочия по рассмотрению и утверждению вопросов, подготовленных исполнительными органами, и исключительные полномочия, имея в виду те из них, которые принадлежат им изначально [5, с.7-26].
4. А.О. Кобабаева также выделяет исключительные полномочия местных представительных органов, делит их на две группы: 1) полномочия, необходимые для осуществления им функций маслихата в качестве органа представительной системы; 2) полномочия, необходимые для осуществления маслихатом функций органа государственного управления [6, с.18].

Однако представляется, что разграничение полномочий маслихатов на «исключительные», установленные Законом о местном государственном управлении, и иные, то есть закрепленные другими законодательными актами, не совсем корректно. В этой связи мы согласны с мнением Л.Т. Жанузаковой о том, что термин «исключительные полномочия» местных представительных органов применялся в условиях функционирования системы Советов, когда последние включали в себя собственно депутатские собрания и подчиненные им исполнительные органы. Закрепляя исключительные полномочия, законодатель оговаривал те вопросы, которые решались исключительно на сессиях. По действующему законодательству все вопросы, отнесенные к ведению маслихата, решаются на сессиях. В этом смысле они все являются его «исключительными полномочиями».

Если рассматривать полномочия маслихатов в отраслевом разрезе, то их можно объединить в следующие группы:

- полномочия в области бюджета, финансов и налогов;
- полномочия в области планирования и составления территориальных целевых программ;
- полномочия в области промышленности, строительства, транспорта и связи, развитию предпринимательства;
- полномочия в области землепользования и сельского хозяйства;
- полномочия в области охраны окружающей среды, недропользования и рационального использования природных ресурсов;
- полномочия в области здравоохранения;
- полномочия в области образования и культуры;
- полномочия в области занятости населения и социального обеспечения;
- полномочия в области обороны и безопасности, охраны общественного порядка, мобилизационной подготовки, защиты прав граждан;
- полномочия в сфере административно-территориального устройства.

Что касается полномочий маслихатов, то, на наш взгляд, можно выделить полномочия общего характера местного значения.

Наиболее сильные рычаги воздействия имеются у маслихатов, связанные с утверждением планов, экономических и социальных программ развития территории; утверждения местного бюджета и отчета об его исполнении, утверждения бюджетных

программ, утверждения программ содействия занятости населения и снижения бедности.

Думается, следует выделить контрольные полномочия маслихатов:

- рассмотрение отчетов руководителей исполнительных органов и внесение в соответствующие органы представлений о привлечении и ответственности должностных лиц государственных органов и организаций за невыполнение решений маслихата;

- контроль за исполнением планов и соответствующих программ развития территории (социально-экономических и т.д.),

- контроль за исполнением бюджета.

Полагаем, это можно выделить отдельно полномочия маслихатов в экологической сфере:

- утверждение программ по охране окружающей среды и природопользования, расходов по охране, оздоровлению окружающей среды;

- утверждение ставки платы за эмиссии в окружающую среду;

- рассмотрение вопроса о даче согласия на сооружения ядерных установок и объектов на соответствующей административно-территориальной единице.

Представляется, что можно выделить полномочия маслихатов в социальной сфере, к которым относится:

- утверждение программ содействия занятости населения и снижение бедности;

- определение системы мер социальной поддержки медицинских и фармацевтических работников, направленных на работу в сельскую местность, а также порядок и размеры оказания социальной поддержки.

Организационно-кадровые полномочия маслихатов это согласование решением сессией маслихата персонального состава соответствующего акимата по представлению акима;

- формирование путем голосования территориальной, окружной и участковой избирательной комиссии;

- образование постоянных комиссий и иных органов маслихата, заслушивание отчетов об их деятельности и решение других вопросов, связанных с организацией работы маслихата;

- утверждение по представлению акима персонального состава консультативно-совещательных органов при акимате по вопросам межведомственного характера;

- присвоение по представлению акима звания «Почетный гражданин области (города, района)».

Думается, что можно отдельно выделить полномочия маслихатов по обеспечению законности и реализации прав и свобод человека. К ним следует отнести:

- полномочия по обеспечению прав и законных интересов граждан;

- установление административной ответственности за соответствующие правонарушения;

- содействие исполнения гражданами и организациями норм Конституции Республики Казахстан, законов, актов Президента и Правительства РК, нормативных правовых актов центральных и местных государственных органов.

К финансово-экономическим полномочиям маслихатов относится: принятие решения о заимствовании по предложению акиматов.

Полномочия по территориальной организации местного сообщества:

- осуществление регулирования земельных отношений;

- решение вопросов местного административно-территориального устройства и определение границ организации местного сообщества;

- утверждение схемы управления административно-территориальной единицы по представлению акима,
- внесение представления об утверждении схемы районного планирования области, проекта генерального плана застройки областного центра;
- утверждение проекта районной планировки административных районов, генеральных планов застройки города областного и районного значения.

Депутаты осуществляют свои полномочия на сессиях, через постоянные комиссии, председателя и секретаря маслихата.

У маслихата как коллегиального органа есть следующие полномочия:

- избрание и освобождение от должности председателя сессии и секретаря маслихата, заслушивание их отчетов;
- формирование постоянной комиссии и иных органов, избрание их председателей, заслушивание отчетов об их деятельности;
- определяет расходы на обеспечение деятельности маслихатов, утверждает акты ревизионной комиссии;
- утверждает структуру аппарата маслихата, определяет расходы на их содержание и материально-техническое обеспечение;
- утверждает регламент маслихата;
- рассматривает запросы депутатов и принимает решения по ним.

Можно, кроме того, вести речь о полномочиях органов или должностных лиц маслихатов.

Представляется, что следует компетенцию маслихатов дополнить следующими полномочиями:

- установление и изменение местных налогов;
- осуществление контроля за соответствующим управлением коммунальной собственностью, а может быть, и определение порядка ее распоряжения;
- принятие решения о создании муниципальных предприятий и учреждений.

Может быть, стоит возложить на областной маслихат вопросы, связанные с определением порядка материально-технического и организационного обеспечения деятельности нижестоящих органов местного самоуправления. Кроме этого, возложить на областной маслихат полномочия по контролю за исполнением органами местного самоуправления низшего уровня решений вопросов полномочий местного значения.

С целью обеспечения развития местного самоуправления необходимо создание нормативной базы для определения условий передачи объектов республиканской и коммунальной собственности органам местного самоуправления, статуса коммунальных школ, больниц, банков и других организаций (дорожных, транспортных, коммунальных), составляющих основу жизнеобеспечения местного населения.

Развитие местного самоуправления - это реальный шаг к улучшению благосостояния народа, улучшению качества жизни. Формирование собственной компетенции местного самоуправления это наделение органов местного самоуправления полномочиями по решению вопросов местного значения или определение части государственных и общественных дел, за реализацию которых несут ответственность органы местного самоуправления. Только ответственное отношение к данному вопросу позволит маслихатам стать реальной силой, которая сможет эффективно решать проблемы на местах.

Литература:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.

2. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148 «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан».
3. Жанузакова Л.Т. Правовые основы местного управления в РК и зарубежных странах, учебное пособие. Алматы, изд-во «Са ГА», 2008.
4. Кудрякова О.В. Правовые акты местного самоуправления: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М., 2000.
5. Сапаргалиев Г.С. Проблемы соотношения конституции и законов Республики Казахстан // Законотворческий процесс в Республике Казахстан: состояние и проблемы. Материалы международной научно-практической конференции, 27-28 марта 1997 г. - Алма-Ата, 1997. - С. 7-26
6. Копабаев О.К. Конституционно-правовые основы организации и функционирования государственной власти Республики Казахстан (проблемы теории и практики): Автореф. дисс..д.ю.н. Алматы, 2000.

УДК 336.711

К ВОПРОСУ О МЕХАНИЗМЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БАНКОВСКИХ СТРАХОВЫХ РЕЗЕРВОВ

Искендер Қ.А.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Наличие необходимых финансовых резервов является определяющим условием существования и развития финансовой деятельности любого хозяйствующего субъекта - будь то экономика страны или частное предприятие. Банковская деятельность не составляет и не может составлять в этом отношении какого-либо исключения, и необходимость формирования банковских резервов является частным случаем проявления общих закономерностей финансовой деятельности. Вместе с тем, четко выраженная финансовая направленность банковской деятельности, ее высокорисковый характер, двойственное назначение коммерческого банка (не только как коммерческого предприятия, но и важного социального института) обуславливают то, что общая закономерность наличия финансовых резервов в деятельности банков проявляется особенно остро[2, с 24].

Следовательно, можно предположить, что всегда, когда речь идет о резервах, считается, что они удовлетворяют сформулированным признакам. В частности, что этим признакам удовлетворяют все перечисленные выше банковские резервы. По нашим наблюдениям так склонны думать многие экономисты, в том числе и специалисты банковского дела.

В механизме управления страховыми банковскими резервами выделено две области: управление резервами как запасом активов и управление резервами как запасом капитала в соответствии с рисунком 1.

В процессе регулирования банковского риска важная роль отводится резервам. Существует несколько различных терминов, объединяемых тем, что все они имеют общий корень «резерв». К ним относятся:

- 1) обязательные резервы;
- 2) резервный фонд;
- 3) резерв под возможные потери по ссудам;
- 4) резервы под обесценение ценных бумаг;
- 5) резервы под возможные потери [4, с 56].

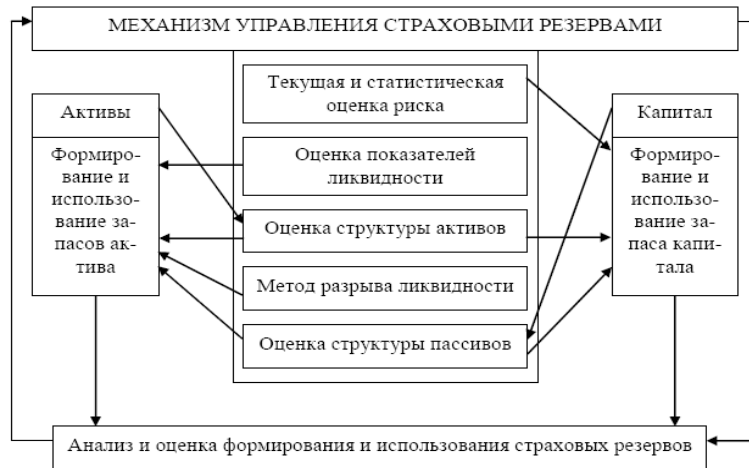

Рисунок 1. Механизм управления банковскими страховыми резервами как запасами активов и капитала

Специфика выбранной стратегии приводит к появлению разниц в оценке рисков, однако, практически не влияют на похожесть механизма создания резервов на возможные потери по ссудам, в основе которого лежат процедуры классификации кредитов по группам риска. Процедура строится на определенном наборе факторах риска и их критериев в соответствии с рисунком 2.

Рисунок 2. Процедура создания резерва на возможные потери по ссудам

Совершенствование централизованного регулирования формирования резервов на возможные потери по ссудам свидетельствует о необходимости разграничить компетенции НБ РК и отдельно взятого коммерческого банка при выборе политики создания таких резервов. Это позволит предусмотреть правильные шаги в процедуре формирования резерва и порядке его использования [4, с 28].

Большинство развивающихся стран используют резервные обязательства по банковским пассивам. В составе резервной базы числятся счета до востребования, сберегательные вклады и срочные депозиты. В странах, где действовало или действует «валютное правление» (Currency Board) (Гонконг, Аргентина, Эстония, Литва, Болгария, а также Босния и Герцеговина), в резервную базу также входят долговые ценные бумаги, инструменты денежного рынка, финансовые гарантии и чистые обязательства перед иностранными кредитными институтами.

Вместе с тем с точки зрения страховой функции обязательных резервов, которая продолжает сохранять свое значение в современном Казахстане, механизм обязательного резервирования нуждается в дальнейшем совершенствовании в соответствии с рисунком 3.

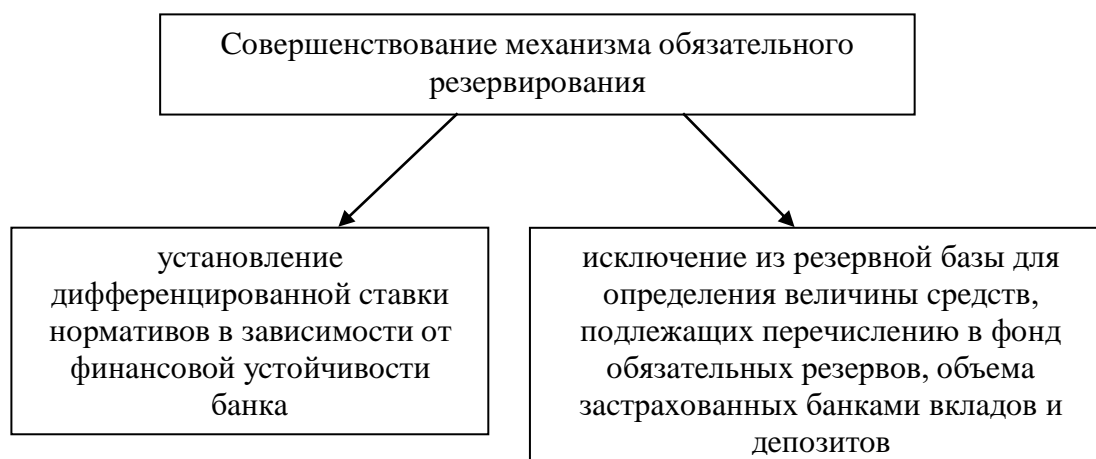

Рисунок 3. Направление совершенствования механизма обязательного резервирования

В частности, по-прежнему остается открытым вопрос, каким должен быть оптимальный размер фонда обязательных резервов для отдельно взятого банка и какие критерии должны быть положены в основу установления нормативов обязательного резервирования.

В сегодняшней системе обязательного резервирования он решается достаточно просто путем установления единых нормативов отчислений для всех банков от величины подлежащих резервированию привлеченных средств.

Таким образом, безопасность означает, что инвестиции осуществляются в надежные предприятия, деятельность которых согласно прогнозам будет успешной. Свободные активы должны быть возвращены в полном объеме. Зачастую безопасность вложений и высокая доходность противоречат друг другу. Неблагоразумно инвестировать средства в высокодоходные предприятия с высокой долей риска. В этом случае существует риск потерять не только доход, но и инвестированные средства.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности» от 18 декабря 2000 г. № 126-III (с дополнениями и изменениями от 01 января 2020 года).
2. Страхование в Республике Казахстан (том1). Сборник нормативно-правовых актов из серии «Финансы и кредит Казахстана». – Алматы: Информационное агентство «EconoMix Data», 2000. (с дополнениями и изменениями от 01 января 2020 года).
3. Гвозденко: Финансово-экономические методы страхования – М.: Финансы и статистика, 2008.
4. Балабанов И.Т. Драгоценные металлы и драгоценные камни – Финансы и статистика М., 2008. - 341 с.

5. Дюжиков Е.Ф. Аудит деятельности страховых организаций (Страховой аудит). М.: ЗАО Издательский дом «Аудитор», 2017.
6. Лер О.Э. К цивилизованному страховому рынку. – Алматы: Каржы-каражат, 2015.

ӘОЖ 691.33

XIX ҒАСЫР МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ 30-50-ШІ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚЫЗЫЛЖАРДАҒЫ МҰСЫЛМАН ДІНІНІҢ САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ

Каиров А.А.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Еліміз – Қазақстанның ең теріскей шаһары-Қызылжардың өлкелік тарихы жыл сайын жаңа тарихи мәліметтермен толысуда. Соның бірі өңіріміздегі соңғы екі ғасыр ішінде мұсылман дінінің дамуы, мешіттердің салынуы, мұсылман дін өкілдерінің 1937-1938 жылғы жаппай сталиндік қуғын-сүргінге ұшырауы және олардың есімдерін қалпына келтіру бойынша жұмыстардың қаншалықты дұрыс жүріп жатқандығын егжей-тегжейлі зерттеу тақырыбында оңтайлы нәтижеге жету мақсатты болып келеді.

Мақаланы іштей екі тақырыпшаға бөлгенді жөн деп санадым. Олар: Қызылжардағы мешіттердің салыну тарихы және 1937-1938 жылдардағы жаппай казармалық-социализмнің құрбаны болған мұсылман дін өкілдері мен оларды әділдік жолында ақтау істері.

Қызылжардағы мешіттердің салынуы тарихына тоқталар болсақ, қазақ-татар халқының бірегей рөлін тікелей татар ұлтының солтүстік өңірімізге келуімен байланысты. Қызылжар қаласы Батыс Сібірдің ірі мұсылман орталықтары болғанымен де, шаһардағы діни инфрақұрылымның тарихына қалам тарту көп уақытқа дейін назарсыз қалды. Дегенмен де, әйгілі татар ғалымы, әрі мүфтиі Ғалымжан-Хазрат Барудидің 1918 жылғы жарық көрген жинағы өте құнды. Ол еңбегінде ғалым-молда мешіттердің салынуы мен ірі рухани көшбасшылары жайында өшпес құнды мағлұматтар қалдырады [1, 120 б.].

Ресей империясы еліміздің теріскей аймағын өзіне қаратқаннан кейін, оның әлеуметтік-рухани даму жағына айтарлықтай үлкен көңіл бөлді. Өлкенің басты халқы қоныстанған орталығы – Қызылжарға бірнеше мешіттер салғыздырды. Соның бірі көпес – Янгузаровтың татар мешіті еді. Жалпы алғанда, Қазан төңкерісі болғанға дейін уақыт өңірдегі мешіттер құрылысының даму кезеңіне жатады.

Ал Қазақстан мен жалпы Ресей империясында большевиктер үкіметінің орнауы, алдағы мешіттердің салынуы мен өңірдегі мұсылман дінінің дамуына айтарлықтай өзгеріс әкелді. Атап айтсақ, Кеңестер Одағы ашықтан-ашық дін мен діни мекемелерге қарсы тұратынын мәлімдеді. Өңірлік баспа газеті – «Бостандық туы» мен Солтүстік Қазақстандағы ПМ-нің архив құжаттарында большевиктердің коммунист ұяшықтары мешіттерді жабу, оларды өндірістік-техникалық және тұрмыстық негізде қолдануға айналдыру туралы үкімдерін байқауымызға болады [2, 187 б.].

Жоғарыда көрсетілген большевиктер үкіметінің саясатына қарамастан өлкедегі Қызылжар мешіті төңірегіндегі мұсылмандардың қауымдастығы 1921 жылдың қаңтар айында мешіт-медресе, шіркеу және діни тұрғыдағы үйлер санағын жүргізді. Соның нәтижесінде келесі тізімде өңірдегі мешіттердің орналасқан жерін (көшенің бұрынғы және қазіргі атауы) және нөмірін көрсетіп кетуге болады. Олар:

№ 1 Мешіт Почтамская (қазіргі Первомайская) көшесінде орналасқан, 200 кісіге арналған.

№ 2 Мешіт Большой (қазіргі Коминтерн) көшесінде орналасқан, 200 кісіге арналған.

№ 3 Мешіт Хлебниковская (қазіргі Горький) көшесінде орналасқан, 300 кісіге арналған.

№ 4 Мешіт Степная (қазіргі Попов) көшесінде орналасқан, 250 кісіге арналған.

№ 5 Мешіт Банковская (қазіргі Советская) көшесінде орналасқан, 150 кісіге арналған.

№ 6 Мешіт Хлебниковская және Думская (қазіргі Горький мен Ульянов) көшесінде орналасқан, 200 кісіге арналған.

№ 7 Мешіт Больничная (қазіргі Парковая) көшесінде орналасқан, 150 кісіге арналған.

№ 8 Мешіт Ишимская көшесінде орналасқан, 100 кісіге арналған.

№ 9 Мешіт Лагерная (қазіргі Рижская) көшесінде орналасқан, 100 кісіге арналған.

№1, 2, 3, 4, 5, 6 мешіттер кірпіштен, ал № 7, 8, 9 мешіттер ағаштан жасалған [3, 7 б.].

Зерттеу тақырыбымыздың екінші өзекті мәселесі, яғни мұсылман дінбасыларының қуғын-сүргінге ұшырау тақырыбына келер болсақ, бұл жерде, әрине, Солтүстік Қазақстандағы Ішкі Істер Министрлігінің архив құжаттарына жүгінеміз. 1937 жылы кеңестер мемлекетінде зиялы, көзі ашық, сауатты және қызыл үкіметтің басқару аппаратына қарсы шыққандарға қарасты тілендей абақтыға қамау, Сібірге айдау, өлім жазасына кесу сияқты жазалар қолданыла бастады. Жазалау жұмыстары КСРО ПХК жергілікті жерлердегі (облыс, аудан) Үштігімен жүргізілгені белгілі. Қызылдар үкіметі көп жағдайда халықты негізсіз айыптау үшін мемлекеттік идеологияны қолдануы, яғни дін деген жалған ұранымен атеизмді қолдану үрдісі де біраз байқалды. Ел ішінде оқу-ағарту ісімен, халықты имандылық пен бірлікке шақырған дінбасылары үнемі жазалау үштігінің назарында болып отырды. Ауыл-аймақ ішінде большевиктер үкіметіне қарсы ашықтан-ашық қарама-қайшы агитациялық үгіт-насихат жүргізді деген айыппен солтүстік өңіріміздің 40-қа жуық жуас-жусандары айыпталғаны бүгінгі таңдары белгілі болып тұр. Соның ішінен бірер тұлғаларға мысалдар келтіріп кеткенді жөн көрдім.

Ал енді қудалауға ұшыраған бір молданың ісімен танысып кетейік. 1927 жылға дейін Ленин ауданына қарасты Қарағай ауылында мекен еткен Абдрахиев Кәкім Тұңғыйық мешітінде молдалық қызметін атқарған болатын. Ал 1927 жылдан бастап Кәкім молда мешітте емес, өз үйінде кәсібін жалғастыруға кірісті. Молда Кәкім өзінің қылмыстық ісін іске асыру мақсатында бастапқы тұрған мекен-жайын ауыстырып, Қарағай ауылында ескі дәстүр бойынша діни жерлеу рәсімдерін жүргізді. Абдрахиев Кәкім әр өткізілген жерлеу рәсімі үшін әр ауыл колхозшыларынан 20-30 сом (рубль) көлемінде ақшалай өтемақы алған. Сонымен қатар молда Абдрахиев колхозшылар арасында кеңестік үкімет пен колхоздардың салынуына қарсы антикеңестік агитация жүргізді. Соның нәтижесінде Абдрахиев Кәкімге қарасты келесі іс Солтүстік Қазақстан облысы бойынша ПХК (НКВД) Үштігіне қарастырылуға берілу туралы үкім шығарылды [4].

Айыптау мазмұнын қорытындылай келе, Абдрахиев Кәкімнің қылмысы адамзатқа еш зияны тигізбегені анық болып тұр. Ол кісі 1937-1938 жылдардағы жаппай Сталиндік қуғын-сүргіннің бір бөлшегі болғанын еркін түрде айта аламыз. Және бұл тек бір мысал ғана, қалың қазақ арасында мұндай әділетсіз іс жүргізілген ұлтымыздың жарық жұлдыздары сансыз көп.

Мақала мазмұнын тәмамдап кетер болсақ, өңіріміздегі діни мекемелердің және 1937-1938 жылғы сталиндік қуғын сүргін жалынының дінбасыларын шарпуы жайында

мәліметтер базасы жинақталғанын айта аламыз. Бірақ зерттеушінің ашары да әлі көп дегендей, ізденетін, ашып-зерттейтін дүниеміз әлі де көп. Бұл мақала сондай жауабы жоқ тарихи сұрақтарға жауаптың бастамасы деген үміттемін.

Әдебиет:

1. М.А. Морозов. Петропавловск в дореволюционных литературных источниках. Ленинград, 1991. - 564 с.
2. Өлкелік «Бостандық туы» газеті («تۆی بوستاندوق»). Петропавл, 1924 ж. -187 б.
3. СКГАФ. 2376.Оп.1.Д.9.л.7.
4. БД «Жертвы политического террора в СССР»/Сведения ДКНБ РК по Северо-Казахстанской области / Абдрахиев Каким.

УДК 334.752

СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ЕВРАЗИЙСКОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ СОЮЗЕ

Матюк В.В.

(Белорусская государственная сельскохозяйственная академия)

Актуальность прогнозирования и планирования развития государственно-частного партнерства в Республике Беларусь обусловлена необходимостью развития новых форм привлечения инвестиций в экономику Республики Беларусь, детального регулирования общественных отношений, складывающихся в процессе заключения, исполнения и расторжения соглашений о государственно-частном партнерстве для повышения эффективности взаимовыгодного сотрудничества государственного и частного партнеров.

Взаимодействие государства и предпринимателей частной формы собственности в рамках государственно-частного партнерства (далее – ГЧП) «эффективно используется в экономике и иных сферах в большинстве стран мира для решения важнейших задач» [1] Осмыслению роли ГЧП посвящено множество работ и фундаментальных трудов ученых, в том числе Э. Аткинсона, Д. Стинглица, В. Острома, Г. Толлока, Д. С. Львова, С. Ф. Серединой, Л. С. Черного и других [2].

Как отмечает член коллегии (министр) по экономике и финансовой политике Евразийской экономической комиссии Жаксылыков Тимур Мекешевич: «ГЧП является основным звеном, связывающим интересы государства и бизнеса, и позволяет эффективно реализовывать приоритетные, социально значимые проекты. ГЧП стимулирует привлечение инвестиций в реальный сектор экономики и способствует развитию рынков капитала, товаров и услуг, инновационных отраслей промышленности. В настоящее время ГЧП становится одним из важных факторов устойчивого экономического роста государств, повышения их конкурентоспособности» [3, с. 3].

Необходимость укрепления потенциала государственных органов власти на всех уровнях в целях успешного осуществления государственно-частного партнёрства (ГЧП) широко признана, в частности, в рамках системы ООН. Так, Европейская экономическая комиссия ООН разработала Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнёрства Организация Объединённых Наций как основу для разработки учебных модулей, которые будут способствовать дальнейшему решению задачи по укреплению потенциала. Данное

руководство призвано оказать помощь в реализации целей ООН в области экономического и социального развития [4].

Объектом данного исследования стали общественные отношения, складывающиеся в сфере сотрудничества на уровне ЕАЭС по вопросам государственно-частного партнерства.

Необходимость использования передового мирового опыта государственно-частного партнерства в условиях функционирования систем хозяйствования государств-членов Евразийского экономического союза (далее – ЕАЭС) обусловило повышенный интерес к институтам ГЧП со стороны стран-участниц объединения. На основании Договора от 29 мая 2014 года Республика Беларусь участвует в данном межгосударственном образовании и активно включилась в работу по использованию потенциала государственно-частного партнерства, в частности «для активизации развития региональной экономики, в частности, разработки проектов реструктуризации градообразующих предприятий и социально-экономических объектов в малых городах, а также содействия развитию в регионах республики кластерных связей между предприятиями, организациями сферы науки и образования, государственными органами и другими институтами» [5, с. 51].

В странах ЕАЭС все активнее происходит обмен мнениями между публичной властью и экспертами относительно приемлемости тех или иных механизмов, широко используемых в мире, условий их применения на постсоветском пространстве, оценок негативных и позитивных последствий использования ГЧП в различных сферах экономической деятельности [3, с. 6].

Меморандум о сотрудничестве по вопросам развития государственно-частного партнерства в государствах-членах Евразийского экономического союза, подписанный в г. Астана 25 мая 2016 г., определяет следующие направления такого сотрудничества:

проведение совместных аналитических исследований (в том числе отраслевых и региональных) по широкому кругу вопросов государственно-частного партнерства;

подготовка предложений по реализации проектов (в том числе и интеграционного характера) в рамках Союза;

подготовка предложений по совершенствованию и гармонизации законодательства государств-членов ЕАЭС в сфере ГЧП;

иные направления, представляющие взаимный интерес [6].

Участниками Меморандума выступили институты развития государственно-частного партнерства, созданные в странах ЕАЭС: государственное научное учреждение «Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономики Республики Беларусь» (с белорусской стороны), Агентство по продвижению инвестиций при Министерстве экономики Кыргызской Республики, ОАО «Федеральный центр проектного финансирования» (РФ), Ассоциация участников государственно-частного партнерства «Центр развития ГЧП» (РФ, ее правопреемник с 2017 года – Автономная некоммерческая организация "Национальный центр развития государственно-частного партнерства"), Товарищество с ограниченной ответственностью «Центр сопровождения проектов государственно-частного партнерства» (Казахстан).

В рамках Консультативного комитета по вопросам предпринимательства при Коллегии Евразийской экономической комиссии ЕАЭС создана экспертная группа по развитию механизмов государственно-частного партнерства. Состоялось 6 заседаний данной экспертной группы, с материалами этих заседаний можно ознакомиться на сайте Евразийской экономической комиссии.

По мнению экспертов в Республике Беларусь рынок проектов ГЧП находится на начальной стадии развития [3, с. 76]. При этом исследователями отмечается, что

правительство страны создает все возможные условия для успешного применения ГЧП как эффективного механизма создания объектов социальной и производственной инфраструктуры с учетом баланса интересов государства и бизнеса [3, с. 76].

В Республике Беларусь в сотрудничестве со специалистами в сфере ГЧП ЕАЭС осуществляется активная работа по ряду пилотных проектов ГЧП (по состоянию на март 2018 года). На «продвинутой» стадии осуществляются:

1. Реконструкция автомобильной дороги М10: граница Российской Федерации (Селище)-Гомель-Кобрин, 109,9–195,15 км.

2. Строительство детских дошкольных учреждений образования в регионах Минской области.

На «начальной» стадии реализуются проекты:

1. Строительство магистральной автодороги в г. Гомель протяженностью 41,35 км с учетом строительства моста через р. Сож и пяти путепроводов.

2. Проектирование и строительство станции скорой и неотложной медицинской помощи в г. Барановичи на ул. Куйбышева, 96.

3. Реконструкция комплекса зданий УЗ «Городская клиническая больница №3» в г. Гродно под Гродненский областной клинический онкологический диспансер (как отдельное юридическое лицо).

4. Строительство Бешенковичской ГЭС (33 МВт – 130 млн кВт•ч) на реке Западная Двина Витебской области.

5. Строительство мусороперерабатывающего завода в г. Бобруйск Могилевской области.

Отметим, что Республика Казахстан как член ЕАЭС значительно дальше продвинулась в регулировании ГЧП и реализации соответствующих проектов. Так, на март 2018 года на различных стадиях подготовки, конкурса, заключения договоров находилось 732 проекта ГЧП (18 проектов республиканского уровня и 714 проектов регионального уровня). Из 732 проектов по 198 заключены и зарегистрированы договоры ГЧП (6 – республиканских договоров, 192 – региональных договора) по 204 объектам на общую сумму инвестиций 402,2 млрд тенге [3, с. 79].

Принятая в Республике Беларусь Национальная инфраструктурная стратегия на 2017–2030 гг. предполагает реализацию 100 инфраструктурных проектов, отвечающих приоритетам социально-экономического развития Республики Беларусь. Количество проектов в разрезе основных типов инфраструктуры распределилось следующим образом: 52 проекта – социальная инфраструктура (в т. ч. образование – 27, здравоохранение – 9, спорт и туризм, культуры и религии – 16); 19 – транспортная (в т. ч. инфраструктура автомобильного транспорта – 18); 12 – жилищно-коммунальное хозяйство; 5 – энергетическая; 12 проектов – прочие объекты инфраструктуры. Удельные веса проектов по объемам инвестиций следующие: 23% – социальная инфраструктура; 43% – транспортная; 13% – жилищно-коммунальное хозяйство; 20% – энергетическая инфраструктура; 1% – здания и сооружения [5].

Отметим, что независимо от особенностей национального законодательства ГЧП в рамках данных проектов должно удовлетворять следующим признакам: долгосрочный характер партнерства; распределение рисков и ответственности между партнерами, в том числе за счет привлечения частного партнера не только к созданию объекта, но и к его последующей эксплуатации и/или техническому обслуживанию; полное или частичное финансирование создания (строительства и (или) реконструкции и (или) модернизации) объекта общественной инфраструктуры частным партнером.

Признание необходимости использования механизмов ГЧП на уровне ЕАЭС обуславливается пониманием преимущества ГЧП для национальных государств-участниц ЕАЭС, когда публичная сторона стремится сократить свое прямое

финансовое участие в реализации проекта ГЧП, особенно пролонгированное во времени, и переложить большую часть рисков, в первую очередь коммерческих (риск спроса), на частную сторону. В свою очередь, преимущества ГЧП для частного партнера также имеются и представлены прежде всего возможностью разделить с публичной стороной наиболее существенные риски, которыми публичная сторона сможет управлять лучше, например, валютные, инфляционные, политические, земельные, законодательные.

В настоящее время в ЕАЭС реализуются как проекты ГЧП без какого-либо бюджетного участия (большинство проектов теплоснабжения и водоснабжения, некоторые проекты в социальных отраслях: высокотехнологичная медицинская помощь, банно-прачечные услуги, кинотеатры, объекты культурного наследия и туризма, отдельные виды объектов в сфере физической культуры и спорта), так и проекты с существенным бюджетным участием и на этапе создания, и на этапе эксплуатации (реабилитационные центры, детские сады, дороги с низким трафиком) [3, с. 9].

В работе по совершенствованию ГЧП принимают участие, в частности, в Республике Армения – Министерство экономического развития и инвестиций Республики Армения; в Республике Беларусь – Министерство экономики Республики Беларусь, Государственное учреждение «Национальное агентство инвестиций и приватизации»; в Республике Казахстан – Министерство национальной экономики Республики Казахстан, АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства»; в Кыргызской Республике – Министерство экономики Кыргызской Республики, Государственное агентство по продвижению инвестиций и экспорта при Министерстве экономики Кыргызской Республики; в Российской Федерации – Министерство экономического развития Российской Федерации, Национальный центр государственно-частного партнерства.

Задача субъектов инновационной деятельности государств-участниц ЕАЭС сводится «к поиску взаимовыгодных направлений приложения совместных государственно-частных инновационных усилий» [7, с. 81]. В целях выработки единых принципов работы с проектами ГЧП в рамках ЕАЭС и дальнейшего совершенствования процедуры обоснования эффективности применения механизмов ГЧП в странах-участницах ЕАЭС, а также в целях повышения эффективности применения такой процедуры на национальном и наднациональном уровне следует продолжить работу по изучению существующего опыта проведения оценки и реализации проектов ГЧП в странах союза, а также изучению международной практики по определению различий в подходах к оценке и реализации проектов ГЧП и выработке путей синхронизации и совершенствования процедур ГЧП.

Литература:

1. Каменков, В.С. Правовое обеспечение развития государственно-частного партнерства в зарубежных странах (обзорная статья) / В.С. Каменков, О.М. Куницкая // Электронная библиотека БГУ [Электронный ресурс]. – Точка доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/106739/1/7-1.pdf>. – Дата доступа: 26.02.2020.
2. Витко, Ф.П. Государственно-частное партнерство как фактор устойчивого развития Республики Беларусь // Медико-социальная экология личности: состояние и перспективы: материалы X международной конференции. – Точка доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/14918> апр-2012. – Дата доступа: 26.02.2020.
3. Государственно-частное партнерство в странах Евразийского Экономического Союза [Электронный ресурс]: практическое руководство для инвесторов: 2-е изд. – Москва: Центр развития ГЧП, 2018. – Точка доступа: <http://www.economy.gov.by/uploads/files/G4P/Prakticheskoe-rukovodstvo-dlja-investorov.pdf>. – Дата доступа: 03.03.2020.

4. Казале, Б. Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнёрства Организация Объединённых Наций / Б. Казале, Э. Фаркухарсон и др. – Нью-Йорк, Женева, 2008. – 122 с. – Точка доступа: http://safbd.ru/sites/default/files/rukovodstvo_eek_oon_po_gchp.pdf. – Дата доступа: 20.03.2020.
4. Национальная инфраструктурная стратегия 2017–2030 годы [Электронный ресурс] // Государственно-частное партнерство. – Минск, 2017. – Режим доступа: http://www.economy.gov.by/ru/nac_inf_strategia-ru/. – Дата доступа: 17.02.2020.
5. Дулевич, Л.И. Привлечение инвестиций в инфраструктуру Республики Беларусь на основе государственно-частного партнерства / Л.И. Дулевич, С.В. Шутова // Организационно-правовые аспекты инновационного развития агробизнеса. 2019. № 1–1 (16). С. 46–53.
6. Меморандум о сотрудничестве по вопросам развития государственно-частного партнерства в государствах-членах Евразийского экономического союза [Электронный ресурс] / Евразийская экономическая комиссия. – Точка доступа: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/finpol/dobd/ppr/Pages/default.aspx>. – Дата доступа: 20.03.2020.
7. Матюк, В.В. Правовые основы государственно-частного партнерства в Республике Беларусь в сфере инновационной деятельности / В.В. Матюк // Перспективные направления развития сотрудничества государства и частного сектора в Республике Таджикистан. – Душанбе: Ирфон, 2017. – С. 68–71.

УДК 34.347

MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS OF AN INTERNATIONAL NATURE: FEATURES AND PROBLEMS OF CONFLICT REGULATION

Маукенова А.З.

(NKSU named after M. Kozybaev)

Since ancient times, marriage, as the union of a man and a woman, has been a specific form of human relations necessary for realizing the natural need for procreation, usually based on personal feelings and subjective preferences, and created with the aim of forming a family.

Family, that educates children, lays the foundation for the future development of the state and society. That is why the law of any country in the world contains the rules governing relations related to the creation and functioning of the family. That is why in the modern world marriage enjoys the protection and patronage of the law only upon its conclusion in compliance with the conditions and forms established by law, assuming the existence of personal and property rights and obligations of spouses. And precisely because marriage and family relations are inherent in any state, their legislative regulation is carried out on the basis of universally recognized principles of world law, concluded in international legal acts. At the same time, the legislation of different countries regarding marriage and family relations, despite their comprehensive nature, does not have a uniform legal regulation. This is due to the fact that the right of any state, as a rule, reflects its national color with its traditions and customs, the specifics of social, cultural and political views, the level of economic development of the country, as well as the historical correlation of secular norms and religious precepts, noticeably affect.

In practice, such a wide variety of substantive legal norms of family law of various states gives rise to conflicts when resolving various issues relating to legal relations with a foreign element, and makes it most difficult to unify international legislation in the sphere of marriage and family relations. That is why issues relating to marriage and family relations occupy a special place in the doctrine and practice of private international law.

The basis for conflicts in the field of marriage and family relations, as, incidentally, in any other field, is the application of various legal regulations to the same factual circumstances.

When concluding a marriage, for example, it looks as follows: the legal system of each state secures such an institution of family law as marriage. In this case, the material conditions, the observance of which gives the marriage "legal force", in the legislation of each state are endowed with their own content.

In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan "On marriage and the family" dated December 17, 1998 No. 321 (Articles 9-11), the conditions for marriage are: mutual voluntary consent of the man and woman who marry and their attainment of marriageable age (age of marriage) established for men and women at eighteen years of age, Article 10, paragraph 1) A marriage cannot be concluded in the presence of the circumstances specified in Article 11. It is not permitted to conclude a marriage between:

- 1) by persons of whom at least one person is already in another registered marriage;
- 2) direct relatives in the ascending and descending line (parents and children, grandfather, grandmother and grandchildren), full and half brothers and sisters, who have a common father or mother;
- 3) adoptive parents (adoptors) and adopted (adopted);
- 4) by persons from whom at least one person has been declared legally incompetent by a court due to a mental illness or dementia.

The laws of several countries establish special rules for marriage in cases where there is a big difference in the age of the future spouses: according to Jordanian law, if the groom is more than 20 years older than the bride and the bride has not reached the age of 18, then permission to enter into such a marriage give only court. The issue is solved in a similar way in Syria: the court may refuse to satisfy the application for marriage, if during the trial it turns out that the parties are not suitable for each other in age and the proposed marriage does not make sense.

When marrying in a number of Arab states, the consent of the bride or groom, unlike the laws of most states, is not included at all among the prerequisites: in accordance with Yemeni family law, a guardian who concludes a marriage contract concludes a marriage contract for a minor girl without her consent at all. The guardian also has broad powers and by order of the fate of a minor youth, whom he can marry, provided that the latter has reached the age of 15.

Failure to comply with material conditions subsequently entails the recognition of marriage invalid. At the same time, the existence in each state of its own material conditions for persons entering into marriage contributes to the emergence of "lame relations" - such relations that are recognized legally valid in one state and considered null and void in the other and, therefore, do not give rise to legal consequences.

In practice, this will mean; that all disputes arising in the future, for example, on the division of property, on the maintenance obligations of spouses, etc., cannot be considered through the application of the provisions of the Law on Marriage and the Family, defining the rights and obligations of spouses, since a void marriage does not give rise to legal consequences.

A similar situation may occur, for example, when a second marriage is made for a citizen of Kazakhstan in the territory of the United Arab Emirates, where the conclusion of a second marriage is legal. According to Article 202 of the Law "On Marriage and Family" of the Republic of Kazakhstan, marriages entered into in a foreign state are recognized as valid in the Republic of Kazakhstan if there are no circumstances preventing the marriage established by Article 11. In this case, one of these circumstances will be violated - marriage by a person that is already in another registered marriage.

The question of the possibility of recognition of a marriage concluded outside the territory of the Republic of Kazakhstan as valid, for example, in a situation where the citizens of our country registering a marriage in a foreign country, has not reached marriageable age, is articulated. Consider the following example. The marriage is in France between a citizen of

this country and a citizen of our country. The fact is that the marriage age for women, established in France, is 15 years, and in Kazakhstan - 18 years. If the parties want to circumvent the precept of Kazakhstan law (Article 10), and a Kazakhstani citizen of 15 years of age will register a marriage with a French citizen, then later this marriage in France can be recognized as valid, and in Kazakhstan, by virtue of a public order reservation, it can be considered void.

Conflict norms that determine the choice of law when regulating the material conditions for marriage are enshrined in the national family law of states and in bilateral and multilateral conventions. Such conventions include: Appendix to the Convention on Private International Law of 1928 (Code of Bustamante); Convention on the marriage and recognition of its validity 1978; 1993 CIS Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters.

All legal systems include conflict of laws rules that determine the choice of law for establishing material conditions, but the conflict of laws rule in each state's legal system has its own attachment formula, i.e. enshrines its rule of choice of law, which will not necessarily coincide with the rule adopted in another state.

As a result of the interaction of legal systems, several laws have been developed in the field of marriage and family relations:

- place of marriage law (*lex loci celebrationis*) (some countries in Latin America, including Argentina and Mexico). The logical validity and ease of use of such a binding is complicated by the fact that people who want to circumvent any obstacles of the national law can marry in the territory where the laws that are "beneficial" for them operate.
- personal law, which in some countries means the law of domicile, and in others - the law of citizenship (legislation of Norway, Denmark, a number of Latin American countries);
- mixed law i.e. a symbiosis of the application of both the law of citizenship (or the law of domicile) and the law of the place of marriage. To a certain extent, the "mixed" one can include the legal system of the Russian Federation. According to paragraph 2 of Art. 156 of the Family Code of the Russian Federation, the conditions for marriage on the territory of Russia are determined by the law of citizenship of the person, as well as in compliance with the requirements of Russian law in relation to circumstances that impede marriage (i.e., in accordance with the law of the place of marriage);
 - general citizenship or common place of residence;
 - the law of citizenship of the adoptive parent;
 - the law of citizenship of the person in respect of whom trusteeship or guardianship is established or revoked;
 - law of the court;
 - the law of "autonomy of will"

Features of family law, due to the colorful nature of folk customs, traditions, religions, significantly complicate the process of creating uniform norms. At the same time, quite a lot of international conventions have been adopted in this area on the regulation of certain issues of family law: marriage and divorce, recognition of it as valid (or invalid), maintenance obligations, protection of minor children, cooperation regarding adoption, determination of the spouses' property regime.

The main ones include: The Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on the Protection of Economic, Social and Cultural Rights 1966, MP on the Protection of Civil and Political Rights, the 1956 Convention on the Collection of Alimony Abroad; 1962 Convention on Consent to Marriage, Marriage Age and Registration of Marriage; Convention on the Law Applicable to Maintenance Obligations, 1973; 1974 Convention on the Recognition of Divorces and Separation Decisions; Convention on the

Law Applicable to Spouses' Ownership Regimes, 1978; 1980 Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction; 1993 Convention on the Protection of Children and Cooperation on Foreign Adoption.

In accordance with the law on the tank and the family, Section VII "Application of the norms of marriage and family law to foreigners and stateless persons" includes 13 articles on the regulation of marriage and family relations complicated by a foreign element. The form and procedure for marriage on the territory of the Republic of Kazakhstan are determined by the legislation of the Republic of Kazakhstan.

Concluding the article, in modern conditions, the study of the problems of marriage and dissolution of marriage with a "foreign element" is relevant, both from a scientific, theoretical, and from a practical point of view. Since until now, comprehensive scientific research on the conclusion and dissolution of marriage with a "foreign element" has not been carried out in Kazakhstan, and some works on these issues have been fragmented. In turn, the need for comprehensive research is dictated by the imperative of the time.

Cases of increased marital relations of an international nature not only in Kazakhstan, but not throughout the world, in turn, require a deep understanding and study of not only the conflict, but also the material legislation of foreign states. It is important that in the conditions of the formation of a new legal system, the study and clarification of both international and national norms of foreign states will allow us to comprehend and integrate their best and progressive provisions into the legislation of the republic.

Based on the foregoing, it can be noted that the existing scientific basis for determining gaps in family law and the development of recommendations aimed at improving the legislation is insufficient.

Literature:

1. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Marriage and Family" dated December 17, 1998 No. 321("Kazakhstan Pravda" dated 24.12.98, No. 241)
2. The Universal Declaration of Human Rights of 10.12.1948
3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 12.16.1966
4. International Covenant on Civil and Political Rights of 12.16.1966
5. Family law and legislation in the Muslim East: article / Author Barkovskaya EV, 11/19/2008. Portal Education.
6. Private international law / Boguslavsky MM, Moscow, June 1998.
7. Civil and commercial law of foreign countries: uch-k.T.2., M., 2006.
8. Family law: a textbook for university students. / Ed. Alexy P.V., Petrov I.V. 3rd edition. M., Yunti-Dana, Law and Law. 2008.
9. Private international law: Workshop. / Ed. Erpyleva N.Yu., Getman-Pavlova I.V., M., 2007.

УДК 691.33

ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Курманов С.Е.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Инновации в банковской сфере можно охарактеризовать как результат инновационной деятельности банка, совокупность принципиально новых банковских продуктов и услуг.

Взаимопроникновение Интернета во все сферы нашей жизни, использование глобального проникновения Интернета в личные сферы и сферы социальных коммуникаций привели к использованию банками социальных сетей и online-игр для расширения рынка применения, сбыта своих услуг.

Последнее десятилетие ознаменовалось переходом на новые компьютерные технологии, следующий уровень защищенности кредитных карт и важных инноваций, внесенных финансовый рынок. К их числу относятся инструменты хеджирования банковских рисков, Интернет, смарт-карты, кредитные деривативы. Надо отметить, что инновация может удовлетворять существующую общественную потребность, а может и являться инициатором возникновения совершенно новой общественной потребности.

Высокая конкуренция в банковской среде заставляет банки создавать новые продукты и услуги, рассматривать внедрение и освоение новых технологий с целью сохранения и роста сегмента, занятого отдельно взятым банком на финансовом рынке. Характеристика данного процесса может быть представлена следующим образом:

- конкурентное преимущество банка составляется из многообразного спектра банковских услуг, постоянно изменяющихся и модернизирующихся,

- правильной конкурентной стратегии, соответствующей финансовой политики развития банка, финансовых инноваций, непосредственно применяемых банком и необходимого и достаточного уровня собственного капитала.

Инновационное развитие финансовой структуры становится определяющим и необходимым условием достижения преимущества в конкурентной борьбе коммерческих банков как внутри отдельно взятой страны, так и в глобальном финансовом пространстве. Национальные коммерческие банки уступают в конкурентной борьбе банкам, позиционирующим себя международным игроком. Все изменения, обусловленные, в том числе, время реакции банков на меняющиеся условия финансового рынка и рынка финансовых услуг, требуют инновационного подхода для сохранения завоеванных позиций и роста конкурентоспособности.

Стандартная форма конкуренции в коммерческих банках заключается в варьировании видов предоставляемых услуг (операций). Изменение ряда количественных (сумма кредита) или качественных (процентная ставка по кредитам, процентная ставка по депозитам, расчет платежеспособности клиента при подаче кредитной заявки, срок рассмотрения кредитной заявки) параметров банковских услуг не относится к инновационным и подобные действия не приводят к созданию нового банковского продукта.

Таким образом, инновационная деятельность, соотносимая с деятельностью коммерческих банков, включает в себя создание и внедрение принципиально новых услуг либо открытие и кардинальное изменение параметров уже используемых услуг, которые приводят к изменениям в методологии и технологии обработки, учета и хранения данных.

Одним из важных направлений в технологии обработки данных в банке является предоставление услуг, связанных с обслуживанием клиента. За счет постоянно растущего сектора охвата территории Интернетом привело к появлению и расширения электронных расчетов, что соответственно явилось причиной появлению систем обслуживания «Банк-Клиент», которая открыла доступ клиентов к их счетам и возможность совершения любой платежно-расчетной операции 24 часа в сутки, независимо от территориального расположения.

В настоящее время клиенты могут управлять банковскими счетами различными способами:

- через мобильный банкинг, с мобильного телефона (mobile banking, m-banking);
- через Интернет-банкинг, с персонального компьютера (Internet banking);

В связи с увеличением количества клиентов, использующих дистанционное обслуживание, происходит перенос акцента по обслуживанию клиентов на электронное обслуживание, а сами отделения банков все более напоминают точки доступа к финансовым услугам.

В результате вырисовывается структурная взаимосвязь инновационной деятельности банков и технологий по предоставлению услуг клиентам в банке – инфотехнологические инновации. Ярким примером такой инновации служит платежная система LiqPAY, лучшая среди инновационных продуктов в среде технологий по работе с наличностью и казначейскими технологиями на международном конкурсе Innovation in Banking Technology Awards 2010, по оценке журнала The Banker.

Второй не менее важный тип инноваций можно представить как продуктовый – продвигаемые банковские продукты, которые, возможно, связаны как с новыми операциями, так и услугами, классическими банковскими операциями в период их совершенствования либо изменения условий регулирования. Примером может служить эволюция традиционных магнитных банковских карт и их эволюции до «чиповых».

Организационно-экономические инновации – следующий вид банковских инноваций, который является предпосылкой для внедрения самих инноваций, а также базисом эффективной инновационной политики в совершенствовании и создании новых банковских продуктов и технологий.

Учитывая возрастающую конкуренцию на рынке финансовых услуг, главной целью банковских инноваций можно назвать увеличение сегмента привлеченных клиентов и обеспечение комфортных условий для обслуживаемых клиентов. Рост сегмента обеспечивается за счет расширения спектра предоставляемых услуг и дальнейшего совершенствования технологий предоставления клиентам.

Одним из направлений инновационного симбиоза является страхование и банковское дело, так называемое банкострахование, представляющее собой поэтапный процесс интеграции банков и страховщиков с целью реализации как страховых, так и банковских продуктов, совмещая каналы продаж и клиентскую базу партнера, страхование рисков самих банков, а также доступ к внутренним финансовым ресурсам друг друга, благодаря чему достигается повышение эффективности деятельности обоих секторов экономики.

Реализация идеи превращения любого коммерческого банка в финансовый супермаркет обеспечивает клиенту необходимый и возможный пакет услуг финансового рынка, исключая манипуляции с разделением для использования собственных денежных ресурсов. Время узкопрофильных специализированных банков уходит. В настоящих условиях стандартный набор услуг банка характерен для использования даже искушенным потребителем, необходима разработка и создание новых, профильных, индивидуальных банковских продуктов, это знаменует переход на следующую ступень развития рынка финансовых услуг в стране в целом.

Следует выделить из ранее приведенных точек зрения главное направление инновационного развития банка – инновационную политику, рассматривающую деятельность во внутрибанковском и внешнем регулировании всех процессов, связанных с инновационной деятельностью. Для ускорения инновационных процессов необходима политика, позволяющая скоординировать отдельные направления инновационной деятельности

Характерные направления инновационной деятельности:

- банковские продукты, способствующие появлению новых сегментов: финансовый лизинг, инвестиции в недвижимость, трастовые операции, страхование рисков;

- инновации в новых областях финансового рынка и биржевой деятельности: коммерческие бумаги, финансовые фьючерсы, финансовые опционы, ипотечные ценные бумаги;

- эффективное управление денежной наличностью и применение новых информационных технологий;

- агентское финансовое посредничество, нацеленное на сокращение операционных расходов и эффективное управление активами и обязательствами;

- новые направления и продукты в классических сегментах рынка ссудных капиталов. Необходимо рассматривать банковские услуги как некое направление, обладающее рядом особенностей:

- они в основе своей абстрактны, не имеют материальной субстанции, но принимают активное участие в товарно-денежных операциях;

- использование банковских услуг обусловлено использованием денежного обращения в различных формах и качествах (отражение денежных средств предприятий, коммерческих банков, бухгалтерских проводок и записей, платежно-расчетных документов банков и предприятий);

- абстрактная банковская услуга приобретает четкие контуры и определенный характер при формировании договорных отношений;

- использование большей части банковских услуг характеризуется протяженностью во времени.

Проводимые сделки не ограничиваются одной операцией.

Клиент при проведении вкладной операции, оформлении кредита, абонирования сейфа сотрудничает с банком; свершение операции невозможно до их предоставления клиенту, как следствие операции носят потенциальный характер и по времени не определены.

Временной фактор или некий период временного лидерства определенного банка занимает важную роль в инновациях банковского обслуживания. Банки, занимающие лидирующие позиции в стране, стремятся первыми выйти на рынок с новым совершенным продуктом в данной сфере. В странах с развитой экономикой и банковской структурой инновацией нельзя считать банковский продукт или операцию, которая является новой только для данного банка, в то время, если она уже предложена другими банками страны.

Необходимо отметить присутствующую специфику в каждой отдельно взятой стране, например, в банковской системе Казахстана к понятию банковской инновации относят:

- продукт или услугу, разработанную отдельным банком для более полного удовлетворения потребностей и запросов клиентов и не имевших ранее прототипов на рынке;

- продукт, для которого открывается новый регион использования, на котором данный продукт не был представлен ранее у аналогичных банков;

Резюмируя: банковская инновация – это результат инновационной деятельности банка, финансовая инновация, применяемая в сфере банковского бизнеса, являющаяся собой совершенно новую или усовершенствованную банковскую услугу, продукт, процесс или процессинговую операцию на новом или традиционном сегменте рынка.

Специфика банковской инновационной деятельности такова, что предпосылками для введения технологических банковских инноваций, с большой долей информационных технологий, начинаются в других отраслях (электроника, вычислительная техника и коммуникации), поэтому считаются привнесенными извне в отрасль;

- во-вторых, деление на лидеров и аутсайдеров или имитаторов в смысле банковского сектора условно, так как информационные технологии привносятся извне.

Банки, занимающие лидирующие позиции, преуспевают в скорости внедрения технологических инноваций, источником которых являются другие отрасли. Связь с рынком банковских услуг в данном случае опосредованная;

- в-третьих, инновации, разработанные самими банками, связаны со структурными и инфраструктурными изменениями и новыми банковскими продуктами. Налицо непосредственная взаимосвязь с рынком банковских услуг;

- в-четвертых, не последнюю роль играет величина затрат на научные исследования, если рассматривать этот вопрос в срезе региона или отдельного города. Для банков, внедряющих инновационные решения вдогонку за лидерами рынка, важны затраты только на покупку технологий или лицензий.

В основе создания новых банковских продуктов и внедрения инновационных услуг лежат следующие теоретико-методологические предпосылки формирования новой парадигмы инновационного развития экономики, (появляется такое понятие как «экономика знаний»);

- банковские инновации являются частью общего массива инноваций в современной экономике;

- банковский бизнес находится в общей среде информационных технологий;

- возможность дистанционного управления банковским счетом посредством Интернет-технологий, безусловно, становится одной из основных услуг розничного сектора банковских услуг.

- приоритетным становится использование информационной концепции как интегрирующего инструментария экономической деятельности.

Столь стремительное развитие информационных технологий, и в частности, впечатляющее развитие инновационной составляющей банковского сектора экономики, позволили глобализации выйти за рамки структуры собственности финансовых конгломератов и достичь розничных рынков. Многие банки предоставляют свои услуги в режиме on-line, в какой бы части света клиент ни находился, тем самым избегая дорогостоящего процесса создания сети розничных отделений. Уже сейчас можно наблюдать, как разворачивается серьезная конкуренция на рынке электронных услуг в связи с возникновением союзов крупных банков с конгломератами телекоммуникаций. Появление «виртуальных» банков и развитие электронных денег для глобального рынка Интернета открыли возможности для развития небанковских учреждений, предоставляющих традиционные активно-пассивные операции населению (кредиты/депозиты). Виртуальный банк является инновационной организацией в целом. Затраты на его создание изначально являются рисковыми.

Инновационная банковская деятельность ориентирована на создание продуктов и услуг более высокой полезности, чем у конкурентов. Выделяют следующие причины появления новых банковских услуг:

1. Рост конкуренции и дерегулируемость финансового рынка (следствие - возможная инициация разработки банковских услуг менеджерами); жесткая конкуренция между банковским сектором страны и мира, между банковскими и небанковскими финансовыми организациями);

2. Ужесточение международных норм регулирования банковской деятельности и поиск иных источников компенсации сокращающегося дохода от банковских услуг. Стремление к перераспределению между увеличением собственного капитала и уменьшению веса активов в балансе (в качестве примера, посредством сокращения выдачи кредитов). Вследствие чего для соответствия требований международного банковского капитала заставляют банки развивать новые безрисковые формы платных

услуг, они увеличивают доход и одновременно противопоставляют росту рискованных активов в балансе или использования крайне ограниченных средств. В связи с чем получили широкое развитие услуги: андеррайтинг, финансовое планирование, продажа страховых фондов и взаимных фондов;

3. Выгоды диверсификации заключаются: в снижении уровня риска за счет диверсификации финансовой деятельности, которые можно представить как ускорение оборота денежной наличности и роста прибыли от существующих банковских услуг; новационные подходы к обороту денежной наличности и ожидаемая прибыль от реализации новых услуг; стандартная флуктуация, обусловленная денежным потоком или прибылью от работающих банковских услуг; корреляция потоков наличных средств от новационных и присутствующих банковских услуг; прогнозируемый и масштабируемый объем денежных ресурсов, направленных на производство и поставку услуг;

4. Зависимость капитала банка – от возможного числа предлагаемых клиенту услуг;

5. Риск обслуживания – заключается в расширении типов и количества банковских услуг, в связи с ростом размеров банка, неизбежно приводит к ослаблению структурированного организационного менеджмента, это ухудшает обратную связь между новациями и возрастающими потребностями банковского рынка, снижает эффективный контроль за расходами. Рост прибыли за счет увеличения размеров банка, экономический эффект сокращения затрат за счет масштабов производства (более эффективное использование малых ресурсов) и экономический эффект за счет успешного расширения ассортимента множества видов банковских услуг могут быть сведены на нет ростом цен. Следствием этого может служить ослабление постконтроля со стороны администрации банка и возрастающие затраты на развитие новых банковских услуг.

Факторами банковских инноваций являются общественные потребности, жизненный цикл инновации, конкуренция среди банков, усиливающаяся глобализацией финансового рынка, а также олигополизация банковской системы, нормативно-правовое регулирование, вводимые ограничения и изменения ¹, научно-технический прогресс и развитие информационных технологий, интеграция.

Дальнейшее развитие инновационной банковской деятельности определяет инновации, которые будут способствовать наибольшему удовлетворению потребительского спроса, увеличивая тем самым конкурентное преимущество в борьбе за лидирующие позиции на рынке банковских услуг. Таким образом, инновации в банковской сфере в условиях конкурентной борьбы являются настоятельной необходимостью. Сильное влияние на формирование современного банковского бизнеса оказали два взаимосвязанных процесса: глобализация и развитие информационно-коммуникационных технологий.

В настоящее время в Казахстане уже сформировалась рыночно ориентированная банковская система. По мере повышения степени открытости казахстанской экономики отечественные банки испытывают в большей мере влияние всех тенденций, формирующих развитие современного банковского бизнеса, прежде всего, глобализации и внедрения информационно коммуникационных технологий. В условиях конкурентной борьбы банки вынуждены постоянно совершенствоваться и вводить новые операции и услуги как ответ на увеличение спроса со стороны потребителей (клиентов), внедрять более прогрессивные структуры управления, позволяющие гибко реагировать на изменяющиеся внешние условия и обеспечивающие контроль издержек и эффективности. Устойчивый экономический подъем за последние 10 лет и связанный с ним рост спроса на кредиты дают казахстанским банкам широкие возможности для

ускоренного внедрения инновационных банковских и инфокоммуникационных технологий.

Литература:

1. Семикова П. Банковские инновации и новый банковский продукт // Банковские технологии. - 2009. - № 11.
2. Семикова П.В. Банковские инновации и новый банковский продукт // Банковские технологии. - 2002. – Ноябрь.
3. Интернет финансы // <http://www.ifin.ru/>

УДК 347.963

МЕДИАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ПРИМИРИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕДУР В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Мусабаева Г.Н., Баянова Н.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Институт медиации в современном его виде возник в середине XX века в США. К началу XX века в стремительно развивавшейся американской экономике возникла новая форма конфликтов: борьба между образовавшимися профсоюзами и работодателями за условия труда и размер заработной платы. Из-за не быстрого разрешения споров возникала угроза забастовок, массовых увольнений и временного закрытия целых фабрик. Тогда государство предложило участникам споров министерство труда в качестве нейтрального посредника. В 1947 году для выполнения этой задачи был создан специальный федеральный орган – Федеральная служба США по медиации и примирительным процедурам (Federal Mediation Conciliation Service, FMCS), который действует и сегодня. Впервые был употреблён термин «медиация». Второй предпосылкой к возникновению медиации было появление в конце 1960 годов негосударственных организаций («Neighborhood Justice Centers» и «Community Mediation»), деятельность которых была направлена на разрешение конфликтов в семьях, между соседями, а также малообеспеченными лицами [1].

В настоящее время медиация активно используется в странах Европы, США, Австралии, а также с конца 90-ых годов XX века появляется и развивается в постсоветских республиках.

Рассмотрим международный опыт в области медиации в Великобритании. 75-80 % всех медиативных процессов проводятся адвокатами. Однако преобладание представителей определённых профессий зависит большей частью от сферы, в которой проводится медиация (то есть от наличия у кандидата специальных познаний в той или иной сфере). Так в сфере семейных отношений преобладают медиаторы-психологи. Очень часто медиаторами становятся консультанты по бизнесу, специалисты с опытом работы в банковской сфере или кадровые специалисты, в зависимости от природы дела.

Судебная медиация распространена в некоторых землях Германии. К концу 2006 года в 7 федеральных землях судебная медиация была введена официально. Судья, рассматривающий спор, который, по его мнению, может закончиться примирением сторон, рекомендует им обратиться к помощи медиатора, в роли которого выступает судья того же суда, имеющий подготовку медиатора и не отвечающий за вынесение решения по делу. В случае согласия сторон процесс приостанавливается и, в

зависимости от результатов медиации, либо возобновляется через определённое время либо прекращается. Как видно из данной модели, судья может выступать в роли медиатора при соблюдении основных принципов медиации, то есть нейтральности. В Казахстане внедряется данная модель.

Как утверждает международный медиатор Республики Болгария госпожа Дронзина Т., которая тесно сотрудничает с Ассамблей народа Казахстана в этом направлении: «медиатор не должен строго следовать букве закона, но и не должен забывать о нем. Основной особенностью медиации является сосредоточенность на интересах людей, а не на позициях: позиция - это исход конфликта, который сторона заявляет, как наиболее предпочтительный; интересы - цель, которая должна быть удовлетворена или достигнута [2].

Проведем сравнительный анализ по вопросу медиации в РФ и Казахстане. Например, в России применение медиации в арбитражных и гражданских судах регламентируется Федеральным законом № 193-ФЗ «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)», вступившим в силу с 1 января 2011 года. К примеру, по законодательству РФ, проведение процедуры медиации не должно превышать 180 дней. При этом в РК медиатор и стороны должны принимать все возможные меры к тому, чтобы указанная процедура была завершена в срок не более 60 дней. Есть различия в требованиях к медиаторам, осуществляющим деятельность на непрофессиональной основе: если в казахстанском законодательстве возраст медиатора от 40 лет, то в российском – это лица, достигшие возраста 18 лет, обладающие полной дееспособностью и др.[3]

В настоящее время также в Казахстане растет интерес к изучению опыта медиации зарубежных стран в рамках реализуемого проекта по вопросам семейного суда. Данный проект повышает спрос на деятельность медиаторов. И здесь наиболее интересным признается семейный суд Японии.

В Японии семейные суды были созданы в 1947-1948 гг. Вслед за Японией необходимость в введении специализированных судов признали Франция, Англия, Бельгия, Люксембург, США. Важно отметить, что речь не идет о ювенальных судах специализирующихся на рассмотрении уголовных, гражданских административных дел в отношении несовершеннолетних. Подсудность семейных судов шире, имеет свои особенности в каждой правовой системе. Каждой из них присущи свои методологические и организационные приемы. В Японии к юрисдикции семейного суда относятся споры между супругами, родителями и детьми, в том числе споры о признании лица недееспособным, о назначении опекунов, а также споры о назначении содержания иждивенцам. Рассмотрение дел в семейном суде осуществляется судьей в присутствии специальных советников, избираемых из граждан. В отличие от обычной процедуры предусматривается закрытая форма судебного заседания, нет устного состязания, споры решаются на основе судебного усмотрения. Практически по всем брачно-семейным спорам установлена предварительная примирительная процедура. При этом примирительная комиссия состоит из судьи семейного суда и двух членов, назначаемых данным судом. К юрисдикции судов общей компетенции относятся иски о признании недействительности брака, об аннулировании развода, об усыновлении, о признании отцовства (однако по ним также обязательна предварительная примирительная процедура в примирительной комиссии при семейном суде) [4].

В 1970 годы семейные суды в порядке эксперимента были созданы в Польше. Юрисдикция данных судов шире, здесь семейные суды рассматривают семейные и опекунские дела, дела о преступлениях несовершеннолетних и т. п. Предусмотрены особые требования к отбору судей: повышенный возрастной барьер, подготовка в области психологии, тестирование и другие формы квалификационных экзаменов.

Отмечается тесное взаимодействие семейных судов с консультациями по вопросам брака и семьи и диагностическими центрами, участие психолога в судебном заседании. В качестве положительного момента правоведа отмечают непосредственный контакт судьи с семьями своего «участка».

Характерная черта правосудия по семейным спорам в Канаде - это существование специализированных правил судопроизводства по семейным делам. Их отличают уход от классической состязательности, когда каждая сторона должна предоставить доказательства. Здесь практикуется заполнение простых бланков, упрощение и неформальность процедуры рассмотрения спора. Широко применяются альтернативные способы разрешения споров, причем как стандартные, такие как медиация, так и специфические (например, встреча с консультантом по семейным спорам). Наблюдается стремление сделать семейные суды своеобразными центрами помощи при возникновении семейных конфликтов, в которых предлагаются различные услуги, помогающие участникам семейных конфликтов [4].

Опыт медиаторов позволяет отметить, что основная философия семейного суда определена в следующем: «Ребенок, несовершеннолетний имеет высокую потребность в семье и должен жить в ней в нормальных условиях, в согласии с родителями, быть в семье личностью. И само нравственное воспитание подростков становится положительным и дает плоды лишь в том случае, если эта семья благополучна в социальном плане.

Изучение зарубежного опыта позволяет предполагать, что медиация многогранна. Она используется практически во всех странах в разных формах. Поэтому для Казахстана также интересно изучение судебной медиации. Данный опыт в течение многих лет активно изучается судьей Верховного суда Сулейменовой У.А. В одном из интервью она привела следующую статистику: "В 2012-2013 годах, когда медиация только пришла, в судах с участием медиаторов было рассмотрено всего 3835 гражданских и уголовных дел, а в 2014-2015 годах – уже свыше 22 000, то есть больше почти в шесть раз. Помирились 44 000 граждан и это только по тем делам, которые находились в производстве судов за 4 года". [5]

Изучив международный опыт, в частности, Германии, Голландии и США, Верховный суд РК в 2014 году провел пилотный проект по судебной медиации, и вот результаты этого проекта позволили включить новую главу в ГПК РК в части наделения судьи правом проводить примирительные процедуры (медиацию) наряду с мировым соглашением. А затем новая волна реформ. Уже в ходе реализации пилотного проекта Верховного суда РК в 2017-2018 годах по применению обязательной медиации по 12 видам гражданских споров и конфликтов, который дал опыт по применению судебной медиации. В ходе реализации данного пилотного проекта с целью приобретения навыков по урегулированию споров (конфликтов) в порядке медиации с 18 апреля по 27 июня 2018 года около 30 судей на базе СКО суда прошли 3 месячное обучение [6]. Данное обучение было в помощь судьям при проведении судебной медиации.

Таким образом, медиация все шире внедряется в правовую культуру казахстанцев. Это очень цивилизованный метод урегулирования споров и конфликтов, позволяющий взять ответственность за реализацию соглашения сторонам, а не контрольно-надзорному органу. И в этом плане имеющийся опыт говорит о том, что пока не изменится менталитет и правовые традиции общества медиация еще долгое время будет не востребована. В основном казахстанцы привыкли доверять судье, а не медиатору. Также здесь важно учесть зарубежный опыт по официальному закреплению системы организации и контроля за развитием данного института и деятельностью медиаторов к какому нибудь органу и министерству. В Казахстане этот вопрос остается открытым.

Литература:

1. История медиации в зарубежных странах // Электронный ресурс: режим доступа// [https://studme.org/306322/psihologiya/istoriya_mediatsii_zarubezhnyh_stranah].
2. Дронзина Т. Медиация: учебно-методическое пособие. – Астана, 2015. – 320 с.
3. Федеральный закон Российской Федерации от 27 июля 2010 года № 193-ФЗ "Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)", (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.07.2019 г.) // Электронный ресурс: режим доступа//https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30801428
4. Сердалина А.А.. Особенности семейных судов: Материалы круглого стола СКО суда от 20.08.2018 года. - Петропавловск, 2018. - 25 с.
5. Интервью с судьей Верховного суда Сулейменовой У.А. // Электронный ресурс: режим доступа // <https://www.zakon.kz/4860799-nastupit-vremya-kogda-grazhdane-za.html>
6. Отчет кабинета медиации КГУ "Қоғамдық келісім" при АНК СКО за 2018 год. - Петропавловск, 2018. - 10 с.

УДК 347.998.74

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ В УРЕГУЛИРОВАНИИ СПОРОВ И КОНФЛИКТОВ В ПОРЯДКЕ МЕДИАЦИИ

Мусабаева Г.Н., Пронина В.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Все медиаторы, имеющие опыт работы в урегулировании споров и конфликтов, однозначно ответят, что психологический аспект очень важен в процедуре медиации. И в первую очередь, мы относим это к умению медиатора управлять в эмоциональной среде.

По мнению доктора психологических наук Базарова Т.Ю. медиатор должен обладать эмоциональной компетентностью и в качестве основных умений выделяет следующие три компонента медиатора:

Влиятельность – установление личного эмоционального контакта с участниками, получение кредита доверия с их стороны, а также создание условий для раскрытия потенциала и дальнейшего развития участников.

Проницательность – выявление и анализ личных способностей каждого из участников, оценка диапазона возможностей личностных изменений.

Толерантность – способность безоценочного поведения медиатора по отношению к другим участникам взаимодействия, принятие различных форм самовыражения и точек зрения в группе [1].

Умение налаживать контакт с людьми, поддерживать и направлять ход общения, тактично и дипломатично подходить к разрешению разногласий является ключевой компетенцией медиатора. Ведь в основе процедуры медиации лежит переговорный процесс - это умение управлять общением, вести диалог на равных условиях. В этом плане в обзорной статье по эмоциональному интеллекту Р.Д. Робертс и другие авторы отмечают, что эмоциональный интеллект «чрезвычайно важен для некоторых профессий, связанных с общением» [2, с. 23].

Эффективность медиации в значительной степени зависит и от характеристики конфликтной ситуации. В наиболее общем виде конфликт характеризуется наличием противоречия у взаимодействующих субъектов, которое проявляется в их противодействии и сопровождается негативными эмоциями. Особое значение имеет восприятие конфликтной ситуации субъектами взаимодействия. Конфликтная ситуация оказывается субъективно представленной в сознании каждого из участников

конфликта и имеет определенную личностную значимость для них. Согласно психологической теории переживания Ф.Е. Василюка возможные расхождения в представлении участников конфликта о наличной ситуации обусловлены их субъективными составляющими. В ходе работы над конфликтом происходит оценка трудности ситуации, ее значимости для индивида и выявление необходимых ресурсов для ее преодоления. Автор говорит о «смыслопорождении» как формировании нового смысла ситуации, ее ценностного содержания и эмоционального равновесия индивидов [1].

Другой важной переменной, оказывающей влияние на процесс, эффективность разрешения конфликта, М. Дойч считает особенности взаимоотношений между конфликтующими сторонами. Автор делает акцент на ожиданиях, стереотипах субъектов в отношении друг друга, рефлексии в ее социально-психологическом значении [3].

Рассмотрим важные психологические моменты и условия, при наличии которых возможно начать медиацию:

- главными являются не правовые претензии, связанные с прошлым, а будущие интересы партнеров по конфликту и возможность сохранения нормальных отношений в перспективе (после развода, в бизнесе и т.д.);

- речь идет о длительных, значимых отношениях (например, если при последствиях развода затронуты интересы детей);

- на ситуацию оказывают сильное влияние личные отношения и эмоциональная сторона конфликта (как, например, при разногласиях между акционерами);

- стороны предпочитают сохранить полную конфиденциальность, а судебные процессы, как правило, публичны;

- необходимо выработать главное решение, а правовой спор охватывает (или может охватить) лишь часть проблемы и др.

Все вышеуказанные моменты очень ценны при проведении процедуры медиации. Изучив опыт работы ОФ "Ассоциация медиаторов Костанайской области" предлагаем модель социально-психологического и правового поведения медиатора и сторон медиации, которая состоит из 10 правил.

1. Разговаривайте непосредственно. В случае, если нет опасности нанесения физического ущерба, разговаривайте прямо с человеком, с которым у вас проблема. Беседовать на прямую намного эффективнее, чем посылать письма, стучать в стену, бросать камни или жаловаться кому-нибудь еще.

2. Выберите подходящее время. Планируйте ваш разговор с другим человеком в подходящее время и обеспечьте возможность иметь достаточно времени для глубокого обсуждения. Не начинайте разговаривать о конфликте в момент, когда человек собирается уходить с работы домой, или сразу после тяжелого дня. Или как раз перед самым обедом. Попробуйте начать разговор в спокойном месте, где вы оба будете чувствовать себя удобно, и вас не будут беспокоить в течение всего разговора.

3. Спланируйте свое будущее. Подумайте, что вы скажете об этом в будущем. Четко осознайте свою проблему и ее воздействие на вас.

4. Не обвиняйте и не оскорбляйте. Антагонизм в отношении другого делает задачу услышать вас для него или для нее только сложнее. Не обвиняйте друг друга во всем и не начинайте разговор с собственного мнения или с того, как вы считаете, надо делать.

5. Информировать. Не интерпретируйте поведение другого: "Вы оставляете здесь окурки специально, чтобы разозлить меня". Вместо этого проинформируйте другого о своих собственных чувствах: "Когда вы оставляете здесь окурки, мне это очень неприятно, так как я не люблю их запах".

6. Слушайте. Дайте возможность другому рассказать вам полностью, как он видит конфликт со своей стороны. Расслабьтесь и слушайте, пытайтесь понять чувства другого.

7. Покажите, что вы слушаете. Даже если вы не согласны с тем, что говорит другой, скажите ему, что вы его слушаете и довольны тем, что обсуждаете проблему вместе.

8. Обговорите все вопросы. Коль скоро вы начали, вынесите все вопросы и чувства на открытое обсуждение. Не оставляйте в стороне части, которые кажутся "слишком трудными" для обсуждения или "слишком неопределенными" для того, чтобы быть важными.

9. Работайте над решением. Когда вы дошли до этой стадии в обсуждении, начинайте работать над решением. Двое или более людей могут работать вместе гораздо более эффективно, чем, если кто-то один будет призывать другого измениться. Будьте точными. "Я буду выключать свой магнитофон в полночь", – это лучше, чем "Я больше не буду включать магнитофон громко".

10. Пройдите через это. Договоритесь друг с другом о специальных моментах, когда вы будете проверять, работает ли ваше соглашение, а затем действительно реализуйте это [4].

Что касается психологической оценки категории сложных людей, участвующих в процедуре медиации, то Анцупов А.Я., Шипилов А.И. делят их на 8 типов:

1. Заевший патефон - человек, который, не обращая внимания на ход диалога, постоянно вмешивается и говорит об одном и том же. Реакция: «Давай мы на две минуты отвлечемся и послушаем тебя, чтобы уже больше не возвращаться к этому вопросу».

2. Ворчливый Билл - «Это плохо», «Так никогда не будет» и т.п. Он всегда всех критикует. Реакция: «Подожди минутку! У тебя будет еще возможность дать оценку, когда закончится обсуждение».

3. Качающий головой - выражает свое отрицательное мнение без слов, одним видом. Сначала постарайтесь игнорировать такое поведение. Если не получается, реакция: «Я вижу, ты качаешь головой. Ты не согласен с этой точкой зрения? Хочешь поделиться своим соображением?» Если поведение постоянно повторяется, реакция: «Каждый раз, когда ты качаешь головой, ты мешаешь мне говорить. Что вызывает у тебя такую реакцию?» Естественно, это надо спрашивать с глаза на глаз.

4. Отсутствующий. Сидит на последнем ряду, ничего не говорит или читает: «А что ты думаешь по этому поводу, Ваня? У тебя одна минута, чтобы подумать. Твоя точка зрения, Аня?»

5. Шептун - бормочет соседу. «Может быть, скажете нам, о чем говорите. Если это деликатный разговор, поговорите за дверями этой комнаты».

6. Крикун - говорит много и громко. Навяжите ему свое физическое присутствие. Подойдите близко-близко. Второй раз ему этого не захочется.

7. Нападающий - постоянно делает выпады в чей-то адрес. Встаньте между ним и жертвой: «О чем Вы?» если нападают на вас, критикуют, попросите критика дать свое предложение.

8. Переводчик всегда говорит за других. Например: «Ваня хочет сказать, что...» Лучший способ - спросить: «Ваня, он правильно тебя понял?». [5].

И здесь при работе с ними важен высокий профессионализм медиатора. Процедура медиации с присутствием таких категории людей вызывают определенные затруднения или такие люди просто не соглашаются на медиацию, а согласившись создают много эмоциональных моментов и затруднений.

Практика показывает, что вступая в гражданский процесс, эмоционально-волевой накал сторон высок, каждая из сторон считает свою позицию правильной, категорична,

не желает объективно оценить спор, возможные варианты его разрешения. Как правило, только после вынесения решения суда, которым суд разрешил спор по существу, мотивируя свои выводы со ссылкой на действующее законодательство и представленные доказательства сторон, последние понимают судебную перспективу. Стороны уже в суде первой инстанции желают видеть перспективу их спора в суде, чтобы в дальнейшем рассматривать вопрос о примирительных процедурах. Зачастую стороны опасаются раскрыть свои аргументы, считая, что они могут быть использованы против них. И в этих случаях, судья, с учетом требований процессуального закона, не вправе раскрывать сторонам перспективу иска, состоятельность доказательств, доводов сторон, сохраняя принцип независимости и беспристрастности.

В практике применения медиативных процедур обращает на себя внимание еще один субъективный фактор, препятствующий широкому применению медиации, - стороны опасаются, что высказанная ими инициатива проведения процедуры медиации может быть расценена как признание слабости их позиции.

Приведем пример, по которому медиация не состоялась. Ребенка испугала большая собака (просто положила лапы, даже не укусив) и родители обратились в суд с иском о возмещении морального вреда. В суде предложено разрешить спор при помощи профессионального медиатора, который предложил ответчику оплатить услуги психолога для избавления ребенка от последствий стресса. Мама, понимая пользу для ребенка, вроде бы согласилась разрешить дело предложенным образом, однако пришедший отец категорически заявил, что адвокат ему гарантировал возмещение морального вреда в сумме 500 000 тенге. В силу чего, спор не разрешился в порядке медиации.

Одной из причин невысокой востребованности примирительных процедур является стремление лиц, чьи права нарушены, не только разрешить спор, но и привлечь нарушителя к ответственности любыми доступными способами. Для многих граждан судебное решение является более «ценным» актом в сравнении с определением о прекращении производства по делу, что юридически абсолютно неверно.

Поэтому наиболее реальным средством, способствующим активизации использования медиации, видится в необходимости определения обязательного порядка использования медиации. В частности, по таким категориям споров как: семейные споры (развод, раздел имущества, определения места жительства и времени общения с детьми, установление отцовства, выплата алиментов и др.); споры о защите прав потребителей; коммерческие споры; споры с поставщиками коммунальных услуг; споры между физическими лицами о взыскании суммы; трудовые споры; наследственные споры. Об этом свидетельствует имеющаяся практика применения медиации в гражданском судопроизводстве.

Полагаем, что законодательное определение обязательной медиации в целом не будет противоречить принципам урегулирования споров с участием медиатора. Увеличение количества проведенных медиаций позволит сформировать обширную практику, что, в свою очередь, будет способствовать совершенствованию профессиональных качеств медиаторов, а также формированию культуры мирного переговорного разрешения споров между участниками гражданского оборота.

В психологическом плане принудительное направление сторон на медиацию позволит инициировать данную процедуру урегулирования спора в случаях, когда к этому есть очевидные предпосылки, но одна или обе стороны не высказывают самостоятельного желания обратиться к процедуре медиации. Указанные меры позволили бы исключить субъективные факторы, препятствующие обращению сторон

к процедуре медиации. В случае, если стороны не достигнут соглашения, они не лишены возможности вернуться в суд, где разбирательство дела будет произведено в общем порядке.

Таким образом, на наш взгляд, в настоящее время необходимость активной деятельности медиаторов обусловлена, прежде всего, значимостью института семьи для ребенка, а также вызвана тем, что на разрешение медиатора поступает спор требующий углубленные знания в определенной отрасли юриспруденции, соединенные с общепрофессиональной подготовкой и специальными знаниями в области социологии, психологии, психиатрии. В этой части специализация медиаторов позволяет разрешать правовые конфликты гораздо быстрее и эффективнее, уделяя внимание сути конфликта, а в необходимых случаях создает реальную возможность для проведения профилактической работы с привлечением психологов и педагогов.

Литература:

1. Базаров Т.Ю., Чиннова А.С. Социально-психологические детерминанты эффективности медиации: Психологические исследования, дата публикации 29 июня 2012 г. // Электронный ресурс: режим доступа // <http://psystudy.ru/index.php/num/2012v5n23/676-bazarov23.html>
2. Робертс Р.Д., Мэттьюс Дж., Зайднер М. [Roberts R.D., Matthews G., Zeidner M.], Люсин Д.В. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике // Психология: Журнал Высшей школы экономики. 2004. Т. 1(4). С. 3–24.
3. Дойч М. Разрешение конфликта (конструктивные и деструктивные процессы) // Конфликтология: хрестоматия / сост. Леонов Н.И.; гл. ред. Д.И. Фельдштейн. М.: Моск. психол.-соц. ин-т, 2004. С. 53–69.
4. Применение института медиации для разрешения социальных споров и сохранения стабильности и согласия в обществе: Материалы межрегионального Форума по вопросам медиации. г. Костанай, 26 октября, 2019 года. - Костанай, 2019. - 48.
5. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. А74 Конфликтология: Учебник для вузов. - М.: ЮНИТИ, 2000. - 551 с. ISBN 5-238-00062-6

ӘОК 347.98

ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мұсабаева Г.Н., Жүкенова С.М.
(*М.Қозыбаев атындағы СҚМУ*)

Қазіргі кезде татуластыру рәсімдері дүниежүзінде сонымен қатар Қазақстанда азаматтық-құқықтық саласындағы шиеленістерді және дауларды шешудегі негізгі рәсімдердің бірі болып табылады. Құқықтық тәжірибеге сүйене отырып, бітімгершілік рәсімдерінің белгілеріне жатқызамыз:

- рәсімдері өткізудің белгілі бір тәртібі;
- келіспеушіліктерді реттеу ретінде айқындалатын мақсат;
- тараптардың белсенді қатысуы;
- тараптарға тиесілі таңдау және пайдалану бастамасы.

Татуластыру рәсімдері - сот тәртібімен ерекше артықшылықтырға ие болатын процедуралар. 2016 жылы 1 қаңтарда қабылданған ҚР АІЖК дауларды шешудің бірқатар рәсімдерімен толықтырылды. Оған Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің 174-бабына сәйкес медиация, бітімгершілік келісім және партисипативтік келісім жатады. Тараптар дауды татуласу келісім, медиация тәртібімен, партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісім жасасып, не оны

заңмен тыйым салынбаған кезде соттың шешуіне беру жолымен өзара талаптардың толық көлемінде не бір бөлігінде реттей алады [1].

Дауды баламалы шешудің аталған тәсілдері бірқатар артықшылықтарға ие:

- татуласудың шарттық сипаты;
- еріктілік;
- тараптардың ынтымақтастығы;
- уақыт пен ақшаны үнемдеу,
- процедураның салыстырмалы сипаты,
- тараптар арасындағы қатынастарды сақтау;
- құпиялылық;
- мемлекеттің араласуының болмауы.

Бітімгершілік рәсімдерінің ең басты мақсаты - бітімгершілік келісімге тараптарды келтіру. Осы құжат тараптар дауды тоқтататын немесе олар үшін қолайлы жағдайлар арқылы өздерінің құқықтық қатынастарындағы өзге де белгісіздікті жоятын шарт. Басқаша айтқанда, бітімгершілік келісім-бұл тараптар сот дауын тоқтататын және жаңа құқықтар мен міндеттерді белгілейтін әдеттегі азаматтық-құқықтық шарт. Бітімгершілік келісімнің басқа азаматтық-құқықтық келісімдерден айырмашылығы, оны сот бекітеді және сот шешімінің күші болады. Сонымен қатар, келісім жасасу ҚР АІЖК көзделген қосымша іс жүргізу салдары бар.

Сот тараптардың татуласуы үшін шаралар қабылдайды, оларға кезеңдердің барлық сатыларында дауды реттеуге жәрдемдеседі. Тараптар бітімгершілік келісімді, дауды, жанжалды медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді немесе дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісімді жасасып не АІЖК-де белгіленген тәртіппен өзге де тәсілдерді пайдалана отырып, дауды өзара талаптардың толық көлемінде не бір бөлігінде реттей алады [2]. Басқаша айтқанда, бітімгершілік келісім - бұл тараптар сот дауын тоқтататын және жаңа құқықтар мен міндеттерді белгілейтін әдеттегі азаматтық-құқықтық шарт. Бітімгершілік Келісімнің басқа азаматтық-құқықтық келісімдерден айырмашылығы, оны сот бекітеді және сот шешімінің күші болады. Сонымен қатар, келісім жасасу ҚР АІЖК-не көзделген қосымша іс жүргізу салдары бар. Істі сот талқылауына дайындау кезеңінде судья тараптарды татуластыруға шаралар қолдануға және тараптардың дауды бейбіт жолмен реттеу жолымен процесті аяқтамайтынын анықтауға тиіс. Атап айтқанда, ҚР АІЖК 174-бабының 1-бөлігіне сәйкес сот тараптарды татуластыру үшін шаралар қабылдайды, оларға процестің барлық сатыларында дауды реттеуге жәрдемдеседі [1]. Дауды бейбіт реттеуге бастама білдіре отырып, сот оны мемлекеттік мәжбүрлемей және тараптар үшін өзара қолайлы жағдайларда шешуге ықпал етеді. Тараптар бітімгершілік келісімді талап қою ісі бойынша ғана жасасуға құқылы.

ҚР АІЖК-не сәйкес татуласу келісімді жасасу үшін негізгі талаптар көзделген:

- жазбаша нысанда жасалады және сенімхатта тікелей көзделген өкілеттіктер болған кезде тараптар немесе олардың өкілдері қол қояды;
- сот бірінші, апелляциялық, кассациялық сатыдағы соттарда кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін, сондай-ақ, сот актісін орындау кезінде сот талқылауының кез келген сатысында қорытынды жасауға жол беріледі;
- басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзбайды және заңға қайшы келмейді;
- сот бекітеді;
- оны орындау мерзімі мен тәртібі көрсетілген тараптармен келісілген шарттарды қамтуы тиіс;
- кейінге қалдыру шартымен татуласу келісім жасасуға жол берілмейді;

- жауапкердің міндеттемелерді орындауды кейінге қалдыру немесе мерзімін ұзарту, талап ету құқығын беру, борышты толық немесе ішінара кешіру не тану, сот шығыстарын бөлу, бітімгершілік келісімді мәжбүрлеп орындату шарттары көрсетілген міндеттемелерді орындауды кейінге қалдыру немесе мерзімін ұзарту туралы шарттар және заңға қайшы келмейтін өзге де шарттар болуы мүмкін.;

- егер бітімгершілік келісімде сот шығыстарын бөлу туралы шарт болмаса, олар өзара өтелген болып саналады;

- татуласу келісімді жасасқан адамдардың санынан бір данаға асатын даналардың саны жасалады және оған қол қойылады. Осы даналардың бірін бітімгершілік келісімді бекіткен Сот іс материалдарына тіркейді [3]. Судья ҚР АІЖК тіркелген 175-177 баптары бойынша істі қарастырып, татуласу келісімді бекітеді.

Сонымен қатар партисипативтік рәсім тараптардың әрқайсысының соттың қатысуынсыз, бірақ адвокаттардың міндетті түрде қатысуымен, келіссөздер арқылы дауларды реттеудің баламалы әдісі болып табылады. Дауды реттеу туралы бітімгершілік келісім-бұл сот бекіткен, адвокаттардың міндетті түрде қатысуымен партисипативтік рәсім нәтижесінде тараптар қол жеткізген жазбаша келісім. Қарау нәтижелері бойынша рәсім аяқталғаннан кейін судья шығарған сот актісі болып табылатын партисипативтік рәсім шеңберінде жасалған бітімгершілік келісімді бекіту туралы ұйғарым шығарылады. Егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, жария-құқықтық дауларды қоспағанда, жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқықтық қатынастардан туындайтын азаматтық-құқықтық даулар партисипативтік рәсімнің қолданылу саласы болып табылады. Партисипативтік рәсім, егер даулар партисипативтік рәсімге қатыспайтын үшінші тұлғалардың немесе сот әрекетке қабілетсіз не әрекетке қабілеті шектеулі деп таныған адамдардың мүдделерін қозғайтын немесе қозғауы мүмкін жағдайларда, сондай-ақ тараптардың бірі мемлекеттік орган болып табылатын даулар бойынша қолданылмайды. Тараптар сот ҚР АІЖК 179-бабының ережелері бойынша кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы өтініш жасауға құқылы. Партисипативтік рәсім екі тараптың да адвокаттарының дауды реттеуіне жәрдемдесетін Тараптар арасында келіссөздер жүргізу жолымен судьяның қатысуынсыз өткізіледі. Тараптар дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісімге қол жеткізбеген не сот келісімнің шарттарын бекітпеген жағдайда істі қарау жалпы тәртіппен жүргізіледі.

Партисипативтік рәсім екі тараптың да адвокаттарының дауды реттеуіне жәрдемдесетін тараптар арасында келіссөздер жүргізу жолымен судьяның қатысуынсыз өткізіледі. Татуластыру рәсімдерінің мақсаттары:

1) рәсімнің екі тарапын да қанағаттандыратын дауды шешу (реттеу) нұсқасына қол жеткізу;

2) дауды жедел шешу;

3) тараптардың материалдық шығындарын төмендету;

4) тараптардың қақтығыс деңгейін төмендету, даулы сәттерді жою салдарынан Тараптар арасындағы тұрақты қатынастарды қалыптастыру және сақтау;

5) халықаралық деңгейде іскерлік беделін нығайтуға ықпал ететін халықтың құқықтық мәдениетін қалыптастыру;

6) сот жүйесіне жүктемені төмендету [4].

Сонымен кейбір жағдайларда адвокаттар татуластыру үшін, көбіне азаматтық-құқықтық саладағы қақтығыстар мен дауларды шешудің маңызды рәсімдерінің бірі ретінде - партисипативтік рәсімімен ҚР АІЖК тіркелген 181-182 баптары бойынша қолданады. Кейбір адвокаттар кәсіби емес медиаторларының реестріне кіріп, келіссөз арқылы жеке және заңды тұлғаларды медиация келісіміне әкеледі.

Ал медиация - дауларды сотқа дейін реттеудің нысаны ретінде дауларды сотқа дейін шешудің ең оңтайлы жолы болып табылады. "Медиация туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабына сәйкес, егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқықтық қатынастардан туындайтын, сондай-ақ онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын даулар дауларды шешудің баламалы тәсілдерін қолдану саласы болып табылады [5]. Егер мұндай даулар, жанжалдар медиация рәсіміне қатыспайтын үшінші тұлғалардың және сот әрекетке қабілетсіз деп таныған адамдардың мүдделерін қозғайтын немесе қозғауы мүмкін болса, сондай-ақ Тараптардың бірі мемлекеттік орган болып табылатын дауларға, жанжалдарға қолданылмайды.

Медиацияның мақсаты екі тарапын да қанағаттандыратын дауды шешу нұсқасына қол жеткізу, тараптардың қақтығыстық деңгейін төмендету болып табылады. Іс-тәжірибе медиацияны қолданудың үлкен пайдасын көрсетеді, атап айтқанда, бұл іскерлік беделді сақтау және дауды реттеудің жеңіл тәсілі, өйткені сот талқылауы елеулі қаржылық салымдарды талап етеді. Сотқа дейінгі реттеуде мемлекеттік бажды төлеу қажеттілігі жоқ.

Дауды сотқа дейін реттеуге жұмсалған уақыт сотқа жүгінуден әлдеқайда аз болады. Дауларды медиация ретінде шешу нысандары арасында – бұл делдалдың қатысуымен келіссөздер жүргізу. Медиация әдістері негізінен ынтымақтастық арнасына келіссөздер енгізуге және оларды өзара тиімді нәтижеге бағдарлауға сүйенеді. Медиатор шиеленісуші Тараптар арасындағы қарым-қатынас процесін жеңілдетеді, ұстанымдар мен пікірлерді түсінуге ықпал етеді, тараптарды олардың мүдделеріне баса назар аударады және тараптарға ортақ келісімге бірлесіп келуге мүмкіндік бере отырып, мәселенің нәтижелі шешімін іздейді. Медиация процесінде тараптар шешім қабылдауға жауап бермейді, ол үшін істің мәнін нақты көрсету, шешімнің ықтимал нұсқаларын ұсыну және соңында осы шешімді қабылдау қажет. Осылайша, шешім қабылдау міндеті мен жауапкершілігі толығымен тараптарға жүктеледі. Сотта "Медиация туралы" Қазақстан Республикасының Заңына және осы ҚР АІЖК 179-180 баптарында белгіленген ерекшеліктерге сәйкес жүргізіледі. Бүгінгі таңда соттарда қоғамдағы жанжалды жағдайларды азайту мақсатында сотта да, соттан тыс тәртіпте де медиация қолданылып жүр.

Мысалы, Солтүстік Қазақстан облысының Қазақстан халқы ассамблеясының құрамында ашылған медиация кабинеті 2016 жылдан бастап, жұмыс жасап жатыр. Бұл кабинет аймақ бойынша медиация институтының дамуына байланысты жұмыс атқарады. Облыс бойынша ресми түрде 2020 жылы 28 кәсіби медиатор және 241 қызметін кәсіби емес негізде жүзеге асыратын (қоғамдық) медиатор тіркелген. Осы кабинеттің 2019 жылғы жұмыс қорытындылары бойынша ұсыныстары мыңдай екен: 1) Медиация кабинетінің жұмысын қаржыландыруды 200 мың теңгеден 2 миллион теңгеге дейін ұлғайту, өйткені облыс аудандарында жұмысты жандандыру, сондай-ақ медиация кабинетінің веб-сайтын әзірлеу және іске қосу қажет. 2) Мектеп медиациясын дамыту қажет. Алайда СҚО Білім басқармасы тарапынан белсенді қолдау жоқ. Медиация кабинетін ашу белгілі бір материалдық шығындарды талап етеді, сондықтан мектеп директорларында осы ұсыныспен келісуде қиындықтар туғызады. 3) Қызметін кәсіби емес негізде жүзеге асыратын медиаторлардың жұмысы үшін әдістемелік құралдарды әзірлеу және шығару бойынша медиация кабинетінің жұмысын қолдау маңызды.

Қорыта келгенде, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген татуластыру институттары - медиация, татуласу келісім және партисипативтік рәсімдер

сот жүйесінің органикалық қосымшасы болып табылады және қоғамдық қатынастарды жетілдіруге, қоғамның құқық институтына деген сенімін арттыруға ықпал етуге шақырады. Бұл азаматтық қоғамдағы іскерлік, отбасылық, еңбек және т.б. қатынастарды одан әрі сақтауға және дамытуға ықпал ететін татуласу мақсаттары мен мүмкіндіктері туралы даулар тараптарын барынша кеңінен ақпараттандыру маңызды міндет болып табылады. Қазақстанда дауларды шешудің кешенді және тұтас жүйесін әзірлеуге зор әлеует бар.

Әдебиет:

1. 2015 жылғы 31 қазандағы Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі // Электрондық ресурс // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>
2. Құлшарипова Ш. Сот медиациясы Қазақстандағы медиация институтын жетілдірудегі бірден-бір жағдай // Электрондық ресурс // <http://atr.sud.kz/kaz/sub/inder/makala>
3. Ертаева Р. Медиация тәртібімен даулар санаттары бойынша дауларды (жанжалдарды) сотқа дейін реттеуді енгізу жөніндегі пилоттық жобаны іске асыру туралы. 21 ақпан 2018 ж. // Электрондық ресурс // <http://www.zakon.kz>
4. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы "Медиация туралы" Заңы // Электрондық ресурс // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401>
5. Тұжырымдамалық құжаттар және мақсатты бағдарламалар. ҚР Жоғарғы Соты. <http://sud.gov.kz/rus/content/konceptualnye-dokumenty-i-celevye-programmy>

УДК 323.11 (574)

АССАМБЛЕЯ НАРОДА КАЗАХСТАНА КАК ИНСТИТУТ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО ЕДИНСТВА И СОГЛАСИЯ

Мусабаева Г.Н., Габдуллина Л.С.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Гармонизация межнациональных отношений на основе формирования межэтнического единства и согласия является исключительно важной задачей и выступает условием сохранения социально-экономической стабильности в стране как на общенациональном, так и на региональном уровне.

Межэтническое единство и согласие понимается как благоприятные отношения между этносами, готовность взаимодействовать с людьми иных национальностей и оказывать им помощь. Это также межличностное и межгрупповое доверие, согласованные духовные ценностные ориентации, взаимодействие на основе принципов доверия, равноправия и справедливости. В Республике Казахстан межэтническое согласие является одним из необходимых условий целостности государства и его продвижения по пути демократических преобразований.

Формировавшаяся с 1990 годов «казахстанская модель общественного согласия и общенационального единства Назарбаева Н.А.» признана одной из успешных моделей в мире. Свое официальное правовое закрепление она получила на основании Указа Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Об образовании Ассамблеи народов Казахстана» от 1 марта 1995 года.

На сегодняшний день произошло много важных исторических, политических событий. Реализована Программа совершенствования казахстанской модели межэтнического и межконфессионального согласия на 2006–2008 годы. Обсуждена и принята в 2010 году Доктрина национального единства Казахстана. В ее основу

положена идея, исходящая из стремления к созданию равных возможностей и достойных условий жизни для всех граждан Казахстана. Реализована Стратегия Ассамблеи народа Казахстана.

Одним из главных моментов является создание правовой базы Ассамблеи народа Казахстана. Особое место здесь занимает событие 20 октября 2008 года – это подписание Закона Республики Казахстан «Об Ассамблее народа Казахстана» [1]. 20 октября 2008 года Президентом страны был подписан Закон РК «Об Ассамблее народа Казахстана», не имеющий аналогов в мире, который юридически закрепляет Ассамблею народа Казахстана в качестве полноправного субъекта политической системы страны, определяет нормативные правовые основы ее деятельности. Закон определил статус, порядок формирования и организацию работы Ассамблеи народа Казахстана, направленных на реализацию государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в Республике Казахстан и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений [2].

Важно отметить, что после выхода в свет Закона Республики Казахстан «Об Ассамблее народа Казахстана» от 20 октября 2008 года и принятия других документов нормативно-правового характера, укрепились административно-правовые механизмы АНК, и появилась возможность изучения института Ассамблеи народа Казахстана с правовой точки зрения [3, с.38].

Согласно законодательству об Ассамблее народа Казахстана, Ассамблея – учреждение без образования юридического лица, образуемое Президентом Республики Казахстан, способствующее разработке и реализации государственной политики по обеспечению общественного согласия и общенационального единства.

Целью Ассамблеи является обеспечение общественного согласия и общенационального единства в Республике Казахстан на основе казахстанского патриотизма, гражданской и духовно-культурной общности этносов Казахстана при консолидирующей роли казахского народа.

Главной задачей Ассамблеи является реализация государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в Республике Казахстан и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений.

Деятельность Ассамблеи народа Казахстана направлена на решение следующих задач:

- формирование и распространение идей духовного единства, укрепление и сохранение дружбы народов и межнационального согласия;
- предупреждение негативных тенденций в сфере межэтнических отношений посредством создания единой системы взаимодействия Ассамблеи с государственными органами и общественными объединениями;
- организацию работы по мониторингу и анализу ситуации в сфере межэтнических отношений, выработку на их основе практических рекомендаций, обеспечивающих консолидацию общества;
- содействие обеспечению учета многообразных национальных интересов в проводимой государством национальной политике;
- интеграцию усилий национально-культурных объединений для достижения целей Ассамблеи [1].

Наибольший научный интерес к изучению данной темы вызывает 2015 год, когда были подведены первые значимые итоги в истории Ассамблеи. А сам 2015 год был ознаменован «Годом 20-летия Ассамблеи народа Казахстана».

В 2017 году состоялась XXV юбилейная сессия Ассамблеи народа Казахстана. Это новые программные документы, идеи, предложения об укреплении и дальнейшем совершенствовании межэтнического и межконфессионального единства и согласия. Все эти положения определяют актуальность авторитет и всеобщее признание Ассамблеи народа Казахстана.

В настоящее время одним из фундаментальных документов в области национальной политики Казахстана является «Концепция развития Ассамблеи народа Казахстана (до 2025 года)», утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 28 декабря 2015 года №148 [4]. Она обеспечивает эффективное взаимодействие государственных органов и институтов гражданского общества. Интегрирует усилия этнокультурных объединений в достижении целей и задач Ассамблеи народа Казахстана. Концепция способствует развитию системы мониторинга межэтнической ситуации и совершенствованию механизмов взаимодействия в сфере межэтнических отношений.

В целях консолидации общества, обеспечения единства и формирования национально-государственной гражданской идентичности, дальнейшего совершенствования казахстанской модели толерантности и общественного согласия, а также для повышения эффективности деятельности Ассамблеи народа Казахстана участвует в разработке и реализации государственной национальной политики Республики Казахстан в сфере межэтнических и межконфессиональных отношений

Ключевую роль в формировании и функционировании Ассамблеи народа Казахстана играют этнокультурные объединения (далее ЭКО). Деятельность ЭКО дает возможность осуществить широкий диалог граждан различных национальностей.

Согласно статье 14-1 Закона РК «Об Ассамблее народа Казахстана», этнокультурные объединения Ассамблеи – некоммерческие организации, разделяющие цель и задачи Ассамблеи, действующие на основании настоящего Закона и иных нормативных правовых актов Республики Казахстан .

Целями деятельности этнокультурных объединений Ассамблеи являются развитие активности и самостоятельности граждан, удовлетворение их интересов в сфере сохранения и развития традиций, языков и культуры.

Этнокультурные объединения Ассамблеи создаются в организационно-правовой форме общественных объединений и могут действовать как местные, региональные или республиканские этнокультурные объединения Ассамблеи [3].

Содействие и государственная поддержка развитию ЭКО, привлечение их к разработке ключевых вопросов совершенствования общества, сохранение межэтнического согласия и политической стабильности в стране признаны как плодотворный и конструктивный шаг на пути демократизации общества

На 2015 года насчитывалось 57 этнических СМИ, 36 республиканских и региональных этнокультурных объединений и 465 в областях и городах Алматы и Астана [5, с.42-75]. См. таблица 1.

Из 465 ЭКО находящихся в областях и городах республиканского значения наибольшее количество ЭКО наблюдается в крупных промышленных областях Казахстана, к примеру, Восточно-Казахстанская - 98, Карагандинская -59, Западно-Казахстанская - 48, что составляет 24% от общего числа ЭКО.

Таблица 1. Статистические данные по этнокультурным объединениям находящихся на территории областей и городов республиканского значения (сведения за 2015 год)

№ пп	Название области	Количество ЭКО
1	Акмолинская область	27
2	Актюбинская область	19
3	Алматинская область	23
4	Атырауская область	17
5	Восточно-Казахстанская область	98
6	Жамбылская область	18
7	Западно-Казахстанская область	48
8	Карагандинская область	59
9	Костанайская область	18
10	Кызылординская область	11
11	Мангыстауская область	12
12	Павлодарская область	23
13	Северо-Казахстанская область	17
14	Южно-Казахстанская область	20
15	г.Алматы	31
16	г.Астана	24
	Итого	465

В целом, За годы своего существования Ассамблея народа Казахстана прошла длительный путь развития, накопив большой консолидирующий и интеллектуальный потенциал и трансформировавшись в институт народной дипломатии. Она демонстрирует всему миру успешность политики, проводимой Казахстаном в области межэтнических отношений. За годы развития Ассамблеи народа Казахстана на ее сессиях были рассмотрены важные вопросы государственного развития, среди которых референдум по принятию новой Конституции, стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства, Доктрина национального единства Казахстана. В республике созданы все необходимые условия для развития культуры, языка, традиций всех этносов Казахстана. Деятельность Ассамблеи способствует росту международного авторитета Республики Казахстан как страны, эффективно решающей вопросы межэтнических отношений.

Если говорить о Казахстане, то на наш взгляд, в настоящее время идея «единого многонационального народа» уже в значительной степени представляется реализованной, и сейчас можно говорить о дальнейшем развитии и совершенствовании казахстанского народа на основе общественного согласия и общенационального единства. В целом, 25 лет существования АНК показали единство коренных интересов всех национальных групп в республике, а также практически отсутствие источников межнациональных конфликтов и стимулов у населения к их культивированию.

Изучение вопроса о межнациональной политике государства позволяет утверждать, что за независимости консолидация народов произошла. Теперь важно в этом новом образе в атмосфере единства и многообразия, взаимном обогащении культур, насыщении лучшими достижениями современного общества создать свой казахстанский колорит – менталитет казахстанца с присущими для него особенностями.

Таким образом, Республика Казахстан является многонациональным государством, в котором проживают 140 национальностей, из них на территории Северо-Казахстанской области проживают более 90 национальностей. Идея

объединения всех национальностей и создания Президентом Н.А. Назарбаевым консультативно-совещательного органа Ассамблеи народа Казахстана, вызывает наибольший интерес у международного сообщества. Чем вызван высокий интерес к Ассамблее? Многолетний опыт развития казахстанской модели помог не только избежать межнациональных и межконфессиональных конфликтов в стране, но и помог сплотить народ и сделать его единым народом Казахстана. Мудрость и толерантность казахского народа послужили объединяющим началом для консолидации всех граждан нового государства, вне зависимости от этнического происхождения, социальной, религиозной или иной принадлежности. За годы своей деятельности Ассамблея стала инициатором многих важных вопросов социально-политической жизни, связанных с дальнейшим экономическим и политическим реформированием казахстанского общества. За прошедшие двадцать пять лет Ассамблея народа Казахстана превратилась в авторитетный общественный институт гармонизации межэтнических отношений. Если в первые годы работа Ассамблеи больше несла в себе политический смысл, то сегодня это структура, которая охватывает своим вниманием все сферы жизни человека – культура, образование, религия, экономика и многое другое.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан «Об Ассамблее народа Казахстана» от 20 октября 2008 года № 70-IV [Электронный ресурс] – режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000070_
2. Сулейменова М.Ж., Макалаков Т.Ж., Карибаев А.Е. Роль Ассамблеи народа Казахстана в формировании единства и толерантности в Республике Казахстан // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – №5. – С. 150-153.
3. Мусабаева Г.Н. Конституционно-правовые основы организации и деятельности ассамблеи народа Казахстана: монография. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2017. - 248 с.
4. Концепция развития Ассамблеи народа Казахстана (до 2025 года), утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 28 декабря 2015 года №148 [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000148>
5. Менің Қазақстаным: Справочник о деятельности этнокультурных объединений Казахстана. - Астана, 2015. – 80 с.

УДК 347.91

МЕДИАЦИЯ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Мусабаева Г.Н., Мышкина В.В.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Институт медиации берёт своё начало с казахской истории. Истоками является суд биев, где главной целью бия, избранного аулом, по общему желанию, являлось примирить конфликтующие между собой стороны по различным спорам, возникающим в ходе хозяйственной деятельности.

В современном обществе медиация как новая область знаний в урегулировании и разрешении споров, признает конфликт как неотъемлемую часть жизни и относится к конфликту как к явлению, необходимому для развития человека в социуме в личностном и общественном плане.

Медиация - это демократичный способ реагирования на разногласия, на конфликт. Медиация позволяет урегулировать спор таким образом, чтобы не было проигравшей стороны. Современные тенденции разрешения юридических дел и

возросшее значение частноправовых механизмов урегулирования гражданских споров требует необходимость доктринальной разработки единой системы разрешения и урегулирования правовых споров, состоящей из юрисдикционной и внеюрисдикционной подсистем. В рамках данного подхода к внеюрисдикционной подсистеме следует отнести медиацию как самостоятельный способ урегулирования правовых споров, представляющий собой особым образом организованную процедуру переговоров с участием нейтрального посредника (медиатора), который содействует сторонам в обсуждении условий урегулирования правового спора и принятию взаимовыгодного решения.

Исследователь Елисеев Д.Б. в своей диссертации "Роль медиации в разрешении правовых конфликтов: теоретико-правовой анализ" 2012 года рассматривает около десяти значений. Мы выделяем из них три самые содержательные: "Медиация (от лат. medius), который имеет несколько значений 1) находящийся посреди, средний; 2) беспристрастный, нейтральный; 3) посредничающий, выступающий посредником" [1]. По-другому говоря - это посредничество между сторонами, проводимое с применением техник переговорного процесса.

Согласно Закону РК "О медиации" медиация - это процедура урегулирования спора (конфликта) между сторонами при содействии медиатора (медиаторов) в целях достижения ими взаимоприемлемого решения, реализуемая по добровольному согласию сторон [2].

Медиация - это форма альтернативного урегулирования споров с участием третьей, нейтральной, беспристрастной, не заинтересованной в конфликте стороны. В качестве этой стороны выступает медиатор, который помогает участникам спора или судебного разбирательства выработать определенное соглашение, при этом стороны полностью контролируют процесс принятия решения по урегулированию спора и условия его разрешения

Сферой применения медиации являются споры (конфликты), возникающие из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, а также рассматриваемые в ходе уголовного судопроизводства по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести, об уголовных проступках, если иное не установлено законами Республики Казахстан, и отношения, возникающие при исполнении исполнительного производства.

В настоящее время в судебных органах широко применяются соглашения об урегулировании спора в порядке медиации, которые впоследствии утверждаются судом. Наибольшая активность наблюдалась в 2017-2018 годах в период реализации пилотного проекта Верховного суда по 12 видам гражданских споров и конфликтов [3]. Рассмотрим некоторые статистические данные на примере таблицы.

Таблица 1: Статистический отчет СКО суда о ходе реализации пилотного проекта Верховного суда по внедрению досудебного урегулирования споров (конфликтов) по отдельным категориям споров в порядке медиации (по состоянию на 28.09.2017 года)

№ пп	Категория дел	С применением обязательной медиации
1	в интересах ребенка из них:	
	об определении места жительства ребенка,	3
	об определении порядка общения родителя с ребенком,	1
	об отобрании ребенка от других лиц,	-
	о взыскании алиментов на содержание совершеннолетних детей, обучающихся в системе общего среднего, технического и	2

	профессионального, после среднего образования, в системе высшего образования по очной форме обучения в возрасте до 21 года (о взыскании алиментов на время обучения)	
2	Трудовые споры (по которым не предусмотрено обязательное досудебное обращение в согласительную комиссию в порядке пункта 1 статьи 159 Трудового кодекса Республики Казахстан)	16
3	Наследственные	2
4	о выселении, по вопросам управления кондоминиумом	5
5	о расторжении брака и разделе имущества	124
6	Споры по договорам займа	49
7	Страховые споры	1
8	О праве собственности на имущество	9
9	По договорам поставки, аренды, купли-продажи, перевозки	3
10	О защите прав потребителей	-
11	По корпоративным спорам	-
12	Связанные с оказанием медицинских услуг	-

Пилотный проект дал возможность в течение 9 месяцев урегулировать 215 гражданских споров и конфликтов в порядке медиации, из них 124 по расторжению брака и разделу имущества. И это самый актуальный вопрос на сегодняшний день, так как статистика свидетельствует о том, что по республике Северо-Казахстанская область входит в тройку регионов, где количество разводов растет с каждым годом. Надеемся, что медиация как новый правовой институт поможет сохранить многие молодые семьи (в основном разводятся семьи, не прожившие даже 3-5 лет в совместном браке).

Опыт показал, что при активном обращении к медиации как граждан, так и юридических лиц можно существенно снизить нагрузку на судебную систему, тем самым, повышая качество решения наиболее крупных дел. Суд - процесс публичный, а медиация обеспечивает конфиденциальность, что не позволяет медиатору разглашать информацию, ставшую известной в ходе процесса без соглашения стороны, предоставившей эту информацию. Следовательно, не разрешается допрашивать медиатора в качестве свидетеля, так утверждает Уголовный кодекс РК.

Стороны согласованно решают - обращаться к медиатору или нет. В случаях, когда решение проблемы таким путем не предоставляется возможным, за ними сохраняется право обратиться в суд. При медиации стороны непременно рассчитывают на равные права, а также на них возлагаются равные обязанности [2].

Положениями Гражданско-процессуального кодекса (далее - ГПК РК) закреплено, что для проведения медиации в суде первой инстанции дело передается другому судье. По ходатайству сторон медиация может быть проведена судьей, в производстве которого находится дело [4].

Для проведения медиации в суде апелляционной инстанции дело передается, как правило, одному из судей коллегиального состава суда. Судья, который проводит медиацию, назначает день проведения медиации и извещает стороны о времени и месте ее проведения. Медиация в суде проводится в соответствии с Законом Республики Казахстан «О медиации» и с особенностями, установленными Гражданским Кодексом РК.

По ходатайству сторон суд вправе отложить процедуру медиации в пределах срока, установленного частью третьей настоящей статьи, и вызвать на медиацию других лиц, если их участие будет способствовать урегулированию спора (конфликта). При этом протокол проведения медиации в суде не ведется.

В случае, если соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации заключено на стадии исполнения судебного акта, оно представляется на

утверждение в суд первой инстанции по месту исполнения судебного акта или в суд, принявший указанный судебный акт [4].

Особую актуальность судебная медиация приобретает в условиях кризиса. Если судятся, к примеру, кредитор и должник, каждый получает свои преимущества. Кредитор имеет возможность в случае нарушения условий должником медиативного соглашения в упрощенном порядке взыскать задолженность. Должник в свою очередь, освобожден от государственной пошлины, а также получает возможность выработать более гибкие способы погашения задолженности. Тем самым, заключение медиативного соглашения и утверждение его судом несет в себе последствия как материального и процессуального характера. Судья назначается, а медиатора - выбирают. Судья принимает решение в строгом соответствии с законом, а медиатор - с учетом интересов сторон, но в рамках закона.

Кроме того, нормы ГПК РК и Закона РК «О медиации», относительно того, что в случае уклонения от исполнения соглашения, заинтересованная сторона вправе обратиться в суд с заявлением об исполнении обязательства по соглашению в порядке упрощенного письменного производства, а также положения ГПК и дополнения в Налоговый Кодекс РК касательно возврата государственной пошлины, уплаченной при подаче иска, в случае окончания дела мировым соглашением, соглашением об урегулировании спора (конflikта) в порядке медиации или соглашением об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры.

Например, в соответствии с трудовым законодательством, возникновению трудового спора предшествует трудовой конфликт, который перерастает в трудовой спор с момента обращения одной из сторон конфликта в юрисдикционный орган. На практике стороны зачастую не предпринимают никаких действий и никуда не обращаются, но конфликтная ситуация сохраняется и может привести к негативным последствиям для обеих сторон. Для работника неразрешенный конфликт может привести к таким последствиям, как неудовлетворенность своей работой, стресс, снижение мотивации к труду, для работодателя - это снижение качества и количества продукции, нестабильность трудового коллектива, возникновение управленческих проблем и т.д. В итоге накопленная негативная энергия может трансформироваться в реальную протестную акцию. На практике, если работник обратился в суд за защитой своего права, то рано или поздно работодатель постарается избавиться от него. Поэтому обращение за защитой своих прав в суд возможно лишь после увольнения.

Конflikты в социально-трудовой сфере связаны не только с прямыми нарушениями трудовых прав и гарантий, но зачастую и с противоречиями интересов сторон при принятии локальных актов, устанавливающих новые условия труда, изменением кадровой политики работодателя. Поэтому привлечение медиатора возможно при любом трудовом споре. Преимущество медиации заключается в том, что она позволяет найти выход из тупиковой ситуации, при этом сохраняются трудовые отношения и не наносится ущерб репутации работодателя. Также одним из преимуществ медиации является гарантия соблюдения полной конфиденциальности самой процедуры и принятого соглашения.

В целом, к чему стремятся примирительные процедуры - это достижение взаимовыгодного и мирного соглашения, удовлетворяющего обе стороны и снижающего уровень конфликтности. В отличие от судебного процесса, при урегулировании спора с примирением сторон не бывает «виновных» или «невиновных» сторон. Принципы медиации предусматривают не привлечение к ответственности, а защиту и восстановление прав и свободы человека. Другими словами, медиация стремится по возможности не доводить дело до суда.

В зарубежных странах, где медиация нашла свое достойное место, понимают, что взаимоотношения между людьми, социальная стабильность общества, благополучие народа - это те основы, на которых должна держаться деятельность правительства [5].

Таким образом, стоит отметить, что по сути право договориться и закончить дело миром у наших граждан существовало всегда, но в свете сегодняшних реалий, с учетом требований к постоянному повышению квалификационного уровня представителей, участвующих от имени доверителей, введение полноправного института примирительных процедур позволяет гражданам нашего государства широко применять данные нормы на практике в интересах участвующих в деле лиц.

Литература:

1. Елисеев Д.Б. Роль медиации в разрешении правовых конфликтов: теоретико-правовой анализ: Дис. на соискание ученой степени к.ю.н.-М., 2012.-199 с. // Электронный ресурс: режим доступа:<http://www.dslib.net/teoria-prava/rol-mediacii-v-razreshenii-pravovyh-konfliktov.html>
2. Закон Республики Казахстан "О медиации" от 28 января 2011 года № 401-IV.// Электронный ресурс: режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000401>
3. Положение по реализации пилотного проекта по внедрению досудебного урегулирования споров (конфликтов) по отдельным категориям споров в порядке медиации .Утверждено распоряжением Председателя Верховного Суда Республики Казахстан 26 января 2017 года // Электронный ресурс: режим доступа: <https://sud.gov.kz/rus/content/polozeniya-o-realizacii-pilotnogo-proekta-po-vnedreniyu-dosudebnogo-uregulirovaniya-sporov>
4. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК (с изменениями на: 22.07.2019) // Электронный ресурс: режим доступа: <http://online.zakon.kz>.
5. Дворкович А. Медиация - живая процедура. 2011. № 4 (22). С. 24-25. // Электронный ресурс: режим доступа: http://fedim.ru/wp-content/uploads/2015/12/2011_422_Dvorkovich_Mediatsiya-zhivaya-protsedura.pdf

УДК 342.7

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Некрасова И.Г., Косинов О.А.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Глядя на то, как меняется наш мир, невольно задумываешься – «Что или кто является идейным двигателем прогресса?» И ответ будет таков, что совершенство содержится в молодом поколении, которое оказывает сильное воздействие на окружение и развивает его в лучшую сторону.

Президент и Правительство Республики Казахстана с каждым годом разрабатывают различные новшества для того, чтобы заинтересовать молодое поколение в участии развития экономики, политики и культуры.

Сначала формирования независимости государства, страна ставила большие ставки на реализацию новых реформ и планов. Так, например, одним из важнейших моментов для молодежи и народа в целом, стала стратегическая программа Нурсултана Назарбаева, которая была обнародована в 1997 году и называлась «Казахстан – 2030». Цель программы заключалась не только в решении проблемных вопросов в социально-экономических и политических делах, но и заинтересованности молодежи в реализации государственных планов, касающиеся внутренней стабильности, консолидации,

образования, благополучия граждан и связей с другими странами, для всеобщей безопасности [1].

Безусловно, общество нуждается в четко построенных правилах, с которыми можно стабилизировать внутренние и внешние связи.

В 2008 году свет увидела полноценная программа с планом формирования государственной политики в отношении молодежи под руководством Президента и Совета по молодежной политике, который был образован 1 июля 2008 года.

Главная задача Совета – это исследования и информирования обо всех изменениях в молодежной среде; развитие культуры и стабильности молодого поколения; решения всевозможных проблем и вопросов, касающихся молодежи. Руководители данного Совета содействуют большому влиянию над подрастающим поколением, они полностью должны быть демократичны и принимать новые идеи как свежий взгляд на жизнь.

По истечении периода действия программы глава Государства озвучил выводы, плюсы и минусы, промахи и удачные попытки молодежной политики в реализации программы «Казахстан – 2030».

Программа «Казахстан-2050» стала идейным планом для реализации новых государственных проектов, были предложены перспективы для молодого населения нашей страны [2].

Для достижения новых целей представлены приоритетные направления развития казахстанского общества: новый казахстанский патриотизм, региональная и глобальная безопасность, развитие демократического общества, современные системы образования и особенная стратегия на 2020 год, под слоганом – «Казахстан 2020: путь в будущее».

Ельбасы огласил, что государственная молодежная политика будет готовить трудоспособную и конкурентоспособную молодежь, которая покажет креативные идейные проекты в политике, экономике и обществе. От этого будет зависеть все будущее Казахстана.

В соответствии с законом «О государственной молодежной политике» от 09.02.2015г., целью государственной молодежной политики является создание условий для полноценного духовного, культурного, образовательного, профессионального и физического развития молодежи, участия в процессе принятия решений, успешной социализации и направления ее потенциала на дальнейшее развитие страны,

Принятие нормативно-правовых актов в сфере государственной молодежной политики, способствовало развитию международных отношений. Республика Казахстан имеет неразрывные дружеские отношения с 13-ю государствами, это: Россия, Украина, Туркменистан, Таджикистан, Кыргызстан, Азербайджан, Беларусь, Королевство Саудовская Аравия, Грузия, Катар, Германия, Египет, Иорданское Хашимитское Королевство. Для поддержки связей со странами, проходят конференции, прямые эфиры или взаимно-выгодные встречи.

Так, в 2017 году были проведены мероприятия в рамках международного политического сотрудничества: казахстанцы посетили молодежный Форум в Шанхае и международный летний лагерь Тюркского совета.

Частое взаимодействие государства с молодежью можно увидеть в университетских программах, когда лучшие представители учебного заведения обмениваются знаниями с представителями ближнего и дальнего зарубежья.

Со дня обретения независимости нашей страной, проводятся реформы, разрабатываются программы, планы, в которых особое внимание уделяется подрастающему поколению.

Нурсултан Абишевич Назарбаев говорит, что « - Молодежь - это ключевой фактор конкурентоспособности нашей страны», он всегда ставит превыше всего

молодое поколение, ведь они первооткрыватели новых мировоззрений в потоке масштабных мыслей.

2019 год был годом Молодежи, в котором утвердилась особая точка зрения юных умов в сферах творчества и профессиональных навыках [3].

Данная новость прозвучала на крупнейшем заседании в Астане, где приняли участие представители конкурса “100 новых лиц” и выпускники программы “Болашак”. На церемонии открытия года Молодежи были представлены юные IT-технологи, бизнесмены, общественные и политические деятели. Из выступающих выбирали самых креативных и талантливых представителей молодежной культуры, которые могли проявить себя и свои планы в лучшем свете и без всяких сомнений осуществить их.

На протяжении всего года молодые люди играли важную роль в общественной и социальной жизни страны, для них строили новые развлекательные центры, кинотеатры, устраивали мероприятия и давали ощутить ценность быть в центре внимания. Этот год повлиял сильно на мировоззрения молодого поколения, показал новые возможности в плане социальной помощи, образовании, медицинском обслуживании.

Больше 100 тысяч человек, в том числе и молодежи, устроились на работу в рамках госпрограммы «Еңбек».

Для поступления в вузы выделяли большое количество грантов, делали скидки и устраивали конкурсы для их получения. Для тех, кто хотел себя проявить в технологических новшествах или робототехнике создан проект «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!».

И текущий 2020 год посветили молодежи, но на этот раз в центре всеобщего обозрения добровольная и безвозмездная деятельность – волонтерство. Большая часть населения молодого поколения, участвуют в волонтерских движениях, пропагандируют добро и честный бесценный труд [4]. Даже сейчас в трудное время пандемии, волонтеры не сидят на месте, а действуют и помогают нуждающимся в помощи.

Президент Касым-Жомарт Токаев, открыл на территории столицы государства в ЭКСПО – центре республиканский фронт-офис для волонтеров, под названием *Vigemiz* или «Вместе». Данная инициатива представлена как центральный офис всех волонтеров Республики, где все добровольцы могут объединяться в общие группы и осуществлять свои планы и проекты на реализацию бескорыстного труда, пропагандируя добро.

Все что нужно от волонтера – это энергия, сила боевого духа и помощь товарищей по деятельности. Чувство ответственности – вот одна из важных задач волонтерских движений, ведь можно себя почувствовать не просто героем, но и деятелем который спасает этот Мир своим упорством, целеустремленностью и силой воли.

Литература:

1. Послания Президента страны народу Казахстана "Казахстан - 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев" 10.10.1997г., <http://www.zakon.kz>, 2020.
2. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства, <https://www.zakon.kz>, 2020.
3. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V «О государственной молодежной политике» (с изменениями по состоянию на 06.05.2019 г.), <http://www.zakon.kz>, 2020.
4. Указ Президента РК от 14 ноября 2018г. об объявлении Года молодежи, <http://www.zakon.kz>, 2020.
5. Указ Президента Республики Казахстан «Об объявлении Года волонтера» от 26 августа 2019 года, <http://www.zakon.kz>, 2020.

АССАМБЛЕЯ НАРОДА КАЗАХСТАНА И ОСВЕЩЕНИЕ ЕЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА РЕГИОНАЛЬНОМ ТЕЛЕВИДЕНИИ (НА ПРИМЕРЕ ТЕЛЕКАНАЛОВ СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Петров Б.С.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

В современном мире глобализации проблема гражданской идентичности и единства становится все более актуальной, приобретает особую жизненную важность. В нашей стране за эту функцию отвечает Ассамблея народа Казахстана. Это уникальный общественный институт, позволяющий гражданам республики – представителям различных этносов сохранять свою культуру и традиции. Поэтому перед средствами массовой информации встает важная задача – грамотно освещать деятельность АНК, учитывая все нюансы национальных вопросов. Совершенно очевидно, что СМИ оказывают сегодня большее, чем когда бы то ни было, влияние на формирование сознания и поведения людей, становятся мощным инструментом влияния на институты власти. В настоящее время человечество переживает стремительное развитие и влияние распространения новых информационных и телекоммуникационных технологий, которые приобретают характер глобальной информационной революции. В этих условиях значительно возрастает роль СМИ в освещении национальных вопросов, внутренней политики, темы межэтнического и межконфессионального согласия.

Республика Казахстан с первого дня Независимости явила миру пример мирного сосуществования представителей более 130 этносов. За сохранение дружбы и единства жителей страны отвечает уникальный общественный институт - Ассамблея народа Казахстана. В 2020 году исполнилось 25 лет со дня ее создания.

Сегодня многие страны перенимают опыт РК в сфере межэтнического и межконфессионального согласия, изучают деятельность Ассамблеи народа Казахстана. Поэтому грамотное освещение в СМИ вышеуказанных вопросов особенно активно влияет на имидж и авторитет страны на международной арене. В Казахстане при государственной поддержке, успешно выпускаются газеты и журналы на 11 языках, 44 телестудии вещают на 12 языках и 18 радиостудий на семи языках, растет количество контента, представленного в Интернете. С целью формирования пула журналистов, владеющих необходимыми знаниями, умениями, навыками и разбирающихся в национальной политике государства, при Ассамблее народа Казахстана и в каждом регионе действует клуб журналистов АНК.

Вместе с этим, Ассамблея народа Казахстана рассматривается современными учеными как один из инструментов привлечения в страну инвестиций. Это обусловлено патриотическими чувствами и родственными связями казахстанцев с исторической Родиной - жителями государств, к титульной нации которых данный человек относится по рождению, независимо от места рождения (например, связь русского с Россией, украинца - с Украиной и т. д.). Подтверждением этих слов может стать проведенное в Петропавловске 25 августа 2017 года III заседание Регионального Совета по привлечению инвесторов.

Функции, которые выполняют СМИ, при информационном освещении деятельности АНК и темы межэтнического и межконфессионального согласия казахстанского общества, вытекают из задач самой АНК. Учитывая то, что Ассамблее

народа Казахстана придан конституционный статус, важное внимание отводится политическим функциям СМИ. Транслируя события АНК, средства массовой информации играют значительную роль в формировании и укреплении единства и согласия в обществе. Говоря об информационно-коммуникативной роли СМИ при освещении деятельности АНК, отметим, что при этом СМИ играют немаловажную роль в формировании чувства гражданского сознания общества. Это происходит за счет пропагандирования национального согласия и единства, сохранения культуры, обычаев и традиций всех этносов, населяющих Казахстан. Также материалы, освещающие деятельность АНК, несут в себе образовательную, воспитательную функции.

Созданная 1 марта 1995 года, сегодня Ассамблея народа Казахстана является организмом, активно развивающимся вместе со всем обществом. За время своего существования произошла динамика ее структуры и инфраструктуры в материальном, нормативно-правовом, информационном, научном, идеологическом, статусном плане. Председателем Ассамблеи народа Казахстана является Первый Президент РК – Н. Назарбаев. Председателями региональных – 14 областей, городах республиканского значения - Алматы и Шымкент, столицы - г. Нур-Султан являются соответствующие акимы. Высшим руководящим органом Ассамблеи народа Казахстана является сессия АНК - собрание ее членов. С мая 2007 года она получила право избирать в Мажилис Парламента РК девять депутатов. Базовым элементом Ассамблеи народа Казахстана являются этнокультурные объединения, которых на данный момент в стране насчитывается более 1000. Также в структуре Ассамблеи народа Казахстана имеются консультативно-совещательные, научно-образовательные, информационные и общественные структуры: НЭС АНК, Секретариаты областных ассамблей, этнокультурные объединения, кафедры АНК вузов РК, РГУ «Қоғамдық келісім» при Президенте Республики Казахстан, Молодежное крыло «Жарасым» Ассамблеи народа Казахстана, фонды АНК, Ассоциация предпринимателей АНК, школы национального возрождения, МЦ «Тілдарын», Клуб журналистов-экспертов по вопросам межэтнических отношений при АНК, СМИ, сайт АНК, Советы общественного согласия, советы матерей, центры медиации и др. АНК Северо-Казахстанской области также проводит активную работу, а в вузе динамично развивается новое подразделение – кафедра АНК, которая отметила в 2019 году свое 5-летие.

Вся эта деятельность находит свое отражение в материалах региональных телеканалов «МТРК», «QYZYLJAR», «Первый Северный». Учитывая тему нашей дипломной работы, мы рассмотрим показатели освещения деятельности АНК на телеканалах Северо-Казахстанской области. Сегодня все три региональных телеканала имеют собственные сайты, куда выкладываются все новостные материалы и телевизионные передачи, выходящие в их эфир. Это значительно повышает уровень оперативности подачи информации, а также возможность просмотра и скачивания необходимого видеосюжета. Нами были проанализированы их сайты. На сайтах телеканалов «QYZYLJAR» и «МТРК» новостная лента имеет разделение на категории. На первом веб-ресурсе тема Ассамблеи народа Казахстана размещается в разделах «Общество», «Культура», здесь же функционирует вкладка «Год Ассамблеи», в которой можно ознакомиться с мероприятиями 2015-го года, прошедшего под эгидой 20-летия АНК. Интернет-портал Муниципального телерадиоканала публикует материалы, связанные с анализируемой нами темой, в разделах «20 добрых дел», «Благотворительность», «Общество», «Дети/молодежь». На сайте телеканала «Первый Северный» подобного разделения нет.

Если телеканалы «МТРК» и «Первый Северный» больше специализируются на новостном содержании и имеют всего 2-3 передачи информационно-аналитического характера, то телеканал «QYZYLJAR» имеет 6 творческих программ, связанных с

тематикой межэтнического и межконфессионального согласия и деятельностью Ассамблеи народа Казахстана. Деятельность кафедры «Ассамблея народа Казахстана» Северо-Казахстанского государственного университета имени Манаша Козыбаева, помимо прочего, освещается в программе вуза «Парасат».

По данным, предоставленным пресс-службой Северо-Казахстанской областной ассамблеи народа Казахстана, в эфире региональных каналов вышло за 3 года 583 видеоматериала. Нами был проведен качественный анализ этих материалов. По данным Северо-Казахстанской областной ассамблеи народа Казахстана, традиционными мероприятиями стали сессии АНК, благотворительный бал и другие, которые были освещены на региональном ТВ. Мы проанализировали материалы телеканалов о крупных проектах, проводимых СКО АНК: о праздновании Дня единства народа Казахстана, XXII сессии областной АНК, 2-ом Благотворительном балу, «Көрісу күні» и других. Таким образом, на основе анализа контента материалов телеканалов СКО, освещающих деятельность АНК, нами были выявлены следующие тенденции:

1. Событийность видеоматериалов. Большая их часть рассказывает о мероприятиях, проводимых Северо-Казахстанской областной ассамблеей народа Казахстана и этнокультурными объединениями области, поверхностно и сухо излагая ход проведения мероприятия.

2. Отсутствие глубины изучения вопросов. Некоторые сюжеты, являясь событийными, не несут смысловой нагрузки. Тексты изобилуют общими фразами и перечислением произошедшего. Фактически, сюжет несет в себе только информативную функцию.

3. Шаблонность. Многие сюжеты очень схожи по своей структуре. Были замечены также одинаковая последовательность изложения фактов, порой похожими фразами и выражениями. В синхронах на всех трех каналах в сюжете об одном и том же событии могут фигурировать одни и те же люди, зачастую, с одинаковыми или очень схожими речами. Это отбивает интерес зрителя к просмотру новостей и препятствует полному пониманию картины события.

4. Нарушение норм литературного языка в речи корреспондентов (Неграмотность журналистов). Авторы материалов допускают грамматические, лексические и речевые ошибки в своих сюжетах. Имеются случаи **не верной транскрипции слов казахского языка** («Мангелик ел» - «Мәңгілік Ел», «баурсаки» - «бауырсақ»). В проанализированных нами материалах корреспонденты делают грамматические ошибки в словах, употребляют слова, не подходящие по смыслу («разнообразие наций», «апогей мероприятия»). Корреспонденты не владеют терминологией, связанной с деятельностью Ассамблеи народа Казахстана, вследствие чего делают лексические ошибки.

5. Особенностью проанализированных нами материалов является употребление этнонимов и казахизмов. Журналисты активно применяют данные выражения, тем самым, передавая национальные образы этносов, проживающих в Казахстане.

6. В проанализированных нами сюжетах самой распространенной ошибкой журналистов являются тавтологии. В одном предложении или абзаце наиболее часто встречаются употребление однокоренных слов «этнос» и «этнокультурное», «Северо-Казахстанская область» и «Северо-Казахстанская областная ассамблея народа Казахстана», «национальность» и «национальный» и т.д.

7. Обилие слов, являющихся средствами художественной выразительности. Чаще всего в текстах встречаются эпитеты, метафоры и гиперболы. При этом важно заметить, что все они имеют устойчивый национальный окрас. Так, неоднократно встречается в текстах сюжетов выражение «под единым шаныраком», выполняющее сразу две функции – метафоры и этнонима. Распространено выражение «богатый дастархан».

8. Встречаются случаи, когда в текстах журналистов и синхронах интервьюируемых повторяются одни и те же факты. Имеет место нарушение логичности построения кадров (видео и текст не связаны по смыслу).

9. Для создания атмосферы «присутствия» и с целью демонстрации многонациональной культуры народа нашей страны журналисты активно используют описательный ряд и телевизионные средства выразительности: рассказывают об обрядах, традициях этносов, приводят люфты (фрагменты) проведения мероприятий, накладывают интершумы и т.д.

Литература:

1. Гривенная Л.А. Структурные элементы Ассамблеи народа Казахстана: содержание и формы работы: сборник нормативно-законодательных документов. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2015. – 109 с.
2. Гривенная Л.А. Национальная идентичность: теория и практика: сборник материалов научно-методических семинаров. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2018. - 201 с.
3. 22-я сессия областной АНК прошла в Петропавловске. [Электронный ресурс] URL: <https://mtrk.kz/ru/2017/05/17/22-ya-sessiya-oblastnoj-ank-proshla-v-petropavlovskoe/> (дата 17.05.2017)
4. Заседание 22-й сессии областной ассамблеи народа Казахстана СКО. [Электронный ресурс] URL: <http://petropavltv.kz/ru/news/society/zasedanie-22-i-sessii-assamblei-naroda-kazahstana-sko> (дата 18.05.2017)
5. В Петропавловске прошла 22 сессия областной АНК. [Электронный ресурс] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SHPY-eWf8KI> (дата 19.05.2017)
6. Третий благотворительный бал с блеском прошел в Петропавловске. [Электронный ресурс] URL: <https://mtrk.kz/ru/2018/05/16/tretij-blagotvoritelnyj-bal-s-bleskom-proshel-v-petropavlovskoe/> (дата 16.05.2018)
7. III БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЙ БАЛ. [Электронный ресурс] URL: http://petropavltv.kz/ru/news/sobitya_sko/iii-blagotvoritelnyi-bal (дата 16.05.2018)
8. Вся красота и прелести третьего Благотворительного бала. [Электронный ресурс] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FXUDhc6FHps> (дата 17.05.2018)
9. День единства народа Казахстана сегодня отмечали по всей стране. [Электронный ресурс] URL: <https://mtrk.kz/ru/2018/05/01/den-edinstva-naroda-kazahstana-segodnya-otmechayut-po-vsemu-kazahstanu/> (дата 01.05.2018)
10. Специальный репортаж. 1 мая - День единства народа Казахстана. [Электронный ресурс] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9JpIKVCbnBw> (дата 01.05.2018)
11. Праздничный концерт в честь Дня единства. [Электронный ресурс] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SA0iE7Cfoc8> (дата 02.05.2018)
12. Көрісу күні отметили в областной ассамблее народа Казахстана. [Электронный ресурс] URL: <https://mtrk.kz/ru/2019/03/14/k-risu-k-ni-otmetili-v-oblastnoj-assamblee-naroda-kazahstana/> (дата 14.03.2019)
13. Празднование Көрісу күні. [Электронный ресурс] URL: https://www.instagram.com/p/BvBSS-YnXca/?utm_source=ig_share_sheet&igshid=ee0pck57lj6u (дата 15.03.2019)
14. 14 марта начался Наурыз и в Петропавловске. [Электронный ресурс] URL: https://www.youtube.com/watch?v=LM_gLQvyS3U (дата 18.03.2019)

ӘОЖ 691.33

АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ҚАЙРАТКЕРІ МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ЖЕРГІЛІКТІ БАСПАСӨЗДІ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Рамазанова Н.А.

(М.Козыбаев атындағы СҚМУ)

Қазақстанның теріскей шаһары –Қызылжардың өлкелік тарихы жыл сайын жаңа тарихи мәліметтермен толығып, бүгінгі күні ұлтымыздың дара жаратылған дана тұлғаларының халқымызға қалдырған баға жеткісіз бай мұраларына айрықша мән-

маңыз берілуде. Сондай дара тұлғалардың бірі де бірегейі – Мағжан Жұмабаевты еліміздің даңқын асырған жерлесіміз, ақын, жазушы, журналист, фольклоршы, тарихшы, философ, аудармашы, ұстаз, қоғам қайраткері, саясаткер, артында мол мұра, өшпес із қалдырған тұлға ретінде айрықша мақтан тұтуға хақылымыз. Мағжан шығармалары жарты ғасыр бойы қамауда болып, тек өткен XX ғасырдың 80-ші жылдарының соңында ғана халқымен қайта табысты. Мағжан - сегіз қырлы бір сырлы азамат. Сондай қырларының бірі - қаламгердің жергілікті баспасөзді дамытудағы рөлі.

XX ғасырдың басы – қазақ мерзімдік басылымдарының даму кезеңі. XIX ғасырдың аяғында екі ғана басылым – «Түркістан уалаятының газеті» (1870-1883) және «Дала уалаятының газеті» (1888-1902) болса, 1905ж. кейін бір жаңа газеттер мен журналдар пайда болды. Жергілікті баспасөздің жайына келер болсақ, Қызылжарда 1913жылдың қыркүйегінде қазақ және татар тілдерінде «Есіл даласы» газеті жариялана бастады, бірақ сол жылдың аяғында «революциялық ойларды таратқаны үшін» басылымның әрі қарай жарық көруіне тыйым салынды.

Ақиық ақын Мағжан Жұмабаевтың өзінің қысқа өмірінде көптеген қалаларда болғандығы белгілі. Дегенмен, ақын Қызылжар қаласында уақытының көп бөлігін өткізіп, шығармаларының көбін осы қалада жазды және жергілікті баспасөздің дамуына өз үлесін қосты. 1912 жылы жарық көрген «Шолпан» атты өлеңдер жинағындағы өлең шумақтарының көпшілігі Қызылжарда жазылған. Мұндағы өлеңдердің көпшілігі теріскейдегі шаһардың сұлу табиғатын суреттейді, өлең шумақтары арқылы жергілікті халықты надандықтан арылып оқу оқып, өнер-білімді меңгеруге шақырады. [1]

Қызылжардағы баспасөздің дамуы жолына үлес қосқан - «Бостандық туы» газеті. 1920 жылдан бастап Мағжан Жұмабаев «Бостандық туы» газетінің қызметкері болып тағайындалады. Осы газет арқылы Мағжан жергілікті халықтың жағдайын, тұрмысын, саяси жағдайлар мен әлеуметтік жағдайларды өз мақалалары мен өлең шумақтарына жазып, газет бетіне жариялаған. Мәселен, 1921 жылы «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз» атты мақалада, Мағжан Қызылжардағы қазақ балаларына арналған сауат ашу мектептерінің ашылғандығы, сонымен қатар жергілікті халықты сауаттандыруға арналған жұмыстардың жүргізілу барысы жайлы баяндаған. Халықты тапқа бөлмей, жалпы қазақ қауымының жағдайы жайын сөз еткен Мағжан Жұмабаев газет беттеріне қазақтың сол кездегі тұрмысына көңілі толмайтындығы туралы жазды, оның өткен тарихына көз салып, жастардың санасына қазақтың өткен хандары мен батырлары, бұрынғы еркін тұрмысы туралы ой салуды көздеді. Сондықтан, ол өзінің атақты Кенесарының баласы Сыздық батыр туралы поэмасын «Ертегі» деген атпен «Бостандық туы» газетінде басып шығарды. «Ертегінің» бастапқы жолдарынан-ақ Мағжанның сол кездегі ауыр жағдайдағы көңіл-күйін байқауға болады. Халықтың ауыр жағдайын ашық түрде баяндай алмаған ақынның өлеңдері көбіне уайымшылдық сарынында болды [1.].

«Бостандық туы» газетіндегі Мағжанның мақалалары көбіне саяси тұрғыдағы мәселелер, халық тұрмысы, сауатсыздық, сауат ашу сынды тақырыптарды көздеді. Газет редакциясынан тыс Қызылжар қаласында мұғалімдерге арналған «Педагогика» кітабын жазып шығарды.

Бүгінгі таңдағы «Солтүстік Қазақстан» газеті – осы Мағжан қызмет еткен «Кедей сөзі» мен «Бостандық туы» газетінің тікелей мұрагері. Қазақ баспасөзінің бастауында тұрған басылымдардың бірі- «Кедей сөзі» газетінің алғашқы саны, мерзімді баспасөздің көшірмесі бүгінгі күнде Солтүстік Қазақстан мемлекеттік архивінде сақтаулы. Жергілікті мамандар ұзақ уақыт бойы іздеген құнды дүние төте жазумен басылған. Бүгінде ол кириллицаға аударылуда [2].

Газет беттеріне назар аударар болсақ – «Кеңес үкіметі деген не?» «1917 жылғы ақпан көтерілісі қазақтарға не берді?» деген сұрақтарға басылымның әрбір санынан

жауап табуға болады. Ал, Мағжанның мақалаларына көз жүгірте отырып, қаламгердің қазақ халқының басқа ұлттармен теңдігін, жер бетінде “қазақ” деген халықтың бар екендігін, оның сақталып қалатыны тек қана Кеңес үкіметіне байланысты екенін баса айтып өткендігін аңғаруға болады [3].

Ойымызды қорытындылай келе, Алаш қозғалысының қайраткері Мағжан Жұмабаевтың жергілікті баспасөзді дамытудағы рөлінің ерекше болғандығын зор сеніммен айта аламыз. Мағжан баспасөздегі тың туындылары арқылы халықтың жүрегінен орын тауып, халықты өз шығармалары арқылы тәрбиелей алды. Мағжан үлес қосқан жергілікті баспасөздің арқасында бүгінгі күнде «Солтүстік Қазақстан» газеті өзінің 100 жылдық мерейтойын тойлап, Мағжан сынды дара тұлғалардың жолын жалғастыруда. Халқымыз үшін әдеби тіліміздің дамып, көркеюіне Мағжандай ақындардың қызметі зор екені анық. Мағжанның жырларын, қастерлі сөздерін әуелі өзіміз оқып, түсініп, туған жерімізді, ана тілімізді, ар намыстан жаралған асқақ рухымызды Мағжанша қастер тұтып, қадірлеу арқылы ұрпағымызға ұлағат ету - біздің алдымыздағы басты міндет.

Әдебиет:

1. Өлкелік «Бостандық туы» газеті («گازمتى بوستاندىق»). Петропавл қ., 1924 ж.
2. «Кедей сөзі» газеті, 1920, № 2.
3. Жәжәке (Жұмабайұлы М.) Автономия кімдікі? // «Кедей сөзі», 1921, 12 қаңтар.

ӘОЖ 336.73

ЛИЗИНГТІК ОПЕРАЦИЯЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Қабеш Д.Ж.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Барлық салаларда физикалық тозған және моральдық ескірген негізгі капиталды тез және төбегейлі жаңартуды талап ету, шағын және орта бизнестің даму ауқымын және қарқынын Шұғылдету және оны технологиялық қолдау қажеттілігі «лизинг» нталы назарды және практикалық қызығұшылықты туғызған маңызды алғышарттары болады.

Лизингтік бизнестің кең ауқымды дамуы Қазақстан үшін инвестициялық үдерісті белсендендірудің барынша келешектегі бағыттарының, сондай-ақ өндірісті жарактандырудың және экономиканың құрылымдық қайта құрылуының қуатты күшінің бірі болады және болуы тиіс.

Қазақстан Республикасында бүгінгі күні лизингтік мәмілелерді жүзеге асыру кезінде, шетелдегі сияқты, лизинг берушілер ретінде өздерінің компаниялары арқылы екінші деңгейлі банктер және бірқатар тәуелсіз лизингтік компаниялар болады. Негізінен үш субъект өзара әрекет етеді: лизинг беруші, лизинг алушы және өндіруші. Олардың әрбірі, сондай-ақ мемлекет, еліміздің компанияларының бірқатар басымдықтары бар. Лизингтік басымдылығы айқын. Лизингтік мәмілелер басқаруға өте икемді болып табылады, ғылыми-техникалық үдерістің жетістіктерін белсенді пайдалануға, өндірістік базаны ұшқыр жаңартуға, өндірістің шығындарына мүліктің моральдық ескіруінің теріс әсерін айтарлықтай азайтуға мүмкіндік туғызады, және одан басқа, сатып алынатын мүлік құнының орнын толтыру үшін қаржыны бір ретті

шоғырландыруға пайдаланылатын мүлікті уақыт бойынша төлемдерді бөліп жайғастыруға, әлеуметтік шиеленісті азайтуға, қосымша жұмыс орындарын ашуға, инвестиция тартуға мүмкіндік береді, қосымша кепілдіктерді талап етпейді, өйткені лизинг құралы бар мезгілде кепіл құралы болып табылады. Лизинг тетігінің өзі, меншік иесінің құқығын қатаң сақтауға негізделіп, барлық қатысушылар және үшінші тұлғалар арасындағы мүдделік балансты қамтамасыз етеді және тиісті коммерциялық мүдделер әрқайсысына тиімді.

Қазақстандағы лизингтің қалыптасу тарихын шартты түрде үш кезеңге бөлуге болады: кәсіпкерліктің және жеке меншік институтының қалыптасуы, оларсыз лизинг мүмкін емес, жекелеген салаларда лизингті практикалық қолдану, республика Парламент қабылдаған бірқатар негізін қалаушы нормативтік құқықтық актілер құру. Бірқатар нормативтік құқықтық актілерді, атап айтқанда, 2000 жылы «Қаржылық лизинг туралы» заңы қабылданғаннан кейін, лизинг дамуына барынша түрткі алды. Кейбір бағалаулар бойынша, ҚР-ң лизингтік қоры кемінде 250 млн. АҚШ долларын құрайды.

ҚР бірнеше мемлекеттік компаниялар («ҚазАгроФинанс»), онға жуық жеке лизингтік компаниялар жұмыс істейді және жаңаларын ашуға қызығушылық танытады, ол лизингтік қызмет көрсету нарығын монополиясыздандырады. «ГМД лизинг» конфедерациясының құрылтайшысына және әріптесіне айналған «Қазақстандық лизинг» қауымдастығы құрылып, жұмыс атқарады. Аталған қаржылық институттардың қызмет тәжірибесі көрсеткендей, лизинг елдің тұтас алғанда экономикасының дамуы үшін талап етілген қаржылық аспапқа айналады, өйткені оның жалға беру, сату-сатып алу және несие алдында бірқатар артықшылықтары бар. Оған дәлел ретінде лизинг сызбасы арқылы құрал-жабдықтар мен техника алу артықшылықтарының салыстырмалы кестесі болып табылады.

Лизинг қызметі екінші деңгейлі банктер үшін табыс табудың қосымша көзі болып табылады. Лизингті инвестициялау (лизинг беруші және лизинг алушылар арасында қалыптасатын қатынас) ретінде және несиелендіру (лизинг берушілер мен екінші деңгейдегі банктер, лизинг берушілер мен басқа қаржылық институттары арасындағы қалыптасатын қатынас) ретінде қарастыруға болады.

Алайда, лизингтік компанияларының өткен кезең ішінде жұмысында оның дамуын «тежейтін» сәттері көрнекілікке айналды, тиісінше, Қазақстанда негізгі құралдарды жаңарту тежеледі.

Жобаларды қарастыру өте байыпты атқару тәртібі және аз емес күшті талап етеді. Лизингтік мәмілелерді жасау кезінде тараптар сату-сатып алу келісім-шартына және қаржылық лизинг жөніндегі келісім-шартқа қол қояды. Сондықтан, лизингтік компания әлі сараптауды және өндірушілер іздеуді жүзеге асырғанша, лизинг беруші мүмкін, басқа компанияға сүйену немесе басқа көздер есебінен сұраныстағы құрал-жабдықтарды сатып алу мәселесі бар. Бұл жағдайда клиенттен айырылу тәуекелділігін азайту мақсатында лизингтік мәміле жасау туралы қосымша келісімге қол қоюды күшіне ендіру мақсатқа лайықты болар еді.

Бірқатар мемлекеттік бағдарламалар, мысалы, импорттың орнын басуды, шағын кәсіпкерлікті дамытуды және т.б. жүзеге асыру үшін, тұтас алғанда лизингті дамыту қажет, сондықтан лизинг мәселелері бойынша республикадағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, пайда болған сәйкессіздікті жою, сондай-ақ лизинг туралы заңға халықаралық құқық нормаларына сәйкес келетін өзгертулер мен толықтырулар енгізу маңызды.

Егер нормативтік-құқықтық актілердегі лизинг түсінігіне көңіл аударсақ, қарама-қайшылықтың, атап айтқанда заңдық актілерде басқаша оқылудың бар екендігін байқаймыз. Мысалы, «Қаржылық лизинг туралы» заңда, лизинг – бұл инвестициялық преференциялар таралуы тиіс. Алайда Салық Кодексінде, лизинг – бұл лизинг

алушының негізгі құралды сатып алуы, лизинг алушы негізгі құралдар иесі, лизинг алушының лизинг құралы сатып алуға, оны лизинг берушіге қайтаруға құқығы болғанына қарамастан, лизингтік төлемдер лизинг алушыға ұсынылған несиесі бойынша төлемдер ретінде қарастырылады.

Нәтижесінде әртүрлі салықтық міндеттемелер пайда болады, ол бірқатар мәселелерді туғызады. Егер бұл сату-сатып алу болса, онда қосымша құн салығы төленеді. Егер бұл лизинг болса, онда одан босатылады. Осылайша, лизинг алушы бағасында қосымша құн салығының болмауы есбінен тікелей сырттан әкелу кезіні қарағанда, барынша төмен баға бойынша қажетті сырттан әкелінетін негізгі құралдарды лизингке ала алады.

Бүгінде лизинг алушылар негізінен өндірістік құрал-жабдықтарды және автотранспортты сұратады. Біздің елімізде шетелде кең таралған лизингтің басқа құралдарына екінші нарықтың дамымауына байланысты, компаниялар негізінен осы бағыт бойынша жұмыс істейді.

Шетелде лизингтің дамуын мемлекеттік қолдау сүйемелдейді. Ресей Федерациясында қаржылық лизинг келісім-шартын жасасу кезінде пайда болатын қарым-қатынастар сызбасында, шағын бизнесті дамытудың маңызды көзі, лизингтік қызметті ынталандыру қызметінің басымдылығының бірі болып табылатын мемлекеттік құрылым ретінде шағын кәсіпкерлікті қолдаудың федералдық қоры (ШКҚФК) қатысады. ШКҚФК дайындық кезеңінің өзінде шағын бизнесті ынталандыру саласында қонымды мемлекеттік саясат жүргізуді қамтамасыз ету мақсатында шағын бизнесті жеңілдікпен қаржыландырудың мемлекеттік бағдарламасына қатысатын лизингтік компанияларды, банктерді немесе басқа қаржылық-несиелік мекемелерді, шағын кәсіпкерлікті Ресей заңдары қоятын талаптарға өндірістің сәйкестігіне кәсіби сараптау жүргізе алатын компанияларды, сондай-ақ сақтандыру компанияларын іріктеуді жүргізеді. Ресей Федерациясында мемлекеттің қаржыға көптеген федералдық және аймақтың деңгейіндегі лизингтік компаниялардың тағдыры тәуелді. Одан басқа лизингтік қызмет көрсету нарығын дамытуды ынталандыра отырып, мемлекет мәмілелерді сақтандыру бойынша 50% мөлшерінде жәрдем қаражат ұсынады, яғни лизинг алушы сақтандырушыға сақтандыру сомасының тек жартысын ғана төлейді, ал қалған жартысы сақтандыру компаниясына мемлекеттік бюджеттен тікелей түседі. Бұндай жағдайда лизингтік нарықтың өсу қарқынының бәсеңдеуі оның Ресей Федерациясының бюджетінің өсуіне және лизингті қолдауға бөлінген қаржы мөлшеріне тәуелділігіне байланысты болатыны ойландырады.

ҚР мемлекеттік қолдаудың болмауы лизингтік бизнестің тез дамуы шектеледі. Бастапқы кезде экономиканың барлық саласын, әсіресе агроөндірістік кешенді мемлекеттік қолдау керек.

Елдің барлық аумағында немесе жекелеген аймақтарда және салаларда лизингті дамытудың мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеу және енгізу қажет:

а) мемлекеттік бюджеттен қаржының лизинг операцияларын пайдаланатын жоғары тиімділікті инвестициялық жобаларды қаржыландыруға қаржы бөлу. Яғни, егер инвестициялық жоба келешекте экспорттық бағдарланып, әлемдік нарықта маңызды роль ойнай алатын болса, мемлекет лизингтік мүліктің құнының бір бөлігін төлеуі тиіс;

ә) лизингті жүзеге асыратын тұлғаларға мемлекеттік қажеттілік үшін тауар жеткізуге мемлекеттік тапсырыс беру;

б) лизингтік мәмілелерге қатысушылардың құқықтық және мүліктік мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін нормативтік-құқықтық базаны қалыптастыру, дамыту, жетілдіру;

в) лизинг субъектілері үшін салық жеңілдіктеріне әзірлеу және енгізу. Салық жеңілдіктері – бұл шетелдерде лизингтің тез дамуына мүмкіндік туғызған негізгі

қаржылық әдіс. Сонымен бірге жеңілдіктер көбірек берілген сайын, лизинг жылдам дамыған;

г) агроөнеркәсіптік кешенге көмек беру, нақты айтқанда:

1. құрал-жабдықтар техникасын лизингтік жеткізуді ұйымдастыру;

2. лизингтік қатынастарды дамыту негізінде ауылды техникалық қайта жарақтандыру;

3. ауыл шаруашылық Министірлігінің ақпараттың маркетингтік жүйесін құру.

Ауыл шаруашылығында тәуекелділіктің жоғары дәрежеде болуымен алғашқыда ауыл шаруашылық өндірушілеріне көмек көрсету қажет. Бұл жағдайда Ауыл шаруашылық Министірлігі лизинг алушының кепілі ретінде бола алар еді. Ақпараттық маркетингтік жүйенің көмегімен барлық ауыл шаруашылық тауарын өндірушілерін қадағалап, шаруа-фермерлік шаруашылықтарға қолдау жасау және сублизингке беруі керек. Алғашқы уақыттарда бұл ауыл шаруашылық тауарын өндірушілерін қолдап, «аяғынан тік тұрғызуға» көмектесі керек, бұл әсіресе ауылды қолдау жылдарында өте өзекті. Ауыл шаруашылығының басқа мемлекеттерден мемлекеттік тәуелсіздігінің маңызды көрсеткіші болып табылатынын, өйткені бұл елдің азық-түлік қауіпсіздігінің негізгі көзі, бұл өзін ғана емес, басқаны да жұмыспен қамтамасыз етуші, өзін ғана емес басқаны да, ауданды, облысты, республиканы «асыраушы», ішкі ғана емес сыртқы нарықты да қамтамасыз етуші ауыл адамдарының негізгі қызметі екенін естен шығаруға болмайды;

д) шағын бизнес субъектілеріне көмек беру, атап айтқанда:

1. шағын кәсіпкерлік субъектілеріне қазіргі заманғы құрал-жабдықтар және технологиялар алуға жәрдем ретінде мемлекеттік қолдау кепілдіктері;

2. технопарктер, лизингтік орталықтар желісін құру жөніндегі шараларды әзірлеу және жүзеге асыру;

3. техниканы жеткізіп беру;

4. ҚР заңдарында қарастырылған, банкроттықты орындау тәртібін жүргізгеннен кейін алынған мүліктерді жеңілдікпен беру.

е) лизингтік қатынастарды дамыту үшін мемлекеттік бюджеттен қаржы бөлу есебінен қаржылық қолдау көрсету;

ж) лизинг үдерістерін қолдау жөніндегі мемлекеттік құрылымдар қалыптастыру;

з) лизингтік қызметті реттейтін нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру бойынша жұмысты жалғастыру.

Яғни, егер мемлекет ҚР-ғы лизингтік бизнесті одан әрі дамытуға белсенді қатысқан болса, онда біздің республикамызда барлық салалар тез таралар еді, және ҚР әлемдік қоғамдастыққа тез бірегетін еді.

Құндылықтар тізбегін пайдалану кезіндегі бәсекелестік басымдылыққа қол жеткізу жөніндегі ойды тұжырымдап айтуды қарастырамыз.

ҚР лизингтік қызметтің құқықтық реттелуін қарастырып, сондай-ақ мемлекет тарапынан төмендегі кепілдіктер мен жеңілдіктерді атап өту қажет.

Лизингтік қызметке мемлекеттің негізгі кепілдіктері:

- лизингті құқықтық қолдау;

- салықтық және инвестициялық преференциялар;

- кедендік жеңілдіктер;

- мүлікті заңсыз алып қоюдан қорғау;

- лизинг құралдарының келісім-шарт жағдайларын анықтаудағы лизингтік қатынастар қатысушылар еркіндігі;

- лизинг берушінің бір жақты тәртіппен лизинг келісім-шартын бұзу;

- белгілі жағдайларда лизинг берушінің лизинг құралын даусыз талап етуі.

Қазақстандағы лизинг қызметінде жүзеге асатын негізгі жеңілдіктері:

- үш жылдан астам мерзімге және одан әрі тапсыруға лизинг алушыға ұсынылған қаржылық лизинг бойынша алынған негізгі құралдардың сыйақы сомасына алынатын салық салу табысын салық салынатын табыстан 2% шамасында азайту;

- халықаралық лизинг келісім-шарты бойынша негізгі құралды қаржылық лизингке беруден алынатын табыстар төмен көзіне салық салуға жатпайды;

- негізгі құралдар бөлігі импорттын қосымша құн салығынан босату;

- ҚР уақытша енгізілген лизинг құралдар бөлігін кедендік баж және салық салудан толық босату;

- лизингке алынған мүлік бойынша лизинг алушының өнімінің амортизациялық айдарымын өзіндік құнға кіргізу;

- лизинг берушіні және лизинг келісім-шарты бойынша алынған сыйақылар бойынша корпоративтік табыс салығын төлеуден босату;

- лизинг берушінің лизинг құралын сублизингке үш жылдан астам мерзімге тапсыру нәтижесінде алынған сыйақыдан босату.

Аталған мәселелерді жоюды даму келешектерін ойластыруды лизингті дамыту бойынша топ құру арқылы кең көлемді жарнамалық науқан жүргізу жолымен қол жеткізуге болады. Оның мақсаты ақпараттық қамтамасыз ету және лизинг алушылар мен өндірушілерді көбірек тарту болуы тиіс. Нарықтық экономика жағдайында мемлекеттердің электрондық базасын құру қажеттілігі туып отыр. Мәліметтер базасының қажеттілігі лизингтік компаниялардың қызметінің спецификасымен негізделген. Лизингтік бизнесті дамыту жағдайында клиенттерді көбірек тарту, тез және сапалы деңгейде қызмет көрсету қажет. Қызмет көлемінің өсуімен лизингтік компанияларда өндірушілерді тез және саналы іздеу және іріктеу, сондай-ақ кең мәліметтер базасында қолданыстағы және әлеуетті лизинг алушыларды іздеу қажеттігі туады.

Әдебиет:

1. Мақыш С.Б. Коммерциялық банктер операциялары. Оқу құралы. 2-ші басылым, - Алматы: ИздатМаркет, 2015. – 272 б.
2. Смагулов А.С. Қазақстандағы лизинг: тәжірибесі, мәселелері, болашағы. – Алматы: Экономика, 2016. – 416 б.
3. Сагадиев К.А. Лизинг в Казахстане, Учебник для Вузов. - Алматы: 2015 г.
4. “Развитие франчайзинга и лизинга в сфере предпринимательства” Методические рекомендации для предпринимателей, Астана – 2015 г. 80 с.

ӘОЖ 336.64

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КАПИТАЛ ҚҰРЫЛЫМЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Амержан А.У.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Қазіргі таңда отандық кәсіпорындардың капитал құрылымын басқару жүйесі қалыптасып, қаржылық менеджменттің классикалық әдістері Қазақстан жағдайларына бейімделу үстінде. Осы орайда кәсіпорындардың алдындағы басты мәселе – меншікті капиталды қалыптастыру және қарыз капитал тарту мен міндеттемелерді өтеу болып табылады. Кәсіпорындардың капиталы меншікті қаражаттар және қарыз қаражаттар

тарту нәтижесінде қалыптасады. Алайда, меншікті қаражаттармен салыстырғанда, кәсіпорындар үшін қарыз қаражаттар тарту олар үшін бірқатар қиындықтар тудырады.

Қарыз қаражаттар тартудағы ең негізгі мәселелердің бірі – банктік несиелер бойынша пайыздарды өтеу болып табылады. Елімізде Салық кодексін енгізгенге дейін Ұлттық банктің қайта қаржыландыру мөлшерлемесінің екі еселенген пайызынан асатын пайыздық төлемдер өзіндік құнның есебінен емес, салықтан кейін қалатын табыстың есебінен жабылатын. Осылайша, елімізде қарыз капиталды қолдану барысында салықтық ауыртпалық жоғары болатын. Бұл, өз кезегінде, кәсіпорындардың қаржылық жағдайына кері әсерін тигізетін. Салық кодексін қолданысқа енгізгеннен кейін салық салу жүйесі біршама деңгеде икемді жағдайға жетті, алайда мәселені түпкілікті шеше алмады. Несиелік пайыздардың басым бөлігі кәсіпорындардың таза табысы есебінен жабылады.

Кәсіпорындардық капиталын қалыптастыру құралы ретінде вексельдердің маңызы үлкен. Меншікті капитал кәсіпорынды қажетті деңгейде қаржыландыруға жеткіліксіз, ал ұйымдастырылған вексельдер нарығы кәсіпорындарға «нақты ақша қаражаттарын» тартудың маңызды механизмі болып табылады. Вексельдердің кәсіпорындар үшін артықшылығы – олар банктік несиелермен салыстырғанда арзан болып келеді, сонымен қатар олар есеп айырысудың әмбебап құралы және айналым активтерінің көлемі мен айналымдылығын арттыруға мүмкіндіктер береді.

Отандық кәсіпорындар вексельдерді 1997 жылдан, яғни Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы вексельдер айналымы туралы» Заң қабылданғаннан бастап қолдана бастады. Алайда, вексельдер нарығының даму тенденциялары бүгінде байқалмайды.

Сонымен, қарыз капитал қалыптасуын талдаудың нәтижелері облигациялық қаржы көзінің дамуының басымдылығын көрсетеді. Қор биржасының вексельдер секторында даму тенденциялары байқалмайды, демек қарыз капитал көзі ретінде олар айтарлықтай роль ойнамайды.

Қазақстандағы кәсіпорындардың қазіргі таңдағы өзінің қаржылық-шаруашылық қызметін жүзеге асыру барысында қалыптасқан капитал құрылымын талдау нәтижелері бірқатар мәселелердің бар екендігін көрсетеді. Атап айтар болсақ, экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындарды банктік несиелермен қамтамасыз етуде келесідей мәселелер кездеседі:

- несиелеудің негізгі объектісі ретінде кәсіпорындардың айналым активтері қарастырылады, ал ұзақ мерзімді активтерге салынған несиелердің үлесі болмашы ғана;
- несиелердің басым бөлігі экономиканың өндірістің емес секторына бағытталады;
- несиелерді беру міндетті түрде кепілдендіру шарттарын, бірінші кезекте жылжымайтын мүлік арқылы кепілдендіру, қарастырады.

Қазіргі таңдағы банктік несиелеу жүйесі нақты сектордың кәсіпорындарын дамыту үшін жеткіліксіз. Сонымен қатар, банктер бүгінде активтердің жетіспеушілігінен экономиканы қажетті қаражаттармен қамтамасыз етуге мүмкіндіктері жетпейді, сонымен қатар нақты секторды несиелеу барысындағы жүйелік тәуекелдердің күрт өсіп кету қаупі де жоқ емес.

Осы орайда нақты сектордағы кәсіпорындарды несиелеуді жетілдіру үшін мемлекеттік шаралардың қолданылуы қажет етеді Мемлекеттің шаралар отандық инвестицияларды ынталандыруға келіп тіреледі.

Жаңадан ашылған, жас кәсіпорындар үшін облигациялар арқылы қаржы ресурстарын тартудың қазіргі таңдағы механизмдерінің бірі – облигациялық міндеттеме бойынша шығындарды субсидиялау болып табылады. Мысалға, облигациялар бойынша купондық төлемдердің бір бөлігін жергілікті билік органдары

субсидиялауға мүмкіндіктері бар. Бұл жағдайда инвесторлар капитал салудың сенімді, өтімді объектілеріне қол жеткізеді: кәсіпорындар – қаржыландырудың тұрақты көзі болып табылса, мемлекеттік органдар – салынған капиталдың қайтарымдылығының кепілі болып табылады. Сонымен қатар, бұл механизм жергілікті экономиканың дамуына, осы аймақтың салықтық потенциалының артуына, әлеуметтік мәселелерді шешуге мүмкіндіктер берер еді.

Қазақстандық кәсіпорындардың капиталын қалыптастырудағы вексельдердің ролін біржақты бағалау қиын. Америка Құрама Штаттарында вексельдер нарығының көлемі облигациялар нарығының көлемінен 8 есе төмен, Ресейде, керісінше, қысқа мерзімді міндеттемелер басым, ал Қазақстанда вексельдер арқылы операциялардың көлемі жалпы құнды қағаздар нарығындағы операциялардың небәрі 0,003% ғана құрайды. Осы орайда Қазақстан Республикасындағы вексельдер нарығының белсенділігін арттыру шараларын қолдану керек.

Аталған мәселелермен қоса еліміздегі кәсіпорындардың капиталын қалыптастыру жолында бірқатар жұмыстарды жүзеге асыру қажет: лизингтік қызметтер нарығын жетілдіру, шағын несиелер беруші ұйымдарды қолдау және дамыту, факторингтік операциялардың ролін арттыру, туынды құнды қағаздар (опциондар, фьючерстер, варранттар) нарығын жетілдіру және тағы басқалар. Бұл кәсіпорындардың қажетті капитал құрылымын қалыптастыруға қолайлы жағдайлар жасап қана қоймай, еліміздің экономикалық өсуіне, әлемдік нарықта жетекші орындарға ие болуына да қолайлы жағдайлар жасайды.

Ұлттық экономиканың барлық салаларында өндіріс шығындарын төмендетудің мына төмендегі негізгі бағыттарын айтуға болады:

- ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін пайдалану;
- өндіріс және еңбекті ұйымдастыруды жетілдіру;
- экономикалық процестерді мемлекет тарапынан реттеу;
- өнім өндіруде мамандыруды жоғарылату.

Бұл бағыттың негізгі мақсаты өндіріс өнімінің сапасын жақсарту, тұтынушылар бағасы жоғары болса да, сапалы өнімді таңдайды. Сондықтан да бұл бағытты таңдаған кәсіпорындар қалай да өз өнімінің сапасын жоғарылатуды көздейді. Ол үшін жақсы дизайнерлер, жақсы дамыған маркетинг жүйесі болуы керек. Бұл бағытты таңдаған кәсіпорын нарықтағы бір өнім түріне деген сұранысты зерттеп, соған сәйкес өндірісті ұйымдастырады, яғни осы өнімнің өзіндік құнын төмендету немесе осы өнім өндіруіне жеке мамандану саясатын жүзеге асырады. Кәсіпорын бүкіл нарыққа ғана емес, тек оның бір бөлігіне нақты тұтынушыға, оның сұранысына қызмет етеді.

Әдебиет:

1. Менеджмент. Рикки У. Гриффен 2017 г. (Рухани жаңғыру: жаңа гуманитарлық білім қазақ тілінде 100 жаңа оқулық)
2. Қаржылық менеджмент: оқу құралы / Э.С. Мадиярова. - Алматы: Экономика, 2014. - 262 б.
3. Нұрымов А.А., Бұлақбай Ж.М. Қаржы менеджменті: Оқулық / Алматы: Эверо, 2017. - 336 б.
4. Әмірқанов Р.Ә., Тұрғұлова А.К. Қаржы менеджменті. Оқу құралы. – Алматы, 2014. – 187 б.
5. Брейли Р, Майерс С. Қаржылық менеджмент, М: ЗАО «Олимп - Бизнес», 2015.

БАНК ӨТІМДІЛІГІ ЖАҒДАЙЫН ҚАДАҒАЛАУ ЖӘНЕ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нурахметова А.Б.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Банкілердің тәуекелдерді басқару жүйесін енгізу және дамытуының екі негізгі себебін бөліп қарастырамыз.

Біріншіден, қазақстандық жетекші банкілер тәуекел-менеджментті дамытпай тұрақты өсудің болматынын шынайы сезінді. Бұл оларға өздерінің тәуекелді басқару жүйелерін өздігінен дамытуда белгілі бір табыстарға жетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар тәуекелді басқаруда лайық халықаралық стандарттарға қол жеткізу үшін атақты халықаралық қаржы институттарының консалтинг немесе стратегиялық инвесторларды тарту қажеттілігі туралы түсінік туды.

Екіншіден, дамыған тәуекелді басқару жүйесінің қажеттілігі туралы мұндай түсінік реттеуші органдар да бар. Банкілердің өз еркімен қазіргі заманғы тәуекел-менеджментті енгізуге деген құлықсыздығымен бетпе-бет келген соң, ҚҚА екінші деңгейлі банкілердің тәуекелді басқару жүйелерінің жұмысына міндетті болуы және ұйымдастыруды іске асыруы туралы шешім қабылдады. Банкілерге деген тағы бір талап - олардың тәуекел-менеджмент жүйелеріне міндетті жыл сайынғы тәуелсіз халықаралық компаниялардың аудит жасауы.

ҚР Президентінің 2003 жылы 31 желтоқсанындағы №1270 Жарғысымен құрылған «Қазақстан Республикасының қаржы рыногы мен қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау жөніндегі агенттігі» тәуекелді басқару жүйелерін жетілдіру процесінің негізгі құрамдас бөлігі реттеуші органдардың қадағалаушы қызметін атқарады.

Басқару мен ішкі бақылауға қойылатын талаптар туралы нұсқаманы жасады. Банкілер бұл жүйелерді дамыту үшін белсене жұмыс жүргізуде. Бірақ бекітілген саясат пен процедураларды іс жүзінде қолданудың жеткіліксіздігі-мұндағы ең басты кемшілік. Мысалы, бұлар электрондық желілер мен ақпараттық технологияларды ішкі бақылаудың консолидациялануы негізінде нарықтық тәуекелді, өтімділік тәуекелі мониторингісін, пайыздық және валюталық тәуекелдерді бағалаудың кредиттік тәуекелін болжау және өлшеу мәселелерінде көрінеді.

ҚҚА екінші деңгейлі банкілердің тәуекелдерді басқару мен ішкі бақылауға қойылатын талаптар туралы нұсқауларында 260-қа жуық критерий анықталған. БДА-ның аудиторлары мен мамандарының зерттеулері критерийлердің 62 пайызын банкілер орындап жатқанын көрсетеді. Қалыпты жұмыс істеу үшін ҚҚА қазірден бастап банкілер орындап жатқанын көрсетеді. Қалыпты жұмыс істеу үшін ҚҚА қазірден бастап банкілер орындауы тиіс талаптарды айқындайды.

Көптеген елдердің банкілік қадағалау жүйелерінің басты әлсіздігі-бақылау қызметі кезінде көрінген, проблемалық банкіге байланысты мәселелерді шешуге шұғыл шаралар қолдана алмауы. Банкілердің қаржы жағдайын қалпына келтіру, салымшылардың қаржысын қорғау және халықтың банкіге деген сенімін сақтап қалудың баламалы шараларын қолдану заңда қарастырылған қадағалау органдары өкілеттіктерінің құзырында болады.

Банкілік қызметті реттеу тұжырымдамаларының көпшілігі банк ісіндегі неғұрлым жоғары тәуекел ауқымына шоғырланады. Кредит саласындағы реттеу кредиттің шоғырлануына, кредиттің «өзіне» және активтердің саласына байланысты болды. Кредиттің үлкен шоғыры банкіні әлсіретуі немесе тіпті апатқа да алып келуі мүмкін.

Активтерді әртараптандыру –банкінің осындай жағдайлардан сақтануы үшін әдейі жасалған шара. Кредиттердің концентрациялануына шектеу бастапқы кезде бір қарыз алушыға немесе қарыз алушылардың байланысқан тобына кредит берудің құқықтық шектеу түрінде ұсынылған еді. Қарапайым талапты өтеу - қарыз алушыға немесе байланысқан топқа ұсынылған кредиттің барлық түрлері банкілік капиталдың белгілі бір пайызынан асып кете алмауы.

Мұндай талаптар капиталдың 25 пайызына ғана жүреді, алайда екі кезеңдік жүйе кредитті қамтамасыз етуге қолданыла береді. Банкілер мен ірі және негізгі қарыз алушылары аз елдерді жергілікті банкілерге қарағанда шетелдік банкілер өктемдігін жүргізетін болса, онда кредитті концентрациялауды шектеудің қиынырақ болады. Бірақ сан арқылы көрінетін «шектің» өмірлік маңызы зор. Реттеу банкілерде, басқа да қаржы институттарында қауіпсіздік пен салымшыларды қорғауда тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін салынатын шектеулер мен лимиттер түрінде болады. Өмірдің барлық жағдайынан сақтануға және банкінің қауіпсіздігі мен тұрақтылығына кепілдік беретін жүйе болмайды тек жақсы ұйымдастырылған және өмірде дұрыс жүргізілетін реттеу ғана нашар басшылық келтіретін зиянның алдын алуы, тым құрығанда шектеуі мүмкін.

Банкілік қызметті реттеу заңға да, реттеуші ережелер мен саясатты түсіндіруге де жататын құқықтық инфрақұрылымға енетін төрт салада шоғырланады. Олар-жаңа банкілер мен басқа да қаржы институттарын лицензиялау; капитал жеткіліктігі; кредиттік операцияларға шектеулер; өтімділік талаптары болып табылады. Банкілердің қызметін реттеу жеке банкіге де, банкілер тобына да қатысты жүзеге асырылады.

Банкілік топтар үшін пруденциалдық нормативтердің құрамына мыналар енеді: жарғылық капиталдың ең төменгі көлемі; меншікті капитал жеткіліктілігі коэффициенті: бір қарыз алушыға тәуекелдің ең жоғары көлемі-валюталық позиция лимиттері.

Пруденциалдық реттеу міндеті банкілердің тұрақтылығы мен сенімділігін қамтамасыз етуден және олардың салымшыларының мүдделерін қорғаудан тұрады. Пруденциалдық реттеу әрдайым жүйелік мүддені қорғауға бағытталған және бұл мағынада макроэкономикалық сипатта болады. Пруденциалдық реттеудің негізгі қызметі: превентивтік-банкінің тәуекелділік қызметін азайтуға арналған; қорғаушы – нақты банкінің «қирауы» жағдайында салымшылардың мүддесін қорғауға арналған; қамтамасыз етуші- нақты бір банкінің дағдарыс жағдайында Орталық банкінің соңғы инстанциялық кредит беруші ретіндегі қаржылық демеуін қамтамасыз етуге арналған.

Банк қызметін пруденциалдық реттеу превентивтік қызмет (алдын алу) негізінде жүзеге асырылады. Оның басты мақсаты –банкілердің «қирауына » алып келетін әлеуетті мүмкіндіктерді азайту үшін жоғары дәрежелі тәуекелі бар банк операцияларын шектеу. Превентивтік қызметтің басты міндеттері:

1) банк қызметімен айналысу үшін арнайы сипаттағы кешенді қатаң талаптарды міндетті мемлекеттік тіркеу және лицензиялау сияқты экономикалық қызмет субъектілеріне шектеулер енгізу;

2) банкілік қызмет жұмысының негізгі параметрлерін анықтайтын және тәуекелдік белсенділікті тоқтататын ең төменгі дәрежедегі экономикалық стандарттарды қалыптастыру;

3) тұтастай алғанда банкілік қызметтің тұрақтылығы мен сенімді жұмыс істеуіне бақылау жасауды іске асыру мақсатында белгіленген экономикалық стандарттарға сәйкес келуін қадағалау.

Бұл жағдайда мемлекеттік реттеуші ықпалдар мемлекеттік сәйкес құзырлы органдарының нормативтік-құқықтық актілерін қабылдау жолы арқылы жүргізіліп жатқандықтан міндетті түрде құқықтық формаға айналды. Банкілік қызметті реттеу кезінде сыртқы және ішкі реттеулерді біртұтас процесс ретінде қарастыру қажет. Бұл

ескертуші құралдарды жүйелі қолдану жолы арқылы банкілік жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында банкілік реттеудің тұтастығы мен аяқталғандығына көз жеткізу қажет. Банкілер мен ұйымдар қызметтерін Орталық банк жағынан реттеудің теориялық негізі Базель келісімімен анықталған.

ҚР «Қазақстан Республикасындағы банкілер мен банкілік қызмет туралы» Заңына сәйкес Ұлттық банк пруденциалдық нормативтерді, ең төменгі резервтік талаптарды, екінші деңгейлі банкілердің халықаралық стандарттарға өтуі реттілігін активтерді жіктеу туралы ережелерді және т.б. бекіту арқылы банкілердің қызметінің нормативтік шектеулерін орнатады.

«Пруденциалдық нормативтер туралы ережені» жасау кезінде теориялық және практикалық база ретінде Базель комитетінің ұсынымдары және Әлемдік банк материалдарында суреттелген дамушы елдерде банк қызметін реттеу тәжірибесін зерттеу есепке алынды. ҚР ҰБ сыртқы реттеу үшін екінші деңгейлі банкілердің ұсыныстарын және банкілік жүйенің сараптамасы негізінде оралымды жолдар жасайды. Банк қызметін сыртқы реттеудегі негізгі нәрсе тәуекелдерді ескерту.

Банкілер арасындағы бәсекелестік және банкілік операциялардың көлемінің тез өсуі банкирлерді операцияларының іске асырылуын оңтайландыру тәсілін іздеуге мәжбүр етеді.

Тәуекелді ескерту банкі ақпараты үшін 2007 жылдың 6 шілдесінде қабылданған «Қазақстан Республикасындағы кредиттік бюролар және кредиттік тарихты құрау туралы» заңының маңызы үлкен. Кредиттік бюролардың болуы кредиттік ұйымдарға бұрын бұл ұйымда қызмет көрсетілмеген клиенттерге несиелер беруге мүмкіндік береді. Бұдан басқа алдыңғы кредит тарихының ықтимал дефолт болу мүмкіндігін болжау -көпшілік мойындаған құнды фактор. «Қазақстан Республикасындағы кредиттік бюролар және кредиттік тарихты құрау туралы» ҚР Заңына сәйкес кредиттік тарихты құрау және ақпаратты пайдалану келесі принциптер бойынша жүзеге асырылады.

- 1) кредиттік тарих субъектілерінің келісімінің болуы;
- 2) кредиттік тарих субъектілерінің барлығының теңдігі;
- 3) кредиттік тарих пен ақпараттық жүйенің мәліметтер базасын, ақпараттарын мақсатты пайдалану;
- 4) ақпараттың құпиялылығы (конфиденциалдық)
- 5) кредиттік тарихқа сәйкес ақпараттық жүйелердің мәліметтер базасын қорғауды қамтамасыз ету;
- 6) азаматтардың жеке өміріне қол сұғылмаушылығын, азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандығы мен заңды мүдделерін қорғау .

Осы себептен пруденциалдық реттеу банкілік тәуекелдің көптеген факторларын есепке алып құрылған. Нормативтік көрсеткіштердің нашарлауы ҚР ҰБ үшін алғашқы белгі болып табылады .

Банкілердің капиталдандырылғандығын қадағалау капиталды тәуекелдерден қорғауда маңызды қызмет атқаратынын ескере отырып, Ұлттық банкі Базель келісіміне сәйкес капитал тепе-теңдігі бойынша екінші деңгейлі банкілер үшін капитал жеткіліктігі коэффициенті бекітілді. Капитал жеткіліктілігін анықтағанда көлемін білу керек. Меншікті капитал бірінші деңгейлі капитал сомасы ретінде және шынайы құны арқылы есептелетін инвестицияларды алып тастағандағы еншілес ұйымдардың, сонымен қатар басқа да заңды тұлғалардың субординацияланған қарызына акциялар мен салымдардың сомасын көрсететін екінші деңгейдегі капитал сомасы болып табылады.

Өтімділік - егер де қолдағы қаржы төлеуге жетпеген жағдайда өз активтерін немесе басқа да төлем қаржыларын талап етілген міндеттемелерді төлеу үшін ақша қаражатына айналдыра білу негізінде бағаланады.

Банкілердің керек кезінде қолма-қол ақшаға жеңіл айналдырылатын қол жетер өтімділіктері мен міндеттерін төлей алатындай өз қорларын көбейту мүмкіндігі болуы керек.

Банк өтімділігін басқаруға активті операциялармен қатар пассивті операциялар (өтімділікті тез көбейту үшін қолжетер ресурстардың болуы) да енеді.

Өтімділік екі коэффициент бойынша сипатталады: банкінің ағымдағы өтімділігін коэффициентімен (K_4); банкінің қысқа мерзімдік өтімділігімен (K_5)

Ағымдағы өтімділік пен қысқа мерзімдік өтімділіктің ең төменгі мәнін ҚРҰБ K_4 0,3-тен төмен емес және K_5 0,4 төмен емес көлемінде қойды.

Жоғары өтімділікті активтердің есептеулеріне мыналар енеді:

1. қолма-қол ақшалар;
2. тазартылған (аффинирленген) асыл металдар;
3. ҚР мен ҚР ҰБ шығарған ҚР мемлекеттік құнды қағаздары;

«КИК» АҚ шығарған, банкі кейін қарай сатып алу шартымен сатқан құнды қағаздардан басқа қарыздық құнды қағаздар;

ҚР ҰБ-дегі, ҚР банкілеріндегі және «А» класынан төмен емес ұзақ мерзімдік қарыздық рейтингісі немесе басқа да бір рейтинг агенттіктерінің сол деңгейдегі рейтингісі бар резидент емес банкілердегі талап еткенге дейінгі депозиттер;

ҚР банкілеріне және S&P агенттігінің «А»-дан төмен емес борыштық рейтингісі немесе басқа да рейтинг агенттіктерінің аналогтық (ұқсас) рейтингісі бар резидент емес банкілерге «овернайт» займы. Талап еткенге дейінгі міндеттемелердің есебіне мыналар кіреді: клиенттер мен корреспондент-банкілердің талап ету депозиттері; «овернайт» банкаралық депозиттері; басқа да талап ету міндеттемелері, соның ішінде есептесуді жүзеге асырудың мерзімі қойылмаған міндеттемелер де бар.

Банкілердің қысқа мерзімдік өтімділігінің коэффициенті тарту мерзімі үш айдан аспайтын міндеттемелердің орташа айлық көлеміне жоғары өтімділікті активтерді, талап еткенге дейінгі міндеттемелерді қоса бастапқы жабу мерзімі үш айдан аспайтын активтердің орташа айлық көлемінің қатынасы ретінде есептелінеді.

Қазақстандық банкілердің артық өтімділігі басқа да себептермен бірге жоғары өтімділік қаржы құралдарының жеткіліксіздігімен байланысты. Кредиттік ұйымдардың қызметін реттеудің соңғы кездегі жиі қолданыстағы тәсілдерінің бірі - көлемі бойынша ірі тәуекелдерді шектеу.

Бұған байланысты ҚР ҰБ-де ($k3.1$ және $k3$) көрсеткіштері қарастырылған, бұлардың көмегі арқылы кредиттік ұйымдардың жекелеген активті, пассивті, бейбаланстық операцияларды іске асыруының ең жоғары көлемдері реттеледі. Банкінің бір қарыз алушыға деген тәуекелдік қатынасы банкінің меншікті капиталына деген міндеттемелерінен банкілермен ерекше қатынастағы тұлғалар болып саналатын қарыз алушылар үшін ($k3.1$) - 0,10 аспауы керек. Банкілермен ерекше қатынастағы қарыз алушылар үшін тәуекелдің жиынтық сомасы банкінің меншікті капиталының көлемінен аспауы керек; басқа қарыз алушылар ($k3$) үшін - 0,25.

Банкі инвестициялары көлемінің негізгі қаражаттарға және басқа да қаржылық емес активтердің меншікті капиталға ($k6$) қатысы 0,5 аспауы керек.

Кредиттік қоржынның сараптамасын жасаған кезде қалыптасқан провизияның жеткіліктігін бағалау үшін кредиттерді жіктеу жүргізіледі. Стандартты кредитке қайтару мерзімі келмеген және қарыз алушының қаржы жағдайы мен кредитті сенімді қамтамасыз ететін кредиттер жатады. Субстандартты кредиттерге тәуекелі шамалы ғана кредиттер жатады. Қарыз алушының кредитті қайтарудағы уақытша қиындықтары жағдайында негізгі қарызбен пайыздарды қайтаруды тоқтата тұрудың мерзімі 30 күнге дейін болады. Қанағаттанғысыз кредиттерге мерзімі 30 күннен 60 күнге дейін өтіп кеткен кредиттер жатады. Күмәнді кредитке негізгі қарыз бойынша борышты мерзімі

60 күннен 90 күнге дейін өтіп кеткен соң несие есебіне жатқызылған кредиттер жатады. Үмітсіз кредитке пайыздарды есептеу тоқтаған, мерзімі 90 күннен асып кеткен кредиттер жатады.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Банктер және банктік қызмет туралы» Заңы 31. 08. 19995. №2444 (өзгерістер мен толықтыруларды қоса 25. 04. 2017. №179-II);
2. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Заңы 30. 03. 1995. №2155 (өзгерістер мен толықтыруларды қоса 30. 05. 2016. №182-II);
3. Ақша, несие, банктері. Оқулық Жалпы редакциясын басқарған Ғ.С. Сейтқасимов – Алматы Экономика, 2015.
4. Көшенова Б.А. Ақша. Несие. Банктер. Валюта қатынастары. Оқу құралы – Алматы: Экономика, 2014.
5. “Қаржы”, Лиясов Қ.Қ., Құлшыбаев С. Алматы, 2015.
6. <http://www.nationalbank.kz/?docid=146&switch=kazakh>

ӘОЖ 336.2

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА САЛЫҚ САЛУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Әбишева Л.С.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Қазақстанның егемендік алғалы бергі жылдарында салық саясатымызды жетілдіру барысында мемлекет салықтарды экономиканы дамыту, тұрақтандыру барысында қуатты экономикалық тетік ретінде пайдаланады.

Сонымен, салықтар дегеніміз мемлекеттік бюджетке заңды және жеке тұлғалардан белгілі бір мөлшерде және мерзімде түсетін міндетті төлемдер.

Еліміздің салық жүйеміздің дамуы нәтижесінде бүгінгі таңда салықтардың тоғыз түрі бекітілген. Атап кетсек, корпоративтік табыс салығы, жеке табыс салығы, қосылған құн салығы, жер салығы, акциздер, әлеуметтік салық, көлік құралдарына салынатын салық, мүлік салығы және жер қойнауын пайдаланушылардың салықтары мен арнайы төлемдері.

Салық жүйесін жетілдіру сұрақтарын қарастыра отырып салықтардың жиналымдалығын арттыратын механизмді іздеуге аса көңіл бөлу керек. Қазіргі уақытта салық жүйесін жетілдіруді төмендегідей бағыттарда жүргізу керек:

1. бюджетке қаржы ресурстарының түсуінің толықтығын қамтамасыз етуге кедергі кемшіліктерді жою;
2. салықтар жүйесін санды есептік-бақылау аспектісінде жеңілдету;
3. әрбір өндірушінің шаруашылық қызметінің мақсатын, стратегиясын таңдау әдісі мен құралын қалыптастырушы тұтас және белсенді әрекет етуші экономиканы реттеу жүйесін құру;
4. салықтық қатынастарды реттеудегі заңның рөлін арттыру есебінен құқықтық нысанды жақсарту.

Салықтарды тиімді қолданудың маңызды бағыттары болып шағын кәсіпкерлікті ынталандырудағы оның рөлін арттыру болып табылады. Нақ осы бәсекелестік аяны қалыптастырып, қосымша жұмыс орынын ұсынып, озық жетістіктерді жедел енгізеді, сұраныс пен ұсынысқа байланысты өндірісті бейімдей алады, жоғарлатылған алғашқы шығындарды талап етпейді.

Шағын кәсіпорындардың санын өсіру, олардың тиімділігін арттыру мақсатын, өзі емес нарықтық ортаның қалыптасуының, экономикалық өсу шарттарын қамтамасыз етудің шанаы қадамы, соның негізінде біздің азаматтарымыздың тұрмыс тіршілігін арттырады.

Шағын кәсіпкерлікті қолдау мен дамыту механизмнің бірден-бір шешуші буыны болып салық жүйесі табылады. Нарықтық экономикасы дамыған елдердің тәжірибесі шағын кәсіпкерлікті нығайту мен қолдауға бағытталған салық жүйесін құрудың мақсаты бағытталған бағдарламасын құрудың қажеттігіне куәлік етеді.

Қосылған құн салығын механизмін жетілдіру үшін салықтың дифференциаланған ставкаларын орнатуымыз қажет. Олар жоғарлатылған және төмендетілген болып бөлінеді. Төмендетілген салық ставкасы бірінші қажеттіліктердегі тауарларға, ал жоғарлатылған салық ставкасы екінші қажеттіліктегі тауарларға орнатылады. Қосылған құн салығын алуды тауарды сату кезінде әрбір сатушы жүзеге асырып отырады. Алынған сома өзі төлеген қосылған құн салығының көлеміне азайтылады да айырмасы мемлекетке төленеді. Қосылған құн салығы тұтынушыларға күшті әсерін тигізетін болғандықтан оның қолданылуы өлшеніп, талданып жасалумен ерекшелінеді. Одан басқа қосылған құн салығы қоғамда тұтыныланатын барлық тауарлар мен қызметтерге қосылады.

Қазақстандағы қосылған құнға салынатын салық қызмет ету механизміндегі негізгі проблемасы болып, ол қосылған құнға салынатын салық бюджеттен қайтару проблемасы болып табылады.

Осы мәселенің шешімі болып, біздің ойымызша келесі шаралар өткізуі көмектеседі:

1. нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру;
2. соттық тәжірибиеде осы категорияға сәйкес істі қарастырудағы талдау;
3. салық әкімшілігінің тиімділігін жоғарлату.

Нөлдік ставкамен салық салынатын қосылған құнға салынатын салық айналымын қайтару проблемасын анықтайтын фактор болып, ол жалған шот-фактураның жазылуы, яғни мемлекеттік бюджеттен ҚҚС қайтарып алу.

Акцизделетін өнім айналымы мен өндірісіне мемлекеттік бақылаудың тиімді жүйесін құруы, бюджетке акциз түсімінің жоғары болуына әкеледі. Осы мақсатты өткізу үшін мына шараларды ұсынамыз:

1. акциз өнімін өткізуі мен өндірудің көлемін есепке алуына автоматтандыруды енгізу;
2. акцизделетін өнімнің қозғалысын есепке алуды жетілдіру;
3. алкоголь өніміне және темекі бұйымына жаңа акциз маркасын енгізу;
4. алкоголь өнімінің құрамындағы этил спирт мөлшеріне байланысты акциз ставкаларын қолдану;
5. ҚҚС ставкасын төмендете отырып, ол бойынша салық базасын кеңейту;
6. Қосылған құн салығы бойынша салық бақылауының сапасын жоғарылату;

Оңтайлы экономика, табыстары ірі сферадағы қайшылықтармен ерекшеленетін және капиталды салалар бойынша бөлу және салыстырмалы инфляция деңгейінің жоғары болуында тепе-тең тұтыну салықтары өндірістің барлық стадиясында және бөлу циклында қолдану осы қайшылықтардың сақталуына әкеледі.

Салық жүйесі бюджет жүйесінің маңызды бір бөлігі, себебі салық жүйесінің мазмұны мен мәні қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрылысы орталықтандырылған басқару жүйесі арқылы реттеліп жетілдіріліп немесе өзгертіліп отырады. Қазақстан Республикасының салық жүйесі маңыздылығы жағынан бірінші тұратын экономикалық жүйенің бір бөлігі болып табылады. Салық саясаты мемлекеттің мемлекеттік шығындарын, салық салу және мемлекет бюджетінің ахуалын өзгертуі

бойынша толық жұмыс бастылықты, төлем балансының тепе-теңдігін қамтамасыз етуге және экономикалық өсуге бағытталған мемлекеттің іс-шарасы деп түсіндіруге болады. Салық саясаты ағымдық қана емес, болашақ кезеңге де бағытталады, яғни бұл ағымдық кезеңге арналған тактика емес, салықтық стратегия. Егер де мемлекет қоғамдық корпоративті және жеке экономикалық мүдделерді ұштастыруды мақсат ететін болса, онда тактика мен стратегия да бір болады.

Салық салу жүйесін жетілдіру кезінде салық төлеуші мен салық органдарының арасындағы қарым-қатынастарға міндетті түрде халқаралық тәжірбиені есепке алып, әкімшілік жеңілдету шараларын қолдану барысында, екі жақты салық салуды болдармауға қатысты халқаралық келісімшарттар ҚР өз қызметін атқаратын заңды резидент емес тұлғалар немесе жеке резидент емес тұлғаларға қатысты қолданылады. Қазақстан Республикасының салық жүйесін жетілдіруінің негізгі бағыты әкімшілік алымдарды күшейту арқылы салық ауыртпашылығын азайту сол арқылы мемлекеттің экономикалық және саяси тұрақтылығына әсер етеді. Әкімшілік алымдар мен салықтарды жетілдіру негізінде Қазақстан Республикасында салық есептілігін электронды формаға өткізу жұмыстары жүргізіліп жатыр.

Қазіргі уақытта барлық әлемде салық жүйесін жеңілдету тенденциясы байқалады. Салық жүйесі қарапайым болса, экономикалық нәтиже оңай анықталады. Салық органдарында жұмыс істейтіндер санын азайтуға мүмкіндік береді.

Осындай тенденция кейбір елдерде тек жалғыз қосылған құн салығының бар болуымен бекітіледі.

Біздің елімізде салық жүйесі өте күрделі құрылымды иеленеді. Онда бір-бірінен мәні жағынан еш айырмашылығы жоқ әртүрлі салытар, аударымдар, акциздер және алымдар бар. Осындай төлемдердің көптігі кәсіпорындар бухгалтериясында үнемі қателіктерге әкелсе, нәтижесінде кәсіпорын салықты уақытында төлемділігі үшін өсім төленуіне тура келеді. Салықтардан өсім алу үшін салық жүйесін арнайы қиындықтан дегенде ой келеді.

Сонымен бірге, салық ставкалары мен олар төленетін табыстар өте қажетті салық элементтерінде әрқелкі көрсетіледі. Сондықтан Заң шыққан соң біраз айлар өткеннен кейін нұсқаулар шығарыла бастайды. Біздің еліміздің салық жүйесінің тағы бір кемшілігі — оның тұрақсыздығы болып табылады.

Салықтар енгізілген соң бір жылда қызмет етпей алынып тасталады.

Салықтар төңірегіндегі осындай жағдайлар біздің экономикамыздың тұрақсыздылығына әкеледі. Сондықтан, дағдарыс жағдайынан шығу үшін салық жүйесін жөнге келтіру, кәсіпорындарға қалыпты жағдайда жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Жоғарында айтылғанды талдай келе мәселелер қазіргі жағдайда төмендегі әдей проблемалық сұрақтарды бөлуге болады:

1. салықтарды есептеу мен жинаудың, салық төлеушілерді есепке алудың, бақылау жұмысының және салық тәртібін бұзушылықпен күрестің тиімді жүйесін құру, тиімсіз салықтарды жүйеден алып тастау арқылы салық жүйесін жеңілдетіп салық ауыртпалығын азайту, өзін ақтамайтын салықтық жеңілдіктерді алып тастау арқылы салық бағасын кеңейту, салық ауыртпалығын аудару;

2. аудандар деңгейінде жаңа ұйымдық-қызметтік құрылымды енгізу;

3. салық органдары қызметтерін жүзеге асыру үшін жаңа технология мен процедураны өңдеу мен енгізу;

4. салық заңының тиімділігін арттыру үшін ақпараттық-аналитикалық жұмыстар мен ғылым болжамдар әдістері мен нысандарын қолдану;

5. құжаттық тексерістер мен оларды өткізу үшін салық төлеушілерді іріктеу мен әдістемені өңдеу мен қолдану;

6. халықаралық және мемлекеттік стандарттарды салық органдарын ақпараттандыру үшін қолдану;

7. салықты есептеу мен алудың “дербес есептеу” жүйесін іске қосу;

8. салық органдары мен салық төлеушілердің өзара әрекеттестігінің “мейірбандық” жүйесін қалыптастыру мен ұйымдастыру;

9. салық органдарында құжат айналысын оңтайландыру.

Осы тақырыптың өзектілігін отандық тауар өндірушілерге салық салудың тиімді концепциясын жасау жолымен салық ауыртпалығының азаюынан көруге болады.

Дамыған елдерде акциз салығын жетілдіру арнайы объективті факторлардың әсерінен анықталады. Олардың қатарына өндірістік қатынастар мен әлеуметтік-экономикалық жағдайларға мемлекеттің салық салу жүйесі арқылы әсер етуін жатқызуға болады. Салық табысындағы тұтыну мен оларды алу мүмкіндіктері арасындағы қарама-қайшылық барлық салық жүйесін құрудың негізгісі болып табылады. Дамыған елдерде мемлекеттік шығындарды азайту жолдары және салық түсімдеріне қажеттілікті қысқарту бағыттары тұрақты іздестірілуде.

Әдебиет:

1. Ермакбаева Б.Ж. Салықтар және салық салу. - Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2015 ж.
2. Қазақстан Республикасының « Бюджет жүйесі туралы » 1999 жылғы Заңы.
3. Қазақстан Республикасының Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) (2017.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
4. Крамаренко Т.Н., Қамбарова А.М. Салық және салық салу, 2015 жыл.
5. Үмбеталиев А.Д., Керімбек Ғ.Е. Салық және салық салу, 2014 жыл.
6. Құлпыбаев С., Ынтықбаева С.Ж., Мельников В.Д. Қаржы: Оқулық 2015 жыл.
7. "Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" Қазақстан Республикасының кодексі (Салық кодексі) қолданысқа енгізу туралы" ҚР 2008.12.10 N 100-IV Заңы.

ӘОЖ 691.33

ҚР-ДА ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ЖЕТІЛДІРУ КӨЗДЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Садвакасова А.К.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Әлеуметтік сферадағы инвестициялық үрдіс дегеніміз әлеуметтік мақсатты объектіні құру, жөндеу модернизациялау және басқа да әлеуметтік қажеттілікті қанағаттандыруға қажетті формаларды игеруге және кешенді эффект алу үшін қаржы ресурстарының қозғалысы, концентрациясы, бөлінуі және қайта бөлінуі. Инвестициялық қарекет инвестициялық сұраныс пен инвестициялық ұсыныстың тепе-теңдігі негізінде ресурстарды салу және болашақта одан табыс алу бір үдеріс ретінде тиімді жүргізілуі және дамытылуы мүмкін. Тұрақсыз экономикалық жүйесінің қатынасы инвестициялық процестерді модельдеу және оларды талдау кезіндегі есеп арқылы инвестициялық сфераның бейімделу жолдарының анықталуын негіздеу.

Жүйелі тәсіл концепциясы негізінде құрылған инвестициялық үрдіс нақты бағытталған мақсаттың функцияларының элементтерінің және ұйымдастырылуының толық қамтылуын қамтамасыз етуіне мүмкіндік береді.

Инвестициялық үрдісті реттеу жүйесінің құралдары ортақ мүдеге сай қойылған мақсатқа жетуіне негізделген уақыттық және көлемдік сипаттағы үрдіске әсер етуін

қамтамасыз ететін тәсілдер. Инвестициялық үрдісті реттеу жүйесінің құрылуында келе инструменталды принциптермен қамтамасыздандырылуы қажет:

- Нақтылық принцип – бұл принциптің негізінде қолданылатын реттеу инструменттің негізінде қолданылатын реттеу инструменттің мазмұны мен жоспарлануы инвестициялық объектінің көрсеткіштеріне сай болуы.

- Адекваттік принципі – реттеу инструменттің түрі қолдану жағдайының ерекшеліктеріне дәлме-дәл келуі.

- Тиімділік принципі – инвестициялық үрлістегі объектісінің қажеттілігіне керек шекті республика инструмен арқылы максималды әсер ету мүмкіндігі.

Көрсетілген принциптердің іске асырылуы үшін инвестициялық үрдісті реттейтін инструменттер мүмкіндігін толық есепке алу керек, сонда ғана шаруашылық субъектінің даму міндеттерінің таңдау заңдылығына сай оптималды шешімді анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай таңдауды анықтау негізінде нормативті-құқықтық, қаржылық және ұйымдастырушылық реттеу инструменттерінің топтарының құрылымын білу керек:

- Нормативті – құқықтық инструмент инвестициялық үрдіске қатысушылар құқығының максималды нақтылығы мен заңдылығы және қауіпсіздігі;

- Қаржылық инструмент бұл инструмент топтарының басты мақсаты мемлекеттік емес ақша құралдарын тарту.

- Ұйымдастырушылық инструмент инвестициялық процестегі қатысушылардың инвестициялық жобаны және нақты инвестициялық бағдарламаны іске асыруға деген мүдделері мен қарекеттер ретіндегі мен сәйкестілігі.

Сонымен, инвестициялық үрдістің әлеуметтік сферадағы даму перспективасы, оның белсенділік деңгейінің өсуі мемлекеттік реттеудің масштабты шешімдерді өңдеп, оны қолдануына қаржы жүйесін түбегейлі реформалауға, мемлекеттік кепілдік институтын құруына байланысты болу керек.

Экономиканың ашықтығына үмтылу ұлттық өндірістік бәсекелес қабілеті, әлемдік нарықта сенімге ие болу, халықаралық қаржы айырбасқа қатысу шетел инвестициясын тартуға әрекеттестіреді.

Басқа да көріністер секілді шаруашылық өміріне шетел инвестициясы экономикаға оң және теріс әсер ете алады. Бұлардың ағымы бір жағынан бір мәселелерді шешсе, екінші жағынан басқа мәселелерді қоздырады. Кейбір басылымдарда шетел инвестициясы экономикалық дағдарыстан шығудың басты құралы ретінде бағаланады.

Шетел инвестициясы біздің экономиканы демонополизациялануына 90 жылдары әсер етті және әсер етуде және шетелдік инвестицияны тарту барысында көп кедергілер бар. Олар мыналар:

- Қазақстан нарығының іскерлік белсенділіктің төменлігі;

- Реттеуші шаралар шалағайлығы;

- Өтімді қаржы құралдарының азаюы, төлем күшінің әлсіздік дағдарыстың орын алуы;

- Шынайы ақпараттың жеткіліксіз болуы;

Инвестициялық саясаттың ұтымды жүйесін қалыптастыру үшін мемлекет Даму бюджеті, Ұлттық мұнай – газ қоры, мемлекеттік неие ұйымы сияқты қаржылық институттар мен механизмдерге мән беруі шарт.

Қалыпты нарықтық экономикаға фирмалар нарығындағы монополиялық жағдай және олардың одақтары мен бірлестіктері тән емес, өйткені еркін болып қойылмайды, өндірісті ынталандыратын және реттейтін нарықтық механизмдер іске қосыла алмайды. Осындай саясаттың негізгі құралы болып антимонополиялық заңдар табылады, олар кәсіпорындар, фирмалар, компаниялар арасында бәсекелестікті құрып, оны жүзеге

асыруына көмектеседі. Сол себептен көптеген елдерде монополиялар мен өте ірі корпорацияларға қолданылатын антимонополиялық заңдар бар.

Нарық монополиясының төмендеу кезінде кәсіпорын басшыларына тауарға кез келген баға қорына құқық беру тауардың бірнеше есе қымбаттауына әкеледі. Қарқынды инфляция басталады. Бұдан шығуға әсер еткен фактор ішкі нарықты демонополизациялау, ал бұл өз кезегінде монополист фирмалары болып қана қоймай, Қазақстанның ашық экономикалық бағыт алуына байланысты шетел тауарларының енуі мен территориясында шетел кәсіпорындардың қалыптасуына әкелді. Осы жағынан шетел кәсіпорынның ағылуы ел экономикасына әсер етті. Шетелдік тікелей инвестиция дамыған елдердің кәсіпкерлерімен алмасқан тәжірибе арқылы ұйымдастырушылық және техникамен қамтамасыздандыру деңгейіне әсер етті. Еліміздің шетелдік инвестициясының объектісіне айналуы қосымша ақша сомасын алып қана қоймады, сонымен қатар, тікелей және портфельдік салымдардан түскен пайданың шетелдік займдар формасы қызмет көрсетіп, қайтарады. Шетелдік тікелей инвестиция бір елден инвестиция арқылы басқа елдегі кәсіпорынды басқару бақылауына алу.

Шетелдік тікелей инвестиция шетелдік жабдықтаушыларға кедендік барьерден 2 тәсіл арқылы айналып өтуге болады.

- Өз елінде кәсіпорынды құрып, тұтыну нарығы ретінде таңдап алған елге өнімді экспорттау;

- Басқа елде кәсіпорын құрып, өз тауарымен ішкі нарыққа ену.

Бұдан шетелдік инвестиция шетелдік кәсіпкерлер үшін өз тауарлар мен қызметін ұсынатын елдегі отандық жабдықтаушылармен бәсекелес кезіндегі күшті бір сүйеніш.

Соңғы он жылда әлемде тікелей инвестицияның өсу тенденциясы байқалады. Тікелей инвестицияны экспорттайтын елдер үшін табыс алуға өндірістің көлемі мен тиімділігін өсіруге, тауарлар мен қызметті экспорттауға мүмкіндік береді. Тікелей инвестицияны қабылдайтын елдер үшін дамудың қосымша, тіпті кейбір кезде негізгі көзі болып, өндірісті кеңейту мен сыртқы экономикалық мәселелерді шеше алады. Сондықтан болар шетел тікелей инвестициясын әлемдік экономикада өсу мен глобализациялау факторы ретінде бағаланады

Әдебиет:

1. Инвестициялар туралы Қазақстан Республикасының 2003 жыл 8 қаңтардағы №373 –II Заңы.
2. Байбосынова Г.Ж. Абдрахманов Б.М. «Қазақстандағы шетел инвестициясының рөлі». Экономика// Қазақстан ғылыми әлемі 2016 – №1.
3. Пралиева С.Ж. «Қазақстан Республикасының экономикасының дамуына шетелдік және отандық инвестициялардың ықпалы», 2015.
4. Омарова А.К. «Инвестицияны қаржыландыру және несиелендіру», Алматы, 2015 ж.
5. С.Б. Мақыш. Инвестицияны қаржыландыру және несиелеу: оқу құралы. Астана - 2016 ж.
6. Қазақстан Республикасындағы инвестициялық саясатты жетілдіру жолдары // Қоғам және дәуір. №7 – 2015 ж.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Қабдуали Н.Қ.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Қазақ халқы қалыптасқан сәттен бастап-ақ нарық айырбас ретінде жүргізіліп отырған. Ал әлемдік нарыққа шығу жолын Қазақстан жерімен өтетін Жібек жолымен байланыстырамыз. Сол кездің өзінде Қытайдан тауар тасымалдаған керуендер арқылы біздің елімізге жаңа өнім түрлері келген. Бұл сияқты Қазақстан өткен экономикалық жағдайлары барша қазақ халқына мәлім. Сондықтан біздің бүгінгі мақсатымыз Қазақстанның қазіргі экономикасымен танысып, осы экономикадан болашақта не күтерімізді анықтау.

Әлемдік нарықта көптеген елдер отандық өнімдерімен тауар алмасып отырады. Бүгінде әлемдік тауар алмасуда әртүрлі дамуы мен мәртебе жағынан сан қилы елдер кездесіп жатады. Соның ішінде өнеркәсібі дамыған, жаңа индустриалды елдер қатары бар. Олар әрине, АҚШ, Германия, Жапония, Франция т.б. сияқты елдер болып табылады. Аталмыш нарықта Қазақстан Республикасының да алатын орны бар. Біздің еліміз бірнеше әлемдік ұйымдарға мүше болып табылады. Осындай деңгейде, отандық өнім шығаруда да, ел экономикасына оң өзгерістер әкелуде. Атап айтатын болсақ, мұнай мен газ, уран, тағам өнімдері, астық шаруашылығы және туризмдік бағытта.

Қазіргі Қазақстан экономикасы қандай? Жалпы өзге елмен салыстырғанда жер көлемінен де, халық тұрмысының жағдайы да алдыңғы қатарда десе артық айтпағанымыз болар. Тәуелсіз ел болып қалыптасқаннан бастап, елдің өз теңгесі, экономикасы өмірге келді. Алайда 23 жыл ішінде әлемдік нарықта айтарлықтай орын алдық па? Не себепті, әлі күнге дейін шет елдік тауарларды пайдаланамыз? Отандық өнімнің сапасы қаншалықты төмен?

Отандық тауарлар қолжетімді болғанымен бағасы жағынан аса қымбат. Себебі, кейбір техниканың жетіспеуінен шет елдерге жіберу арқылы өңдеу мәселелері көтеріліп отыр. Бұл кәсіпкер үшін де тиімсіз болып табылады. Бұдан шығатын қортынды, отандық сапалы өнім өндіру үшін ең алдымен, қабілетті мамандар мен техника қажет. Біздің елімізде аталған екі талап та қарастырылмаған. Тек кейбір облыс орталықтарында орналасқан зауыттарда ғана мұндай мүмкіндік бар. Ал, ауыл шаруашылығы, киім, көлік саласында үлкен мәселеге айналып отыр. Осындай мәселелердің көтерілуі нәтижесінде елбасымыз отандық кәсіпкерлерге үлкен жағдай жасап отырғаны мәлім.

Қазіргі кезде Қазақстанның экспорттық мүмкіндігі отындық, металлургиялық, химиялық кешендер есебінен айқын шикізаттық бағытта қалыптасады. Қазақстандық экспорт құрылымында негізгі үлес мұнай мен мұнай өнімдеріне (35%) тиесілі, ал басқа да маңызды тауарлық топтарда түсті металл (17%), қара металл (16%), рудалар (12%), экспорттың белгілі бір бөлігін дәнді дақылдар (9%) алады. Машиналар мен жабдықтар, транспорт құралдары, аспаптар мен автоматтар, химиялық өнімдер, отындық минералдар, азық-түлік өнімдері, дайын өнімдер мен халық тұтынатын тауарлар негізгі импорттық өнімдер саналады. Қазақстандық экспорт-импорт құрылымы жылдан-жылға іскерлік байланыстардың диверсификациясына қарай өзгерістерге ұшырауда. Дей тұрғанмен, дәстүрлі әріптестері ТМД және Балтық бойы елдерімен сауда үлесі әлі де өте жоғары: экспорттың 59%-дайы мен импорттың 63 %-ға жуығы соларға тиесілі. Осының өзінде Ресей негізгі саудалас серігі боп қала береді. Алыс шет мемлекеттерден

Германия, Түркия, Швейцария, Чехия, Италия, Қытай, АҚШ, Ұлыбритания, Оңтүстік Корея, т.б.-мен сауда байланыстары табысты дамуда.

Кез келген мемлекеттің экономикалық дамуын жалпы ішкі өнімімен анықтауға болатыны белгілі. ЖІӨ – ел аумағында бір жылда өндірілген тауарлар мен қызметтердің нарықтық құнын көрсететін макроэкономикалық көрсеткіш. Яғни, оның көлемі жоғары болса, мемлекеттің экономикасы қуатты болады. Егер жан басына шаққандағы ЖІӨ көлемі жоғары болса, онда ол мемлекеттегі өмір сапасы жоғары деген сөз. Халқының әлеуметтік-экономикалық жағдайы жақсы, кедейшілік деңгейі төмен, бай мемлекет деп есептеледі.

Еліміздің экономикалық жағдайын көтеру үшін ең алдымен елімізде қаржы жүйесін қайта қарау қажет. Президент өзінің Жолдауында да осы туралы айтты. Ол тапсырмаларды орындау үшін біріншіден, заңнамалық өзгертулер қажет. Ол – Парламенттің пәрменінде. Ал жаңарған нормаларды жүзеге асырып, шараларды орындауға қажет қаржыны бюджеттен бөлу мен іске асыру – Үкімет пен тиісті ведомстволардың міндеті. Яғни бұл арада Үкімет пен Парламент ақылдаса отырып, бірлесіп жұмыс істеуі тиіс.

Қазақстанның орналасқан жері өте қолайлы, себебі жер бетіндегі барлық пайдалы қазбалар елімізде кездеседі. Бірақ Қазақстанда осы пайдалы қазбаларды тиімді қолданатын мамандар шектеулі. Сол себепті Қазақстан өзіне тиесілі пайдалы қазбаларды экспортқа шығарып азын аулақ пайда көреді. Ал, сатып елдер ол шикізатты өңдеп, жаңа сапаға шығарып, оны жоғары бағада қайта Қазақстанға сатады. Өткен 2019 жыл Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуындағы кейбір жағымды оқиғалармен сипатталады. Әлемдік экономикаға коронавирустың ықтимал залалын бағалау әлі ерте, бірақ оның белсенділігі бәсеңдеп, сәйкесінше біздің экономикамыздың мүмкіндіктері нашарлауы мүмкін. Алдын ала бағалау бойынша, өткен жылы Қазақстанның экономикалық өсімі 4% -дан асты, инфляция кезең соңында 5,4% құрады. Сонымен бірге азық-түлік бағасының өсуі 10% -ға жетті, экономиканы несиелеу ІЖӨ-нің 1/5 дейін төмендеді (2015 жылы - 31%), мемлекеттік бюджет тапшылығы өткен жылмен салыстырғанда 1,8 есе өсті.

Отандық банктердің экономиканың нақты секторын несиелеу проблемасын күшейтеді. Банктер жақсы жобалардың жоқтығын, яғни тиісті кепілмен барлық жағынан жасалған бизнес-жоспарлардың жоқтығын айтады. Экономикадағы жобалар қазақстандық экономиканың мүмкіндігіне (сыйымдылығына) (ол аз) және бизнестің табыстылығына байланысты. Кепілдік қамтамасыз етумен қазақстандық бизнес қарыз алуды көбейтуге ұмтылмайды және тек өз қаражатына сүйенеді.

Қазақстанның экономикалық потенциалын өзге де шетелдермен салыстырсақ елімізде өнеркәсіпті дамытуға барлық жағдайлардың және мүмкіншіліктердің бар екендігі белгілі. Оларды атап өтсек: шикізат қорларының молдығы, еңбек ресурстары мен білімді және интеллектуалды мамандардың жеткіліктігі, жаңа өндірістер құру үшін аймақтардың кеңдігі, географиялық жағынан орналасу тиімділігі (Азия мен Еуропаға қақпа ретінде болу), ішкі және сыртқы нарыққа шығудағы бірқатар артықшылықтары – мұның бәрі өнеркәсіп салаларын, соның ішінде өңдеумен айналысатын кәсіпорындардың алдында жаңа мүмкіндіктер ашады. Әрине, жас отандық өнеркәсіптің қарқынды дамуына кедергі келтіріп отырған мәселелерде жоқ емес. Бүгінде елімізде осы мәселелерді шешу үшін жан-жақты қызметтер іске асуда. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің дамуында келесідей басты мәселелерді атап өтсек болады:

- Отандық өнеркәсіп кәсіпорындарының сыртқы және ішкі инвестицияларға мұқтаждығы, мемлекет бюджетіне тәуелсіз даму үшін өз қаржыларынан құралатын амортизациялық, сақтандыру, резервтік, даму қорларын құра алмай отырғандығы; сондай-ақ шетелдік тікелей инвестициялардың 80% тек қана шикізат өндіру саласына

салынуы, ал бәсекенің негізі болып табылатын өңдеуші салаға және ғылыми зерттеу жұмыстарына бар жоғы 15% инвестиция тартылуда;

- Еліміздің өтпелі экономика кезіндегі жекешелендіру мен мемлекет иелігінен алуда жіберілген қателіктер осы кезге дейін экономика дамуына кері әсерін тигізуде;

- Отандық кәсіпорындардағы өндіріс құрал – жабдықтарының табиғи және моралдық жағынан тозығы жеткен негізгі қорлардың үлес салмағының 80% көлемінде болуы;

- Жаңа техника мен технологияны, шикізат пен комплект бұйымдарын импорттау өндіріс шығындарының артуына әсерін тигізеді, соның салдарынан өнім бағасы қымбаттап, отандық өнімдер бәсекеге шыдай алмай отыр;

- Өнеркәсіп салалары арасындағы салааралық, салаішілік компаниялар мен фирмалардың аздығы, кластерлік жүйенің толық қанды дамымауы;

- Өндірістік инфрақұрылымның жетілмеуі, сонымен бірге, өнеркәсіпте қызмет көрсетуші әр түрлі инжинирингтік, инновациялық, маркетингтік, консалтингтік құрылымдардың жай ғана қызметтерден аса алмауы;

- Жалпы ұлттық өнеркәсіптерді және ауыл шаруашылығының бәсеке қабілеттілігін арттыру мақсатында ондағы кәсіпорындарды қаржыландырудың толық жетілмеуі, соның ішінде лизингтік несиелеудің ауылшаруашылығында дамымай отыруы.

Міне осы мәселелерді шешіп, дамудың тиімді жолы болып табылатын бәсекелі экономиканы қалыптастыру бүгінде еліміз алдындағы басты қызметтің бірі екені дау тудырмайды. Осы мәселені шешудің басты жолы отандық өнеркәсіпті инновациялы дамыту болып табылады. Енді осыған келесі тарауда кеңінен тоқталайық.

Қаржы министрлігі облигациялардың бастапқы шығарылымын ұлғайту арқылы бюджет тапшылығы негізінен Ішкі қарыз алу есебінен қаржыландырылатын Жапония сияқты ішкі нарыққа бағдарлануы тиіс.

Осыған байланысты мыналарды ұсыну қажет:

1. Үкімет пен Ұлттық банктің іс-қимылдарын үйлестіруді күшейту. Бұған дейін олар бірлескен мәлімдеме жасады, бұл ақпараттың асимметриясын жоюға және нарыққа қатысушылардың дұрыс үміттерін жасауға көмектесті.

2. Қысқа мерзімді ноттардың эмиссиясын қысқарту, бұл орта мерзімді және ұзақ мерзімді мемлекеттік бағалы қағаздарға сұраныстың өсуіне автоматты түрде әкеледі. Орта мерзімді және ұзақ мерзімді облигацияларға сұраныстың өсуі.

3. Кірістіліктің орта мерзімді қисығын қалыптастыру және орта мерзімді және ұзақ мерзімді облигациялардың бастапқы шығарылымын Ұлттық банк ноттарының кірістілігінен жоғары купон белгілей отырып, бюджет тапшылығынан 2 есе асатын сомаға де ұлғайту.

4. Сонымен бір мезгілде Ұлттық банк базалық ставканы экономикадағы нақты ставканың 3% - дан кем деңгейіне дейін төмендету жөнінде күш-жігер жұмсауы тиіс.

5. Мемлекеттік Ішкі қарыз алуды ұлғайту есебінен экономиканың нақты секторын несиелендіруді ұлғайту, сол арқылы экономика үшін рубльмен қарыз алу және валюталық егемендікті жоғалту тәуекелін бәсеңдетіп ұлғайту.

Сөзімізді қорытындылай келе, Қазақстан экономикасын көтеру үшін ЖІӨ көлемін арттыру керек деген тұжырымға келдік. Елімізде жүргізілген барлық экономикалық шаралар өз өнімін беріп, мығым экономикалық өсуге қол жеткіздік. Енді өткен шаралардың кемшілігін түзеп, дамыған ел қатарына қосылу үшін әлем жүріп өткен жолдарды саралап, ұлттық экономикаға тиімді жағын таңдап алу және соған жету үшін рыноктық қатынастардың заңдылықтарын, қызмет ету механизмін саралап оларды ұлттық экономика дамуына қолдана білсек, бұл біздің дамып келе жатқан еліміз үшін маңызды болып табылады. Өз елімізде өнім шығарып, аталмыш нарықта орын алу

біздің басты мақсатымыз болуы тиіс. Халық еңбек етудің, өз жерінің байлығын бағалай білудің арқасында нарықтық бизнеске көп үлес қоса алады. Қазақстан экономикасының қазірі мен болашағын салыстыра келе, Қазақстан елінің әлемдік нарыққа шығуы өзімізден басталмақ. Отандық өнімді шығарудың көптеген оң пайдасы бар: өз елімізде табиғи сапалы азық-түлікті пайдалану, заманауи техниканы жасап шығару арқылы экспорттан пайда көру, мамандарды даярлау, халықты жұмыспен қамтамасыз ету.

Әдебиет:

1. Әбдіжапар Сапарбаев “Инновация – негізгі қозғаушы күш” // Егемен Қазақстан, 24 наурыз, 2004 ж.
2. Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі № 004 баспасөз релизін 205 13 қаңтар // Банки Казахстана №1, 2005 ж.
3. Кенжеғали Сағадиев “Бәсекеге қабілеттілікті өзіміз жасауымыз керек” // Егемен Қазақстан, 2004 ж.
4. А.В. Сидорович, Ә.Ә. Әбішев “ Ұлттық экономика”// «Дәуір» баспасы, 2011 ж.

ӘОЖ 336.71

«ТҰРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫС ЖИНАҚ БАНК» СҚОФ ШЫҒУ ТАРИХЫ, МИССИЯСЫ МЕН СТРАТЕГИЯСЫ

Джуманова Д.М.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

"Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі"-акционерлік қоғам, екінші деңгейдегі банк. 2003 жылы құрылған. Банктің жарғылық капиталына мемлекет 100% қатысады. Банктің негізгі мақсаты – екінші деңгейдегі банктерден ипотека несие алу кезінде бастапқы жарналарды төлеу үшін жеткілікті қаражаты жоқ, бірақ жеткілікті тұрақты табысы бар азаматтардың тұрғын үй жағдайын жақсарту үшін қарыз алуын қаржыландыру мақсатымен жеке жинақ қаражатын қорландыру негізінде тұрғын үй құрылысын ұзақ мерзімге қаржыландыру. Жарғылық капиталы 1,5 млрд. теңге. 2003 жылдың 29 қыркүйегінен бері 1,05 мың салымшы тартылды. Банк тартқан тұрғын үй құрылысы жинақ қаражаты бойынша жалпы келісімшарт сомасы 900 млн теңгеге жуық.

"Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" акционерлік қоғамының Солтүстік Қазақстан Облыстық филиалы 20.12.2005 ж. тіркелді.

Қазіргі кезде Қазақстан Конституциясы, 28 көшесінде орналасқан.

Атқаратын қызмет түрі: жинақ банкі. Шағын кәсіпкерлік болып табылады, шамамен 30-35 қызметкер жұмыс істейді. Нарықта 13 жыл және 5 ай бойы жұмыс істеп келеді.

Бүгінде, Жапабаев Алмас Алибекович "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" акционерлік қоғамының Солтүстік Қазақстан Облыстық филиалының директоры болып қызмет атқарады.

"Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" акционерлік қоғамының Солтүстік Қазақстан Облыстық филиалы әрбір басқа коммерциялық банк және оның филиалы секілді қатаң тексерулерден өтіп, лицензияларды алады. Қазіргі кезде, банк филиалының 8 лицензиясы тіркелген.

2018 жылдың желтоқсан айында Петропавл қаласында клиенттерге ыңғайлы болу және кезектің төмендеуі үшін келесі мекен-жайларда үш кеңес беру орталығы ашылды: Қазақстан Конституциясы, 11, каб.202 (Полиграфиялық ғимарат), «Әлем» бизнес-орталығында, Букетов, 31 «А» («Қазақтелеком» мен «Сбербанкқа» қарама-қарсы) және

орталық базарға қарама-қарсы, Интернациональная, 72 («ТДК» Сауда үйі, 2 қабат). Топ құрамында 17 адамнан тұратын консультанттар жұмыс істейді, олар алдын-ала ұйымдастырылған және салада ашық депозитке ие ұйымдар бойынша презентациялар өткізеді. Аудандар мен алыс ауылдарда шығады. ТҮҚЖБ жинақтау жүйесі туралы халықпен ақпараттық жұмыс жүргізеді, сауда үйлерде промоакциялар өткізеді.

Мұнда толық кеңес ала аласыз, тегін депозит ашып, терминал арқылы толтыра аласыз, терминал ғимаратта орнатылған. Сондай-ақ тұрғын үйді алуға дейін кеңес берушінің жеке қызмет көрсетуіне жүгіне аласыз.

Бүгін Петропавл қаласы экономика жағынан ғана емес, инфраструктура жағынан да дамып келе жатқан қала. Қаламыздың ¼ бөлігі Тұрғын үй құрылыс жинақ банкінің салымшылары болып табылады және де ТҮҚЖБ-інің бағдарламалары арқасында Петропавлда жаңа үйлер салынып жатыр, қаламыз жаңадан гүлденіп жатыр десек те болады.

"Береке", "Жас өркен", Жуков көшесі, дәл осы перспективалы аудандарда және Петропавлда қазір қызу құрылыс жұрып жатыр. Мұнда Тұрғын үй құрылыс жинақ банк салымшыларының үйлері салынып жатыр.

Бірінші пункт – Жуков көшесі. Мұнда төрт панельді үйлер салынып жатыр: екі 78 пәтер, сонша – 79. Осы күзде 5 қабатты үйлердің біріне жаңа тұрғындар кіреді. Нысанның құрылысы маусым айында басталған. Тапсыру мерзімі – осы жылдың қыркүйек айы. Объект аяқталу сатысында қазірдің өзінде, бесінші қабат жөнделуде, төменде кәріз және жылу өткізіліп жатыр.

Тағы екі панельді үй мемлекеттік бағдарлама бойынша "Береке" шағын ауданында салынып жатыр. Олардың бірінің құрылысы осы жылы аяқталады. 2017 жылдың қазан айында құрылысқа кірісті.

Тапсыру мерзімі - 31 тамыз айы. Қазіргі кезде жөртөле жұмыстары аяқталды, бірінші қабат реконструкциядан өтуде.

"Жас өркен" шағын ауданында да жұмыс қызып жатыр. Мұнда тұрғын үй құрылыс Жинақ банкінің салымшылары үшін үш үй салынуда. Нысан пайдалануға жоспарлаған жылдың келесі күзінде берілмек. Бұл Петропавлда салынатын ең үлкен үй болмақ. Оның құны 3,5 млрд құрайды. 332 пәтер, екі жапсарлас шағын орталық. Мұнда жақсартылған кірпіш қолданылды, жобалаушылар тұрғын үйдің қасбеті бойынша жақсы жұмыс атқарды, ең бастысы, бұл жерде әйнектелген балкондар орнатылған.

Осы бес қабатты тұрғын үйдің жақын маңында 12-қабатты каркасты-монолитті тұрғын үйдің құрылысы жүргізілуде. Оны "Казградстрой" ЖШС салып жатыр. Нысанды салуға өткен жылдың желтоқсан айында кірісті, оны осы жылдың қыркүйек айында тапсыруға жоспарланып отыр. Мұнда 192 пәтер болады. Екі лифт, кіре берісте: жүк және жолаушылар үшін. Алаңы бір бөлмелі пәтер 40 шаршы метр, екі бөлмелі - 60, үш бөлмелі – 80.

Филиал қызметінің толық кезеңін қарастырсақ, онда мемлекеттік бағдарлама бойынша 1700 жық пәтер салынды. Ағымдағы және келесі жылдары 1500 пәтер тапсырылуға жоспарланып отыр – бұл рекордты көрсеткіш. Бұл пәтерлер "Нұрлы жер" мемлекеттік бағдарлама бойынша салынып жатыр. Мұнда өз жеңілдіктер жүйесі бар. Біріншіден, шаршы бағасы 140 мың теңгеден аспауы тиіс, екіншіден, бастапқы жарна 30 пайызын құрайды. Бағдарлама бойынша бір бөлмелі пәтердің орташа құны 5,5 млн теңге құрайды.

Айта кетсек, жалпы Петропавлда "Нұрлы жер" бағдарламасы бойынша 11 үй салынып жатыр, соның ішінде 9 үй - ипотекалық, 2 үй – жалгерлік-коммуналдық. Биылғы жылы алты қабатты үйлер тапсырылуға жоспарланып отыр.

Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі ең тиімді шарттармен несиелендірудің 3 түрін ұсынады. Несиелендіру мерзімі 6 жылдан 25 жылға дейін.

Несие рәсімдеудің себебі:

Пәтер сатып алу

Үй салу

Үй жөндеу

Бұрын алған
кредиттерді
өтеу

ТҮҚЖБ-де тек тұрғын үй сатып алу үшін емес, сонымен қатар баспанаға жөндеу жұмыстарын жүргізу немесе оны жаңарту мақсатында да (құрылыс материалдарын сатып алу, құрылыс жұмыстарының төлемақысын жүргізу және т.б.) депозит ашуға болады. ТҮҚЖБ тұрғын үй жағдайын жақсартуға байланысты кез келген мақсатта несие ұсынады.

Біріншіден, бұл жаңа үйлер нарығынан немесе қайталама нарықтан пәтер сатып алуға және екінші деңгейлі банк кепіліндегі пәтерді қосымша төлем жасау арқылы сатып алуға беріледі.

Екіншіден, жер учаскесінде құрылыс жұмыстарын жүргізуге, яғни жеке шаруашылық нысанын немесе баспана салу мақсатында беріледі.

Үшіншіден, дәл осы мақсатта жер учаскесін сатып алу үшін депозит ашуға болады.

Төртіншіден, басқа коммерциялық банкте алынған ипотеканы қайта қаржыландыру мақсатында беріледі.

Бесіншіден, ТҮҚЖБ-де баспанаға жөндеу жұмыстарын жүргізу үшін заем алуға болады.

Алтыншыдан, екінші деңгейлі банк немесе басқа қаржылық ұйымнан ипотека алу мақсатында алғашқы жарна үшін беріледі.

Егер Сіздің депозитіңіздегі қаражат жинақтау мерзімі 3 жылдан кем болса, бірақ қолыңызда тұрғын үй бағасының 50%-ы бар болса, онда Сіз аралық заем алуыңызға болады. Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі депозиттерінің артықшылықтары:

- **Мемлекет сыйлықақысы**
Мемлекет депозиттің 20%-ына дейін сыйлықақы береді
- **Мемлекеттің қатысуы**
Жарғылық капиталда мемлекеттің 100% қатысуы
- **Депозиттерді сақтандыру**
Барлық депозиттерді мемлекет сақтандырады
- **Бір құжат**
Шот ашуға жеке куәлік жеткілікті

Тұрғын үй құрылыс жинақ банкінде (ТҮҚЖБ) депозит ашу үшін 15 000 теңгеңіз болса жеткілікті. Бұл сіздің шотыңызға салған алғашқы қаражатыңыз болмақ. Ал шот ашу туралы келісім-шарт бекіту – тегін.

Тұрғын үй құрылыс жинақ банкінен депозит ашып, оған айына 40 мың теңгеден артық қаражат салып тұра алатын жандарға «Отбасылық пакет» өте тиімді болмақ. Себебі бұл өнімнің бір адам атына ашылған депозиттен артықшылығы бар.

Мысалы, клиент 1 жыл бойы депозитіне ай сайын 45 мыңнан салып отырды делік. Жыл соңында оның шотында жиналған ақшаға банктің 2%-дық сыйақысы мен 20%-дық мемлекеттік сыйлықақы (200 АЕК-тен аспайтын сомаға есептеледі) қосылады. Ал егер ол, мәселен, өзінің, жұбайының және баласының атына үш депозит ашып, отбасылық пакет ресімдесе және әр депозитке ай сайын 15 мыңнан құйып отырса, жыл аяғында банк пайызы да, мемлекеттің беретін сыйлықақысы да үш депозиттің үшеуіне де аударылады. Яғни клиент салымы бойынша түсетін пайданы еселей алады.

Сол себепті ТҮҚЖБ клиенттері депозиттерін «Отбасылық пакет» шеңберінде ашуды жөн көреді. Бұл – баспана алуға қажетті қаражатты тез жинаудың ең тиімді тәсілі.

Қазақстанның банктік нарығы жетілмеген бәсеке нарығы болып табылады. Бұнда тауардың дифференциациясы маңызды орын алады, яғни сапаны жақсарту, атақты ұлғайту арқылы банктің банктік өнімінің бөлінуі. Бұндай жағдайларда банктер жарнаманың әр түрлі әдістері арқылы өзінің атағын күшейтуге және қоғаммен байланыс орнатуға ұмтылады.

Әдебиет:

1. ҚР Ұлттық Банкінің ресми сайты - nationalbank.kz
2. «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкінің» ресми сайты - hcsbk.kz
3. Қазақстан Республикасының қаржы министрлігі - minfin.kz
4. Қазақстан Республикасының Қазақстан Республикасының экономика және бюджетті жоспарлау министрлігі - www.minplan.kz

КӘСІПОРЫННЫҢ АҚША АҒЫМДАРЫН БАСҚАРУ ЖОЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУ**Садвакасова А.К.***(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)*

Ақша ағымы – қаржылық жыл ішінде банктің табатын және төлейтін ақшалай қаражаттар сомаларының арасындағы айырма болып табылады. Кәсіпорынның ақша ағымын басқарудың жүйесі мен механизмін дамыту – бұл қаржылық менеджментінің маңызды категориясын теориялық зерттеуін тереңдетуді талап етеді, ең бастысы — оны анықтайтын мәнді сипаттамасын жан-жақты талқылау.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдаудың логикалық жалғасы – кәсіпорын қызметінің кемшіліктерін жою жолдарын іздеу болып табылады.

Жағымсыз жағдайлардың ауқымына байланысты кәсіпорын жағдайын жетілдіруге қажетті іс-әрекеттер көлемі анықталады. Жеңіл қаржылық дағдарыс кезінде ағымдағы қаржылық жағдайды бірыңғайлау, яғни ақша қаражаттарының кірістері мен шығыстарын үйлестіру жеткілікті. Ал терең қаржылық дағдарыс жағдайы қаржылық жағдайды тұрақтандырудың барлық ішкі және сыртқы механизмдерін қолдануды қажет етеді. Кәсіпорынның жағдайы апаттық деңгейге жеткенде қаржылық жағдайды жетілдірудің жолдарын іздестіру қажет, ал табылмаған жағдайда кәсіпорынды жою туралы шешім қабылдауға мәжбүр болады.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын тұрақтандырудың ішкі механизмдері ең алдымен кәсіпорынның ағымдағы төлем қабілеттілігін қалпына келтіруге бағытталуы тиіс. Ағымдағы төлем қабілетсіздікті жою мақсатында кәсіпорын қаржылық жағдайды жетілдіру бойынша оперативтік шаралар жүргізу, яғни ағымдағы шығыстарды азайту және кейбір активтерді сату қажет. Осыдан кейін алдағы кезеңде кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған тактикалық шаралар жүргізілуі қажет. Кәсіпорынның толық қаржылық тұрақтылығының негізгі шарты ол – ұзақ мерзімді қаржылық теңдікті қамтамасыз ету болып табылады. Сондықтан кәсіпорынның стратегиялық шаралары қаржылық тұрақтылықты ұзақ мерзімде уақытқа дейін сақтап тұруға бағытталуы тиіс. Кәсіпорынды дағдарыстан алып шығу үшін қаржылық жағдайды тұрақтандырудың ішкі және сыртқы механизмдерінің жиынтығынан құралатын кәсіпорынды сауықтыру бойынша бизнес – жоспар жасалынады.

Кәсіпорын меншікті айналым қаражаттарының жетіспеушілігін азайту мақсатында жаңа акциялар мен облигациялар шығаруы мүмкін. Бірақ жаңа акцияларды шығару олардың бағамдарының төмендеуіне алып келуі мүмкін. Сондықтан батыс елдерінде көбіне облигацияларға көп жүгінеді.

Кәсіпорынның банкроттығының алдын алу жолдарының бірі ол – акциялар бойынша дивидендтер көлемін азайту немесе төлеуден уақытша бас тарту. Бірақ бұл шараны іске асыру үшін кәсіпорын акционерлерін қаржылық сауықтыру бағдарламасының нәтиже беретіндігін және болашақта дивидендтер көлемінің өсетендігіне сендіру қажет.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын сауықтырутырудың маңызды көзі – факторинг, яғни кәсіпорынның өзінің дебиторлық борыштары бойынша талап ету құқықтарын банкке немесе факторинг компанияларға сатуы болып табылады.

Кәсіпорынның материалдық техникалық базасын жаңартудың ең тиімді жолдарының бірі – лизинг. Ол инвестициялаудың бір түрі болып табылады. Лизингтік

операциялар бойынша жедел амортизацияны пайдалану өндіріс құрал-дарының оперативті түрде жаңартып отыруға мүмкіндік береді.

Кәсіпорынға үлкен табыс әкелетін тиімді жобаларды іске асыру мақсатымен кредиттер тарту да кәсіпорынды сауықтырудың негігі бағыттарының бірі болып табылады.

Меншікті капиталдың жетіспеушілігін азайтудың бір жолы ол – оның айналымдылық жылдамдығын арттыру болып табылады.

Меншікті қаржы ресурстарының көлемін арттыру жолдары:

-тұрақты шығындар сомасын азайту

-айнымалы шығындар сомасын азайту

-жедел амортизацияны пайдалану

-пайдаланылмайтын мүліктерді сату

-сыртқы әлеуметтік және тағы да басқа бағдарламалардан бас тарту, инвестициялық белсенділікті төмендету.

Кәсіпорынды қаржылық сауықтырудың негізгі бағыттарының бірі өндіріс табыстылығын арттыратын ішкі резервтерді іздеу болып табылады. Оған өндіріс қуаттылығын толық пайдалану, өнімнің сапасы мен бәсеке қабілеттілігін арттыру, өзіндік құнды азайту, материалдарды, еңбек және қаржы ресурстарын үнемді пайдалану жатады.

Тәжірибеде кәсіпорынның қаржылық жағдайына әсер ететін негізгі үш проблема кездеседі:

-Төлем қабілеттіліктің төмен болуы, яғни ақша қаражаттарының жетіспеушілігі. Бұған кәсіпорынның кредиторлар, жұмысшылар және бюджет алдындағы міндеттемелерін өтеуге қаражаттарының жетіспеушілігі дәлел бола алады.

-Меншік иелерінің мүдделерін толық қанағаттандырмау. Бұған меншік иелері алатын табыстарының олардың салған салымдарына қарағанда әлдеқайда төмен болуы дәлел бола алады.

-Қаржылық тәуелсіздігінің немесе қаржылық тұрақтылығының төмендеуі. Тәжірибеде қаржылық тұрақтылықтың төмен болуы болашақта міндеттемелерді өтеу бойынша қиыншылықтар тудыруы мүмкін, ал бұл өз кезегінде кәсіпорынның кредиторларға тәуелді болуына алып келеді. Жоғарыда жасалынған талдау негізде біздің кәсіпорында алғашқы екі проблеманың (өте төменгі төлем қабілеттік және рентабельділік) қаржылық тәуелсіздігіне келсек, ол ұзақ мерзімді қарыздардың жоқ болуы және кәсіпорын қызметінің негізінен меншікті капиталмен қаржыландырылуына байланысты кәсіпорын кредиторларға тәуелді емес, яғни қаржылық тұрақты. Талдау барысында анықталған кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының әлсіз жақтары негізінен төлемқабілеттілік пен рен-табельділіктің төмен болуынан туындап отыр. Осыған байланысты біз кәсіпорынның қаржылық тұрақтандыру үшін төлемқабілеттік пен рентабельділікті арттыру жолдарын іздеу керек деген қорытындыға келеміз.

Кәсіпорынның төменгі төлемқабілеттілігі мен рентабельділігін талдау кезінде ұзақ мерзімді міндеттемелерді алу қажет пе деген сұрақ туындайды. Бір жағынан, ұзақ мерзімді міндеттемелерді пайдаланбау кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын, яғни тәуекелсіздігін білдірсе, екінші жағынан, ұзақ мерзімді міндеттемелер кәсіпорынның төлемқабілеттігі мен рентабельділігін арттыруға көмектеседі. Бұл жағдайда біз “тәуекел-табыс” деген екі факторлы моделіне тоқталып кеткен жөн. Бұл модельдің негізгі қағидаты - тәуекелсіз табыс та жоқ. Яғни тәуекел мен табыстың қолайлы қатынасын тапқан жөн. Алайда қарыз қаражаттарын пайдалану қажеттілігі болмайды егер кәсіпорын өз пайдасын өзіндік құнды төмендету негізінде арттырса.

Сонымен кәсіпорынның қаржылық жағдайын жақсартудың бірнеше жолдарын атап көрсетуге болады: өзіндік құнды азайту қажет. Ол үшін өзіндік құнға факторлық

талдау жасау, оның өсу себептерін анықтау және азайту жөнінде шаралар қолдану қажет. Материалдық, еңбек және қаржылық ресурстарының тиімді пайдалануына көп көңіл бөлу қажет.

Негізгі көзі меншікті капитал болып табылатын капитал салымдарын азайту не боламса ұзақ мерзімді қарыз қаражаттарын немесе лизингті пайдалану.

Капитал салымдарын белгілі бір уақытқа дейін қысқарту пайда алуға мүмкіндік береді, алайда бұл капитал салымынан мәңгібақиға бас тарту қажет екендігін білдірмейді. Сондықтан ол үшін кәсіпорын ұзақ мерзімді несиелер алуы немесе лизингті пайдалануы қажет. Сонымен қатар жаңа техникалар енгізу, ғылыми–зерттеу, тәжірибелі–конструкторлық және технологиялық жұмыстар жүргізуді ұмытпаған жөн. Бұл өндірістік шығындардың азаюына септігін тигізіп, кәсіпорын табыстылығын арттырады.

Жоғарыда айтылғандарға қосымша кәсіпорынның өндірістік қуаттылығына талдау жасау, олардың 100% пайдаланылуын қамтамасыз ету және олардың қолданылмайтын бөлігін сату немесе жалға беру қажет. Сонымен қатар жоспарлардың жасалуы мен орындалуына көп көңіл бөлген жөн.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының «Банктері және банкілік қызмет туралы» 31.08.1995 жылғы Заңы
2. «Валюталық реттеу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 1996 ж., 24 желтоқсан №54.
3. Мақыш С.Б. Илияс А.Ә. «Банк ісі оқу құралы». - Алматы, 2015 ж.
4. Мамыров Қ.Н., Тілеужанова Ә.М. «Макроэкономика». - Алматы, 2015 ж.
5. Кушербаев Б.П. «Банктер және несиелер алушылар қарым-қатынастарын реттеу». - Алматы, 2015 ж.
6. Мақыш С.Б. «Ақша айналысы және несиелер». - Алматы, 2016 ж.

ӘОЖ 336.73

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЛИЗИНГТІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ЖОЛДАРЫ

Қабдуали Н.Қ.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Кәсіпкер өзіне қажетті құрылғыларды лизингке алу үшін келесідей екі жағдайда шешім қабылдауы мүмкін: біріншіден, егер құрылғыларды лизингтік банкке алу банктік несиелер есебінен сатып алуға қарағанда неғұрлым тиімді болса, ал екіншіден, кәсіпкердің банктен несиелер алу үшін несиелік тарихы болмаса. Осы жерде лизингтік компаниялардың жеткілікті түрде несиелік тарихы жоқ және соған сәйкес банк несиелер беруден бас тартатын клиенттермен қосымша тәуекелділіктерге бара отырып жұмыс істеу мүмкіндіктерінің бар екендігі көрінеді. Бұл жағдай лизингтік бизнестің бір ерекшелігін көрсетеді.

Еліміздегі лизингтік қызметтер нарығында бүгінгі күні қалыптасып отырған жағдайларды ескере отырып, біз лизингтік қатынастар механизмін жетілдіру үшін неғұрлым перспективті нарықтарды бөліп қарастыруды ұсынамыз.

Лизингтік қызметтер нарығы сегменттердің бір белгісі ретінде лизингтік келісімдердің алынуына оның осы сегменттегі сұраныс ерекшеліктерін анықтайтындығы, ал екінші белгі ретінде лизингке алушылардың алынуына, олардың сұраныстарының сипатын анықтайтындығы әсер етті.

Енді, осы суретте көрсетілген лизингке алушы тұлғалардың әрбір типіне неғұрлым толығырақ сипаттама берейік.

Қаржыгерлердің үшінші Конгресінде ҚР-ң Елбасы Н.Ә. Назарбаев ҚР-ң Үкіметіне және ҚР ҰБ-не индустриалдық саясат шеңберінде приоритеттікмаңызы бар салаларды нақты анықтауды және оларды қаржыландыру механизмін дамытуды тапсырғаны белгілі.Элемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай қоғамдағы экономикалық, саяси, әлеуметтік сұрақтарды шешуде шағын бизнестің ерекше роль атқаратындығы белгілі. Шағын кәсіпкерлік жалпы экономиканың дамуының қозғаушы күші бола отырып, халықты жұмыспен қамту деңгейін қамтамасыз етеді және қоғам тұрақтылығының негізі – орта класты қалыптастыру көзі болып табылады.

Міне осы шағын кәсіпкерліктің дамуына әсер ететін факторлардың бірі сәйкес қаржылық қызметтер секторының дамуы болып табылады.Себебі,көптеген кәсіпорындар үшін маңызды мәселелердің бір қосымша қаражаттарының көзін іздестіру болып табылатындығы белгілі. Ал 2003 жылы қараша айындағы деректер бойынша банктік сектордан шағын бизнеске бөлініп отырған ақша қаражаттары жалпы экономикаға бөлінген несиелердің 22,7% ғана құрап отыр. Оны төмендегі кестеден көруге болады.

Соңғы бес жылда коммерциялық банктерден шағын кәсіпкерлікке бөлінген несиелер 19%-ке ұлғайғанымен, оның жалпы экономикадағы үлесі салыстырмалы түрде өте төмен. Сонымен бірге, банктерден несие алу үшін клиенттерге қойылатын талаптардың қатаңдылығы шағын кәсіпорындардың негізгі өндірісін техникалық жабдықтауға несие алу мүмкіндіктерін төмендетеді. Сондықтан бүгінгі күні шағын кәсіпкерлердің пайдаланып отырған құрылғыларының көбі техникалық және моральдық жағынан да тозған.

Осы сегментке тән сипаттық белгілердің бірі-шағын кәсіпорындарды қаржыландыру күрделі қаржылық салымдардың неғұрлым тәуекелділігі жоғары түрі болып табылатындығы. Оның себептеріне төмендегілерді жатқызуға болады.

1. Шағын кәсіпорындардың көбісінің кепілге қоятын өтімділігі жоғары мүліктері жоқ.

2. Шағын кәсіпорындарда біліктілігі жоғары мамандардың аздылығы немесе жоқтығы.

3. Қарызға алынған қаражаттардың өз мақсатына пайдалануына бақылау жүргізудің нақты мүмкіндіктерінің жоқтығы.

Осы себептерге сәйкес шағын бизнеспен жұмыс істеуге шешім қабылдаған несиелік мекемелер мынадай мәселелерге кездеседі:

1. Көптеген экономикалық қаржылық ақпараттарды талдаудағы және шағын кәсіпорындардың осы ақпараттарды берудегі кәсіби деңгейлерінің төменділігі;

2. Шағын кәсіпорындардың пайдаланатын құрылғылардың көп түрлілігі.

Осындай қаржылық инвестициялардың тәуекелділігінің жоғарылығы шағын кәсіпорындар үшін банктерден берілетін несиелердің бағасы мен мерзіміне де әсерін тигізеді.

Ал, лизингтік қатынастар осындай тығырықтан шығудың бір жолы болып табылады,себебі лизингтік қатынастар кезінде несие беру үшін қажетті қамтамасыз ету мөлшеріне қойылатын талаптар банктік несиеге қарағанда салыстырмалы түрде төмен.

Біздің ойымызша, бүгінгі күні лизингтік компаниялар шағын бизнес сегментін игеруге неғұрлым көбірек ұмтылулары қажет. Ол үшін лизингтік компаниялардың ең төменгі шығындармен қамтамасыз етілетін перспективті инвестициялық жобаларды таңдаудың тиімді механизмін құру арқылы, шағын кәсіпкерлер сегментіне тән тәуекелділіктерді төмендетуге мүмкіндіктері болуы керек.

Міне осы стратегия осы сегментте белгілі бір жетістікке қол жеткізуге көмегін тигізеді.

Сонымен біздің ойымызша, шағын кәсіпкерлер сегментімен лизингтік қатынастар орнатудың міндетті шарттарының бірі перспективті жобаларды таңдаудың тиімді механизмінің болуы. Осы жерде ең алдымен осы механизмнің міндеттері мен параметрлерін анықтау керек. Яғни, бір жағынан өмірлік қабілеттілігі жоқ бермеуді, ал екінші жағынан өте қатаң талаптар қою арқылы барлық жобалардың тым қатты сұрыпталуын болдырмауды ескеру қажет. Бұл жерде лизингтік компанияның лизингтік келісім-шарттарды бекіту үшін қаралатын жобалар санын тәуекелділіктерді жоғарылатпай көбейтуге, яғни көрсетілген екі талапты біріктіруге мүмкіндіктері болуы қажет.

Осындай тығырықтан шығудың бір жолы біздің ойымызша, лизингтік қатынастарға әртүрлі ұйымдарды тарту арқылы қаржыландырудың көптеген схемаларын құру. Бүгінгі таңда, лизингтік қатынастарға гарант ретінде мемлекеттік органдарды немесе өмірлік қабілеттілігі неғұрлым жоғары жеткізушілерді тартудың өте үлкен потенциалы бар. Себебі, қазіргі кезде мемлекет экономиканың кейбір нақты салаларын дамытуға үлкен қызығушылық танытып отыр.

Сонымен бірге, лизингтік компаниялар құрылғыларды тиімді басқаруды ұйымдастыру арқылы өз тәуекелділіктерін төмендете алады. Яғни, лизингтік компания өз қасиетіне тән емес қызметтерді де өзіне жартылай алуы мүмкін. Ол үшін лизингтік компания лизингтік келісімді бекіту үшін қажетті көптеген экономикалық және қаржылық ақпараттарға талдау жүргізу жұмыстарын өзі атқаруы қажет. Себебі, біз жоғарыда айтып кеткеніміздей, көптеген шағын кәсіпорындарда осындай ақпараттарды беру үшін біліктілігі жоғары мамандар аз немесе мүлдем жоқ. Бірақ осындай схема бойынша әрбір жобаны таңдау лизингтік компания үшін де қымбатқа түсетіні белгілі. Сондықтан лизингтік компания өз шығындарын азайту үшін халық шаруашылығының перспективті салалары мен бағыттарын үнемі қадағалап отыру қажет. Содан кейін ол белгілі бір жеткізушіні таңдайды және сол құрылғыларды пайдалану арқылы өндірісті жүргізудің, дамытудың есептейді. Осындай жұмыстар атқарылғаннан кейін лизингтік компания перспективтілігін толық белгілі бір құрылғыларды лизингке беру үшін конкурс жариялауы керек. Лизингтік қатынастар механизмін жетілдірудің бұндай жолын лизингтік компаниялардың қосымша қызметтерін дамыту стратегиясы деп те атауға болады. Бұл жағдайда лизингтік процесті шартты түрде үш кезеңге бөліп қарастыруға болады.

1-кезең дайындық жұмыстарын жүргізу, яғни шағын кәсіпорындар үшін перспективті құрылғыларды таңдау және талдау кезеңі. Осы дайындық кезеңіде лизингтік компаниялар өте көп жұмыстар атқаруы қажет. Ол үшін ең алдымен құрылғыларды өндірушілерден немесе т.б. көздерден шағын кәсіпорындар мен әр түрлі құрылғылар үшін перспективті нарықтар туралы ақпараттар жинақтау қажет. Осы жинақталған ақпараттардың ішінен белгілі бір белгілерге сүйене отырып құрылғылар таңдалады. Содан кейін таңдалған құрылғы лизингке беру бойынша схемалар құрастырылады. Бұл жағдайда тәуекелділіктерді басқару, қаржыландыру көздерін оптимизациялау сияқты факторлар да ескерілуі қажет. Осы кезеңнің негізгі мақсаты лизингке алынған құрылғылар есебінен өндірілетін өнімдер немесе көрсетілетін қызметтерге деген төлем қабілеттілігі бар сұраныс мөлшерін бағалау. Міне осында болжам жасау кезіндегі жіберілген қателер қаржылық шығындар әкелуі мүмкін.

Егер осындай бағалау білікті түрде жүргізілсе, онда нарықтан өз орнын тапқан лизингке берілген құрылғылар есебінен отандық нарық өндірілген тауарлар мен көрсетілген қызметтерге тола бастайды, яғни тауарларды немесе қызметтерді сату және өткізу процестері жылдамдатылады.

Әрине, бұндай қызмет (қосымша қызметтер көрсету) лизингтік компанияның міндетіне жатпайтындығы белгілі. Сондықтан осындай сұрақтарды шешу үшін басқа ұйымдардың қызметтеріне сүйену қажет болады. Бұл жерде көптеген жұмыстарды жеткізушілердің өздері орындауы да мүмкін. Себебі, олар өз құрылғыларының нарығымен, оның болашағымен, өздерінің потенциалды клиенттерімен неғұрлым жақсы таныс.

Сондықтан олар лизингтік компаниялар үшін мейлінше толық ақпараттар бере алады. Осы механизмге лизингтік компаниялар мен құрылғыны сатушылар немесе өндірушілердің бір-біріне жақындасуы да үлкен қозғау салуы мүмкін. Осындай схеманың негізінде лизингтік компанияның құрылғыларды сатушылармен қарым-қатынастарын дұрыс ұйымдастыру идеясы жатыр. Құбірлесіп жұмыс істеу өз атынан болмаса да жарнамалау ұсыну мүмкіндіктерін тудырады.

Осындай механизмді пайдалану кезінде лизингтік компанияға төмендегідей сипаттамаларға жауап беретін құрылғылармен жұмыс істеу неғұрлым тиімді деп ойлаймыз:

- құрылғының стандарттылығы;
- құрылғыны өндіріс процесінде бірнеше рет қайталап пайдалану мүмкіндігі, яғни құрылғының құны ол пайдалануға енгізілгеннен кейін тез төмендемеуі қажет;
- құрылғының өтімділігі.

Осындай сипаттамалардың барлығы мүліктік тәуекелділіктерді төмендетуге және құрылғының белгілі бір түрін бағалау процедурасын арзандатуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, белгілі бір сұранысқа ие құрылғылар түріне нарықтық бағалардың, яғни, транспорттық, техникалық қызмет көрсету бағаларының тарифтерінің өзгеруі сияқты факторлардың да әсер ететіндігі ескерілуі керек.

Сонымен, осы кезеңде жүргізілетін жұмыстарды жүйелеу үшін лизингтік компанияларда лизингке берілуі мүмкін әртүрлі құрылғылардың түрлері бойынша мәліметтер жүйесі болуы қажет. Сонымен бірге құрылғыларды сатып алу-сату туралы бекітілетін келісімдерде көрсетілген шарттарды дұрыс бағалау, құрылғылардың номенклатурасы туралы тиімді шешімдер қабылдау және лизингтік компания үшін оның тиімді шарттарын жақсарту мүмкіндіктерін қарастыру қажет. Осындай жұмыстар толық орындалғаннан кейін лизингтік қатынастарды жүзеге асырудың екінші кезеңі басталады.

II-кезеңді лизингке алушыларды таңдау кезеңі деп те атауға болады. Осы кезеңде лизингтік компанияның алдында лизингке алушылар үшін осы жобаның мүмкіндіктері туралы ақпараттарды тарату, жарнамалау міндеттері тұрады. Себебі, лизинг біздің отандық нарық үшін қаржыландыру құралы ретінде әліде болса кең түрде мәлім емес. Сондықтан лизингтік компания жарнамалау жұмыстарын жүргізу кезінде осы құралдың экономикалық мәніне ерекше көңіл аудармай, керісінше өзіндік бизнесті жүргізу үшін құрылғыларды пайдалану мүмкіндіктеріне мән беруі керек. Яғни біздің айтайын дегеніміз, жарнамалау кезінде лизингтің барлық заңдылықтарын егжей-тегжейіне дейін көрсетудің қажеттілігі жоқ.

Содан кейін лизингке алушылардан өтініштер жинақталынады. Өтініштер жинақталып болғаннан кейін лизингтік компания клиенттің экономикалық қызметіне төлем қабілеттілігі тұрғысынан талдау және бағалау жүргізіледі.

Бірақ осы кезеңнің өзіндік ерекшеліктерінің бірі, егер лизингке берілетін құрылғының өтімділігі шын мәнінде өте жоғары болса және жобаның инвестициялық тартымдылығы нақты дәлелденсе, онда потенциалды клиенттер санын көбейтуге және осы сегментте лизингтік қызметтерге деген сұранысты кеңейтуге мүмкіндіктер туғызады. Осы кезеңдегі соңғы қадам неғұрлым перспективті клиенттерді таңдау. Таңдау әртүрлі белгілер негізінде жүргізілуі мүмкін. Мысалы ондай белгілерге

маңыздылығының біртіндеп төмендеп отыруына байланысты мыналарды жатқызуға болады.

- ұсынылатын лизингтік төлемдер саны (лизингтік маржа);
- кәсіпорынның ағымдық экономикалық жағдайы;
- кепіл немесе кепілдемелердің т.б. түрлерінің пайдалануы;
- персоналдың тәжірибесі мен біліктілігі және т.б.

Перспективті клиенттер анықталған кейін лизингтің құны бекітіледі және сәйкесінше лизингтік келісімшарт толтырылады да лизинг объектісі лизинг алушыға пайдалануға береді. Міне осындай жұмыстар нақты атқарылғаннан кейін III-кезең басталады. Бұл кезең міндеттемелердің орындалу кезеңі немесе лизингтік процестің соңғы кезеңі деп те аталады. Негізінен лизингтік процесті ұйымдастыру бойынша негізгі жұмыстар алғашқы екі кезеңде жасалады немесе егер олар дұрыс жасалынса, онда үшінші кезеңде кездейсоқ қиыншылықтар пайда болмайды. Лизингке алушы өз міндеттемелерін орындамаған жағдайда алғашқы екі кезеңде жасалынған жұмыстарды қайта қарау туралы қажеттіліктер туады. Лизингке алушы өз міндеттемелерін орындалмаған жағдайда лизингтік компания лизингке берілген құрылғыларды конфискациялауға кіріседі. Әдетте, бұл кезеңде лизингтік операциялар бухгалтерлік есеп пен қорытынды есепте көрсетіледі, лизингтік компанияға лизингтік төлемдерді төлеу іске асырылады және лизинг мерзімі аяқталғаннан кейін мүлікті одан әрі қарай пайдалану бойынша қатынастар анықталады.

Әдебиет:

1. Смагулов А.С. Қазақстандағы лизинг: тәжірибесі, мәселелері, болашағы. – Алматы: Экономика, 2016. – 416 б.
2. Сагадиев К.А. Лизинг в Казахстане, Учебник для Вузов. - Алматы: 2015 г.
3. Сагадиев К.А., Смагулов А.С., Мырзахметов А.И. «Лизинг в Казахстане: теория и практика» - Алматы: Агроуниверситет, Фонд Евразия, Учебно-консалтинговый центр «лизинг», 2013. – 202 б.
4. Смагулов А.С. Лизинг: Учебное пособие. – Алматы: Балауса, 2015. – 176 с.

УДК 336.711

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА ГОСУДАРСТВА В ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОНОМИКИ

Джуманова Д.М.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Центральный банк – под этим словом понимается следующее основной проводник денежно-кредитного регулирования экономики страны, являющегося составной частью экономической политики правительства, главными целями которой служат достижение стабильного экономического роста, снижения безработицы и инфляции.

Денежные обороты государства регулируются не напрямую Центральным банком данного государства, а через денежную и кредитную систему. Тем самым воздействуя на кредитные институты, то есть банки, так Центральный банк создает благоприятные условия для их работы. От этих условий в большой мере зависит направление деятельности банков второго уровня и других финансовых институтов, что в последующем оказывает влияние на развитие экономики страны. Именно поэтому

национальные особенности денежно-кредитной системы обозначают степень воздействия Центрального банка. Особенности национальной банковской системы в значительной части определяются целями, стратегией и методами денежно-кредитного регулирования соответствующим банком первого уровня страны.

Денежно-кредитная политика тесно связана с внутривалютными экономическими отношениями, в частности экономического роста. При этом она используется не как отдельный инструмент регулирования, а в сумме с такими элементами, как финансовая политика, политика доходов и расходов и т.д.

Права Центрального банка во многих странах строго регулируются законодательством. По закону Центральный банк должен поддерживать экономическую политику правительства либо быть независимым от деятельности правительства. Но есть и исключение, а некоторых случаях закон разрешает передачу вопросов денежно-кредитной политики.

Центральный банк систематично реализует разные стратегии денежно-кредитного регулирования. Это может быть стратегия, направленная на укрепление темпа роста денежной массы в национальной экономике или регулирование валютного курса национальной денежной единицы по отношению к одной из стабильных иностранных валют.

В зависимости от выбранной стратегии Центральный банк устанавливает в качестве приоритета либо денежную, либо валютную политику и использует надлежащие инструменты.

Исходя, из выше перечисленного назначения стратегии различаются по следующим пунктам:

- 1) инфляционная – допущение слабоконтролируемого роста денежной массы в обороте;
- 2) рефляционная – способствует росту занятости, но в то же время приводит к обесцениванию денег;
- 3) дефляционная – используется, когда проблема инфляции становится серьезной для обеспечения стабилизации стоимости денег;
- 4) дезинфляционная – стратегия, направленная на снижение экономической активности.

От выбранной Центральным банком стратегии зависит выбор и совокупность применяемых инструментов, которые отражены на Таблице 1.

Таблица 1 – Стратегия развития Центрального банка

Действие	Эффект	Результат как процесс
Ограничение денежной массы в обращении	«Дорогие деньги»	Дефляция
Повышение процентных ставок	«Дорогие деньги»	Дезинфляция
Увеличение денежной массы	«Дешевые деньги»	Инфляция
Понижение процентных ставок	«Дешевые деньги»	Рефляция

С целью регулирования объема денежных агрегатов выполняется ряд мероприятий по стабилизации роста денежных агрегатов или по удержанию ее увеличения. Но при этом в условиях стагфляции Центральному банку приходится искать согласованное сочетание. Такое как, четкое регулирование валютного курса национальной денежной единицы, тем не менее, такой расклад предпочитают страны с более развитой экономикой, нацеленные на экспорт.

Как уже было сказано ранее, Центральный банк любой страны является регулирующим звеном в банковской системе, в связи с этим его деятельность связана с укреплением денежных масс, обеспечением устойчивости и защиты национальной валюты, так же ее курс по отношению к иностранным валютам, развитие и стабилизация банковской системы страны.

При этом следует отметить, что Центральный банк имеет право влиять только на денежные инструменты, такие как денежные агрегаты, денежная база, внутренний кредит и т.д. Выполняя функцию регулирования количества денег в экономике страны, Центральный банк оказывает прямое влияние на формирование потребительских цен в стране.

Основной целью деятельности Национального банка Республики Казахстан является обеспечение устойчивости национальной валюты, покупательной способности тенге и минимизации инфляции, а также стабильности и продуктивности всей банковской системы страны в рамках интереса экономики.

Центральный банк представляет собой орган государственного регулирования экономики, то есть это банк первого уровня, наделенный правом эмиссии банкнот, а также регулирования денежного обращения, валютного курса и денежно-кредитной политики страны.

В нынешних условиях Центральный банк выполняет 5 основных функций:

1) Пользоваться монопольным правом на выпуск банкнот, то есть быть главным эмиссионным органом страны.

2) Совершать операции прежде всего с банками данной страны, то есть выполнять функцию «служить банком банков».

3) Осуществлять функцию банкира правительства, то есть контролировать и осуществлять выполнение государственного бюджета.

4) Выступать посредником между другими банками страны при выполнении безналичных расчетов, то есть исполнять обязанность расчетного центра страны.

5) Служить органом регулирования экономики денежно-кредитными способами.

Национальный банк является единственным правительственным органом, осуществляющим и регулирующим государственную денежно-кредитную политику Республики Казахстан. Денежно-кредитная политика, осуществляемая Национальным банком Казахстана, направлена на стабилизацию цен.

С целью создания благоприятных условий для эффективного выполнения определенных задач, Национальный банк Республики Казахстан наделен полномочиями высшего органа государственной власти в сфере выполняемых им деятельности. Национальный банк Республики Казахстан занимает особое место среди юридических лиц, занятых управлением экономикой страны. В своей деятельности Национальный банк РК не преследует цели получения прибыли, он не конкурирует с банками второго уровня и другими кредитными учреждениями. Его главная цель – обеспечить бесперебойное снабжение хозяйства платежными средствами или иначе обеспечить необходимый уровень ликвидности, наладить систему расчетов, контролировать работу рядовых банков.

Так, экономическая субстанция Национального банка Республики Казахстан является в его назначении как центральный банк страны, то есть банком первого уровня, а правовой статус позволяет ему осуществлять, управлять и регулировать как денежно-кредитную политику в стране, так и деятельность кредитных учреждений.

Первоочередной задачей государственного сектора является стабилизация экономики. Необходимо обеспечение экономического роста, борьба с инфляцией. Государство этим занимается, проводя фискальную и денежно - кредитную политику. Целью денежно-кредитной политики является контроль над денежной массой или

уровнем ссудного процента - все это делается для регулирования денежного предложения в стране.

Центральным звеном денежной политики государства является центральный банк (ФРС - в США, НБ - в РК). Именно он своими действиями и проводит денежную политику. В мировой практике основными инструментами ЦБ являются: операции на открытом рынке ценных бумаг, уровень процентной ставки по займам коммерческим банкам и величина обязательных резервов. Также Центральный банк разрабатывает требования к коммерческим банкам, выполнение которых обеспечивает ликвидность банков.

Банк Казахстана сохраняет преемственность в определяющих принципах формирования денежно-кредитной политики, соподчиняя ее цели главным задачам экономической политики государства. на предстоящие 2003-2005 годы снижение инфляции при обеспечении роста ВВП по-прежнему остается конечной целью денежно-кредитной политики. Задачей определения количественных параметров экономической политики является выбор наилучшего сочетания экономического роста и инфляции. Критерием такого выбора должно быть повышение доходов населения в реальном выражении.

При проведении денежно-кредитной политики Банк Казахстана предполагает использовать не только все имеющиеся в настоящее время в его распоряжении инструменты, но и расширить их состав, сделав набор располагаемых методов контроля и управления денежным предложением полностью адекватным складывающимся общеэкономическим условиям. Однако возможность и эффективность применения конкретных инструментов денежно-кредитного регулирования в значительной степени будут связаны с восстановлением и развитием сегментов финансового рынка и укреплением банковской системы. Достижение поставленных целей также будет зависеть от наличия соответствующих условий, создаваемых функционированием всех секторов экономики и проведением необходимых институциональных преобразований.

Прямые количественные ограничения как метод кредитного регулирования представляют собой количественное ограничение суммы выданных кредитов. В отличие от рассмотренных выше методов регулирования, контингентирование кредита является прямым методом воздействия на деятельность банков. Добиваясь при помощи указанной политики сдерживания банковской деятельности и умеренного роста денежной массы, государство способствует снижению деловой активности. Поэтому метод количественных ограничений стал использоваться не так активно, как раньше, а в некоторых странах вообще отменен.

Также ЦБ может устанавливать различные нормативы (коэффициенты), которые коммерческие банки обязаны поддерживать на необходимом уровне. К ним относятся нормативы достаточности капитала коммерческого банка, нормативы ликвидности баланса, нормативы максимального размера риска на одного заемщика и некоторые дополняющие нормативы. Перечисленные нормативы обязательны для выполнения коммерческими банками. Также ЦБ может устанавливать необязательные, так называемые оценочные нормативы, которые коммерческим банкам рекомендуется поддерживать на должном уровне. НБ Казахстана в целях реализации денежно-кредитной политики может от своего имени осуществлять эмиссию облигаций, размещаемых и обращаемых среди кредитных организаций. Предельный размер общей номинальной стоимости облигаций ЦБ всех выпусков, не погашенных на дату принятия советом директоров решения об очередном выпуске облигаций ЦБ, устанавливается как разность между максимально возможной суммой обязательных резервов кредитных организаций и суммой обязательных резервов кредитных

организаций, определенной исходя из действующего норматива обязательных резервов. Наряду с экономическими методами, посредством которых ЦБ регулирует деятельность коммерческих банков, им могут использоваться в этой области и административные методы воздействия. К ним относится, например, использование количественных кредитных ограничений. Этот метод кредитного регулирования представляет собой количественное ограничение суммы выданных кредитов. В отличие от рассмотренных выше методов регулирования, контингентирование кредита является прямым методом воздействия на деятельность банков. Также кредитные ограничения приводят к тому, что предприятия-заемщики попадают в неодинаковое положение. Банки стремятся выдавать кредиты в первую очередь своим традиционным клиентам, как правило, крупным предприятиям. Мелкие и средние фирмы оказываются главными жертвами данной политики. В этих целях НБ обязывает коммерческие банки, предоставляющие кредит частным лицам делать специальные вклады в резервный фонд. Этим государство сдерживает желание коммерческих банков представлять потребительский кредит, поскольку резервные деньги не приносят процент. Иногда правительство, проводя политику борьбы с инфляцией, рекомендует коммерческим банкам сокращать кредитование. Банки, зная о возможных санкциях со стороны государства, как правило, стараются их выполнять.

В системе денежно-кредитной политики всегда имеются ряд косвенных методов регулирования денежной массы. Во всех странах с рыночной экономикой в качестве обязательного условия регистрации и получения лицензий коммерческие банки обязаны наличия у него уставного фонда в определенном фиксированном размере. Увеличивая или уменьшая размер уставного фонда государство, таким образом, косвенно воздействует на количество субъектов экономики, которые могут заниматься кредитной эмиссией.

Регулируя норму амортизации, государство косвенно способствует увеличению или уменьшению денежной массы, то есть ускоренная амортизация дает возможность предприятиям быстро возвращать вложенные вещественные факторы производства денежные средства и использовать их для развития производства.

Контроль по отдельным видам кредитов - часто практикуется в отношении кредитов под залог биржевых ценных бумаг, потребительских ссуд на покупку товаров в рассрочку, ипотечного кредита. Регулирование потребительского кредита обычно вводится в периоды напряжения на рынке ссудных капиталов, когда государство стремится перераспределить их в пользу отдельных отраслей или ограничить общий объем потребительского спроса.

Регулирование рынка ликвидности банковских операций - в многочисленных правительственных положениях и документах регулирующих операционную деятельность банка, основное внимание уделяется риску и ликвидности банковских операций. Риск банковской деятельности определяется через соотношение выданных кредитов и суммы собственных средств банка.

Все перечисленные методы оказывают косвенное и общее воздействие на экономику, поэтому количественный результат применения этих средств чрезвычайно трудно поддается предварительной оценке.

Наряду с перечисленными методами государственного регулирования, имеющими внутриэкономическую направленность, существуют специальные меры внешнеэкономического регулирования. К ним можно отнести меры стимулирования

Ликвидность - способность активов быть быстро проданными по цене, близкой к рыночной цене. Экспорта товаров, услуг, капиталов, «ноу-хау», управленческих услуг. Это - кредитование экспорта, гарантирование экспортных кредитов и инвестиций за рубежом, введение и отмена квот, изменение величины пошлины во внешней торговле.

Выбор вариантов денежной политики во многом зависит от причин изменения спроса на деньги. Например, если рост спроса на деньги связан инфляционными процессами, уместной будет жёсткая политика поддержания денежной массы. Если необходимо изолировать динамику реальных переменных от неожиданных изменений скорости обращения денег, то предпочтительнее окажется гибкая политика поддержания процентной ставки, которая непосредственно связана с инвестиционной активностью.

Таким образом, Национальный Банк Казахстана - Национальный банк страны и является единственным органом, определяющим и осуществляющим государственную денежно-кредитную политику Республики Казахстан. Он определяет и осуществляет государственную денежно - кредитную политику Республики Казахстан, устанавливает официальную ставку рефинансирования в зависимости от общего состояния денежного рынка, спроса и предложения по займам, уровня инфляции и инфляционных ожиданий. Национальный банк Республики Казахстан как непосредственно, так и опосредованно влияет на финансовые отношения при проведении денежно-кредитной политики, регулировании денежного обращения, управлении кредитными ресурсами, банк участвует совместно с Министерством финансов в валютно-финансовых отношениях государства, внешнем взаимствовании денежных средств для финансирования потребностей экономики.

Литература:

1. Национальный Банк Республики Казахстан. //nationalbank.kz.
2. Министерство финансов РК- minfin.kz
3. Закон Республики Казахстан о Национальном Банке РК.

УДК 336

ҚР САҚТАНДЫРУ КОМПАНИЯЛАРЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Джуманова Д.М.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Сақтандыру — қоғамның экономикалық қатынастарының айрықша сферасын бейнелейтін көне категорияларының бірі. Сақтандыру сферасы адам өмірінің, өндірістік және әлеуметтік-экономикалық қызметтің барлық жағын қамтиды. Сақтандыруға түпкі болатын басты себеп — бұл өндіріс пен адам өмірінің қауіп-қатерлі сипаты. Сондықтан өндіріс процестерін жалғастыру, азаматтардың жекелеген санаттарының өмір тіршілігі мен әл-ауқатын қолдап отыру мақсатында оларды сатып алу үшін қоғамның, жеке өндірушілердің, олардың топтарының (салалық және аумақтық аспектілерде) натуралдық-заттай босалқы қорларын да немесе резервтерін де, сондай-ақ ақша ресурстарын да кіріктіретін қажетті қаражаттары болуы тиіс

Қазақстанның сақтандыру нарығы соңғы кезде дерлік прогресс көрсетуде. Бұқаралық ақпарат құралдарының тарапынан бұл нарықтағы болып жатқан барлық қызық және позитивті тенденциялар толығымен көрсетпей отыр. Мұны ескере келе, сонымен қатар маңызды жайт — сақтандыру төлемдерін кепілдендіру Қорының құрылуы, міндетті сақтандыру түрлерінің ұлғаюы, экспортты сақтандыратын

корпорацияны құру – ҚР-ның сақтандыру нарығының дамуындағы ең маңызды тенденциялары болып отыр.

Оларды сипаттай келе, Қазақстандағы сақтандыру ісінің дамуын анықтайтын факторларды белгілеу керек. Ең алдымен, ол жалпы халықтың әл-ауқатының жақсаруы, қоғамның сақтандыру мәдениеті мен сақтандыру менеджменті деңгейінің жоғарлауы, сонымен бірге жалпылай мемлекеттік бақылаушы органның тиімді саясаты болып табылады.

Бірақ та, Қазақстанның сақтандыру нарығын сапалы түрлендіру үрдістерінен тежеп тұрған бірнеше субъективті факторлар тағы бар, соның ішінде сақтандыру бизнесінің терең дифференциациясы үрдісі және сақтандыру қызметінің диверсификациясы. Қазақстандағы сақтандыру қызметін тежеп тұрған жалпы субъективті факторлары әртүрлі: солардың қатарына сақтандыруға қатысты заңдардың тым қарапайымдылығынан (қазіргі заң жобасында сақтандыру нарығының өркениетті дамуына қажетті сұраныстың минималды бөлігі ғана қамтылған), кейбір сақтандыру бизнесінің өкілдерінің ашық қылмыстық іс-әрекеттерін жатқызуға болады. Осының бәрі халықтың арасында сақтандыру компанияларына деген сенімге нұқсан келтірді.

Біріншіден, қатаң орталықтанған экономикалық жүйенің ұзақ мерзім жұмыс істеуі экономиканың маңызды саласы болып табылатын сақтандырудың толық көлемде дамуын шектеді, сонымен бірге, шаруашылық субъектілері халық арасында сақтандыру қызметі екінші рөлді, көмекші қызмет деген түсінік қалыптасты. Нарыққа дейінгі екі жақты әсері нарық жүйесіне ауысқаннан кейін түпкілікті өзгереді, нарықтың экономикалық маңызды сферасы ретінде сақтандыру бизнесінің өзара дамуына қажеттілік туындады, әсіресе кризистік тенденциялар туындағанда білінеді. Бірақ ұзақ уақыт бойы сақтандыруға қатысты қалыптасқан көзқарас сақталып отыр және Отандық сақтандыру нарығының сапалы түрленуіне тежеуші әсер етуде. Бірақ та, қазіргі кезде басқарудың нарықтық жүйеге ауысқаннан бері сақтандыру ісіне деген консервативті көзқарас ашық айтылмаса да, стратегиялық маңыздылықтың бағаланбай отырған элементтерін көру қиын емес.

Екіншіден, Қазақстандағы сақтандыру ісінің дамуына басқа да бұрынғы социалистік елдердегі сияқты, сақтандыру компанияларының қызметінің артық регламентациясы, олардың инвестиция қызметін қатаң шектеу, капитализация бойынша артық жоғары талаптар қою және тағы да басқалары. Сондай-ақ ерекше атап өтетін жағдай ол сақтандыру компанияларының құқығын қолдан шектеу жасау арқылы сақтандыру компанияларының құқығын сақтандыру тарифтерінің өлшемін анықтау. Бұл іс жүзінде сатушы мен сатып алушы арасындағы қарым-қатынас принциптері нарықтан аулақ екенін көрсетеді.

Сақтандыру тарифтерінің мөлшерін қатаң бекіту, бәсекелестік деңгейін төмендетеді, сақтандырудың кейбір жаппай түрлерін сақтандырушыларға аз ұнамды етеді. Бекітілген тарифтер сақтандырушылардың қызмет ету сапасын жоғарлатуға септігін тигізбейді. Бұл авто иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыруында анық көрінеді, сақтандырудың жаппай түріне айналады және Қазақстанның нарықтық сақтандыруының негізгі үрдісін қалыптастырады.

Қазақстандық сақтандыру компанияларының көбі, осы секторда қызмет етеді, бірақ әлі де болса қызмет сапасы төмен деңгейде қалуда. Сақтандырушылар жағынан тарифтер бойынша проблемалар туындайды, олар экономикалық өмірдің өсуімен санаспайды. Бұған шетелден әкелетін авто көліктердің көлемінің өсуі және осыған байланысты көп қалаларда көліктің легінің артуы өз ықпалын тигізуде. Сақтандырушылардың сөзіне қарасақ олар сақтандырулық бұл түріне сақтандыру заңына қарамастан қызығушылықтарын жоғалтқан. Әлі де сақтандырудың бұл түрімен айналысып жүрген сақтандыру компанияларының өкілдерінің сөздеріне қарасақ,

сақтандырудың бұл түрінен шығындары аспандап барады, әсіресе Алматы, Астана сияқты өте ірі қалаларда. Күн өткен сайын ЖКО саны, келтірілген зиянның көлемі де артуда, осының салдарынан төленетін төлемақылар суммасында артты. Егер бұрындары орташа зиян 30-50 мың бағдарында болса, ал қазір әр ЖКО үшін сақтандырушылар одан 2-3 есе артық сумма төлеуге мәжбүр.

Үшіншіден, Сақтандырушылардың жағынан автоиелерінің азаматтық –құқықтық жауапкершілігі сияқты сақтандырудың жаппай түрі негізінде статистикалық есепке алуын жасауды созуы сияқты субъективті фактор өздігінен сақтандыру нарығының тұрақтануына тежегіш болып табылады. Өйткені мемлекет тарапынан осы нарықты құруға деген ынталықтың жеткіліксіздігі, жақсы нәтиже әкелмеді, ал ондай факторлар жеткілікті мөлшерде жиналып қалды.

Төртіншіден, Қазақстандағы сақтандыру нарығының дамуының қарқынымен деңгейіне едәуір ықпал еткен фактор, құнды қағаздар нарығының қалыптасуындағы баяулылық. Сақтандыру қызметінің қалыпты өсуі көп жағдайда қолда шоғырланған қаржы көздерін сенімді және пайдалы орналастыруға тікелей байланысты. Ұлттық құнды қағаздар нарығының жеткілікті деңгейде дамымауы Қазақстандық сақтандыру компаниялары үшін ұзақ мерзім көлемінде рационалды инвестиция портфелін құруда үлкен қиындықтар туындырады. Сонымен қатар, ұлттық құнды қағаздар нарығында жеке меншік компаниялардың акцияларын сатып алудағы көлемнің аздығы сақтандыру компанияларының капитализациясын тежеуші фактор ретінде айтылып жүр.

Қазақстанның сақтандыру нарығы салыстырмалы түрде әлі жас, себебі тәуелсіз даму 1991 жылдан басталады. Оған қарамастан тек қана Қазақстанның сақтандыру нарығының дамуының ерекшеліктері бар:

- ұсынылып отырған сақтандыру өнімдерінің аздығы (барлық салаға 35-40);
- нарықтың тығыз концентрациясы (10 үлкен компаниялардың үлесі 80% құрайды);
- корпоративті сақтандыруға ерекше көңіл бөлінуі;
- жинақтаушы сақтандыру түрлерінің дамымағандығы.

Әдеттегідей, сақтандыру нарығын талдағанда сақтандыру ұйымдарының даму жағдайы көрсететін шығын коэффициенті (сақтандыру төлемдерінің сақтық сыйақысына қатынасы) маңызды көрсеткіш ретінде есептелінеді. 1 суретке сәйкес Қазақстан Республикасында ол әлі де орташа есеппен 40% аспай отыр.

Нарықтық экономикаға көшу барысында қаржы-несие сферасының құрамдас бөлігі ретінде сақтандыру ұйымдарына келешекте экономикалық тұрақтылыққа қол жеткізіп, оны сақтау үшін маңызды рөл атқарады. ҚР-ның сақтандыру нарығының жылдам жетілдіруіне қарамастан елдегі басқа қаржы нарықтары сфераларымен салыстыра келе сақтандыру нарығы әлі де, жеткілікті дамыған жоқ (активтер соммасы, қызмет көрсетілетін клиенттер, аймақтық дамуы, және т.б. көрсеткіштер бойынша). Бірақта, республикадағы сақтандыру нарығын дамытуға ұмтылыс келесі шараларды орындауды көздейді:

- сақтандыру құрамының қаржылай тұрақтылығы мен сенімділігіне қол жеткізу;
- сақтандыру ісін мемлекеттік реттеу әдістерінің тиімділігін арттыру;
- қазақстандық және халықаралық сақтандыру нарығының қарым-қатынасын қалыптастыру.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев мемлекетіміздің экономикалық мүмкіндіктеріне сенім білдіріп, елімізге жаңа идеялар мен технологиялар әкелген шетелік инвесторларға әркез қолдау көрсетіп жүр. Бұл елдің ертеңін ойлағаннан туған риясыз іс екені анық. Өйткені, Елбасының өзі атап көрсеткендей, бізге болдық-толдық деуге әлі ерте.

1 сурет. «Жалпы сақтандыру» саласы бойынша шығын коэффициентінің құрылымы, % (01.01.2020 ж. мәліметтері бойынша)

Елімізге қосымша инвестициялар тартуда, жаңа технологиялар мен сапаның жаңа стандарттарына жету жолында Қазақстанға әлі де көмек, қолдау қажет екені анық. Бізде экономикалық белсенді халық саны әлі де болса шектеулі екені белгілі. Екінші жағынан, бүгінде елде өндірістің өсу қарқыны жоғары. Мұның өзі мемлекетке оның әр түрлі салалары бойынша кәсіби шеберлігі жоғары кадрлар әзірлеуді күн тәртібінен түсірмеуді жүктейді. Бұл ретте шетелдің озық тәжірибелерінен үйренгеннің ешқандай жаттығы болмаса керек. Елбасы ойы бізге осы қағиданы меңзейді. Республикамызда қолға алынған индустриялық-инновациялық жүйе де бірінші кезекте білікті кадрларға деген сұранысты туғызары хақ. Аталған бағдарлама мемлекетіміздің өркениетті елдер қатарына өтуіне қолайлы алғышарттар қаламақ.

Сонымен, Қазақстандағы инвестициялық тартымдылықтың сыры неде дегенге келетін болсақ, біріншіден, мұнай-газ саласындағы ресурстарды игеруге жол аша білуі деп айтуға болады. Бұл орайдағы Нұрсұлтан Әбішұлының жеке еңбегі мен оралымдылығы, шетелдік инвесторлармен ортақ тіл табыса алуы атап айтуға тұрарлық жәйт деп білеміз.

Тағы бір айтарлық, елімізде жоспарланып отырған жеті кластердің де инвестициялар үшін атқарар рөлі зор. Сондықтан болса керек, Шетелдік инвесторлар кеңесінің соңғы отырысында Елбасымыз осы аталған салаларға назар аударулары қажеттігін атап көрсетті. Әрі инвесторлар оған бет бұра қалған жағдайда белгілі бір ынталандыру шаралары да белгіленетінін ұқтырды.

Осы соңғы мәжілісте қозғалған мәселелер бір ғана Қазақстанның көлемімен шектеліп қалмай, тұтас Орталық Азия өңірін, ондағы инвестициялық ахуалды қоса қамтыды. Кеңестің қорытындысы туралы ой қозғаған Еуропа Қайта құру және даму банкінің президенті Жан Лемьер елдің бүгінгі даму қарқыны жаңа инвесторлар тартуға жол аша алады деп мәлімдеді.

Осылайша өнеркәсібі дамыған елдердің кірісінің 1/5-ге жуығы мен дамушы елдердің кірісінің 1/3-ге жуығы тікелей экспортқа қатысты. Тәуелсіз эксперттердің бағалауынша дүние жүзінде өңдеу өнеркәсіптерінің 40-50% қолданыста және 10-12%-

ға жуығы қызмет көрсету саласында әлемдік кірісті қайта бөлудің негізгі құралы болып табылатын сыртқы саудамен тікелей немесе жанама байланысты.

Ғаламдандудың ұлттық экономикаға әсер етуінің кейбір аспектілеріне ерекше назар аудару керек. Ең алдымен, бұлар әлемдік сауданың темпінен асатын тікелей шетел инвестицияларының өсуінің өте-мөте жоғарғы қарқыны болып табылады. Бұл капитал салымдары ұлттық экономикаға тікелей әсер көрсететін әлемдік мекемелер құрылуында, өнеркәсіптік қайта құрылымында, технологияны трансферттеуде, ұдайы өндіріс процесінде басты роль атқарады.

Болашақта әлеуметтік сақтандыруды әлеуметтік қорғау жүйесінде дамыту үшін әлеуметтік сақтандыруды және әлеуметтік қамсыздандыруды дамыту керек. Қаржы жүйесінің дербес буыны ретіндегі сақтандыру әдетте ойда болмаған және төтенше оқиғаға байланысты белгілі бір объектіні сақтандыру мен әлеуметтік қамсыздандыру сияқты екі оқшауланған нысанады іс-әрекет ететіні белгілі. Сақтандыру мәселесі, медициналықты қоспағанда әлеуметтік сақтандыру проблемаларымен – халықты әлеуметтік қорғау жүйесінен тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасының Конституциясы Қазақстан Республикасының азаматы жасына келген, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайда және өзге де заңды негіздерде оған жалақы мен зейнетақының ең төмен мөлшерлеріне әлеуметтік қамсыздандырылуына кепілдік береді. Нарықтық экономикасы бар елдердің тәжірибесіне орай әлеуметтік қорғау жүйесі мемлекеттік, мемлекеттік емес құрылымдардың, қоғамдық бірлестіктердің көп жақты жауаптылығының негізінде құрылады.

Алайда халықты әлеуметтік қорғаудың сферасына «әлеуметтік қамсыздандыру» мен «әлеуметтік сақтандыру» терминдері сипатты болғанымен бұлар бара-бар ұғымдар емес.

Екінші аспект технологиялық инновацияға әсер етумен байланысты. Жаңа технологиялар алдында айтылғандай, ғаламдандудың қозғалыстағы күштерінің бірі бола отырып мемлекеттер арасындағы бәсекені ұлғайтады.

Инвестициялық іс-әрекет әлеуметтік факторларды ескере отырып реттелінбесе, онда ол жалпы дағдарысқа апаратын негізгі себептердің біреуі болып табылады. Сондықтан да экономиканы, соның ішінде инвестицияны әлеуметтік тұрғыдан талдап, соның негізінде әлеуметтік және экономикалық құрылымдарды қатер қалыптастырып, ескеріп отырғанда ғана дүниежүзілік және аймақтық дағдарыстардан құтылуға болады. Инвестицияның жоғарғы қарқынмен дамуының, жақсы экономикалық көрсеткіштердің халықтың әл-әуқатына тікелей әсері мол. Бұған дәлелді инвестициямен жан-жақты қамтылған батыс аймақтардан көптей көруге болады.

Ғаламдандудың бірінші артықшылығы халықаралық бәсекелестіктің шиеленісуінен шықты. Бәсекелестік және рынокты ұлғайту мамандықтарды тереңдету мен халықаралық еңбек бөлінісіне әкеледі және өндірістің өсуін тек қана ұлттық емес, әлемдік деңгейде ынталандырады.

Сонымен қатар шетел инвестициясын әлеуметтік салаға тартудың тағы да бір тиімді әрі озық әдістеріне муниципалдық құнды қағаздар шығару жатады. Инвесторлар үшін көптеген корпоративтік құнды қағаздардың тиімділігін ескере отырып, мемлекеттік құнды қағаздардың Қазақстан құнды қағаздар нарығында инвестициялық белсенділікті арттыратын негізгі тетік екенін атап өткен жөн. Ұзақ мерзімді қаржылардың өтімділігін арттыруды қамтамасыз ету үшін, оның қорына қаражат және басқа да бағалы қағаздар рыногында айналымда жүрген банкілік акцепттерді, коммерциялық қағаздарды, тауарлық-несиелік корпорациялардың брокерлік қарыздары мен куәліктерін, орналастырады.

Қазіргі кезде бұл банктерсіз бағалы қағаздарды сату өте қиынға түседі. Көптеген компаниялар инвестициялық банктердің көмегінсіз ұзақ мерзімді ақша қаражаттарын ала алмаған болар еді. Кейбір мемлекеттердің қазіргі тәжірибесінде мұндай банктер компанияның бағалы қағаздарын орналастырумен айналыса-сада, компаниялар құрылып қызмет ете алмайды.

Инвестицияны әлеуметтік салаға тартудың көрсетілген бағыттарынан басқа да істеріне кепілдік қоры, ипотекалық несиелендіру де инвестицияның тұрақты, уақыт талабына заңдық нысандар құру жатады.

Әдебиет:

1. Баяхметов Т. «Қазақстандағы сақтандырудың маңызы мен болашақта дамыту тенденциялары» - Алматы, Қаржы-қаражат, №2, 2016
2. Қазақстан Республикасының “Сақтандыру қызметі туралы” 2002 жылғы 18 желтоқсандағы Заңы
3. С. Сахариев, А. Сахариева – Финансы, Учебник XXI века, Алматы «Білім» 2016.
4. Смағұлова Р., Қ.Ә. Мәдіханова, Ә.Қ. Тұсаева, Ж.Ш. Сатыбалдиева – Қаржы, ақша айналымы және несие: Оқу құралы, Алматы: Экономика, 2016.
5. <http://nationalbank.kz>
6. www.afn.kz.

UDC 336.74.

THE PROCESS OF CREATING, MAINTAINING AND FURTHER DEVELOPING THE NATIONAL CURRENCY OF TAJIKISTAN-SOMONI

Prodanova N.A., Doctor of Economic Sciences, Professor,
Otesova A.K., DBA., associate professor, **Gafurova S.A.**
(*Plekhanov Russian University of Economics, Moscow;*
Kazakh-Russian International University of Aktobe, Kazakhstan republic)

At times countries depreciate their economies to balance the deficit amount as analysts consider it as good for economy and country. Since a weaker currency will boost exports, which in turn will lift employment and all this will boost up the economic growth. The best example is Tajikistan. The national currency, which has a considerable significance and will serve, is the symbol of Tajikistan independence because this's a reliable instrument for regulating the economy of our country. Today, Somoni is one of the most robust money. In the Context of Independent States, that has attracted the attention of the financial circles of the neighboring states. To publish the currency, its take a lot of time and effort to build the national economy.

As a national currency is the symbol of a country's economic independence, it's quite important to know the condition as well as factors of its appearance. These items have been extremely interesting and in some parts similar both in Kazakhstan and Tajikistan, so I'd like to describe the Tajik national currency – Somoni – foundation and to compare the Somoni and Tenge in some points.

Therefore, my essay theme is rather actual. So my aim is to present you some information about the Somoni appearance, circulating and problems and to compare a bit both the Somoni and Tenge currencies.

In this case our tasks are:

- ✓ Foundation of Somoni - Tajik currency;

- ✓ Tajikistan Economy evolution as background for Somoni development;
- ✓ Reasons of Tajikistan national currency devaluation
- ✓ the Somoni and Tenge currencies comparison

Unfortunately, there is lack of open information about Somoni functioning in our Tajik either scientific or public spheres, that's why this essay is mainly my research. The source of used information for me was I-net in general.

Main part. 1. Foundation of Somoni - Tajik currencies

Despite the fact that the Republic of Tajikistan achieved independence in 1991 after the collapse of the USSR, like many other post-Soviet states. Tajikistan remained the only country in the world that had been using the currency of Russian Federation in its territory until 1995, because of a civil war had begun in Tajikistan, and the country had no time for that. Soon, all the former Soviet republics began to switch to their own currency. This situation has caused serious social and economic problems in Tajikistan: the state debt of the country has grown unnecessarily due to the lack of cash to pay for wages, pensions and benefits; the financing of the economy has ceased and ultimately. The National Bank of Tajikistan has almost lost its ability to carry out the monetary and currency policy of the country. The solution of these problems and other issues has necessitated the need for the introduction of the national currency.

Thus, with the aim of realization of the effective economic policy, speeding up of the economic reforms and establishment of the independent monetary system of Tajikistan was adopt by the personal initiative and support of the President of the Republic of Tajikistan E. Rakhmonov on introduction of the national currency of Tajikistan. In accordance with the Resolution of the State Commission of the Republic of Tajikistan on the introduction of a national currency from May 6, 1995. "On the order of circulation of the national currency - Tajik Rubles" on May 10, 1995, the issuance of the National Bank of Tajikistan was issued with the cost 1, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000 ruble in 1994. This currency was the first currency of State, which was similar to Soviet money not only by name but also by design. Such rubles were circulating in the republic until 2000, when Somoni was appear.

The introduction of the national currency with the assistance of the International Monetary Fund has an important economic significance to the further development of the country and has become a political, social, cultural, and especially economic phenomenon. This monetary unit has played a crucial role in establishing a country's economic base in the 5-year period and has provided the necessary conditions for the introduction of a complete national currency.

So, eighteen years ago, on October 30, 2000 Tajikistan acquired its own currency, the Somoni. Before, there was a "ruble" in the republic (*as like as the national "ruble" in Belorussia now*) — exactly, without a soft sign — and this the Tajik currency, which was later replaced by the modern Somoni. Its exchange rate was one Somoni equals 1000 Tajik rubles. It was with the emergence of the political and economic stability of the country, the National Bank of Tajikistan signed an agreement with the Giusokck& German Company for the preparation of a national currency.

And even now-a-day the Somoninotes depict portraits of prominent figures of the present and past of the Tajik people, as well as images of architectural and historical monuments of Tajikistan, objects of applied art and everyday life of the Tajik people

By the Decree of the President of the Republic of Tajikistan from October 26, 2000, on the issue of the new National Bank of Tajikistan – Somoni, was name after IsmoiliSomoni (849-907) (see table # 6) the founder of the first centralized state of Tajiks, was announce. The banknotes were circulating at a value of 1, 5, 10, 20, 50, 100 Somoni, and its small unit with a value of 1, 5, 20, 50 dirams. (See below).

2. Tajik coins coupled in St. Petersburg. Metal coins - dirams and banknotes- Somoni - entered circulation in Tajikistan in 2001. They were mint at the enterprises of the St. Petersburg Mint. Later, Tajikistan began to order the minting of its coins at the enterprise of the Kazakhstan Mint. The National Bank of Tajikistan (NBT) has offered a collection of commemorative and jubilee coins for sale. These silver coins were mint during the period from 2004 to 2016. “The National Bank of Tajikistan has issued golden coins of 50, 100 and 200 Somoni’s denomination and silver coins of 1, 3, 5, 50, 100 and 500 Somoni’s denomination as well as non-precious metal coins of 1, 3, and 5 Somoni’s denomination since 2004,” Salmon Jamolov, director of the numismatics museum at Tajik central bank, told Asia-Plus in an interview.

Besides, 3,000 silver coins of 50 Somoni’s denomination were issue in 2011 on the 20th anniversary of Tajikistan’s Independence. The coins were mint at the International Coin House in Switzerland. The new 500-somoni pure silver coins were distribute in 2005 on the 600th anniversary of Tajik-Persian poet and scholar Abdurrahman Jami, the 700th anniversary of Persian poet and prominent Muslim scholar Mir Syed Ali bin Shahab-ud-Din Hamadani, and the 20th anniversary of Tajikistan’s Constitution. The coins were mint at the Mayer Mint GmbH in Germany.

Drawing 1.

Banknote:

Coins:

3. Tajikistan Economy evolution. The path of the Tajik economy has not always been easy since the Soviet Union fall.

Cotton and aluminum are hugely important factors in generating foreign revenue, leaving the economy open to market factors. The country is also very dependent on foreign remittances from expatriates. While Tajikistan was experiencing growth prior to the Global Financial Crisis, the effects of the economic disaster were keenly felt here. In addition, more than 50% of the population lives below the poverty line. Finally, a large black market exists in Tajikistan. It is based around the drug trade with neighboring Afghanistan. By some accounts, heroin trafficking here is equal to 30-50% of GDP.

•The Tajikistani economy has been greatly weakening by six years of civil conflict and the resulting loss of markets for its export products.

•Tajikistan depends on international humanitarian assistance for much of its basic subsistence needs. Even if the peace agreement of June 1997 was honor, the country has faced major problems in integrating refugees and former military personnel into the economy.

•In 2006, the per capita GDP of Tajikistan was only 85% of the 1990s level.

Nevertheless, present day situation in my country is much better than it has been previously. The population has increased from 5.3 million in 1991 to 9million in 2018 [1]. Despite resistance from vest interests, the government of Tajikistan has continued to pursue macroeconomic stabilization measures and structural reforms since 2000.

4. Value. Even after independence in 1991, for example, Tajikistan began to use the new Russian ruble. In May 1995, however, it finally created its own legal tender, the Tajik ruble (TR). At that time, the National Bank of Tajikistan set the exchange rate as 100 TR to \$1. Between 1995 and 1999, consumer price inflation increased by a rate of 1,680 percent [2], or an average annual compound rate of 420 percent. In 1999, however, the inflation rate was 28 percent. The depreciation of the Tajik ruble throughout the years was attributable to internal and external factors that diminished confidence in the local currency. Civil unrest and political instability, continued lack of economic opportunities for the average citizen, and the government's loose monetary and fiscal policies were among internal factors. External factors include Russia's 1998 economic collapse, rise of international petroleum prices, fluctuations of world cotton and aluminum prices, and a region-wide drought. By January 2001, the exchange rate (ER) reached 2,200 TR to \$1. Meanwhile, the government embarked on a new currency called the Somoni in October 2000 to take into account several years of high inflation. Hence, cash transactions no longer require large wads of currency.

The name change "ruble" to "Somoni" was also a tactical move by the government to use the currency as a symbol for Tajik independence. As of April 2001, the Somoni was to have been the sole legal tender of the republic. At its introduction, 1 TJS was equivalent to 1,000 TR. The exchange rate of the Somoni is expect to reach 2.5 TJS to \$1 by the end of 2001

Over the last five years, the TJS has fallen against the USD. From a value of less than 5 TJS to 1 USD in 2013, it is now closer to 9 TJS :1 USD.

5. Tajikistan devalued the national currency. The National Bank of Tajikistan has accelerated the devaluation of the national currency, reports Reuters. In this year, the Tajik Somoni against the dollar weakened by 4 percent, to 3.82 Somoni per dollar. Over the month, the exchange rate of the US currency against the Somoni grew by more than 10 percent. In exchange offices of Tajikistan, the dollar is already four Somoni. According to the agency, one of the bank employees, who asked him not to call him, “dollars are really not enough, and the demand for them is only growing”. The National Bank of Tajikistan supports the exchange rate of the national currency through currency interventions. Since December 2016, the National Bank has spent 50 million dollars for these purposes. At the same time, the international reserves of the state almost halved and fell below \$ 200 million. On February 4; it was report that Kazakhstan devalued its currency. At the same time, the tenge against the dollar weakened by 25 percent. In early 2009, the devaluation took place in Belarus. The dollar and euro against the Belarusian ruble rose by almost 20 percent. The Russian Central Bank has been devaluing the ruble since mid-November 2008. At the end of January, the Bank of Russia set the upper limit of the currency corridor, thus completing the stage of a smooth devaluation. From September to December 2008, the Central Bank sold currencies worth 169 billion dollars to prevent a sharp collapse of the ruble.

6. Tajik Somoni: reserves fall, pressure increases. The volume of international (gold and foreign exchange) reserves of the National Bank of Tajikistan is at an extremely low level, satisfying only two of five criteria in terms of adequacy. This situation carries the risks of maintaining an effective monetary policy, in particular, maintaining a stable Somoni rate. At

the very beginning of this year, during the press conference, the chairperson of the NBT stated that now the volume of international reserves of the regulator amounts to about 481 million US dollars in monetary terms, including international currency reserves, securities, and monetary gold weighing 11 tons.

The political and economic pressure exerted by the West, as well as low oil prices, led to a fall in Russia's economic growth. The sharp weakening of the ruble exchange rate, as well as the decline in Tajikistan's exports and remittances, in turn, put a lot of pressure on the stability of the Somoni exchange rate, significantly devaluing it against the US dollar. To prevent a sharp collapse of the national currency, the National Bank of Tajikistan repeatedly enters the market, conducting currency interventions to meet panic demand from the population and commercial enterprises. Despite assurances from the National Bank of Tajikistan that the situation is under the control of the regulator, and the reserves are steadily growing, the calculations in this article indicate that there are serious doubts on this matter. In order to assess the sufficiency of the international reserves of the central bank, various measurement indicators are being put forward among academia. Nevertheless, the main five indicators recognized by economists of the International Monetary Fund (*see below*) are included in international practice.

Table 1. Course schedule of Somoni in 2018[2]

As in fact Tajik currency still doesn't have its symbol September 2015, the National Bank of Tajikistan announced the start of a competition for the development of a Somoni symbol, which was complete by the beginning of October of the same year. However, it ended in vain, until now the symbol of the national currency of Tajikistan is the usual abbreviation - the letter "с" Tajikistan's choice of currency has normally been according to the will of Moscow [3].

7. Some monuments imaged at Tajik Somoni preparing for dream

Today in Tajikistan, there are banknotes in denominations of 1, 3, 5, 10, 20, 50, 100, 200 and 500 Somoni. On the back of two of them - 3 Somoni and 100 Somoni - are Dushanbe buildings that are being prepared for demolition: the building of the Tajik parliament (3 Somoni) and the building of the presidential palace (100 Somoni). By the way, on the front side of the banknote in one Somoni the map of Tajikistan are not marked the borders of the Khatlon region (the south of the country), and the silhouette designating Tajikistan on the map of the globe is located in the southern Afghanistan [4].

The notes bear the portraits of known Tajik poets, thinkers, public figures and politicians as like: Tajik known poet and public figure Mirzo Tursunzoda; known of our

currencies statesman, Hero of Tajikistan Shirinsho Shotemour; a known Tajik writer and public figure Sadriddin Ayni and others.

In the new paper currency paintings of the great modern and ancient Tajik folk artists, as well as the description of architectural and historical monuments of Tajikistan, the samples of art of the Tajik people are disposal.

Let's compare the samples of our currencies:

Drawing 2. Comparison of the Tajik & Kazakhs currencies samples

8. Portrait of the president of Tajikistan suggested to place on Somoni. In 2016, Sharif Karimov, director of the branch of the State Unitary Enterprise Tajikikugurta in Shahrinava (west of the country), proposed issuing banknotes in denominations of 1000 somoni depicting President of Tajikistan Emomali Rakhmon. He noted that it was thanks to Rakhmon that Tajikistan and Tajiks were recognized all over the world, and it was thanks to the efforts of the head of state that they managed to stop the war in Tajikistan, avoid hunger and return refugees to their homeland. "Tajikistan should take into account the merits of the Leader of the Nation and the founder of peace and unity and issue a banknote of 1000 Somoni with the image of the president," said Karimov. However, this proposal has not been answer yet. As the Tajikistan designing the national currency the Republic of Kazakhstan also publish the new national currency.

Let's compare the currency of two countries:

Drawing 3. Tajik national currency-Somoni

Kazakh national currency- Tenge

9. New Somoni bills. In August 2017, the National Bank of Tajikistan issued modifications of 10, 20, 50 and 100 somoni bills with new security features. On the reverse side of the bill, the diving thread has become wider, the flag of the republic and the emblem of the bank are reducing. The banknote is made from 100% cotton and contains colorless security threads luminescent in red, blue and green. On the front of each bill there is a number denoting the dignity of the banknote, serial number, watermark, two-color vertical ornamental strip, the emblem of Tajikistan, facsimile of official signatures, as well as a special label for people with impaired

Conclusion. Depreciation of a currency helps to boost up the economic condition of a country by increasing its exports and decreasing unemployment. In our country as all main sectors are for a while showing negative performance and has given future reports that it will fall more thus causing government to less taxes and huge foreign debt. And all the main sectors are showing decline profit and both the imports and exports are increasing at the same time. Depreciation of the Somoni will further inflate import bill as well as will increase domestic price level of goods and commodities, by reducing the purchasing power of people of the country is just like causing a boosting inflation in the country. Unwary to civil war Tajikistan also create its national currency. And right now Tajikistan may not be the developed country but its developing in spite of today's world of economy has still happening to the best conditions.

References:

1. http://www.nbt.tj/tj/banknotes_coins/banknotes.php
2. <https://www.nationsencyclopedia.com/economies/Asia-and-the-Pacific/Tajikistan-MONEY.html>
3. <http://president.tj/taxonomy/term/5/151>
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

ӘОЖ 811

БАҚ АРҚЫЛЫ ЖҮРГІЗІЛЕТІН АҚПАРАТТЫҚ СОҒЫС

Шайкенова А.Ж., Шалабаева А.К.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы мен таралуы бүгінде ақпараттық революциялар мен айрықша өзгерістерге алып келді. Ал ақпарат ағыны басым болған заманда адам баласын ақылды телефонсыз, гаджетсіз елестету мүмкін бе? Тіпті, қоғамдық көлікке кіріп, көз жүгіртер болсақ, екі қолына бір смартфон ұстаған адамдардың жүздегенін байқауға болады. Әлемдік есептеулерге сүйенетін болсақ, бүгінде 4 млрд-қа жуық интернет қолданушы бар екен, бұл бүкіл әлем халқының шамамен 50%-ын құрайды.

LPgenerator онлайн сервисінің жариялаған мақаласына сүйенетін болсақ, адам бір кезде бірнеше ақпаратты бірден алатын болса, онда сол ақпаратты өңдеп, ой елегінен өткізу үшін адамның миы бірер уақытты талап етеді екен [1]. Ал біз күнделікті ақпаратты қайдан аламыз? Әрине, әлеуметтік желілерден. Бірақ, секунд сайын келіп-түсіп жатқан сан алуан ақпараттың дұрыс я бұрыс екенін елеп жатқан ешкім жоқ. «Біреу солай дептінің» соңынан кете барамыз да, соған сенеміз. Ал осындай жағдайлардың соңы неге алып келуі мүмкін?

Адамзаттың санасын ақпарат көмегімен улап, психологиялық манипуляциялар жасап, олардың ойын өзгерту секілді өзектілік туындап отыр. Қарусыз майдан заманында болашағын ойлаған әр мемлекет ақпарат көздерін қадағалауға тырысады. Бір жағынан алып қарасақ, 21-ғасырда бәріміз көзі ашық, білімі бар азаматтармыз, бірақ әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, техника дамыған сайын бүкіл ғаламда шешуді талап ететін проблемалар да көбейе түсуде. Мәселен, ақпараттық соғыс. Бұл ұғым бірнеше онжылдықтар бұрын ғана пайда болғанымен, адамзат баласы соғыстың бұл тәсілін ерте заманнан бері қолданып келеді. Кейде ақпараттық соғысты «психологиялық соғыс» деп те атайды және бұл екі сөз ұғымды толық сипаттай алады. Өйткені, ақпараттық я психологиялық соғыс қарсыластың ой-өрісіне әсер етіп, оның санасын өзінің пайдасына өзгертуді көздейді.

Ақпараттық соғысты жүргізу барысында түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады: манипуляция, дезинформация, үгіттеу, қорқыту және т.б. Ақпараттық соғысты жүргізуші адамдардың қарсылық білдіру мүмкіндігін бәсеңдетуді көздейді. Бұрыннан бері көп қолданылатын әдістердің бірі – қарсыласын қорқыту. Мысалы, жаугершілік замандарда соғысқа шықпас бұрын ел билеушісі жауына құпия түрде бір адамды жіберіп, шабуыл жасаушы әскердің керемет дайындығы туралы, еш жеңілмейтіндігі туралы халық арасында қауесеттер таратып, алдын ала қорқытып, психологиялық қысым жасаған.

Кітап басып шығару ісінің пайда болуымен ақпараттық соғыстың да ауқымы кеңейіп, форматы біршама өзгерді. Бұл ретте БАҚ-тағы ақпараттық соғыс ұғымы дүниеге келе бастайды. Енді, үгіттеу мен манипуляцияны листовкалар тарату арқылы жүргізу мүмкіндігі туды. Осы кезден бастап үгіт-насихатпен айналысатын арнайы қызметтер мен қызметкерлер пайда бола бастайды.

Жоғарыда айтылғандай, қазір біз өмір сүріп жатқан заман – техниканың заманы. Заманауи ақпараттық технологиялар адамзат өмірінің барлық саласына еніп, бірталай өзгерістер енгізді, оның ішінде әскери қызметке де жаңашылдықтар алып келді. Тек қару-жарақтармен жеңіске жету көзделмей, дәстүрлі соғыс енді қақтығыстың жаңа формаларымен толықтырылып, ақпараттық соғыста жаңа бұқаралық тәсілдер мен айдаларды қолдану мүмкіндігі пайда болды. Қоғам дамуының маңызды объективті факторы – қанық әрі түрлі ақпараттық кеңістікті қалыптастыру. «Ақпараттық кеңістік» дегеніміз, әрине, ең алдымен, дәстүрлі БАҚ.

Бүгінде бұқаралық ақпарат құралдары мен ғаламтор қоғамдық санаға әсер етіп, оны өзгерте алатын басты құралға айналып отыр. Бұл орайда тағы бір маңызды айта кететін жайт: қазіргі дәстүрлі БАҚ пен жаңа медиа мемлекетті хаосты жағдайға алып келетін, азаматтар арасында қақтығыстар тудыратын ғана емес, сонымен қатар заманауи қоғамға қалай әрекет ету керек, тіпті, ненің дұрыс, ненің бұрыс екенін үйрететін дәрежеге жетіп отыр. Оған қоса, БАҚ арқылы манипуляция, үгіт-насихаттың өте оңай әрі жеңіл жүргізілетіні сонша, тіпті, білінбей де қалады.

БАҚ-та ақпарат жинауда ғана емес, манипуляциялық әсер етуде де маңызды фактор саналатын бірден бір құрал – сөз. Ақпараттық соғыс журналист мамандығына және қоғамдағы масс-медиа қызметіне жаңа көзқараспен қарауға мәжбүр етті. Ақпараттық соғыс кезінде жаңалықтарға әсіресе мұқият қарау керек. Өйткені адам баласына ақпаратты тек қана қабылдау емес, оған қоса оны өзгерту де тән. Әлеуметтік желілер мен жеке блогтардың кең таралуы себебінен ақпараттық соғыстың таралу ауқымы айтарлықтай кеңейді. Сондықтан желіде тараған ақпаратқа байланысты пікір білдірмес бұрын жақсылап ойланған жөн.

Манипуляция жасаудың құны оның техникасын әр кез жетілдіріліп отырған кезде ғана арта бермек. Ақпараттық соғыстың құдіреті оның адам баласының түйсігіне нанымды сөзді жеткізе білуінде. Соғыстың қарусыз түрінде іс-әрекеттер ашық түрде де,

жасырын түрде де жүргізіледі. Бірақ, қазіргі кезде ашық үгіттеу, манипуляция жасау тәсілі қолданылмайды деуге болады. Мұндай сәтте адамдар жасырын манипуляция жасаушының құрған жоспарына еріп, соған қарай икемделіп кеткенін байқамай да қалады. Нәтижесінде адамға өзі қабылдаған шешімі оның санасынан туындағандай көрінеді. Шын мәнінде, ол манипулятордың құрбанына айналады.

Ақпараттық соғыспен күрестің тиімді жолы – медиабілім беру. Медиасауаттылық және медиабілім беру мәселелері хақында сөз қозғаған кезде біз мұның бәрін, ең алдымен, мемлекеттің және халықтың ұлттық қауіпсіздігімен байланыстырамыз. Неліктен? Өйткені уақыт өткен сайын қауіпсіздік мәселесі жаңа технологиялардың қарқынды дамуы себебінен өткірлене түсуде. Медиасауаттылыққа үйрету – ақпаратпен дұрыс жұмыс істеу, ақпаратқа сыни тұрғыдан қарай білу, дұрыс не бұрыстығын анықтай білу. Ақпараттық соғыстың құрбаны болмас үшін барлық ақпарат көздерінен толығымен бас тарту керек, ал бұл қазіргі техника дамыған заманда мүмкін емес. Сәйкесінше, адамдарды мұндай жағдайда қорғау қиынға соғады, ал жасөспірімдерді қорғау тіпті мүмкін емес. Бірақ біз медиасауаттылық пен медиабілім берудің көмегімен оларға «ақпараттық кедергілер» қоюды, ақпаратты сараптауды үйрете аламыз.

Жаңа технологиялар заманында әр ел азаматтарының қауіпсіздігіне уақыттың жаңа өзгерістері кері әсер етіп жатқан заманда медиасауаттылық пен медиабілім берудің өзектілігі, ең алдымен, ұлттық қауіпсіздік мәселесімен тығыз байланысты. Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі - бұл мемлекеттің ақпараттық ресурстарының сақталу жағдайы және ақпараттық саладағы жеке тұлға мен қоғамның заңды құқықтарының қорғалуы.

Қазақстан Республикасы ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде мынадай мақсаттарды көздейді:

- «ақпарат қорғаудың ұлттық жүйесін, оның ішінде мемлекеттік ақпараттық ресурстарды құру және нығайту;

- мемлекеттік ақпараттық ресурстарды, сондай-ақ ақпарат саласында адам құқықтары мен қоғам мүдделерін қорғау;

- Қазақстанның ақпараттық тәуелділігін, басқа мемлекеттер тарапынан ақпараттық өктемдікті немесе тосқауылды, Президенттің, Парламенттің, Үкіметтің және басқа да мемлекеттік органдар мен ұйымдардың ақпараттық оқшаулануын төмендету немесе оған жол бермеу болып табылады» [2].

«Айғақ-дәлелдің көптігі соншалық, оған газетіңнің бір нөмірін арнасаң да аздық етер еді. Дегенмен, кейбір бедерлі мысалдарды жинақтап келтіруге болады. Қазақстан аумағына тарайтын 4115 газет-журнал мен 237 телерадионың 90 пайызы орыс тілінде, 5 пайызы өзге шет ел тілінде. Қазақстанда шығатын газет-журналдың жалпы саны 2320 шамасында. Бұл басылымдардың 453-і ғана мемлекеттік тілде. Сол 453 басылымның тиражы Қазақстанда шығатын жалпы газет-журналдар тиражының 4-5 пайызын ғана құрайды. Ал, Қазақстан азаматтарының 60 пайыздан астамы қазақтар екені белгілі» [3]. Жоғарыда көрсетілген фактілерге сүйенсек, тәуелсіздік алғанымызға 20 жылға жуық уақыт өткен кездің өзінде мемлекеттік БАҚ-та орыстілді ақпарат көздері басым болғанын байқауға болады. Сонымен, бүгінгі таңда кей қазақтардың өз ана тіліне қарағанда орыс тілін артық білуі ресейлік ақпараттың тым көп таралуынан деп айтуға болады.

Азаматтық журналистика деген ұғымды атап өтіп, кез-келген адам өз ойын ерікті түрде ақпарат түрінде ұсынып, тарата алатын заманда өмір сүріп жатқанымызды ескерсек, осының бәрі «дәстүрлі БАҚ және жаңа медиа» ұғымының пайда болуына себепші болды деуге де келеді. Сол себепті біз әлеуметтік желілерді де ақпарат көздерінің қатарына жатқыза аламыз.

Сондай-ақ, Қазақстанда дербес ғаламтор желісінің болмауынан ақпаратқа шектеу қойылмайды. Ал тәуліктің кемінде 6-10 сағатын ақылды телефонмен өткізетін адамдар үшін негізгі ақпарат көзі ғаламтор мен әлеуметтік желілер саналады. Дәл осы ақпарат көздерінде жалған ақпарат тарату арқылы халықтың санасын улау үрдісі кең ауқым алып, қарқынды жүріп келеді.

Осының бәрі еліміздің ақпараттық қауіпсіздігіне нұқсан келтіретін қауіп-қатер. Наполеон айтқандай: «Жауға қарсы жүздеген мың қол әскерден, төрт газеттің ойсырата соққы беру мүмкіндігі зор». Сондықтан бейбіт болса да, шын мәнінде ақпараттық соғыс жүріп жатқан заманда ақпарат кімнің қолында болса, жеңіс соның қолында. «Қоғамдық сана – қозғаушы күш» демекші, бұқара халықтың санасын басқару мемлекетті басқарумен тең. Осы себеппен қазірден бастап шетелдік ақпаратқа тәуелділіктен арылуға немесе оқылған не тыңдалған ақпаратты дұрыс сараптап, оған сыни көзбен қарап, дұрыс-бұрыстығын анықтау білуді үйренуге ұмтылу қажет.

Сонда, жоғарыда айтылғаннан шығатын қорытынды – «әлемге әйгілі Әуезовтің «ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген қанатты сөзін жаңа заман талабына сай «ел боламын десең, телевизияңды түзе» деп қабылдау керек деп қорытады» [4]. Бұл орайда елімізде тарайтын шетелдік бұқаралық ақпарат құралдар өнімдерін мемлекет тарапынан қатаң қадағалау мен қатал бақылауға алынуы керек. Өйткені болашағын ойлаған кез келген мемлекет сияқты Қазақстан Республикасы үшін де ақпараттық қауіпсіздік саяси, экономикалық, әскери қауіпсіздік секілді маңызы өте жоғары мәселе.

Әдебиет:

1. LP generator онлайн сервисі
2. Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ
3. Омарова Г. Орысша «сайрап», өзбекше «гәпірген» Ақпараттық кеңістігіміздің жетім баладан несі артық?! // Түркістан. – 2010. – 12 наурыз.
4. Сақ Қ. АҚСЕЛЕУ СЕЙДІМБЕК ЖӘНЕ БАҚ ФУНКЦИЯСЫН ЗАНДАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ ХАҚЫНДА // Ұлағат порталы. – 2019.

ӘОЖ 070

ҚАЗАҚ ТОПЫРАҒЫНДА ТУҒАН МЕРЗІМДІ БАСЫЛЫМДАРДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ПАТРИОТИЗМ

Шайкенова А.Ж., Каирбекова Г.Ж.
(*М.Қозыбаев атындағы СҚМУ*)

XIX ғасырдың соңынан бастап жарық көре бастаған газет-журналдар тарихшы, әлеуметтанушы, мәдениеттанушы мен саясаттанушы ғалымдардың зерттеу жұмыстарына дереккөз, мағлұматтар алатын мұрағат, таптырмас ақпарат көзі. Сондықтан, біз мерзімді баспасөз тарихын зерттегенде тарихи, әлеуметтік әдістерге сүйенуіміз заңды үдеріс.

Қазақ баспасөзі XIX ғасырдың екінші жартысында, яғни Қазақстанның Ресей патшалығының отарлау саясаты жүріп тұрған кезде пайда болды және сол кездегі саясат ықпал етті. Қазақ баспасөзінің алғашқы қарлығаштары - «Түркістан уалаяты газеті» мен «Дала уалаяты газеті». Осыдан бір жарым ғасыр бұрын, дәлірек айтсақ, 1870 жылы 10 мамыр күні Орталық Азияда Түркістан генерал-губернаторлығы кеңесінде алғаш рет қазақ және өзбек тілдерінде «Түркістан уалаятының газеті»

жарыққа шықты. Ол газеттің мазмұны мен безендірілуі, әрине, қазіргі газеттерден біршама кейін болғанымен, қазақ тіліндегі алғашқы басылым ретінде, әрі ұлттық сананың қоғалуына, қоғамдық ой-пікірдің қалыптасуына тигізген септігін елеп, оған қазақ баспасөзі тарихында ойып орын береміз[1].

«Түркістан уалаятының» алғашқы редакторы, көшпелі ғұрыпты жетік білетін, бірнеше шығыс тілдерін меңгерген, ұлты башқұрт - Шаһмардан Мирасұлы Ибрагмов болды. Газет айына төрт рет, 200-250 таралыммен, екі-екіден қазақ және өзбек тілдерінде жарық көріп тұрған.

Өз заманының озық азаматтарының бірі, оқымысты, публицист Н.П. Остроумовтың айтқанындай, «Түркістан уалаятының газеті» ХҮІІ-ХҮІІІ ғасырларда орыстарға Ұлы Петрдің «Ведомостары» қандай қымбат болса, ХІХ ғасырда қазақтарға да дәл сондай маңызды еді».

Қазақ даласында 1888-1902 жылдары арасында басылып тұрған екінші газет «Дала уалаятының газеті» ресми бөлімінде патша саясатын жүргізіп тұрғанымен бейресми бөлімінде қазақтың көзі қырақты, көкірегі ояу зиялылары ұлтымыздың санасын оятуға қаламның ұшымен баспасөз алаңында күрес жүргізіп, сол тұстағы елдің тұрмыс-тіршілігі мен әлеуметтік-саяси өзекті мәселелерін тұспалдап болсын жеткізе білді. Бейресми бөлімінде оқыған қазақ зиялылары Дінмұхаммед Сұлтанғазин, Рақымжан Дүйсенбаев, Қорабай Жапанов, Асылқожа Құрманбаев, Отыншы Әлжанов, Жұбандық Болғамбаев, Ешмұхаммед Абылайханов, Мәшһүр Жүсіп сияқты тұлғалар қызмет атқарған. Олар сол кездің қатаң шегін ұстана отыра отаршыл өкіметтің мәселелерін өткір қозғай білген. Бұл басылым да мемлекет қаржысына, оның белгілі бір саяси қажеттілігін ынталандыру мақсатында шығып тұрған [2].

«Дала уалаяты» туралы профессор З. Тайшыбай зерттеулерінің бірінде: «... Газет сол кездегі өмірдің айнасы деседі болады. Қатаң бақылау, цензура жағдайында шықса да газет журналистері отарлау саясатына қатаң наразылықты тұспалдай білген » деп жазады. Мұның өзінен біз біріншіден, қазақ баспасөзі әу бастан шындықты жазуға деген ниетін және екіншіден, газеттегі сол кездің редакция алқасы патша өкіметіне қызмет етсе де отарлық езгідегі елдің мұңына ортақ болғандығын баспасөз бетіндегі материалдарынан байқаймыз [3].

Қазақ қоғамдық санасының оянуына және ұлттық мәдениеттің дамуына үлес қосқан тағы бір мерзімді басылымдардың бірі - «Айқап» журналы. Ол қазақтың тұңғыш әдеби, қоғамдық саяси журналы. Алғашқы саны 1911 жылы Троицк қаласында шыққан. Басында айына бір рет кейін екі реттен бір-екі мың данамен сексен сегіз нөмірі жарық көрген.

Журналда қазақ ауылдарындағы оқу-ағарту жұмыстары, әйел теңдігі, отырықшылық өмір салтына көшу және Мемлекеттік Думаға қатысу жайлы саяси мәселелер көтерілді.

«Алаш ардағы» кітабында: «Айқап» журналы ХХ ғасыр басындағы қазақ зиялыларының ұлты үшін атқарған ұлы оқиғалардың куәсі» деп айтылғандай, редакторы көрнекті көсемсөзші, ақын, зерттеуші Мұхамеджан Сералин болғанын білеміз.

ХХ ғасырдың қазақ зиялылары, көрнекті тұлғалары, ақын-жазушылары, қоғам қайраткерлері Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Сәкен Сейфуллин, Спандияр Көбеев, Бейімбет Майлин және Сәбит Дөнентаев сынды қазақтың біртуар тұлғалары «Айқап» журналына өз мақалаларын тұрақты жариялап тұрған.

1911 жылғы «Айқап» журналының бірінші нөмірінде Ахмет Байтұрсынұлының жер мәселесі жайлы «Қазақ өкпесі» деген мақаласы жарық көреді. Қазақтың қалың жұртына ой салу мақсатында, ата-бабаларымыздан келе жатқан жердің иесі кім болуы

керек екендігі жайлы сөз қозғалады. Жерді мұжықтар тартып алып жатқанын, Сарыарқа төрінде қойын қоралатып, жылқысын табынатып үйренген ұлттың мұндай жағдайға не себепті душар болғанын түсіндіріп кетеді. А. Байтұрсынұлы: «Ханы надан, жұрты надан» болғандықтан «Өзге жұрттар ілгері басқанда қазақ кері басқан». «...Жұрты мықты мемлекеттің жанында өз алдына хан болып тұруға көп күш керек екен, ол күш алтыбақан алауыз қазақта болмаған». Содан барып «хандарымыз халқыменен Россияға қосылған» деп мұңға батқан халыққа жеткізуге тырысады. Ахмет Байтұрсынұлы кеңесі мына қорытындыға әкеп сыйғызады: жер – мемлекеттікі бола берсін. Ал қазақ, сен сол игілігіңді сақтаймын десең еңбек ет, ғылым, білімді игер, әйтпесе теңдікке қолың жетпек емес[4].

Журналдың көп көңіл бөлген мәселелерінің бірі - әдет-ғұрып, салт-сана мәселесі еді. Журнал қазақ тіршілігіндегі әдет-ғұрыптың кемшілік, кері кеткен жақтарын сынай отырып, елді жақсылыққа, озық ойға, болашаққа шақырды.

Қазақ қоғамы санасының оянуына өта-мөте себепші болған «Қазақ» газетіне тоқталмасқа болмайды. «Қазақ» 1913 жылының 2 ақпанынан 1918 жылғы 16 қыркүйегіне дейін шығып тұрды. Жаңа дәуірдің шежіресіндей мәні бар газеттің редакторы Ахмет Байтұрсынов еді [5].

Өз тұсында ең көп таралған, оқырманына жақын болған «Қазақ» замана ағымын, саясат аңғарын айнытпай таныды. Кейінде бұл туралы М. Дулатов: «Публицист ретінде Ахмет Байтұрсынов ешқандай қаражат болмаса да, 1913 жылдың басында, Орынборда шын мәніндегі тұңғыш қазақ газеті «Қазақтың» негізін қалап, оның бетіндегі қазақ халқының мұң-мұқтажын батыл сөз етіп отырды» деп жазды. «Қазақтың» бітімі мен бағыты қандай болғанын авторлардың атынан-ақ білуге болады. Газетке үнемі қатысып, қалам тербегендер: М. Дулатов, А. Байтұрсынов, Ә. Бөкейханов, М. Тынышбаев, А. Боштаев, Шәкәрім Құдайбердиев, Тұрағұл Құнанбаев, Ғабдікен Құнанбаев, тағы басқалары. Өңшең білімді, саясаткер, ойшыл, жігерлі азаматтар. Біздің ойымызша «Қазақ» тек ақпарат, үгіт-насихат құралы ғана емес, Қазақстан тәуелсіздігі үшін күрескен қайраткерлердің ордасы, гибадатханасы болғанға ұқсайды. Міне, қысқа қайырғанға қазақтың ұлттық баспасөзінің осындай-осындай шоқтықты тұстары, елеулі кезеңдері болған [7].

«Қазақ» газеті өзінің алғашқы адымын, саналы да мақсатты күрес жолын, өзі дүниеге келген уақыты мен қоршаған қоғамдық ортаның ерекшелігін және ұлтының жағдайын анықтаудан бастады. Газетте жарық көрген мақалалардың басымының мақсаты «Бостандық, теңдік, туысқандық...» – екендігін, тек 1917 жылдың жазында ғана ашып айта алды.

Зерттеуші Дихан Қамзабекұлы «Ана тілі» газетінің 1993 жылғы 14-нөмірінде жарияланған «Алашқа тыныс болған «Жас азамат» деген мақаласында «Қазақтың ұлттық баспасөз тарихында елеулі орны бар «Қазақ» газетінің бағытын жалпы жұртқа мәшһүр етуге жәрдемдескен, азаматтық ой-сананы ілгерлетуге септігі тиген газет-журналдардың ішінде «Жас азамат» атты басылымды ерекше атаған жөн. «Жас азамат» ұлт тәуелсіздігін жоқтап, отаршылдық егізге қарсы тұрған қазақ жастарының тұңғыш қоғамдық-саяси газеті», - деп жазған болатын. Иә, кезінде Қазақстанның Солтүстік аймақтарындағы жастардың ірі ұйымдарының бірі болып саналған «Жас азамат» ұйымының органы ретінде Қызылжар қаласында 1918 жылдың 30 шілдесінен 1919 жылдың 3 ақпанына дейін 22-нөмірі жарық көрген «Жас азамат» газетінің шығарушысы – Қошке Кемеңгеров. Газетті бастырушы «Алаш» серіктігі.

«Қазақ», «Сарыарқа», «Абай» сынды ұлттық басылымдардың ізбасары іспеттес «Жас азамат» бетінде алаштың мұңын мұндап, жоғын жоқтаған мақалалар нөмір құрғатпай шығып тұрды. Бұл газет большевиктердің имансыз әрекеттерін елге жария қылды.

«Жас азаматтың» алтын идеялы, әулие мақсаты, негізгі жолы – ұлт бостандығы, ұлт теңдігі.

Бұл тілекке жету үшін «Жас азамат» Алаштың алтын туын жайқалдыра алатын, дұшпанға күйінші, досқа қуаныш салатын, іргелі ер қылатын бірлікті қолданады. Әлсізді күшейтетін, ауырды жеңілдететін табиғаттың қожасы болған шаруа міндетін қолданады. Ар-иманның, таза адамшылықтың түпкі тамыры әділдікті қолданады [8].

Газеттің дәл осы кезде Қызылжар қаласында шыға бастауы Ресейдің Оралдан шығысқа қарай жұрттарында, Қазақстанның солтүстік аймағында Кеңес өкіметінің құлауына байланысты, билікті қолына алған «Алашорда» үкіметінің саяси шешімінің нәтижесі еді. 1918 жылы маусымда Алашорда үкіметі жергілікті жерлерде нақты билікке қол жеткізу үшін бірқатар декреттер қабылдады, соған сәйкес Алаш автономиясының аумағында Кеңес өкіметі шығарған барлық құжаттар мен заң актілері жарамсыз деп танылды. (Трудовое Знамя, 1918, 7 апреля, 1 и 18 мая; Вестник Семиреченского трудового народа, 1918, 25 октября.)

Басқарма құрамында болған Смағұл Сәдуақасұлы жасы енді 18 толған жігіт. Смағұл Сәдуақасұлы 1925 жылы жазылған «Жаңа дәуірдің негізгі мәселелерінің бірі» деген мақаласында: «Баяғы көйлекті шекпенмен киген заман енді қайтып келмейді. Сондықтан мата (кездеме) шығаруды барынша жолға қоюымыз керек, ол үшін жүннен мата тоқитын фабрика керек, сонымен бірге Түркістанның бізге қосылған ауданында өндірілетін мақтадан да мата тоқитын фабрика салуға тез арада қам қылуымыз керек», – дейді. Бір сөзбен айтқанда Смағұл Сәдуақасұлының экономикалық тұжырымдамалары дер кезінде дұрыс бағыт алған ұсыныстар деп тануға тиіспіз. Оның ауыл шаруашылығын кооперациялау жайлы ұсыныстары болсын, Қазақстанның аграрлық ел болып қалмай индустрияландыруға көшуге тиіс дегені болсын, Қазақстанда темір жол құрылысын жолға қою керек дегені болсын, бүгінгі күндері де өзекті, жүзеге асырылып жатқан бағыттар. Ол Смағұлдың жасаған ұсыныстарының дұрыстығын, елге жанашырлық қызметін көрсетеді. Оның экономикалық көзқарастары бүгінге дейін өзекті, елдің ілгері дамуына қызмет етіп келеді.

Қамтыған тақырыбы жағынан қарағанда, жарияланымдарда саясат мәселесінің басым болуы – уақыт талабы екені байқалады. Және қазақ жерін отарлауды тежеу туралы сол кездің өзінде ашық пікір таратқан жастардың ісіне айызың қанады.

Газеттің әр нөмірін қазіргі заманғы болашақ журналист маманның көзімен қарағанда, уақыт өткен сайын басылымның пісіп, жедел ширап келе жатқаны байқалады. Тақырып таңдаудағы әуелгі шашыраңқылық тыйылып, келелі мәселелердің жүйесін тауып, батыл барлап, терең қазу, кең қамту басым. Мысалы, «Біздің ұлтшылдар» (№18) деген мақалада Тәуелсіздік үшін күреске кіргендерге мынадай кеңес берілген:

«Көңілсіз болу - шын ұлтшылдарға лайық емес, өйткені, ұлт жұмысына белсене кіріспей жатып, қажып қалу, анық толық екі жылға жетпей, ұлтшылдардың еңсесі түсіп, салы суға кетіп, қажып қалса, бұқараның жапқан көңілін кім ашады? Ұлтты теңдікке кім жеткізеді? Мұны ойласақ, еріксіз табанды әскер, ұлтжан боламыз. Ұлтжан болған кісі айға-жылға деп кесіп кірмейді. Өлшеулі күні ойлаған мақсатына жете алмаса, жұртқа сөзін тыңдата алмаса да, «қажыдым» деп тартынбас керек, әр тарапынан кедергі қойылған сайын, қайраты артып, қуаты күшейіп, тасқын судай екпіндей бермек.

Шегіну, жасқану, қажу - ұлтшылдықтың жауы. Сонда да, дұрыс ойынан қайтпайтын, түзу, таза, мықты пікірлі болмақ керек. Имам ағзам айтады: «бір пікірді дұрыс деп сенгеннен кейін, біреу келіп: «пікірің дұрыс емес» деп, дұрыс еместігіне дәлел қылып, таяқты көз алдында жыланға айналдырса да, бір сенген пікіріңнен

қайтпа!» деп». Осыған мазмұндас, «Ештен кеш жақсы» деген мақалада саяси күрестің дәл сол сәттегі міндеттерін былайша көзге түрткендей етіп нұсқайды:

«Өз үстіме келгенде бір-ақ көрем» деп отыру, алыстан келе жатқан өрттің алдынан шықпай, ойда күтіп отырғанмен бірдей. Бұдан пайда жоқ. Милиция жинаудан бастап, шара жасаудың бірі - елді апаттан қорғау. Соның үшін Алашорда жұмысы уақытша қандай күйде болса да, Алаш милициясы табан тайдырмай, қызметін істей беруі лайық. Ақсақал батасын, бай малын, молла (дұғасымен қолдап) жастар күшін аямай, елді жаудан қорғау керек. Жау оң бүйірден де, сол бүйірден де қысып келеді. Ел қорғау - құрғақ сөздің «жиылысына» байланбайды, ықыласты көңілден, жігерлі қолдан шыққан іске байланады».

Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін де ел аумағында қазақтың тарихи болмысын, ұлттық құндылықтарын, өзіне тән ерекшеліктерін насихаттайтын бұқаралық ақпарат құралдардың саны аз емес. Халықтың мәдениетін, тарихын, өнерін кеңінен насихаттауға зор үлес қосқан «Қазақстан» ұлттық телерадио корпорациясы. 2011 жылдың 1 қыркүйегінен бастап, 100 пайыз қазақ тілінде ақпарат тарата бастаған Ұлттық арнаның қазаққа еңбегі ерен. Бұл арнада Шерхан Мұртаза атамның да, Нұртілеу Иманғалиұлының да қолтаңбасы бар. Ұлттық арна күндіз-түні еліміздің түкпір-түкпіріне 40-тан астам әртүрлі бағыттағы бағдарламаларды көрсетіп отыр. Қазақтың №1 телеарнасын шетелдегі бауырлар да қарайды қазір. Ел жаңалығын ести-ді, жақсысына сүйенеді, жағымсыздына күйінеді. Таң ата телеарна эфирінен табылатын «Таңшолпан» бағдарламасы көрермендердің көкейінен ойып орын алса, «Ұлт және сана», «Тайбурыл» сынды бағдарламалар қазақилықты жоғалтпай, салт-дәстүрге деген құрметті жалғастырып келеді [9].

Қазіргі заманда газет-журнал, телевизия мен радиодан басқа БАҚ-тың төртінші түріне ену үстіндегі ғаламтор желісінде де ізденген азаматқа тарихи, рухани дұрыс ақпараттар алуға болады. Ақпаратты танымдық "Қасым" порталы, abai.kz, қамшы сайттарын оқуға деген қызығушылық жастар арасында жоқ емес.

Қазақстан аумағында әскери-патриоттық бағыттардағы 90 жылдық тарихы бар «Жауынгерлік ту» және «Қызыл әскер», кейін тәуелсіздік жылдарында жарық көрген «Қазақстан сарбазы» газеттерінің ізін басушы «Сарбаз» газетін ерекше атап өтуге болады. Жұмасына бір рет шығатын республикалық басылымда жарияланатын тақырыптар елде, әлемде болып жатқан түрлі әскери өзгерістер, жаңалықтарды қамтиды. Мәселен соңғы нөмірлерінде Ауған соғысына қатысты «Ауғаныстан соғысының ақиқаты», «Қара майордың ең басты ерлігі» деген мақалалар елдің әскери тарихына деген қызығушылық танытқан жас оқырманын әсер етпей қоймайды. Сонымен қатар, Қазақстанның әскери қызметшілері қайда дайындық өткізіп жүргені, мемлекеттің басқа елдермен әскери ынтымақтастық мәселелерін қамтыған мақалалар де кеңінен етек алған.

Әдебиет:

1. Тайшыбай З.С. Қазақстанның солтүстігіндегі қазақ газеттерінің тарихынан. (оқу құралы) Петропавл: М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2013- 174б
2. Бекхожин Х. Қазақ баспасөзінің даму жолдары. Алматы. 1964 ж. - 239 б.
3. Тайшыбай З.С., Сәуірбаева Ә.Ж. Қазақ журналистикасының тарихы (әдістемелік құрал). Петропавл, 2017. - 96 б.
4. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы - Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты ҚР Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан, 15 желтоқсан, 2012. - Б. 1-5.
5. Қозыбаев М.Қ. Тарих зердесі. 2-кітап. - Алматы: Ғылым, 1998. - Б. 8.

6. Әбжанов Х.М. Мәдениет, мәдени мұра және тәуелсіздік / История становления независимости Казахстана: Сб. Выступлений и статей / под общ. Ред А.С. Сағынғали, М.Б. Кайповой. - Астана: Издат. «Таймас», 2008. - С. 155–156.
7. Колумбаева З.Е. Тәуелсіз Қазақстан тарихын жазудағы және оқытуғы өзекті мәселелер // Тәуелсіз Қазақстан тарихын зерттеудің өзекті мәселелері / бас ред. Б.Ғ. Аяған. - Астана, 2008. - 142 б.
8. Атабаев Қ.М. Қазақ тарихын «Қазақстан тарихы» деп атау...// Айқын. - 2006, наурыз - 31.

ӘОЖ 070

«ЖАС АЗАМАТ» ГАЗЕТІ – ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БАСПАСӨЗІ

Шайкенова А.Ж., Каирбекова Г.Ж.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Адамзат қоғамының мәдени дамуының деңгейін көрсететін, өз заманын бейнелейтін айна ретінде «Қазақ жастар баспасөзі» деген тақырып аясында кеңестік басылымдар туралы «Баспасөз тарихы», «Мағжанның Қызылжары», «Алаш көсемсөзі» атты кітаптарында З.С. Тайшыбайдың зерттеулері берілген. Алаш баспасөзін зерттеушілер Діқан Қамзабекұлы, Намазалы Омашев, Қ.М. Алдабергенов еңбектерінде жастар баспасөзіне тоқталады. Сонымен, осы зерттеулердің негізінде «Жас азамат» газетінің тұңғыш жастардың ұлттық басылымы ретінде атқарған қызметін, жалпы тарихын, басылымның дүниеге келуінің алғышарттарын айқындаудың, қазақ баспасөзі кеңістігінде алатын орнын салмақтаудың реті келді.

XX ғасырдың басында бодандықтың бұғауынан босап, бостандыққа бой ұрған зиялы азаматтарымыз, Ж. Аймауытовша айтқанда: «Жасыратын қылық жоқ – бостандық, теңдік күштіге, жемқорға келген теңдік емес, бұл өзі қара бұқараға, кедейге келген теңдік қолы жете алмай жүргендерге берілген бостандық», - деп жар салып, жер-жерден жалпыұлттық, демократиялық бағыттағы газет-журналдар шығара бастады. Солардың көпшілігі көп ұзамай большевиктердің тарапынан байшыл, ұлтшыл, алашордашыл деген нақақ жаламен жабылып қалды. Олар: «Сарыарқа», «Бірлік туы», «Ұран», «Абай», және Түркістан республикасының астанасы Ташкентте шығып тұрған «Ақ жол», «Шолпан», «Сана», «Кедей айнасы» басылымдары болатын. Осылардың ішінде жастарға арналған тұңғыш «Жас азамат» газеті де бар [1].

1915-1916 жылдары Омбыдағы қазақ жастары сол жағалаудағы Қаржаста жасырын жиналатын болса, 17-жылғы өзгерістен соң қала ішінде ашық мәжіліс құрды. Алғашқы бас қосулардың нәтижесі – 1918-1919 жылдары Алаш Ордаға қалтқысыз жәрдем берген, ел бірлігі мәселесінде біршама тиянақты жұмыс жасаған «Жас азамат» ұйымы мен газеті еді.

Қазақтың ұлттық баспасөзінің тарихында елеулі орны бар «Жас азамат» газеті ұлт тәуелсіздігін жақтап, отаршылдық езгіге қарсы тұрған қазақ жастарының тұңғыш қоғамдық-саяси газеті 1918 жылдың сәуір-мамыр айында Омбы қаласында өткен қазақ жастарының тұңғыш құрылтайының шешіміне орай, «Бүкілқазақтық жастар ұйымының тілі» ретінде бұл газеттің алғашқы саны 1918 жылдың 30 шілдесінде Қызылжар қаласында жарық көрген [2].

Бұл басылым туралы зерттеуші Дихан Қамзабекұлы «Ана тілі» газетінің 1993 жылғы 14-нөмірінде жарияланған «Алашқа тыныс болған «Жас азамат» деген мақаласында «Қазақтың ұлттық баспасөз тарихында елеулі орны бар «Қазақ» газетінің бағытын жалпы жұртқа мәшһүр етуге жәрдемдескен, азаматтық ой-сананы ілгерлетуге

септігі тиген газет-журналдардың ішінде «Жас азамат» атты басылымды ерекше атаған жөн. «Жас азамат» ұлт тәуелсіздігін жоқтап, отаршылдық егізге қарсы тұрған қазақ жастарының тұңғыш қоғамдық-саяси газеті», - деп жазған болатын. Иә, кезінде Қазақстанның Солтүстік аймақтарындағы жастардың ірі ұйымдарының бірі болып саналған «Жас азамат» ұйымының органы ретінде Қызылжар қаласында 1918 жылдың 30 шілдесінен 1919 жылдың 3 ақпанына дейін 22-нөмірі жарық көрген «Жас азамат» газетінің шығарушысы – Қошке Кемеңгеров. Газетті бастырушы «Алаш» серіктігі.

«Жас азамат» газетінің 1-11 сандарының редакторы - Қошке Кемеңгерұлы, 12-16 сандарында Біләл Малдыбайұлы болған. Ал кейін 17-22 нөмірлерінің редакторы қайтадан Қошмұхамед Кемеңгерұлы болған [3].

1918 жылы Қазақстанның Қызылжарында шығып тұрған қазақ жастарын бірлік пен ұлтшылдыққа шақырған басылымның басында тұрған Қошке Кемеңгерұлының жасы небәрі 22-ге келген жігіт еді. Алғашында ауылшаруашылық училищесінде, кейін жоғары оқу орындарында (1919 ж. Омбы политехника институты, 1921 ж. Батыс Сібір мемлекеттік медицина институты, 1924 ж. Ташкенттегі Орта Азия мемлекеттік университетінің медицина факультетінде) білім алған Қошке Кемеңгерұлы «Біздің көбіміз – бәріміз десек те өтірікші бола алман, кәзір универсалмыз. Көп білгендіктен универсал емеспіз, көп міндет жүктегендіктен, амалсыздан универсалмыз. Қазақ тұрмысында жұртшылық алдына түспей, білінбей қараңғы, тұйық жатқан мәселелер көп, соларды ашқың келеді, түсінгің келеді...» – деп, замандасы Ғаббас Тоғжанұлы айтқандай-ақ, уақыттың өзі талап еткен әмбебаптардың бірі болды. Ол негізгі мамандығы дәрігер болса да ХХ ғасырдың жиырмасыншы жылдары жазушы, драматург, педагог, тіл маманы, тарихшы, журналист, әдебиетші ретінде танылды. Ғылымның бірнеше саласында белсенді қызмет ете жүріп, біршама табысқа қол жеткізді [4].

«Жас азамат» газетінің №1 санында «Жас тілек» мақаласының авторы жазылмаса да мазмұны мен бағытына қарап автордың кім екенін ұғынуға болады. Газеттің шығу себептері мен бағыты туралы айтуды бас мақаланы толық беруден бастайық.

ЖАС ТІЛЕК

Жастар съезінің тілегі орындалды: өмір тәжірибесінің, білім аздығының кемдігіне қарамай, төрт түлігі сайланбай, «Жас азамат» тәуекел кемесіне мініп, тұрмыстың таласатын, күресетін майданына шықты.

Келешектің қараңғылығы, саяси ауаның күн сайын құбылуы, қалың өрттей, кеселді дерттей апаты күшті күндердің тууы, дүние болу-болмау сол әлінің майданға қойылуы, ұлттың өмірлік құқықтары аяқ астына тапталып, зорлықтың үкім сүруі, «Жас азаматтың» үстіне ауыр жүк салып отыр, қоғамдасып-қолтықтасып күш беріп, ауыр жүкті тиісті орнына жеткізу - жастардың басты міндеті, үлкен борышы.

«Жас азаматтың» алтын идеялы, әулие мақсаты, негізгі жолы – ұлт бостандығы, ұлт теңдігі.

Бұл тілекке жету үшін «Жас азамат» Алаштың алтын туын жайқалдыра алатын, дұшпанға күйініш, досқа қуаныш салатын, іргелі ер қылатын бірлікті қолданады. Өлсізді күшейтетін, ауырды жеңілдететін табиғаттың қожасы болған шаруа міндетін қолданады. Ар-иманның, таза адамшылықтың түпкі тамыры әділдікті қолданады.

Осы айтылған жолдарда қарсы күш - қалың жау тұрса да, таудан үлкен тұрмыстық кедергілер тұрса да, «Жас азаматтың» бет алған сапарынан қайтпайтынына иманымыз берік.

«Жас азамат» қажыса, талса, қатерден қорықса, от екпінді ұлтшыл жастардың рухының сөнгені, ұлт үшін «ыстық қан, жас жан құрбан!» деген пікірден қайтқандығы жоқ...

Бұл мүмкін емес, өйткені, жүректеріне нық байланып, ыстық қандарына сіңген зат - бір буыннан бір буынға көшіп отыратын қасиетті мұра.

Алты миллион Алаштың, жарық ойлы жастары арасындағы жалғыз «Жас азаматты» алып шығып, асырай алмаса, тұғырға қондырып баули алмаса, пұлға мұқтаж қылса, жас атаулының сүйегіне тарихи ұят таңбасы басылады.

Жастар! Келешектегі буындардан алғыс, я қарғыс алатын дәуірге кездестіңдер! Ұлттың гүлденуі көркеюі, «Алашорданың» абыройы, айбынды болуы сендерден. Кәрі буыннан қайыр аз. Кәрі буын (біразын шығарғанда) қажыған, қайраты қайтқан буын, ерлігі сөніп, жауынгер бабаларын ұмытқан буын, «төрелерге» құлдық ұрып жатыр. Түймеге табынған буын, сайлау, партиясымен миларын шірітіп, ұлт намысын, жұрт жұмысын күндік тамағына айырбастаған буын.

Мәдениеті жоғары ұлттардың жастары ұзақ жылдар от өмірді ғарып қылып, көз жасын, жүрек қанын сел дария қылып, ойлаған мақсатына жетіп отыр. Көз алдымыздағы орыс студенттері алпыс жылдан астам азаттық жолында ескі үкіметпен күресіп келді.

«Жас азаматтың» 4-саны сол кездегі оқырмандарды селт еткізген оқыс қайғылы хабармен ашылды. Оны «Алаш құрбаны» деген тақырыппен жазған Міржақып Дулатұлы. «Алаштың бағланы Отыншы Әлжанұлы қанішер большевиктің оғына ұшты. Мәлік Аманжолұлы жараланды. Жетісу қазағы қырғынға ұшырап жатыр...» деп бастаған Жақан, өз кейіпкері Отыншы Әлжанов марқұмның ұлты үшін атқарған ғибратты ісін өзгелерге үлгі ете отырып, талдап, баяндап шыққан [5].

«Жас азаматтың» 1918 жылғы 4 қазандағы алтыншы санында жарияланған Смағұл Сәдуақасұлының «Өмір үшін күресу» деген мақаласы кемел ойдың жемісі десе болғандай. Әлқисасын қалың қазаққа таныс әрі түсінікті тіршілік түйткілдерінен бастап: «Адам баласына жан - дүние қамы үшін алдымен тамақ, киім, үй керек. Әсіресе тамақсыз, киімсіз тұру мүмкін емес. Мал асырау, егін салу, сауда қылу, ұсталық құру, тіл, қолөнер білімін кәсіп қылу, жалға жүру, тіленшілік құру, ұрлық қылу - бәрі де жан-дүниенің қамы. Осындай жолдармен өмір үшін күрескендер көп. Бұлардың ішінен біреуінің тұрмысы жақсы, екіншісінің тұрмысы орташа, үшіншісінікі жаман,- дейді де, автор: «Бұлай болудың себебі - күресушілерде әдіс-тәсіл жағынан айырма барлығы» екенін айтады.

Сондай-ақ, «Жас азамат» қазақ жерінің қазба байлықтарын шетжұрттық алпауыттардың талап-тонауына қарсылық білдірді. «Шет мемлекеттердің капиталы кен қазу, фабрика-зауыт салуға (бұлар да қазақ жеріне орнайды) кірсе» қазақ бұл қазынадан тағы да айырылады.

Жастар газеті осындай нақты дәлелдерін көзге көрсетіп, қолға ұстатқандай келтіреді де, мынадай түйін жасайды: «Мінекей, Алаш! Автономия болмаған күнде, шегіне беретін қолқаң осы. Жер – мәңгі байлық, алдындағы малыңнан, қойныңдағы ақшадан қымбат. Өнер-білім кенжелігі болса да, автономияға аласұрып жатқанымыз – Жер үшін!» Бұл арада әңгіме «Ұясы бұзылған Ресей мемлекетіне» енді табынудың жөні жоқ екендігі, қазақ халқы тәуелсіздік үшін, өз болашағының тізгінін өз қолына алу үшін күресуі, соның бәрі қазақ жерінің бүтіндігі туралы болып отыр. Өкінішке қарай, сол бір аласапыран тұста қазақ көсемдері қолындағысынан айырылып қалғандай көрінеді. Әрине, оның объективті және субъективті жақтары да болды, бұл – басқа әңгіме.

Жас қаламгерлер өз басылымына осы сөздерді жаза отырып, большевиктік Ресейдің де Қазақстанға тәуелсіздік сыйламайтынын әшкереледі. Ал, «Өлген тірілмекші» деген басқа мақалада осы идея одан әрі дамытылып, жер мәселесі жөнінде большевиктер патша өкіметінің тарихи мұрагері екені айтылады. «Қазақ жерінің бір кезде әзірейлі болған переселен мекемесі қайтадан тіріледі деген қауесет бар» екендігін

хабарлап, халық өзінің саяси көсемі Алаш төңірегіне топтасуы арқылы ғана тәуелсіздік күресіне қосылады деген пікірді ортаға салды [6].

«Жас азамат» газетінің 1918 жылының қазан айының 15-де шыққан 6-санында «Екі жылдық мұғалімдер курсы» атты мақаласында оқу-ағарту ісі көтерілгенін білуге болады. Мақалада: «Курста «Бала оқытудың ең төте жолынан» басқа тағы көп мағұлмат беріледі. Бағдарламасы аз жылда семинарияға айналдыру ойда болғандықтан, орыстың семинариясының программасына жақын. Оқу таза ана тілінде болады. Медреселер (оқытушылар) ысылған кісілерден болады. Оқытушыларды земство жар салып шақыртып алмақшы. Оқу бірінші сентябрьде басталып, апрель айында бітеді. Биыл 15 сентябрьде басталады(ескіше). Екі жыл оқып шыққан мұғалімдер орыс учителдерімен бірдей ақы һәм дәреже алады...» деп жазылған. Автор осы жолдар арқылы халықты құлақтадырып, оқу-білімге шақырса, ендігі бір жағынан өзі де таза қазақ тілінде болатыны жайлы қуанышы сезілгендей. Сонымен қатар мақалада осы курстарға қызығушылық танытқан жастарға қандай құжаттар керек екені, 16 жастан асқан азаматтар оқи алатындығы жайлы малғұлматтар көрсетілген.

«Ақмола облысының қазақтарына! Биыл 80 балаға арналған интернат ашылады. Мұның отызы Полтавкенің (Омбы уезі) екі класты школінде, әрқайсысы 25 баладан Атбасар мен Пресногорьковканың (Қызылжар уезі) екі класты школінде ашылады. Баласын қазынадан оқытамын деген нашарлар осы айтылған школдардың бірінің басқарушысының атына арыз беру керек. Арыз қабылданбаған күнде областной земский управаның атына беру лайық. Ерте қамтымай, кеш қалып өкініп жүрмеңдер!». Бұл 1918 жылдың 8 санындағы «Құлақтандыру» деген хабарландыру-мақалада жазылған сөздер. Тағыда ұлт надандығын сырып тастау, барынша қазақтың ата-аналары өз ұл-қыздарын оқуға берсе деген тілек жатыр. Авторы Оқу ісін басқаратын областной управа жанындағы «Қазақ бөлімі» деп берілген [7].

«Жас азамат» газетінің тарих дерегі ретіндегі тағы бір ерекшелігі, одан алынған мағлұматтардың жан-жақтылығы, елдің солтүстігіндегі Қызылжар, Ақмола, Қостанай өңірлері мен шекаралас жатқан Ресейдің Омбы қаласында болып жатқан билікке байланысты жаңалықтар туралы толық мәлімет бере алуы және шынайылық дәрежесінің жоғарылығы. Мысалы, газеттің әлем халықтары тарихында болып өткен бірінші дүниежүзілік соғысынан кейін дүниеге келуі оны қазақ халқының соңғы бейбіт жылғы өмірінің, тұрмыс-тіршілігінің, қоғамдық қарым-қатынастарының жазба дерегіне айналдырды.

Сонымен, XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында қазақ тілінде жарық көрген мерзімді басылымдар, отан тарихының аса бір күрделі кезеңін құрайды. Дегенмен, басқа деректер сияқты олар да өздерін деректанулық «сыннан» өткізуді қажет етеді. Басылымдардың өзіне ғана тән ерекшеліктерін ескеріп, әр түрлі тәсілдерін пайдалану арқылы жүргізілген деректанулық таңдау олардың шынайылық дәрежесімен ғылыми құндылығы жоғары мәлімет алуға мүмкіндік береді.

Жалпы, қазақ баспасөзін тарихи дерек көзі ретінде әр түрлі бағытта қарастыру XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ халқының тарихын жан-жақты зерттеуге, оның әлі де ғылымға белгісіз жақтарын ашуға мүмкіндік береді деп ойдаймын. Оған қажетті материалдар ұлттық басылымдарда жеткілікті. Мысалы, ғасыр басындағы қазақ өмірінде көріне бастаған жаңа әлеуметтік-экономикалық қатынастардың, қазіргі тілмен айтсақ нарықтық қатынастардың ел арасына енуімен даму жолдары тек баспасөз деректерінің негізінде ғана толық ашылып көрсетілуі және объективті зерттелуі мүмкін.

Ә. Бөкейхан, М.А. Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы, Қ. Кемеңгеров, С. Садуақасұлы, А. Жантәліұлы, М. Әуезов, Б. Серкебайұлы, Х. Ибраһимұлы және т.б бастаған ондаған авторлар өз ұлтының тарихы туралы жазып жалпы тарих ғылымы, елде болып жатқан

саяси өзгерістерді, қараңғы ұлтының оянуына, санасының жетілуіне септесетін көзқарастарын білдірген. Олардың баспасөз бетінде қалдырған тарихқа қатысты мол мұраларына тарихнамалық талдау жасау, тарих ғылымын, әсіресе сол кездегі Солтүстік Қазақстанның жағдайын зерттеушілердің қорын байыта түседі деп ойлаймыз.

Әдебиет:

1. Тайшыбай З.С. Қазақстанның солтүстігіндегі қазақ газеттерінің тарихынан. (оқу құралы). Петропавл: М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2013. - 174 б.
2. Бекхожин Х. Қазақ баспасөзінің даму жолдары. Алматы. 1964 ж. - 239 б.
3. Тайшыбай З.С., Сәуірбаева Ә.Ж. Қазақ журналистикасының тарихы. (әдістемелік құрал) Петропавл, 2017. - 96 б.
4. Тайшыбай З.С. Бабадан қалған байтағым (1 том) - әдістемелік құралы. - Петропавл: М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2017. - 252 б.
5. Тайшыбай З.С. Қазақша жастар баспасөзі (1918-1991): әдістемелік оқу құралы. -Петропавл: М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2014. - 144 б.
6. Тайшыбай З.С. Алаш көсемсөзі (хрестоматия), Петропавл, 2003. - 254 б.
7. Атабаев Қ. Қазақ баспасөзі Қазақстан тарихының дерек көзі (1870-1918) – Алматы: Қазақ университеті, 2000. – 358 б.

УДК 070

КАЗАХСТАН В БОРЬБЕ С ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНОЙ

Шайкенова А.Ж., Потёмкин К.А.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Внедрение современных технологий во все сферы жизни общества сделало информационную инфраструктуру одним из важнейших игроков мировой политики. Процесс глобальной информатизации поднимает новые проблемы на уровне международного сообщества. Это связано, прежде всего, с вопросами информационной безопасности и информационной войны.

Формирование единого глобального информационного пространства создало информационные конфликты между международными отношениями и геополитическими субъектами. Согласно Стратегии Казахстан-2050, «мир переживает серьезный идеологический и ценностный кризис. Часто звучат голоса, объявляющие столкновение цивилизаций, медлительность истории, крах мультикультурализма. Для нас принципиально важно воздерживаться от этого предрассудка, отстаивая при этом наши ценности, проверенные годами» [1].

В условиях глобализации информационных процессов акцент на геополитическом значении информационной войны и проведении различий между ними является необходимым, жизнеспособным исследованием сегодня. В то же время теоретические основы концепции информационной войны и ее геополитические основы до сих пор полностью не поняты, что является основной целью наших исследований в этой области. Исходя из этого, мы можем предположить, что информационная война ведется между государствами, союзами, экономическими и военными структурами с участием субъектов информационной войны. Она может быть вызвана рядом факторов, основанных на геостратегической ситуации, политических и военных целях,

стремлении развитых стран к расширению информации, одностороннем доминировании.

Основные направления информационной войны: разгром информационных ресурсов противника путем искажения, разрушения нормального функционирования жизненно важных - политических, экономических, военных, социальных, научно-технических структур. В мирное время информационное влияние обычно носит долгосрочный и скрытый информационный характер. Иногда трудно различить «кто враг» в информационной войне. Компоненты информационной войны включают в себя: психологические меры, меры радиоэлектронной борьбы, распространение негативной информации и контр пропагандистские меры, меры безопасности, прямые информационные атаки, прямой ущерб частям информационных ресурсов. Эффективность этих мер зависит от защиты и безопасности информационных ресурсов. И вопросы насколько казахстанское общество зависит от пропаганды зарубежных средств массовой информации, как глубоко проникли иностранные идеологи в умы наших соотечественников, и что нужно делать государству, чтобы отстоять информационную безопасность страны по сей день остаются без ответа.

Понятие информационной войны можно рассматривать в двух смыслах: традиционное - информационно-психологическая война и информационно-технологический уровень - уничтожение средств связи противника, коммуникационные сети, внедрение вирусов. По словам, одного из основателей современной теории информационных войн Мартина Либицкого, «информационная война является самообороной, искажающей информацию противника, защищающей собственные информационные и информационные системы» [2, с. 53]. Особенность информационной войны состоит в том, что у нее нет четкой стратегической цели и нет четкого планирования на тактическом уровне. В связи с тем, что ядерная война способствует разрушению планеты, информационная война в настоящее время считается наиболее вероятным типом войны, используемой в идеологической, политической и экономической конфронтации. Это новый тип войны, который имеет особый характер в новом тысячелетии. Информационная война ведется не государствами или военными блоками, а в настоящее время глобальными структурами. Технические системы получения отечественной информации становятся важными жизненными артериями.

Правительство РК пытается что-то предпринять в этом направлении. Мы видим попытки увеличить активное финансирование в рамках даже государственного заказа производства собственных программ – в первую очередь для государственных СМИ, в первую очередь на казахском языке. И это хорошо, потому что демографический тренд говорит о том, что в Казахстане увеличивается казахоязычное поле, которое хочет смотреть фильмы и передачи на государственном языке, хочет читать казахскую публицистику, аналитические статьи – то есть, аудитория уже появляется. Но снова нужно исходить из того, что для этого нужно время. Невозможно создать сильное локальное местное СМИ за один-два года. И немаловажно очень хорошее финансирование. Недаром многие наши медийщики говорят, что не могут конкурировать с зарубежными медийными структурами, у которых гигантские, многомиллионные бюджеты для производства тех же самых шоу. Мы сможем с ними конкурировать, если государство будет не на словах, а на деле поддерживать не только государственные СМИ, а все конкурентоспособные медийные структуры, которые могут действительно показать качественный контент. Это касается и коммерческих телевизионных каналов, коммерческих интернет-изданий, коммерческих печатных изданий, которые действительно интересны, и которые читают многие казахстанцы.

По мнению казахстанского политолога и публициста Досыма Сатпаева, «многие не любят слово «идеология». Но без хорошей идеологической начинки, без возможности мобилизовать население вокруг каких-то общих универсальных ценностей невозможно рассчитывать на то, что это общество будет более адекватно реагировать на те, или иные пропагандистские выбросы на наше информационное поле, которые могут происходить за пределами Казахстана» [3, с. 8]. Проблема в том, что рано или поздно мы сами можем стать жертвой какого-то серьезного давления извне. И внешние сильные игроки могут использовать информационный инструмент как дополнительный инструмент давления.

Таким образом для того чтобы этого не было, в нашей стране должен образоваться информационный плюрализм. Население может смотреть информационные каналы других стран – никто не запрещает, но оно также должно иметь альтернативу. В том числе и из числа казахстанских медийных структур, которые могли бы эту альтернативу предложить.

Литература:

1. Лидер Нации. Послание Н. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс сложившегося государства». 14 декабря 2012 г.: URL: <https://www.strategy2050.kz>
2. Либицкий М. Что такое информационная война // Университет национальной обороны. ACIS. П 3. 1995.
3. Д. Сатпаев «Kazachstan. Tauelsiz memleket znaczy niepodlegle panstwo». Издано в Варшаве (2017).

УДК 070

АЗАМАТТЫҚ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МАҢЫЗЫ

Шайкенова А.Ж., Тастамбеков Ф.У.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Осыдан жиырма-отыз жыл бұрын ғана біз ақпаратты тек телеарналардан немесе апталық басылымдардан қабылдау қалыпты жағдай еді. Интернеттің пайда болуы, оның жылдам дамуы - ақпарат майданында жаңа тенденция қалыптастырды. Ол – азаматтық журналистика.

Бүгінгі таңда қолында смартфонсы бар адамдар әлеуметтік желілер арқылы ақпаратты жедел тарату ерекшелігі үлкен феноменге айналып, көпшілік қауымның назарына, ғалымдар зерттеуінің нысанасына айналғаны анық. Ал азаматтық журналистика мүмкіндіктерін бұқаралық ақпарат құралдары өз пайдасына жаратуға асыққаны айғақ.

Естеріңізде болса, 2001 жылы 11 қыркүйекте АҚШ-тың Нью-Йорк қаласында Бүкіләлемдік сауда орталықтарының ғимараттарына екі ұшақтың соғылғаны туралы куәгерлер түсірген сұмдық кадрлар барлық әлемді шарлап шыққан болатын. Бұл әлеуметтік желідегі оқиға азаматтық журналистиканың бастамасы ғана еді. Кейін CNN телекомпаниясы 2008 жылы болған табиғи апатты өзінің көрермендері жіберген видеоматериалдарды жариялау арқылы жаңалық таратты. Азаматтық журналистиканың үлкен жарылысы осылай басталды. Күнара CNN-нің редакциясына қарапайым көрермендер әртүрлі оқиғалар туралы материалдарын жолдай бастады. Оларды реттеп отыру үшін арнайы мамандардан топ құрылып, тіпті әуесқойлардан келген ақпараттарды жариялап отыру үшін жеке сайт та ашты.

Жалпы «азаматтық журналистика» дегеніміз не? Бұл термин негізінен өзінің түп тамырын америкалық медиатәжірибеден алады. Ол жақта осыған қатысты екі түсінік қалыптасқан: “civic journalism” және «citizen journalism».

“Civic journalism” – тура мағынасы азаматтық журналистика дегенді білдіреді. Бірақ оның міндеттері басқа. Яғни Интернет пайда болмай тұрып, сексенінші жылдары кәсіби журналисттер қоғаммен байланысын күшейтті. Сол арқылы олар оқырмандарының азаматтық көзқарастарын қалыптастырып, олардың белсенділіктерін арттыруға тырысты.

«Citizen journalism» - кәсіби емес авторлардың белсенділігіне қатысты айтылған. Олар өздерінің материалдарын әлеуметтік желілер, жеке блогтар немесе БАҚ сайттары арқылы жариялайды.

Азаматтық журналистика туралы қоғамда әртүрлі түсінік қалыптасқан. Себебі ол туралы нақты ешкім анықтама берген жоқ. Дегенмен көп жерде азаматтық журналистика ол – Интернет және цифрлық технологияның дамуымен кең ауқымға ие болған, медиа саласының жанама формасы, тіпті журналистиканың бір түрі деп түсіндіріледі.

Неге «журналистика» дейсіздер ғой? Себебі онда әлеуметтің өміріге байланысты тақырыптар қозғалады, және журналистиканың кейбір функциялары ж8зеге асырылады. Бұл кәсіби журналистика мен азаматтық журналистиканың негізгі ұқсастықтарының бірі. Ал басты айырмашылықтары туралы төменде баяндайтын боламыз.

Азаматтық журналистиканың дамуы кәсіби журналистикаға зор ықпалын тигізді. Әсіресе аймақтардағы бұқаралық ақпарат құралдары ақпарат таратуда тоқырап қалды. Себебі, қолында Интернетке қосылған смартфон бар адамдардан «жаңалықты қайдан қарайсыз?» деп сұрасаныз «әлеуметтік желілерден» деп жауап беретіндер көбейді.

Азаматтық журналистика ұғымы батыс елдерінде нақты қалыптасып үлгерді. Ал Қазақстанда бұл термин енді қолданысқа еніп жатыр. Және оның қай бағытта дамитынын да ешкім дөп басып айта алмайды. Біреулер азаматтық журналистиканың дамығанына қолдау білдірсе, енді біреулері бұл үрдіс дәстүрлі БАҚ-ты ығыстырып шығарады деп алаңдайды.

Мысалы белгілі журналист, филология ғылымдарының кандидаты Есенгүл Кәпқызы Мінбер.kz сайтына берген сұхбатында «...өз қоғамындағы мәселеге қатысты әркім ойларын ашық беріп отырса, азаматтық журналистика дамиды. Ал, бүгінгідей тыйым көп жүйеде халыққа анық ақпаратты жеткізу үшін азаматтық журналистиканы дамыту, сол арқылы қоғамға үн қосу әр азаматтың міндеті» екенін атап өткен (1).

Азаматтық журналистика дәстүрлі БАҚ-ты ығыстыра ала ма? Бұл сұраққа жауап беру үшін азаматтық журналистиканың мүмкіндіктерін, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін саралап көрген жөн.

Бұрын ақпарат қабылдауға ғана бейімі бар көрермендер мен оқырмандар, бүгінде өздері ақпарат жасауға бейімделіп жатыр. Енді олар телеарналардың кешігіп жететін жаңалықтарына мұқтаж емес.

Азаматтық журналистиканың ең басты артықшылығы оның кеңауқымдылығы мен жылдамдығы. «Көргеніңді смартфонға түсіріп ал. Оны өзгелермен бөліс». Міне бүгінгі аудиторияның ұстанатын принципі осындай.

Азаматтық журналистика барлық жерде. Олар митингіде, олар жол апаты орын алған жерде, олар өрт шыққан жерде, олар журналисттер бара алмайтын жерде. Олар әр ауылда, әр қалада. Әлемнің кез-келген жерінде.

Осы уақытқа дейін кәсіби журналистика барынша ауқымды және жылдам болуға тырысып келді. Алайда аз уақыттың ішінде азаматтық журналистика оның алдына түсіп кеткен секілді. Себебі журналист оқиға орынынан материал жинап, оны кәсіби

түрде өңдеп аудиторияға жеткіземін дегенше, сол жаңалықты жұрт әлеуметтік желіде бөлісіп, талқылап тастайды. Сондықтан бүгінгі журналисттерге азаматтық журналистиканың фондында оқиғаны болды деп қана жаңалық тарату жеткіліксіз. Әлеуметтік желілерде алғашқы көзден (first-hand reports) қабылдаған ақпараттан кейін туындаған көптеген сұрақтарға жауап беретін сюжет мәні мен маңызын жоғалтпайды.

Қолында мобильді құрылғысы бар кез-келген адам «өзінің» жаңалығын жасай алады. Әдетте мұндай ақпараттар видео немесе фото арқылы, шамалы түсіндірме мәтінмен жеткізіледі.

Кәсіби журналистке қарағанда Интернет қолданушыларда фактілер жинау және оны өңдеу қабілеті қалыптаспаған. Жаңалық таратуда журналист көбіне біреудің пікіріне сүйенсе, азаматтар үнемі бірінші жақтан сөйлейді. Сонымен қатар, азаматтық журналистика тым эмоционалды болып келеді, жаргон сөздерді көп қолданады. Кәсіби журналистке тән этика оларға тән емес.

Азаматтық журналистика ақпарат таратуда тәуелсіз әрі еркін. Кәсіби журналистке қарағанда оларға ешқандай басшылық қысым көрсетпейді. Сондықтан олар ойларын еркін жеткізе алады. Бұл оның артықшылығына да, кемшілігіне де жатқызуға болады. Неге екенін төменде түсіндіретін боламыз.

Кейбір мамандар азаматтық журналистиканы кәсіби салаға жатқызуға болмайды дейді. Бұл сөздің де жаны бар. Бірақ алдымен азаматтық журналистикаға не жататынын саралап көрейік:

- БАҚ қоғаммен кері байланысы
- Әлеуметтік желілер
- Блоггинг

Иә – блогосфера. Әдетте ол азаматтық журналистикадан бөлек қарастырылады. Себебі өзіндік басымдықтары бар.

Азаматтық журналистика – аудиторияның ақпарат жинауға ат салысуы ғана деген түсінік бар. Бұл пікір әлеуметтік желілерге қатысты айтылған болса керек. Ал блогосфера туралы олай айта алмаймыз. Себебі блогерлер – олар ақпарат жасайтын адамдар.

Блогер дегеніміз Интернетте текст, сурет немесе видео арқылы тұрақты түрде жазбы жариялап тұратын адам. Олар әдетте қандай да бір саланың маманы болып келеді. Тұрақты оқырмандары болады. Қолы бос кезінде блогер өзінің блог-тұғыры арқылы қандайда бір жағдайға байланысты ой-пікірлерін жеткізеді. Өзінің саласына қатысты ақыл-кеңестерін айтып, тәжірибесімен бөліседі.

«Қазақстан» газетінің жауапты хатшысы, журналист Бауыржан Карипов бір сұхбатында «Әлеуметтік желі белсенділерінің барлығы блогер емес, бірақ олар да қоғамдық ойдың көшбасшылары» деп айтқан болатын (2).

Расымен де блогерлердің әлеуметтік желі белсенділеріне қарағанда айырмашылығы баршылық. Мәселен блогерлер үнемі дамып отырады. Олар Интернетте жазба жариялауды жетік меңгереді. Ақпарат таратуда өзіндік стильдері бар.

Мәселен, «азаматтық журналистиканың дамуына бірден-бір түрткі болатын тетік – блог» деп есептейтін танымал блогер-журналист Өркен Кенжебек 2010 жылы wordpress блог-тұғырында өзінің жеке парақшасын жүргізе бастады (3). Онда ол өзінің саяси көзқарастарынан бастап, танымдық жазбаларға дейін жариялап тұрды. Және әр жазбасы оқырмандарға қызықты әрі тартымды болуы үшін қаріптерді өзгертіп, түстерді алмастырып көркемдеп отырды.

Қазақстанда бір кездері блогосфераның дәуірі жүріп тұрды. Әсіресе қазақ тілді блогерлер белсенді бола бастады. Олар, саясат, дін, мәдениет, білім сияқты барлық тақырыптарды қамтыды. Қазақ блогосферасы 2007 жылдан бастап жылдам қарқынмен дами бастады. Жыл сайын арнайы бағдарламалармен ел-елде, жер-жерде семинар-

тренингтер ұйымдастырылды. Блогерлер қазнеттің қозғаушы күшіне айналды. Сөйтіп олар 2011 жылы алғаш рет онлайннан офлайнға өтіп, үлен Блог құрылтай(Blogkamp) ұйымдастырды. Онда Қазақстан ғана емес шетелдегі қазақ блогшылары да бас қосты. Жиын барысында қазнеттің дамуы, блогосфераның болашағы сияқты өзекті мәселелер талқыланып, танымал блоггерлер шеберлік сыныптарын өткізіп, тәжірибе алмасып отырды. Осындай блог құрылтай Астана, Шымкент, Қарағанды, Қызылорда қалаларында да өтті.

Блогосфераның үлкен күшке айналғанын сезген әкімдіктер жергілікті блогерлермен достасып алуға тырысты. Олар үшін арнайы блог-турлар ұйымдастыруды қолға алды.

Блоггерлердің ықпалы артқан сайын олар туралы жиі айтыла бастады. Интернет қоғамдық пікір туғызатын ашық алаңға айналды. Алайда 2009 жылы ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев барлық интернет ресурстар, оның ішінде форумдар, блогтар, чаттар мен электронды кітапханаларды баспасөз құралдарына теңестіретін заңға қол қойды. Ал 2017 жылы тіпті биліктегілер әлеуметтік желілер мен блоггерлерді бұқаралық ақпарат құралдарына теңестіру туралы заңнамалықтарды қарастырған екен.

«Біз блоггерлерді журналистерге немесе желілік басылымдарға теңестіруді ұсынған болатынбыз, алайда қоғамдастық қарсы пікір айтып, біз осы норманы алып тастадық», - деді Қазақпаратқа берген сұхбатында ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрі Дәурен Абаев (4).

Оның ойынша кейбір блоггерлердің аудиториясы қазақстандық БАҚ-қа қарағанда басымырақ келеді екен.

Дегенмен уақыт өте келе блогосфераның күші әлсіреп, Фейсбук сияқты әлеуметтік желілердің ықпалы арта түсті. Осы орайда қазақ блогосферасының атасы болып саналатын медиалектор әрі журналист Асхат Еркімбаев былай дейді:

- Блог та, әлеуметтік желі де пікірді, ойды жеткізудің әртүрлі формалары. Технологияның дамуына орай ой-пікірді жеткізудің формасы өзгеріп отыруы заңдылық. Медиа сарапшылар блогтан кейін әлеуметтік желі кезеңі келетінін, әлеуметтік желіден кейін қосымшалар дәуірі туатынын бұрыннан болжаған, - дейді.

Неге кейбір ғалымдар азаматтық журналистиканы қоғам үшін, әсіресе жеке мемлекеттер үшін қауіпті деп санайды?

Бұл сұраққа жауап беру үшін тағы да CNN телекомпаниясының тәжірибесіне оралып көрейік. 2008 жылы аталмыш телеарна қарапайым адамдардың жіберген видеоларын эфирге шығарғаннан кейін азаматтық журналистика нағыз феноменге айналғаны туралы жоғарыда атап өткен болатынбыз. Редакцияға келіп түскен материалдардың көптігінен CNN ресми сайтындағы Ireport деп аталатын арнайы айдарын жеке сайт қылып ашуға тура келді. Арнаның ресми деректеріне сүйенсек 2009 жылдың алғашқы үш айында азаматтық-журналисттер арнаға 239 000 сюжет жіберіп үлгерген екен. Бұл Интернетте «iReport синдромын» туғызды.

Әрине редакция мұндай жаңалықтар нөмірі болады деп күткен жоқ. Сондықтан әлемдік деңгейде танымал CNN арнасының сайтына атын шығарғысы келген азаматтардың жалған ақпараттарына да дайын болмай шықты. Яғни кейбір сайт қолданушылары болмаған оқиғаны болды деп, Photoshop бағдарламасы арқылы суреттерді өзгертіп фейк ақпараттар таратуға машықтанып алды.

CNN каналының редакциясы азаматтардан келіп түскен ақпараттар үшін ешқандай жауапкершілік алмайтынын мәлімдегенмен, оларға ақпараттар легін сүзгіден өткізіп отыруға тура келді. Осылайша компанияның мамандары ақпараттың рас-өтірігін анықтайтын жүйе ойлап тапты. Содан бастап сайтына авторы арнайы сауалнамадан өтіп, ресми тіркелген сюжеттер ғана шығатын болды.

Азаматтардың ақпарат таратудағы белсенділігі күн санап артып келеді. Мұндай белсенділікке біз «Араб көктемі», Occupy Wall Street, ресейдегі және украинадағы қарсылық акциялары және де көптеген табиғи апаттары кезінде куә болғанбыз. Себебі бүгінгі таңда ешбір мерекелер, кез-келген апаттар, митингілер мен карнавалдар қолында смартфонны бар адамдардың, яғни «азаматтық журналистиканың» қатысуысыз өтпейді.

Сонымен қорытындылай келетін болсақ, азаматтық журналистика дегеніміз – авторы кәсіби емес журналист болып табылатын, мүмкіндігі шектелмейтін, дегенмен өз қызметіне жауапкершілікпен қарайтын жеке тұлға.

Әдебиет:

1. Филология ғылымдарының кандидаты Есенгүл Кәпқызы «Қазақша Интернеттегі контентті байытудамыз». Түпнұсқасы: [Мінбер.kz](http://minber.kz)
2. «Қазақстан» газетінің жауапты хатшысы, журналист Бауыржан Карипов «"Like" лайық емес, блогер журналист емес». Түпнұсқасы: <https://informburo.kz/kaz/like-layy-emes-bloger-zhurnalist-emes.html>
3. «Жас қазақ» және «Abai.kz» басылымдарының журналисі Өркен Кенжебек «Өркеннің өрнегі» блогы Түпнұсқасы: <https://abai.kz/post/4421>
4. Дәурен Абаев блогерлердің мәртебесіне қатысты түсініктеме берді Түпнұсқасы: <https://qazaquni.kz/2017/06/27/71483.html>
5. Асхат Еркімбаев: «Медиа қазір жеңіл-желпі дүние жазуға,entertainment-ке көшуге мәжбүр» Түпнұсқасы: <http://arshat.kz/2018/07/13/askhat-yerkimbay/>
6. Научно-культурологический журнал №5(185) 01.04.2009 «Гражданская журналистика: шаг вперед или опасная игра».

УДК 347

ОСНОВНЫЕ СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ЛИЧНОСТИ: ПРАВА, СВОБОДЫ И ОБЯЗАННОСТИ

Шинтемирова А.М.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Аннотация: В данной статье рассматриваются элементы правового положения личности, анализируются подходы к структурным элементам правового положения личности. Вопрос о правах человека и гражданина является составной частью проблемы фактического положения личности в обществе и государстве. Также рассмотрены проблемы правового положения личности в правовом государстве.

Правовое положение личности – это совокупность прав и обязанностей, гарантированных законом. Взаимоотношения, возникающие между индивидом и государством, а также граждан друг с другом фиксируются государством в форме – прав, свобод и обязанностей, образующих правовой статус гражданина.

Проблема правового статуса личности всегда была и остается, по сей день наиболее актуальной, так как правовой статус личности является юридически закрепленным положением личности в обществе. Все это обуславливает актуальность исследования теоретических и практических аспектов правового статуса личности, изучение его элементов, видов и особенностей в правовом государстве. Правовой статус – это совокупность прав, свобод, обязанностей и законных интересов личности, признаваемых и гарантируемых государством [1, с. 30]. В основе правового статуса лежит фактический социальный статус, т.е. реальное положение человека в данной

системе общественных отношений. Право лишь закрепляет это положение, вводит его в законодательные рамки. Социальный и правовой статусы соотносятся как содержание и форма. Правовой статус личности определяется всей совокупностью прав человека и гражданина, отраженных в нормах всех отраслей действующего права. Основы правового статуса личности охватывают конституционно закрепленные права и свободы человека. Понятие же основных прав и свобод человека и гражданина можно сформулировать следующим образом: конституционные права и свободы, принадлежащие ему от рождения, защищаемые государством, составляют ядро правового статуса личности.

Практическое значение проблемы правового статуса состоит в том, что она непосредственно затрагивает интересы людей, отражается на их судьбах, особенно в переломные периоды, когда общество формируется, рушатся старые и нарождаются новые связи, структуры, отношения.

Права и свободы человека являются неотъемлемой частью культуры любого цивилизованного народа, высшим выражением его морально-правовых ценностей. В системе духовных ценностей современного международного сообщества они занимают особенно важное место, так как в мире более актуальными становятся приоритет неприкосновенности и защита жизни и достоинства человека, доверие народа к институтам государственной власти, политические, экономические, социальные и другие проблемы государства, достижение справедливости во всех сферах общественной жизни. Права и свободы человека со временем признаются международным сообществом всё более глубинными, закрепляются в правовых актах международных организаций и становятся своеобразными международными критериями уровня сотрудничества народов. Цивилизованные государства, исходя из требований норм, провозглашенных в международных документах, в своих конституциях закрепляют основные права и свободы человека и гражданина и устанавливают обязанность государства и его органов в вопросе защиты прав человека [2, с.176].

В действующей Конституции, основанной на новой концепции прав человека, перечень прав и свобод установлен в следующей последовательности. Сначала указаны личные, затем политические, а за ними социально-экономические права и свободы.

Правовой статус личности, закрепленный в Конституции Республики Казахстан 1995 года, основан на новой концепции прав человека, по сравнению с предшествующей конституцией, базируется на международно-правовых документах. Последняя устанавливает общеправовые стандарты прав и свобод личности, определяющие тот уровень, ниже которого государства не могут опускаться. Дело в том, что права и свободы человека перестали быть только внутренним делом государства. Теперь они - объект внимания всего международного сообщества. Универсальный набор прав и свобод, способный обеспечить нормальную жизнедеятельность человека, сформулирован в таких международно-правовых актах, как Всеобщая декларация прав человека (1948 г.), Международный пакт о гражданских и политических правах (1966 г.), Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (1966 г.), Факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах (1966 г.). Благодаря этим документам человек стал субъектом международного права. Все государства, присоединившиеся к этим документам, оказались обязаны привести свое законодательство в соответствие с требованиями этих пактов, что создало приоритет указанных международных актов над внутренним законодательством стран-участниц. Поэтому каждый гражданин, политические или гражданские права, которого нарушены, получил право обратиться непосредственно в комитет по правам человека при ООН, если им исчерпаны все имеющиеся внутренние средства правовой защиты.

Конституция Республики Казахстан 1995 года закрепила новую концепцию прав и свобод человека и гражданина, согласно которой гражданин вовлечен в устойчивую политико-правовую связь с государством, состоящую из взаимных прав и обязанностей, признается самостоятельным субъектом, способным самоутвердиться в качестве достойного члена общества. Конституция Республики Казахстан стоит на позициях признания неотчуждаемости основных прав и свобод человека и принадлежности их каждому от рождения. В ней впервые получил закрепление принцип международного права, в частности, в области прав человека [3].

Права человека различаются по сферам жизнедеятельности на личные, политические, гражданские, экономические, социальные и культурные права и свободы.

Личные (гражданские) права и свободы – это права на жизнь, право на уважение человеческого достоинства, право на личную свободу и равенство, право на свободное передвижение и выбор места жительства, право на неприкосновенность жилища, право на свободу слова и т.д. Эта категория прав и свобод характеризуется тем, что государство признает свободу личности в определенной сфере отношений, которая отдана на усмотрение индивида и не может быть объектом притязаний государства. Эти права призваны юридически защищать пространство действия частных интересов, гарантировать возможности индивидуального самоопределения и самореализации личности. Гражданские права и свободы охватывают фундаментальные аспекты свободы личности, выражая гуманистические принципы всякого демократического общества.

Политические права и свободы – важная категория субъективных прав и свобод гражданина. Их вполне правомерно рассматривать как обеспеченную человеку законом и публичной властью возможность участия в общественно – политической жизни государства и осуществлении государственной власти. Политические права граждан являются непременным условием функционирования всех других видов прав, поскольку они составляют органическую основу системы демократии и выступают как ценности, которыми власть должна ограничивать себя и на которые должна ориентироваться [4, 34 с.]. К политическим правам относятся: право на получение и распространение информации, право на свободу объединений, право на проведение мирных собраний, митингов, демонстраций, право на участие в управлении делами государства непосредственно и через своих представителей.

Экономические, социальные права относятся к правам человека второго поколения. Это право на труд, на возможность реализовывать себя в сфере материального производства, иметь свое имущество, право на брак и семью, материнство и детство, право на бесплатное среднее образование в государственных учебных заведениях, право на охрану окружающей среды, право на свободу творчества. Они касаются поддержания и нормативного закрепления социально-экономических условий жизни индивида, определяют положение человека в сфере труда и быта, занятости.

Культурные права гарантируют духовное развитие человека, помогают каждому индивиду стать полезным участником политического, духовного, социального и культурного прогресса. К ним относятся: право на образование, право на доступ к культурным ценностям, право на творчество право свободно участвовать в культурной жизни общества.

Если человек - это разумное психофизиологическое или биосоциальное существо, живущее в обществе, то понятие «личность» как научная абстракция подчеркивает факт наиболее полного отделения человека от природы, его опосредованное отношение к природе, определяемое конкретно-историческими условиями и отличающееся

определенным уровнем отношения с обществом. Гражданин же - это личность, действующая в политической жизни, имеющая политические права, свободы и обязанности.

Важно подчеркнуть, что общий конституционный статус является единым и одинаковым для всех граждан государства, независящим от конкретных обстоятельств, т.е. базовым, исходным, делающим все иные статусы производными от него, дополняющими его. Если имеют место какие-то ограничения общего правового статуса личности, то они должны быть предусмотрены в принципах и нормах Конституции.

Сердцевину или основу правового положения личности в прошлое время, по мнению ученых, составляли ее права, свободы, законные интересы и обязанности в единстве [5, с.223]. Принципиальных различий в социальном и юридическом значении в соотношении прав и свобод в структуре правового положения личности нет, т.е. свободы личности одновременно являются ее правами.

В условиях демократического общества права, свободы и обязанности личности, образующие правовой статус, регулируют отношения личности с государством, обществом, согражданами в соответствии с целями построения демократического общества. Права личности — это ее социальные возможности, детерминированные экономическими условиями жизни общества и законодательно закрепленные государством. В них выражена та мера свободы, которая объективно возможна для личности на конкретном историческом этапе развития общества. В пределах этой формально закрепленной свободы осуществляется самоопределение личности, устанавливаются условия реального пользования социальными благами в различных сферах политической, экономической, социально-культурной и личной жизни. Права личности, или субъективные права, — это не потенциальные, а реальные социальные возможности индивида, вытекающие непосредственно из закона. Разумеется, права личности чрезвычайно многообразны по содержанию, объему, способам реализации. Однако закрепление того или иного субъективного права в законодательстве означает реальную возможность индивида свободно пользоваться определенным благом в границах и в порядке, обозначенных в законе. Субъективное право — форма законодательного выражения прав человека во внутригосударственных отношениях. Если с этих позиций подходить к оценке сущности субъективного права, то очевиден его не только юридический, но и социально-политический, идейно-нравственный смысл как выражения свободы личности в пользовании благами, предоставляемыми обществом. Субъективное право выражает социальные возможности личности, но возможности не иллюзорные, а реальные.

Разумеется, ни один человек не может одновременно практически реализовать все субъективные права, вытекающие из закона. Формы, способы и стадии реализации каждого субъективного права определяются его сущностью, механизмом перевода в практическое поведение людей, а также теми реальными условиями, которые предусмотрены в законе. Провозглашая права и свободы личности, государство гарантирует их осуществление не только правовыми, но и экономическими, политическими, идеологическими, культурными средствами. Поскольку человек с его интересами и потребностями представляет собой главную ценность общества, то обеспечению его прав и свобод в конечном счете подчинено общественное производство, культурно-воспитательная и идеологическая деятельность демократического государства, всех звеньев государственного аппарата и должностных лиц.

Принимая на себя обязательства по обеспечению прав граждан, государство имеет право требовать от них правомерного поведения, которое соответствовало бы эталонам, зафиксированным в юридических нормах. Без организованности и

дисциплины, без согласования поведения граждан с юридическими предписаниями, выражающими государственную волю, невозможно решить важнейшие исторические задачи государства. Поэтому государство формулирует свои требования к гражданам в системе обязанностей. Обязанность — это объективно необходимое, должное поведение личности. Государство в системе обязанностей указывает целесообразный, социально полезный и необходимый вариант поведения. Следует вместе с тем подчеркнуть, что такая объективная необходимость определенного поведения не всегда субъективно осознается индивидом, а это может привести к отступлению от требований нормы. Поэтому обязанность — это как необходимое, так и возможное поведение. Все сферы действия правового статуса в единстве прав и обязанностей — это «пространство свободы», основанное на свободе выбора и ответственности личности перед обществом и своими согражданами. Детерминированность человеческих поступков реальными экономическими, политическими, нравственно-психологическими, культурными условиями жизни общества убедительно показывает, что «жить в обществе и быть свободным от общества нельзя» [6, с.29]

Таким образом, правовой статус личности — одна из важнейших политико-юридических категорий, которая неразрывно связана с социальной структурой общества, уровнем демократии и состоянием законности. В общем виде, правовой статус определяется как юридически закрепленное положение личности в обществе, совокупность прав, свобод, и обязанностей личности, признаваемых и гарантируемых государством. В основе правового статуса лежит фактический социальный статус, то есть реальное положение человека в данной системе общественных отношений. Право лишь закрепляет это положение, вводит его в законодательные рамки. Социальный и правовой статусы соотносятся как содержание и форма.

Литература:

1. Баишев Ж. Конституционное право Республики Казахстан. - Алматы, 2001.
2. Балаян.Э.Ю. Правовой статус личности: Учебное пособие. – Кемерово: Кемеровский государственный университет, 2018. – 225 с.
3. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.
4. Кемали М.С. Права человека и механизм их защиты: Учебное пособие. – Алматы: изд. «NURPRESS», 2012. – 420 с.
5. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. М., 1985. С. 7-23.
6. Матузов Н.И. Право и личность. Общая теория права. Курс лекций. Нижний Новгород. 1993. 443 С.
7. Шахларлы О.Ш. Понятие правового статуса личности. Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2016 г.). - Казань: Бук, 2016. - 32 с.

УДК 347.19

ПРОЦЕДУРА СОГЛАСОВАНИЯ НАИМЕНОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ

Кузьмич А.П.
(БГСХА)

В доктринальном очерке «Фирма» дореволюционный цивилист В.В. Розенберг писал, что «...подобно тому, как в гражданском быту имя необходимо для различения правоотношений между отдельными правоспособными субъектами, точно так же

подобная потребность, и даже в значительно усиленной степени ощущается и в торговом обороте» [1]. Таковым именем для участников предпринимательской деятельности выступает фирменное наименование.

Понятие «фирменное наименование» стало использоваться в законодательстве Беларуси с принятием Гражданского кодекса Республики Беларусь от 07 декабря 1998 года №218-З (далее – ГК Республики Беларусь).

Фирменное наименование отнесено к числу объектов интеллектуальной собственности, а именно - охраняемых средств индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг. Тем самым законодатель четко определил назначение фирменного наименования - индивидуализировать и различать участников гражданского оборота, точнее - лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью [2].

Следует обратить внимание на то, что в действующем законодательстве Республики Беларусь отсутствует определение фирменного наименования. При этом нормы, включенные в гл. 67 ГК Республики Беларусь, достаточно схематично определяют правовой режим фирменного наименования, делая акцент на вопросах осуществлении права в отношении этого средства индивидуализации.

В связи с отсутствием определения достаточно сложным представляется вопрос о субъекте права на фирменное наименование. В первоначальной редакции ст. 50 ГК Республики Беларусь содержался п. 4, предусматривавший, что юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией, должно иметь фирменное наименование. Тем самым законодатель называл коммерческие организации в качестве субъектов права на фирменное наименование, а само понятие «фирменное наименование» отождествлял с названием коммерческой организации, под которым она проходила государственную регистрацию.

Такой подход представлялся абсолютно обоснованным с учетом назначения фирменного наименования, выступающего средством индивидуализации в рамках предпринимательских отношений. В последующем эта норма была исключена.

В настоящее время в соответствии со ст. 50 ГК Республики Беларусь юридическое лицо имеет свое наименование, содержащее указание на его организационно-правовую форму.

Наименования некоммерческих организаций и в предусмотренных законодательными актами случаях наименования коммерческих организаций должны содержать указание на характер деятельности юридического лица [3].

В соответствии с п. 12 Положения о государственной регистрации субъектов хозяйствования, утвержденного Декретом Президента Республики Беларусь от 16.01.2009 № 1 «О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования» (далее – Декрет № 1) до подачи в регистрирующий орган для государственной регистрации документов, предусмотренных указанным положением, собственник имущества, учредители (участники) создаваемой коммерческой или некоммерческой организации должны в том числе согласовать с регистрирующим органом наименование коммерческой или некоммерческой организации [4].

Более того, в 2011 году Министерством юстиции Республики Беларусь был введен в действие, а в 2014 году существенно модернизирован веб-портал ЕГР (egr.gov.by), основная задача которого заключается в обеспечении электронной регистрации и ликвидации бизнеса. В настоящее время все заявления, уведомления, запросы граждан и организаций, связанные с регистрацией и ликвидацией, могут быть направлены электронно посредством веб-портала ЕГР. Веб-портал ЕГР представляет собой не только систему, позволяющую непосредственно подготовить и направить

документы для согласования наименования организации, государственной регистрации субъектов хозяйствования, представить уведомления об изменении местонахождения и назначении (замене) руководителя юридического лица, получить выписку из ЕГР. Это также ресурс, вобравший в себя всю необходимую заявителям информацию для создания и деятельности бизнеса (подбор законодательства по данному вопросу, сервис по подготовке документов для последующего их представления в регистрирующий орган, информация об ограничениях для входа в бизнес, проверка вариантов наименований юридических лиц, проверка статуса субъектов хозяйствования, вопросы и ответы по применению законодательства и др.).

Казалось бы в чем же проблема? А она, как представляется, в том, что ни в одной стране постсоветского пространства данной процедуры нет. Соответствие наименования организации требованиям законодательства (они установлены на уровне закона) проверяется на стадии государственной регистрации юридического лица. Несоответствие наименования установленным требованиям является основанием для отказа в государственной регистрации (статья 23 Федерального закона Российской Федерации «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей», статья 28 Закона Украины «О государственной регистрации юридических лиц, физических лиц – предпринимателей и общественных формирований») [5].

Для решения исследуемой проблемы во исполнение пункта 11 плана подготовки законопроектов на 2019 год (далее – План), утвержденного Указом Президента Республики Беларусь от 4 января 2019 г. № 4 был подготовлен проект Закона Республики Беларусь «О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования» (далее – проект Закона) [6].

Более того, необходимость изменения вида нормативного правового акта, регулирующего рассматриваемую сферу правоотношений, и разработки проекта Закона обусловлена, как представляется, прежде всего международной практикой и рекомендациями международных организаций.

Так, постановлением Межпарламентской Ассамблеи Евразийского экономического сообщества № 15-9 «О Рекомендациях по гармонизации национального законодательства государств - членов ЕврАзЭС в сфере экономической политики (на основе сравнительно-правового анализа национальных законодательств)» (принято в г. Санкт-Петербурге 11.04.2013) одобрены Рекомендации по гармонизации законодательства государств - членов ЕврАзЭС в сфере регулирования порядка государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) юридических лиц и индивидуальных предпринимателей (далее – Рекомендации). В п. 1 Рекомендаций указывается на то, что проведенный анализ показал, что во всех государствах - членах ЕврАзЭС создана достаточная нормативно-правовая база, обеспечивающая регулирование отношений, связанных с государственной регистрацией юридических лиц и индивидуальных предпринимателей; основы правового регулирования данных отношений закреплены в законодательных актах [7].

Вместе с тем в Республике Беларусь до сих пор порядок государственной регистрации большинства юридических лиц и индивидуальных предпринимателей определяется декретом Президента Республики Беларусь - нормативным правовым актом, носящим временный характер. В целях создания дополнительных гарантий при осуществлении государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, обеспечения устойчивости законодательства о государственной регистрации представляются целесообразными разработка и принятие в Республике Беларусь Закона «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных

предпринимателей» как основополагающего акта, регулирующего отношения в данной сфере.

Следует отметить, что разработанный Министерством юстиции Республики Беларусь проект Закона предусматривает комплексное регулирование процедур государственной регистрации и ликвидации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, ведения Единого государственного регистра юридических лиц и индивидуальных предпринимателей (далее – ЕГР).

Проектом Закона предлагается исключение процедуры согласования наименования юридического лица с одновременным сокращением требований к наименованиям, установленных законодательством. Как было указано выше, в настоящее время согласование наименования организации является необходимым действием, которое должны выполнить учредители юридического лица до обращения в регистрирующий орган за государственной регистрацией.

Согласно отчету Всемирного банка «Ведение бизнеса» по показателю «Создание компании» согласование наименования организации засчитывается в качестве отдельной процедуры, что, безусловно, влияет на рейтинг страны в данном отчете.

Следует отметить, что ежегодный отчет Всемирного банка «Ведение бизнеса» формируется в том числе с учетом такого показателя, как «Регистрация предприятий». В целях улучшения деловой среды и обеспечения вхождения Республики Беларусь в число 30-ти стран с наиболее благоприятными условиями для ведения бизнеса Правительством Республики Беларусь утвержден план действий по улучшению рейтинговых позиций в указанном отчете Всемирного банка.

Министерство юстиции Республики Беларусь, являясь государственным органом, ответственным за реализацию реформ по показателю «Регистрация предприятия» активно ведет работу по совершенствованию условий вхождения в бизнес.

За последние годы Республика Беларусь сделала значительный шаг в названной сфере, осуществив ряд последовательных реформ, нашедших положительный отзыв как со стороны белорусских бизнес-сообществ, так и со стороны международных экспертов.

В рамках проводимой в данном направлении работы проанализированы требования законодательства, предъявляемые к наименованиям юридических лиц. Цель анализа - максимальное сокращение этих требований для того, чтобы с помощью имеющегося на веб-портале ЕГР сервиса по проверке наименований заявители до представления документов для государственной регистрации юридического лица могли самостоятельно проверить выбранное ими наименование на соответствие его законодательству [5].

В настоящее время ввиду многочисленности и, порой, неопределенности данных требований такая проверка весьма затруднительна. Так, процедура согласования фирменного наименования урегулирована целым рядом нормативных правовых актов: ГК Республики Беларусь, Декретом № 1, Указом Президента Республики Беларусь от 08.09.2005 № 425 «Об использовании слов «национальный» и «белорусский» в наименованиях юридических лиц и средств массовой информации», Указом Президента Республики Беларусь от 07.04.2000 № 172 «Об использовании названия Республики Беларусь юридическими лицами», постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 05.02.2009 № 154 «Об утверждении Положения о порядке согласования наименований коммерческих и некоммерческих организаций», постановлением Министерства юстиции Республики Беларусь от 05.03.2009 № 20 «О согласовании наименований юридических лиц» и др. А это, как представляется, не придает стабильности и конкретности подобного рода механизму.

Более того, сама процедура согласования наименования организации зачастую носит субъективный характер. На практике у сотрудников регистрирующих органов возникают вопросы при оценке предложенного наименования, в том числе на предмет схожести его до степени смешения на наименования уже существующих юридических лиц.

В этой связи наряду с предлагаемым исключением рассматриваемой административной процедуры по предложению Министерства юстиции Республики Беларусь в проект ГК Республики Беларусь включены основные требования к наименованиям организаций, а также норма о том, что иные требования могут быть установлены законодательными актами.

Предполагается, что проверка наименования организации на соответствие законодательству будет проводиться на стадии государственной регистрации юридического лица. В случае несоответствия наименования требованиям законодательных актов заявителю будет отказано в государственной регистрации (статья 28 проекта Закона) [6].

Предполагается, подобная реформа упростит выбор наименования организации ее учредителем, сократит количество осуществляемых административных процедур, а также будет способствовать улучшению позиции Республики Беларусь в рейтинге Всемирного банка «Ведение бизнеса». Ведь в последние годы в Республике Беларусь наблюдается активный процесс позитивных изменений правовых условий осуществления предпринимательской деятельности, направленных на развитие сектора предпринимательства, улучшения его отраслевой и территориальной структуры и т.д.

Литература:

1. Розенберг, В.В. Фирма. Доγμαтический очерк / В.В. Розенберг. - СПб., 1914. - С. 2.
2. Лосев, С.С. Фирменное наименование как объект интеллектуальной собственности / С.С. Лосев // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
3. Гражданский кодекс Республики Беларусь: Кодекс Респ. Беларусь от 7 декабря 1998 года № 218-3: в ред. Закона Респ. Беларусь от 04.05.2019 г. №185-3 // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр». - Минск, 2020.
4. О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования: Декрет Президентом Республики Беларусь от 16 января 2009 г. № 1: в ред. Указа Президента Респ. Беларусь от 19.04.2019 г. № 151 // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
5. Обсуждение проектов нормативных правовых актов // Официальный Интернет-портал Министерства юстиции Республики Беларусь [Электронный ресурс]. - 2020. – Режим доступа: https://minjust.gov.by/information/discussion_projects/ – Дата доступа: 12.03.2020.
6. Проект Закона Республики Беларусь «О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования» // Правовой форум Беларуси [Электронный ресурс]. - 2020. – Режим доступа: <http://forumpravo.by/forums/npa.aspx?forum=15&topic=13896> – Дата доступа: 12.03.2020.
7. О Рекомендациях по гармонизации национального законодательства государств - членов ЕврАзЭС в сфере экономической политики (на основе сравнительно-правового анализа национальных законодательств): Постановление Межпарламентской Ассамблеи Евразийского экономического сообщества от 11 апреля 2013 г. № 15-9 // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

ПУТИ ПРОДВИЖЕНИЯ БРЕНДА «СДЕЛАНО В КАЗАХСТАНЕ»

Аманжол А.Б.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Основные мировые тенденции экономического развития показывают необходимость в развитии и продвижении территориального владения продуктом, как особого бренда принадлежности к тому или иному региону. Это обосновано высочайшим уровнем конкуренции между регионами и странами за привлечение вложений, туристического потока и человеческих ресурсов. Любое государство жаждет сделать единственный в своем роде неповторимый имидж, продемонстрировать потенциал и конкурентные преимущества. Чтобы сформировать позитивный имидж территории, необходимо улучшать условия жизни в регионе, и иметь возможность транслирования позитивных изменений во внешнюю среду, причем у этого процесса не существует финальной точки. Территориальный брендинг, являясь одним из инструментов неценовой конкуренции, позволяет заинтересовать в нужных ресурсах, так необходимых для развития.

Составление стратегии интернационализации торговых марок и осуществление алгоритма продвижения казахстанских брендов учитывает выбор стратегических раскладов выхода на наружные рынки. В мировой практике существует несколько сценариев проникновения на иностранные рынки, из которых компания, проанализировав все внешние и внутренние факторы, выбирает наиболее подходящий для себя. Компания выбирает следующие подходы:

- экспорт;
- совместная предпринимательская деятельность;
- прямое инвестирование за границей.

Каждый последующий стратегический подход требует принятия на себя объемного пакета обязательств, риска и контроля, но и обещает более высокие прибыли. В этой ситуации полезной, на наш взгляд, является матрица стратегии выхода на экспорт в зарубежные рынки, представленная в трудах доктора экономических наук Г. Багиева [1].

Рисунок 1. Матрица стратегии выхода на экспорт в зарубежные рынки

Представленные в матрице подходы можно рассматривать в рамках алгоритма продвижения казахстанских брендов, одновременно учитывая следующие факторы, влияющие на внешнюю торговлю:

- политические;
- правовые;
- экономические;
- социально-культурные;
- демографические;
- природно-географические и др.

Также необходимо учитывать всевозможные трудности, с которыми столкнется компания, в силу некоторых особенностей выхода на внешние рынки:

- проблемы с конвертацией валюты;
- нестабильность политико-правовой базы;
- технологическое пиратство;
- меры тарифного и нетарифного регулирования и т.д.

Таким образом, необходимо сделать следующие выводы:

- необходима согласованная работа государства и хозяйствующих субъектов по созданию единой системы формирования, разработки и продвижения национальных брендов. В рамках этой системы должен быть реализован алгоритм продвижения бренда, который позволит, с одной стороны, усилить позиции компании на рынке и повысить их коммерческую, инвестиционную и социальную привлекательность, с другой стороны, повысить имидж Казахстана и марочную стоимость всего национального бизнеса;

- рассмотрение алгоритма брендинга должно быть с точки зрения нестандартного подхода, который даст возможность увеличить, выявить новые возможности вывода товара на нишу известности, узнаваемости;

- алгоритм продвижения бренда должен позволять оценивать поэтапные текущие результаты.

Процесс формирования национального бренда предполагает его продвижение на региональный рынок. Непосредственно после проведения исследования регионального рынка следует определить:

- Как функционирует бренд: какой стиль жизни он исповедует, какие потребности удовлетворяет и, в соответствии с этим, насколько это актуально для данного региона?

- Какие альтернативные пути продвижения существуют на данном рынке и как они соотносятся с республиканской программой?

Возможно использование двух путей продвижения бренда на региональном рынке:

1. Усиление национального бренда, поддержка республиканских программ.
2. Корректировка национального бренда.

Для того, чтобы выбрать тактику усиления национального имиджа бренда необходимо положительно ответить на два вопроса:

1. Способствует ли данный имидж увеличению продаж на данном конкретном региональном рынке? Правильная подача рекламы бренда повышает восприятия продукта и покупаемость потребителей. Имидж бренда — это совокупность общественных мнений о том или ином продукте, вследствие осуществления правильной PR-стратегии о качестве представленной продукции

2. Охватывают ли республиканские средства рекламы целевую аудиторию в должной мере?

Одним из результативных каналов рекламы национальных брендов на региональном уровне являются акции поддержки различных мероприятий местного

уровня. На данный момент подобные акции являются одним из самых дешевых средств адаптации отвлеченного общенационального бренда в более близкое для регионального уровня явление.

Отдельно следует упомянуть о необходимости контроля над представленностью бренда в розничной торговле. Поскольку одним из существенных элементов потребительского выбора является видимая популярность продукта, присутствие торговой марки в большинстве розничных точек, создает эффект популярности.

Корректировка национального бренда является более сложной задачей. Этот процесс возможен на нескольких уровнях:

- Ø Цена;
- Ø Упаковка;
- Ø Реклама;

Изменение упаковки является весьма сложным шагом, поскольку связано с большими затратами на рекламу, которая должна будет информировать потребителя о проведенных изменениях.

Изменение цены и выбор методов рекламы зависит от специфики региона, на территории которого производится корректировка бренда.

Стратегия продвижения определяется планом и тактикой, которую вы применяете в своем маркетинговом плане, чтобы увеличить спрос на ваш продукт или услугу. Стратегии продвижения играют важную роль в сочетании маркетинга (продукт, цена, размещение и продвижение), и они вращаются вокруг:

- Целевая аудитория
- Бюджет
- План действий

1. Используйте контент-маркетинг, чтобы привлечь больше трафика

Контент-маркетинг - одна из самых известных маркетинговых стратегий. Несмотря на то, что он может не полностью соответствовать классическому определению стратегии продвижения, он, безусловно, того стоит. И главная причина этого в том, что оно того стоит. Приложив немного усилий, любой бренд или компания могут поделиться контентом со своей аудиторией. Медленно, но верно контент-маркетинг является частью стратегии цифрового маркетинга, которая в конечном итоге превращается в узнаваемость бренда. Рассмотрим на примере компании по производству шин. Начните вести блог о важности выбора правильных шин, безопасности и так далее. Аудитория начнет больше доверять вам, что сделает этот бренд хорошим кандидатом на следующую покупку шин. Таким образом, превращение контент-маркетинга в ценную косвенную форму стратегии продвижения. Контент-маркетинг не возобновляется в блогах. Это везде онлайн платная реклама или рекламные объявления, вебсайт, социальные платформы и так далее. Контент-маркетинг - это больше, чем просто контент. Процесс начинается с создания (на основе стратегии) и сопровождается продвижением, измерением и постоянной оптимизацией. Одним из лучших примеров отличного контент-маркетинга является стратегия продвижения продаж H & M. H & M Life - это их способ предлагать клиентам ценную информацию о своих коллекциях и тенденциях моды в отрасли, ориентированной на местную культуру.

2. Изучите социальные медиа и почтовый маркетинг

По приблизительным подсчетам 237,25 миллион человек используют YouTube. И тут появляется возможность. Просто создав аккаунт YouTube для вашего бренда, у вас есть шанс показать свой бренд этим 237,25 миллионам человек. Экспозиция - отличный пример маркетинговой стратегии. Найдите подходящую платформу социальных сетей для своего бренда и воспользуйтесь всем, что она может предложить. Общайтесь со

своей аудиторией онлайн. Социальные сети - отличный посредник между вашими потенциальными клиентами и вашим брендом. Кроме того, это происходит с оттенком личного чувства.

Имейте в виду, что подходы должны отличаться на большинстве социальных сетей. Используйте целевые посты и показывайте рекламу, чтобы максимизировать онлайн-конверсии с персоной покупателя. Почтовый маркетинг может быть частью стратегии входящего продвижения, а также примером стратегии исходящего продвижения. Это зависит от вас, как вы хотите его использовать. Входящий почтовый маркетинг фокусируется на построении отношений с читателем, а не на рассылке спама по электронной почте. План продвижения стратегии входящего почтового маркетинга должен учитывать несколько вещей, таких как ценность сообщения и время. Как только вам удалось создать свои списки адресов электронной почты, это означает, что люди действительно заинтересованы в вашем продукте или услуге. Следующее, что вам нужно сделать, - это предоставить им качественный контент, желательный целевой, путем сегментации. Отправляйте информационные бюллетени, выпуски новых функций, приглашения на мероприятия, новости отрасли и так далее. Не забудьте также поощрять подписку по электронной почте в социальных сетях.

Однако, по какому бы пути не пошла компания, главное требование заключается в том, чтобы над созданием бренда работали профессионалы. В связи с этим у многих отечественных фирм возникают проблемы. Многие компании на сегодняшний день имеют реальные возможности стать национальным брендом, но не только не стремятся предпринять какие-либо действия на пути к этому, но и не используют уже имеющиеся факторы успеха. В такой ситуации находятся, к примеру, ТОО "Арома", компания "Рахат" и многие другие. Эти компании могли бы выгодно использовать свое главное преимущество - популярность своих товаров среди покупателей. Однако эта популярность вызвана не стараниями самих компаний, а так называемой народной молвой, неформальными каналами распространения информации. Выглядит это примерно так: "Ты знаешь, я вчера купила такой-то майонез очень вкусный". "Да? Обязательно попробую". А если бы к таким "методам распространения" добавить еще и грамотную стратегию маркетинговых служб фирмы, то результат был бы, несомненно, лучше.

Таким образом, обобщая все вышеизложенное, хотелось бы отметить, что условия для формирования национальных брендов в Казахстане реально существуют, осталось лишь грамотно подойти к самому процессу брендинга, потому что, тот, кто сегодня не позаботится о строительстве собственного бренда может быть отброшен на периферию рынка.

Поскольку в экспорте преобладает сырьевая продукция, а цены на мировых сырьевых рынках имеют большую амплитуду колебания, необходима переориентация на создание и продвижение готовой продукции. Созрела необходимость создания национальной программы продвижения национальных брендов мясных, молочных, кондитерских производств. Реальные предпосылки для этого есть в пищевой отрасли, это торговые марки: «Зенченко», «Баян Сулу» и т.д.

Несмотря на то, что многие крупные мировые бренды ориентируются на глобальные рынки, казахстанские бренды в основном ориентированы на локальные рынки, в основном в виду их относительно не больших размеров. Здесь важным аспектом, в первую очередь является нацеленность на иностранного потребителя, особенности социальной и культурной среды зарубежного рынка и как результат – специфика разработки стратегии и тактики рыночного поведения компании на конкретном локальном рынке.

На многих рынках (пищевых продуктов, автомобилей, медикаментов, строительных материалов и др.) прослеживается тщательная выборочная стратегия со стороны потребителей и, соответственно, ответственность со стороны производителей на этих рынках является залогом их успеха. Диоксид в курином мясе, желание США внедрить на европейский рынок содержащую гормоны говядину, создание генетически измененных продуктов и тому подобное пугает потенциальные внешние рынки, поэтому усиливается роль ответственности компании, демонстрации ее неоспоримых ценностей.

Есть благоприятный имидж государства - имеются и инвестиции. Неположительный образ страны ни у кого не вызовет стремление вложить деньги для инвестирования в эту страну. Казахстан в экономическом плане наиболее лидирующее государство в Центральной Азии имеет привлекательность благодаря углеводородным месторождениям и металлу. Страны Запада и мира Казахстан больше влечет благодаря своим богатствам недр, а не возможностями и ведения бизнеса или туристическим потенциалом. Инвестиционный бренд - образ инвестиционного позиционирования потенциала страны и предложения. Республика Казахстан не должна быть известна благодаря только нефти и нефтепродуктам-это дорога в никуда. Это не ключевые инвестиционные объекты государства. Важными целями привлечения вложений в страну должны быть проекты и программы национального характера, образующая долгосрочные производственные кластерные создания и обеспечивающие круговой цикл производства и услуг. Например, кластеры в сфере услуг и туризма, логистики, переработки, производства программного обеспечения, научно-технологические инновации, и другие системные отраслевые направления, которые обеспечивают устойчивость, конкурентоспособность и дифференцированность экономики Казахстана. В совокупности все это –инвестиционный потенциал государства и остается только его правильно продвинуть на экспорт для привлечения инвесторов [2].

Для действенной работы на локальных рынках нужно творчески и весьма гибко применять различные маркетинговые процедуры. Стандартных подходов здесь не существует. Использовать различные приемы следует с учетом конъюнктурных колебаний и прогноза развития зарубежных рынков, сложившейся там коммерческой практики и торговых обычаев, особенностей окружающей маркетинговой среды. Особенно важно учитывать специфику социокультурной среды. Очевидно, что многие особенности конкретного бренда, безразличны покупателям одной страны, имеют все шансы быть весьма важными для потребителей иной страны.

Литература:

1. Маркетинг. Багиев Г.Л., Тарасевич В.М. 3-е изд. - СПб.: 2010. – 576 с.
2. Н. Назарбаев. Ассоциация товаропроизводителей и предпринимателей «Сделано в Казахстане» // Меры господдержки[www.atpsk.kz]

**К ВОПРОСУ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СРЕДСТВ
КОММЕРЧЕСКИМ БАНКОМ НА ОСНОВЕ ЦЕННЫХ БУМАГ
(ПО МАТЕРИАЛАМ АО «НАРОДНЫЙ БАНК КАЗАХСТАНА»)**

Кусаинова А.О.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

Тема очень актуальна в настоящее время потому, что в современных условиях ценные бумаги служат средством получения прибыли. Они расширяют возможности банков по организации денежно-кредитных отношений, усиливают рыночный характер их деятельности, стандартность и серийность, способность интенсивно обращаться на финансовых рынках, обуславливают привлекательность ценных бумаг для банков, помогают обеспечить их ликвидность [2, с. 61].

Банковская система, мобилизуя свободные денежные средства, превращает их в функционирующий капитал, производящий прибыль. Поэтому формирование и эффективное использование ресурсной базы банковского капитала становится решающим фактором роста и развития рыночной экономики. В отличие от развитых стран, в которых банковский капитал прошел длительный и сложный путь развития, ресурсная база казахстанских банков находится на начальном этапе своего становления. На этом этапе на формирование ресурсной базы коммерческих банков имели влияние различные факторы, обусловленные потерей управляемости, усилением криминализации в экономике.

Многие коммерческие банки до сих пор еще не имеют непосредственное отношения к производственной сфере, увлекаются часто спекулятивными операциями, что позволяет без особых затрат получать высокие инфляционные доходы.

Различают классификации ценных бумаг и классификации видов ценных бумаг, смотрите таблицу 1, [4, с. 23].

Таблица 1. Классификация ценных бумаг

Характеристика	Вид ценных бумаг
По эмитентам	- государственные - корпоративные
По экономической природе	- долевые - долговые - товаро-распорядительные документы - производные
По способу передачи прав	- именные - предъявительские - ордерные
По форме выпуска	- документарные - бездокументарные
По сроку привлечения капитала	- бессрочные - срочные: - краткосрочные (до 1 года) - среднесрочные (от 1 года до 5 лет) - долгосрочные (свыше 5 лет)

По доходу	- с постоянным доходом - с разовым доходом - с фиксированной процентной ставкой - с плавающей процентной ставкой
-----------	---

В мировой практике применяются эмиссионные и неэмиссионные ценные бумаги. Эмиссионные - ценные бумаги, обладающие в пределах одного выпуска однородными признаками и реквизитами, размещаемые и обращающиеся на основании единых для данного выпуска условий. Они подразделяются на: государственные и негосударственные.

Важнейшей классической функцией банковских операций с ценными бумагами является получение доходов, причем стабильных, длительных, не подверженных кредитному риску. Минимальные требования к инвестиционному портфелю состоят в том, чтобы окупить затраты по привлеченным депозитам. Инвестиционные бумаги дают гарантированный стабильный доход в отличие от ссуд, которые сопровождаются риском неплатежей в срок, а также обладают способностью сокращаться в зависимости от экономической конъюнктуры [4, с. 32].

Депозитарной деятельностью признается оказание услуг по хранению сертификатов ценных бумаг и (или) учету и переходу прав на ценные бумаги. Профессиональный участник рынка ценных бумаг, осуществляющий депозитарную деятельность, именуется депозитарием. Лицо, пользующееся услугами депозитария по хранению ценных бумаг и (или) учету прав на них, именуется депонентом. Между депозитарием и депонентом заключается депозитарный договор (договор о счете депо), регулирующий их отношения в процессе депозитарной деятельности. Заключение депозитарного договора не влечет за собой перехода к депозитарию права собственности на ценные бумаги депонента.

Что касается непосредственно инвестиционных ценных бумаг, имеющих в наличии для продажи, то они увеличились на 47,44% в 2017 году и на 40,49% в 2019 году, т.е. с 135801 млн. тенге в 2018 году до 281294 млн. тенге в 2019 году.

Долговые ценные бумаги - ценные бумаги, удостоверяют долговые отношения между заемщиком, выпустившим документ, и купившим его кредитором; подлежат погашению в полном объеме с выплатой дохода (процента); представляют собой долгосрочные и среднесрочные облигации, простые векселя, долговые расписки (ноты), коммерческие бумаги, а также краткосрочные долговые ценные бумаги (казначейские векселя, депозитные сертификаты, банковские акцепты).

Долговые и долевые ценные бумаги, которые были переклассифицированы, представлены ниже следующим образом смотрите таблицу 2:

Таблица 2. Долговые и долевые ценные бумаги, по которым была произведена переклассификация за 2017-2019 гг (млн. тенге)

Вид	Эффективная процентная ставка, %	Справедливая стоимость на 31.12.17 г.	Справедливая стоимость на 31.12.18 г.	Справедливая стоимость на 31.12.19 г.
Долговые ценные бумаги: - Облигации Банка Развития Казахстана - Ценные бумаги иностранных государств и организаций	7,0 9,8-14,5	2213 1987	2514 361	2665 52
Итого	-	4200	2875	2717

Долевые ценные бумаги: - Долевые ЦБ паевых инвестиционных фондов	2,0%	651	1132	342
- Долевые ЦБ казахстанских корпорации	1,3%-1,4%	74	57	56
Итого	-	725	1189	398

Чистый убыток, признанный в консолидированном отчете о прибылях и убытках до даты переклассификации по долговым и долевым ценным бумагам, которые были переклассифицированы представлен в таблице 3.

Таблица 3. Чистый убыток по долговым и долевым ценным бумагам АО «Народный Банк Казахстана» (млн. тенге)

Вид	2017 год	2018 год	2019 год	Абсол. прирост к 2018/2017 г.	Абсол. прирост к 2019/2018 г.
Долговые ценные бумаги: - Облигации Банка Развития Казахстана	-69	-205	167	-136	372
- Ценные бумаги иностранных государств и организаций	-939	300	15	1239	-285
Итого	-1008	95	182	1103	87
Долевые ценные бумаги: - Долевые ЦБ паевых инвестиционных фондов	-436	332	-117	768	-449
- Долевые ЦБ казахстанских корпораций	-72	-17	-1	55	16
Итого	-508	315	-118	823	-433

Из представленных выше данных видно, что чистый убыток по долговым ценным бумагам в 2017 году составил 1008 млн. тенге, основной убыток пришелся на ценные бумаги иностранных государств и организаций (939 млн. тенге), а в 2018 и 2019 годах наблюдается не убыток, а прибыль, которая составила 182 млн. тенге в 2019 году по долговым ценным бумагам.

Рассматривая долевые ценные бумаги наблюдается убыток в 118 млн. тенге в 2019 году, а в 2017 году он составлял 508 млн. тенге.

Далее рассмотрим процентные ставки финансовых активов, оцениваемых по справедливой стоимости через прибыль или убыток, проанализированы в таблице 3.

Таблица 3. Процентные ставки финансовых активов, оцениваемых по справедливой стоимости через прибыль или убыток

Показатели	2017 год	2018 год	2019 год
ЦБ иностранных государств и организаций	-	0,7%	5,0%-15,0%
Корпоративные облигации	9,6%-18,0%	8,0%	7,0%-18,0%
Казначейские векселя МФ РК	5,6%-6,4%	-	-
Облигации казахстанских банков	13,2%-16,3%	-	-

По состоянию на 31 декабря 2017, 2018, 2019 гг., для расчета финансовых активов, оцениваемых по справедливой стоимости через прибыль или убыток, кроме производных финансовых инструментов, которые оценивались на основе рыночных

данных по оценочным моделям, использовали котировки из независимых источников информации.

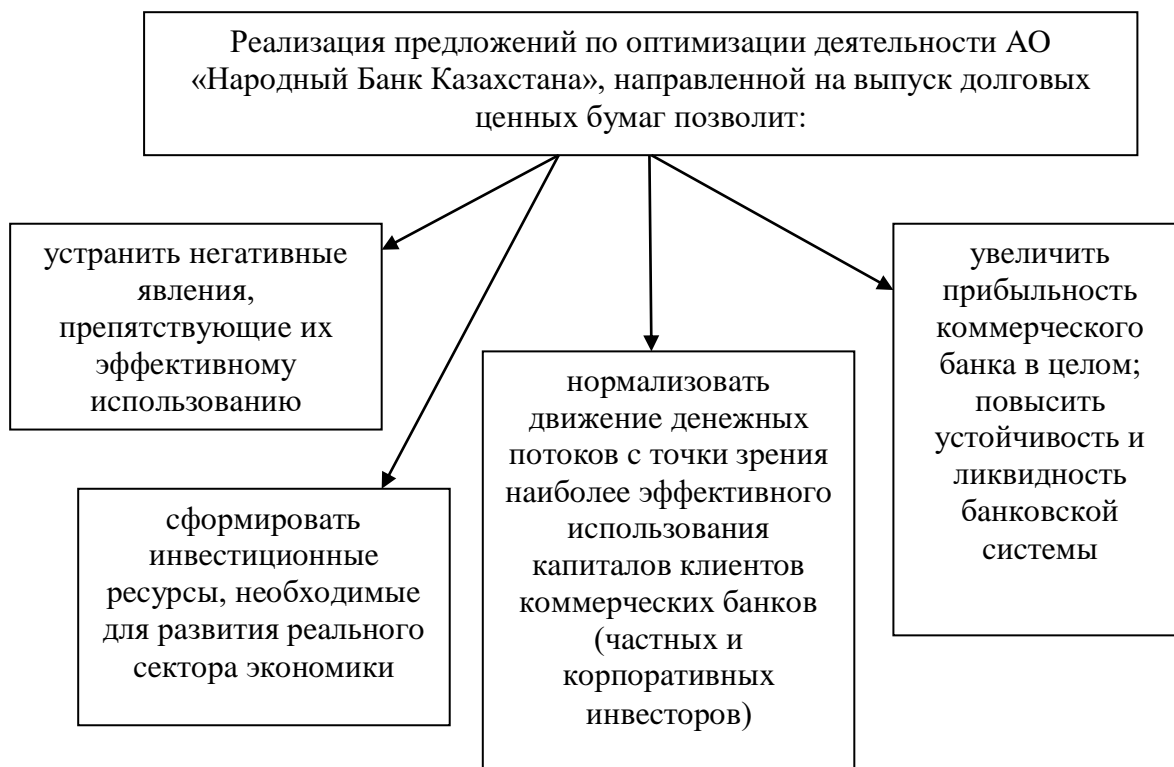

Рисунок 1. Реализация предложений по оптимизации деятельности АО «Народный Банк Казахстана»

Реализацию предложений по оптимизации деятельности АО «Народный Банк Казахстана», направленной на выпуск долговых ценных бумаг, рассмотрим в соответствии с рисунком 1.

Таким образом, предложенная система выпуска банками облигаций, имеющих за счет гарантий нерезидентов более высокий рейтинг по сравнению с государственными ценными бумагами, может стать серьезным фактором роста внутренних частных инвестиций в отечественную экономику.

Литература:

1. Закон РК от 31.08.95 г. №2444 «О банках и банковской деятельности», (с дополнениями и изменениями от 01 января 2020 года)
2. Жукова Е.Ф. Деньги. Кредит. Банки. / Под ред проф. – М.: Банки и биржи, Юнити, 2014. – 216 с.;
3. Семенюта О. Г. Основы банковского дела. Под редакцией – Ростов-на-Дону: Феникс, 2012. – 215 с.
4. Шинкарук Е.В. Совершенствование среднесрочного бюджетного планирования Финансы и кредит. – М., 2007 - № 23. С 84-87.
5. www.halykbank.kz

СТРУКТУРИРОВАННЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ПРОДУКТЫ: ПРОБЛЕМЫ СУЩНОСТИ И ИХ ОЦЕНКИ

Жакина А.Е.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема отсутствия определенного понимания сущности структурированных финансовых продуктов. Раскрывается внутреннее содержание структурированных финансовых продуктов и основные подходы к оценке их стоимости.

Ключевые слова: структурированные финансовые продукты, деривативы, секьюритизация, оценка стоимости.

Структурированные финансовые продукты для развивающихся рынков является сравнительно новым явлением. Применение этого понятия, как в теории, так и в практике достаточно размыто и не имеет четких границ. Большинство исследователей и финансовых регуляторов во всем мире так и не пришли к единой точке зрения по поводу определения и классификации.

Несмотря на то, что структурированные финансовые продукты активно используются банками и другими финансовыми институтами на американских и европейских рынках, при этом до сих пор отсутствует четкое представление о том, что такое структурированные финансовые продукты, каковы их черты и функции.

Впервые структурированные продукты были размещены на внутренних биржах США в 1969 году. [1] Но особое развитие они получили в Европе в девяностых годах прошлого века. Сегодня на западном рынке финансовых услуг структурированные инвестиции активно разрабатывают и предлагают к инвестированию такие международные банки и инвестиционные дома, как Citigroup Global Markets Funding Luxembourg S.C.A. (Люксембург), Citigroup Funding Inc. (Великобритания), Allegro Investment Corporation S.A. (Люксембург), BNP Paribas (Великобритания), Citibank International Plc (США), Fortis Banque Luxembourg (Люксембург), UBS AG (Великобритания), Merrill Lynch & Co. Inc. (США), J.P. Morgan International Derivatives Ltd (Нормандские острова).

В общем, структурированный финансовый продукт является результатом финансового инжиниринга. Как утверждал российский ученый Миркин Я.М. [2]: В каждом случае структурированный инвестиционный продукт – плод творчества финансового инженера, его цель – наиболее полное удовлетворение уникальных appetites клиента (риска, доходности и ликвидности).

А.А. Суетин в своих работах описывает образование одного из новых направлений в экономических знаниях – финансового инжиниринга, который представляет собой конструирование финансовых инструментов и финансовых технологий для управления портфелем ценных бумаг. Суть финансового инжиниринга, по его мнению, состоит в создании новых финансовых продуктов и услуг, которые используются финансовыми институтами для перераспределения денежных ресурсов, рисков и доходности в соответствии с финансовыми потребностями клиентов и изменениями в макро и микроэкономической ситуации. [3]

Существует множество взглядов на данный вид продуктов, но в целом это комплексный финансовый продукт, выпускаемый преимущественно юридическими лицами и конструируемым для удовлетворения специфических потребностей клиентов, также обладающий нестандартными характеристиками, достигаемыми за счет комбинирования в структуре продукта постоянных и переменных потоков активов

(денежных и не денежных), дополненных различными условиями (изменение параметров, изменение структуры потребителей и пр.)

Один из ученых Френк Фабоцци в своем труде «Финансовые инструменты» [4] отмечает, что структурированные продукты подразумевают свободное сочетание стандартных или экзотических опционов, свопов на акции или связанных с акциями и долговых обязательств в одном пакете. Сочетание отдельных инструментов в комплексе подбирается индивидуально в соответствии с предпочтениями инвестора. Также Ф. Фабоцци считает, что рынок структурированных финансовых продуктов состоит из ценных бумаг, обеспеченных активами, ипотечных ценных бумаг, обеспеченных долговых обязательств и переупакованных ценных бумаг. Кроме этого ученый относит продукты секьюритизации к перечню структурированных продуктов. При этом он не относит портфель активов к структурированным продуктам.

При этом есть исследователи, которые не относят продукты секьюритизации и ипотечные ценные бумаги к структурированным продуктам. А также есть авторы, которые склоняются к тому, что портфель финансовых инструментов (долговых и деривативов) относится к структурированным финансовым продуктам.

В своей работе В.А. Козлюк рассматривает структурированный финансовый продукт как готовую, «упакованную» индивидуально для клиента комплексную инвестиционную стратегию, основанную на использовании производных инструментов, которая позволяет гарантировать возврат основной суммы инвестиции в случае, если погашение происходит не ранее оговоренного срока. [5]

Андрей Мовчан в своей статье «Как и сколько зарабатывают продавцы структурных продуктов» отмечает что структурные продукты — это корзины из активов и деривативов. Их собирают мировые банки и продают в виде нот, то есть по сути облигаций. Банки создают ноты, либо хеджируя себя за счет выпуска противоположных своим позициям структурных продуктов, либо симметрично продавая противонаправленные риски. При этом банк всегда стремится заработать комиссию. Очевидно, что, хотя каждый отдельный клиент имеет шанс заработать, делает он это на других клиентах, которым банк продал противоположный риск, — в сумме все клиенты деньги теряют. Чтобы повысить привлекательность структурного продукта, его риски обычно прячут за сложной структурой или выносят в неочевидные области. [6] Автор данной статьи делает акцент на том, что при использовании структурированного продукта выигрывает продавец, а покупатели проигрывают. В роли продавцов таких финансовых продуктов выступают банки. Также приводит разницу между продавцом финансовых продуктов, который зарабатывает за счет клиента и управляющим портфелем, который зарабатывает вместе с клиентом.

В литературе о структурированных финансовых продуктах выделяют два подхода к раскрытию сущности структурированных финансовых продуктов:

–традиционный подход (инструментальный), в соответствии с которым структурированный продукт представляет собой комбинацию более простых финансовых инструментов и деривативов;

–подход, основанный на денежных потоках (или потоках активов), дополненных различными условиями. [7]

В рамках этих подходов заложена классификация по принципу структурирования продуктов. Например, в рамках первого подхода рассматривается набор финансовых инструментов, которые лежат в основе будущего структурированного продукта. Как правило, включают инструменты с фиксированной доходностью (депозиты, облигации, векселя и т.п.) и деривативы (чаще всего различные опционы). Поэтому они занимают промежуточное положение между консервативным размещением средств и рискованным инвестированием.

Ниже представлена одна из классификаций структурированных финансовых продуктов в разрезе определенных критериев (Рис. 1).

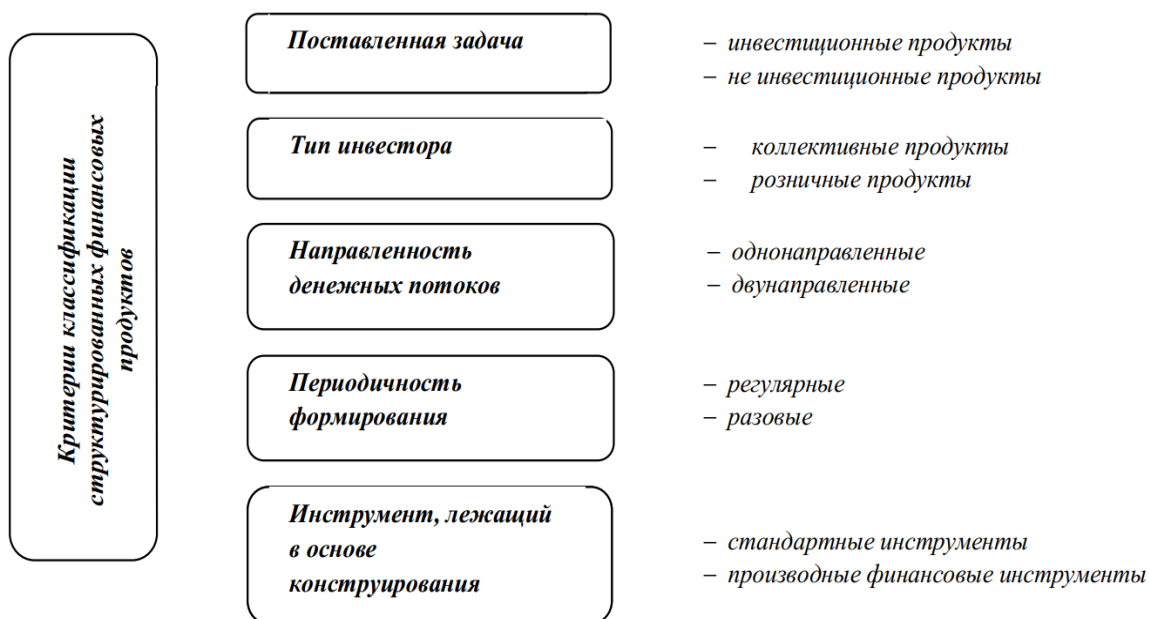

Рисунок 1. Классификация структурированных финансовых продуктов

Сторонником подхода, основанного на денежных потоках или потоках активов, являлся М.Ю. Глухов, который считал, что с помощью структурированных финансовых продуктов можно решать задачи различного рода, а не только для получения инвестиционного дохода (например, хеджирование, экономия транзакционных издержек, выход на другие рынки, оптимизация налогообложения и т.п.). Кроме этого, по его мнению, в список структурированных продуктов можно включить намного больше финансовых продуктов, по сравнению с традиционным подходом.[8]

Проведенный анализ взглядов ученых и исследователей структурированных финансовых инструментов показал, что все определения имеют свое обоснование, но только для тех продуктов, которые сами авторы считают структурированными. При этом было выявлено, что разные авторы понимают структурированные финансовые продукты по-разному: не имеют одинаковых параметров и характеристик.

Таким образом, причина отсутствия единой точки зрения выступает то, что одни считают, продукт, который состоит из отдельных простых инструментов является структурированным; другие считают, что структурированный продукт образуется в результате структурирования сделки, а третьи утверждают, что в основе понимания лежат денежные потоки или потоки активов, состоящие из нескольких частей, т.е. имеют структуру.

Рост рынка структурированных продуктов и высокая волатильность на рынках подлежащих активов в совокупности накладывают более серьезные требования к моделям оценки сложных финансовых инструментов.

Схематическое изображение различных методов оценки структурированных продуктов приведено на рисунке 2.

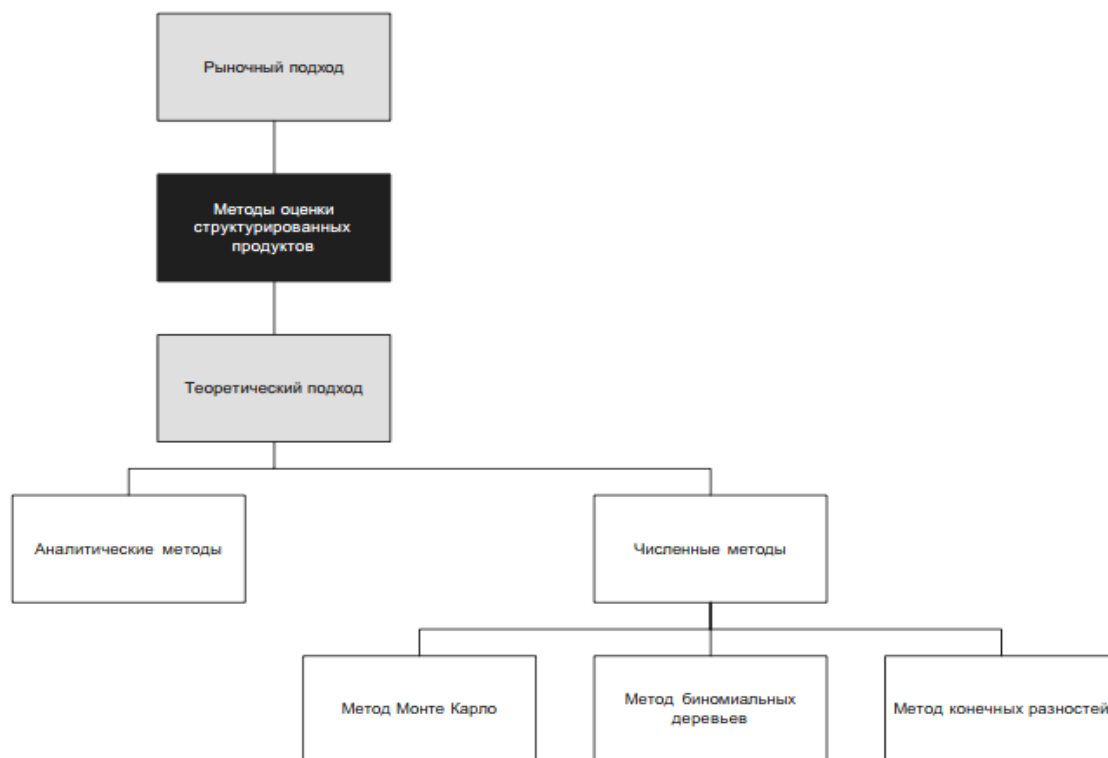

Рисунок 2. Методы оценки структурированных продуктов

Под рыночным подходом будет пониматься использование рыночных цен, прежде всего на опционы и даже на целые готовые структурированные продукты, для оценки интересующих продуктов, вместо расчета соответствующих величин теоретически.

Таким образом, при рыночном подходе самую сложную задачу – оценку отдельных финансовых инструментов, из которых состоит продукт – мы доверяем рынку, вместо того чтобы производить оценку самостоятельно, с помощью теоретических методов.

В рамках изучения проблемы оценки стоимости структурированных финансовых продуктов рассматривается процесс конструирования и эмиссии продуктов, выявляются наиболее типичные продукты, анализируется их структура, после чего для каждого типа продуктов разрабатывается механизм оценки стоимости. Эмиссия розничных структурированных продуктов сопряжена с анализом потребностей инвесторов в определенном финансовом инструменте и анализом текущих рыночных условий.

Литература:

1. Шляпочник Я., Сорокопуд Г. Новая культура инвестирования, или структурированные продукты. М.: Эксмо, 2010. - 272 с.
2. Миркин Я.М. Рынок ценных бумаг России. Воздействие фундаментальных факторов, прогноз и политика развития. – М.: ИКФ «Альф». 2007. - С. 302
3. Суетин А.А. Рынок производных финансовых инструментов // Бизнес и банки. 2011. № 7. С. 45–49.
4. Финансовые инструменты / под ред. Ф. Фабоцци; пер. с англ. Е. Востриковой, Д. Ковалевского, М. Орловой. М.: ЭКСМО, 2010.
5. Козлюк В.А. К вопросу структурированного финансового продукта // Ученые записки Российской академии предпринимательства. 2009. № 21. С. 95–104.

6. Мовчан А. «Как и сколько зарабатывают продавцы структурных продуктов» // <https://www.forbes.ru/finansy/investitsii/233251-kak-i-skolko-zarabatyvayut-prodavtsy-strukturnyh-produktov>
7. Манташян А.С. Проблемы сущности и определения дефиниции структурированных продуктов // УПРАВЛЕНЕЦ № 5/51/ 2014. С. 27-33.
8. Глухов М.Ю. Структурированные финансовые продукты в системе финансового инжиниринга: дис. ... канд. экон. наук. М., 2007.
9. Омельченко В.В. Определение и классификация структурированных финансовых продуктов. // Вестник Самарского Государственного Экономического Университета, №6 (56), 2009, с. 57-60.

УДК 336.7

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НОВЫХ БАНКОВСКИХ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ В КАЗАХСТАНЕ

Кенжебаев Ш.О.
(СКГУ им. М.Козыбаева)

В банковской сфере происходят огромные изменения, ключевым фактором которых выступает развитие финансовых технологий как современных инноваций на рынке финансовых услуг на базе новых технологий. С позиции потребителя финансовых услуг — это новые приложения, новые продукты, которые предлагаются не только традиционными финансовыми институтами, но также компаниями, развивающими финансовые технологии вне банковской системы, что позволяет предоставлять финансовые услуги одновременно различными независимыми поставщиками услуг.

Финансовые технологии, или финтех (FinTech), — отрасль, состоящая из компаний, использующих технологии и инновации, чтобы конкурировать с традиционными финансовыми организациями в лице банков и посредников на рынке финансовых услуг.

На финансовых рынках сегодня востребованы такие инновационные банковские продукты и услуги, как «полностью цифровые платежи (мобильные и онлайн- платежи, местные и трансграничные), цифровые кошельки, помогающие оптимизировать стоимость транзакций для клиентов, автоматизация продаж и создания новых продуктов, бесшовная мультиканальность, позволяющая повысить лояльность, финансовое планирование, робоэдвайзинг» [1, с.163]. Также пользуются спросом: переводы денежных средств с одной карты на другую; коммерческие продукты для банков, включающие миграцию в облако для учета заемщиков и выданных кредитов; инновационные программы по управлению депозитами и кредитами; инновационные программы по управлению торговыми счетами для рынка Fогex, брокерских компаний и другие.

Особый потенциал ИТ-специалисты видят в использовании блокчейн-технологий с использованием криптовалюты:

- а) «онлайн» - и «офлайн-кошельки»,
- б) «виртуальные обменники»,
- в) крипто-банкоматы и биржи.

Отмечу основные тенденции и направления, по которым, на мой взгляд, будет идти развитие новых банковских продуктов и услуг на современном этапе развития информационных технологий:

1. Персонализация предложений. Современный цифровой банк, используя современные облачные платформы, может предоставить каждому клиенту услуги

именно в той форме, в которой они им будут востребованы. К примеру, курьер доставит документы, заказанные через мобильное приложение, банкомат позволит депонировать наличные, а облачная платформа интернет-банкинга предоставит всю информацию по счету, включая сервисы по проверке контрагентов. И все это будет создано с одной целью – предоставить удобство клиенту при их использовании.

2. Круглосуточная работа банков. Банки «24x7», работающие 24 часа 7 дней в неделю, уже функционируют на рынке в Казахстане. К ним относятся: «Homebank Pay», «StarBanking» и др. Некоторые из них предлагают круглосуточное обслуживание, другие же просто круглосуточно используют каналы FacebookMessenger, GoogleHangouts и собственные мобильные приложения. Какие здесь существуют преимущества для клиентов? Это – реальное управление финансовыми средствами в режиме on-line в любом месте. Что получает при этом Банк? – Лояльность Клиента, повышение эффективности бизнес-процессов, рост конкурентоспособности, получение дополнительных комиссионных доходов.

3. Поддержка МСБ путем создания специализированных платформ. Кредитование МСБ связано с рисками, которые можно минимизировать партнерством с такими платформами, как FundingCircle. По этому пути идет Альфабанк. Или же можно пойти по пути турецкого банка DenizBank, создавшего платформу Kumsal, где для МСБ предлагаются сопутствующие сервисы, обеспечивающие его деятельность.

4. Клиентоориентированные сообщения о транзакциях. Несмотря на то, что к обычным сообщениям о финансовых транзакциях по счету, клиенты уже привыкли, банки могут интегрировать в них возможности внешних платформ, таких как GoogleMaps, Facebook и Instagram. В качестве примера приведу мобильное приложение, которое предупреждает клиента о расходах, превышающих заранее заданные бюджетные лимиты.

5. Банк как всеобщий посредник. Партнерство с различными компаниями позволяют Банку, к примеру, напомнить о дне рождения Вашей жены, или о том, что Вы покупали ей на Новый год, или подсказать, что ей бы хотелось получить в подарок сейчас. В России этим вопросом занимается Альфа-банк.

6. Интернет вещей. «Интернет вещей» постепенно проникает и в финансовую индустрию. US Bank предлагает API для «умных лампочек», позволяя им включаться, когда с клиентским счетом происходят изменения. Банк Bradesco позволяет привязать банковский счет к автомобилю и автоматически расплачиваться за использование платных дорог. А Новозеландский банк ASB предложил цифровую копилку, позволяющую детям копить в реальной форме электронные деньги.

7. Использование роботов и искусственного интеллекта. В данном случае речь идет не только об инвестиционных робо-советниках, но и об услугах по анализу инвестиционного портфеля для клиентов с высокими оборотами, в режиме реального времени.

8. Блокчейн. Как следует уже из названия технологии (blockchain), в ее основе лежит цепочка последовательно связанных блоков. Новые блоки всегда добавляются строго в конец цепочки. Блок состоит из заголовка и тела, содержащего записи. Блоки связаны с помощью ключей, поскольку в заголовке каждого блока хранится ключ предыдущего блока. Ключ каждого блока рассчитан на данные всего блока и ключ предыдущего блока, а это значит, что в ключе любого блока закодированы не только записи этого блока, но и все предыдущие блоки. Такая изощренная процедура расчета ключей усложняет создание поддельных блоков и обеспечивает высокий уровень защищенности сети. Особенно актуально использование данных продуктов в таких сферах банковского дела, как кредитование, сделки РЕПО, рынок акций [4, С. 167]. Но важно также понимать, что применение блокчейна не ограничивается сферой

финансов. Эта технология может помочь также усовершенствовать деятельность множества институтов и сфер жизнедеятельности, обеспечивая им экономическую безопасность: государственное управление, образование, страхование, менеджмент, медицину, судопроизводство, систему общественного транспорта и другие. Чрезвычайно полезными и улучшающими уровень сервиса могут стать единые базы данных для ведения реестров кадастровых номеров и паспортов технических средств, для регистрации сделок с имуществом, при регистрации процессов судебного делопроизводства, при использовании системы электронного голосования, для автоматизации системы оплаты счетов по страховым полюсам.

Специалисты в области фин-тех считают наиболее перспективными финансовыми технологиями анализ данных и Big Data, мобильные технологии, искусственный интеллект, роботизацию, биометрию, распределенные реестры, облачные технологии [3]. В области дистанционного банковского обслуживания финтех включает в себя множество интересов, которые на данный момент активно развиваются: цифровые платежи и одноранговые платежи (Peer-to-peer payments); одноранговое кредитование (Peerto-peer lending); краудфандинг и краудинвестинг (Equity crowdfunding); рискменеджмент; анализ Big Data и прогнозное моделирование (Predictive modeling) технологии безопасности (Security tech).

Исследование отечественной банковской практики позволило выявить присутствие на рынке ряда тенденций:

1) активное отраслевое использование информационно-вычислительных технологий, онлайн-сервисов, мобильных приложений способствует усилению конкуренции со стороны финтех-компаний;

2) роботизированные технологии берут на себя работу с массивами данных, его анализом и построением прогнозов;

3) игровые компоненты и визуальная составляющая банковских предложений, программ и процессов становятся значимыми критериями успешности, применяется геймификация;

4) расширяется использование технологии Big Data (Больших Данных) для анализа кредитоспособности, кредитного скоринга и андеррайтинга, производятся монетизация данных и предложение клиенту подходящих именно ему банковских услуг;

5) в связи с активизацией инновационной банковской деятельности повышается роль управления рисками ведения инновационной деятельности.

Эти тенденции напрямую связаны с инновационными технологиями, внедряемыми в финансовом секторе, что приводит к усилению конкуренции в отрасли со стороны финтех-компаний, которые нацелены на предоставление разноплановых услуг финансового характера, необходимого качества в максимально короткие сроки и являются едва ли не главными конкурентами банков в борьбе за клиента.

Финтех-компании в отличие от банков обладают более гибкой структурой и, как следствие, мобильностью. Предоставление услуг финтех-компаниями ведется с использованием современных каналов: мобильных приложений, искусственного интеллекта (роботов), социальных сетей и др. Потребителям финансовых услуг необходима более вариативная ассортиментная линейка, максимально соответствующая требованиям современной жизни, поэтому банки конкурируют за клиентов с финтехкомпаниями, способными к более быстрому и целевому предоставлению услуг финансового характера. Этот факт служит подтверждением необходимости активного использования банками передовых инновационных технологий для сохранения лидерства в сегменте финансовых операций.

Таким образом, важнейшими особенностями продуктовой стратегии коммерческих банков на современном этапе являются неизбежное следование общемировым тенденциям (развитие финтехнологий, роботизация, геймификация, преобладание технологий Big Data, управление рисками) и неизбежное ориентирование бизнес-технологий на цифровую экономику.

Так же, хотелось бы остановиться на вопросе выполнения стартапов (проектов «с нуля») с использованием инновационных банковских продуктов и услуг. Если эти проекты полностью раскроют свой потенциал, мы имеем шанс избавиться от множества процессов, которые занимают наше драгоценное время, требуют нашего присутствия, вынуждая нас длительное время перемещаться в пространстве по делам, или же платить немалые деньги за посреднические услуги. Несомненно, что все вышеназванные инновационные продукты и услуги будут технически защищены самыми современными средствами электронной защиты. Кроме гарантии экономической безопасности, их использование позволит существенно сэкономить наше время и наши деньги.

Таким образом, условия функционирования субъектов финансового рынка приводят к определению направлений развития: выстраиванию партнерских отношений между банками и финтех-компаниями, нивелирующими слабые стороны друг друга. В результате сотрудничества в качестве основного преимущества банки получают более комфортную среду для реализации собственного инновационного направления, а также сопутствующие этому снижение операционных затрат, совершенствование персонализированного подхода при реализации продуктов и услуг и совокупное повышение качества обслуживания клиентов. Технологии реализации модели обслуживания клиентов предусматривают сокращение контактов в традиционной банковской системе с представителями фронт-офиса и перевод на дистанционные каналы, высвобождение персонала и переход в цифровую среду таких параметров, как хранение клиентских данных, доступ к ним, виды компьютерных сетей. Доступность финансовых услуг для потребителей предполагают наличие нескольких каналов продаж: офф-лайн, онлайн, мобильные приложения и др.

Литература:

1. Василенко О.А. Будущее за цифровыми банками // Успехи современной науки. 2017. № 1, том 3. С. 163-165.
2. Василенко О.А. Развитие электронной коммерции в банковском секторе России на современном этапе // Экономика и предпринимательство. 2017. № 8 (ч. 3). С. 980-981.
3. Курманова Л.Р. Интеллектуальный капитал коммерческих банков // Уровень жизни населения регионов России. 2016. № 3 (201). С.166-173. DOI: 10.12737/22308
4. Моткова М.А. Использование информационных технологий в банковском обслуживании корпоративных клиентов // Вестник Ростовского государственного экономического университета, 2016. № 3 (55). С. 167.

ОСОБЕННОСТИ АГРАРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ И СКО

Гусейнов Н.Ш.

(СКГУ им. М.Козыбаева)

В настоящее время казахское животноводство развивается весьма активно. Потенциал этой отрасли хозяйства постоянно растет, что дает возможность создать

целую систему, которая сможет противостоять любым проблемам. Существует целый ряд государственных и частных целевых программ, которые ориентированы на среднесрочную перспективу. Примером такой программы является проект «Развитие экспортного потенциала мяса крупного рогатого скота», который реализует национальный управляющий холдинг «КазАгро».

Основной целью этого проекта является создание прочного базиса для постоянного развития мясной отрасли животноводства. Мероприятиями для реализации проекта являются:

- расширение в скотоводстве базы воспроизводства;
- улучшение генетического потенциала продуктивности;
- поиск и последующее использование инновационных технологий данной отрасли.

В настоящее время уже закончено формирование товарного контингента КРС мясных пород в количестве 112 тысяч голов, оборудованы площадки для откорма в промышленных масштабах емкостью 37 тысяч мест. С помощью племенных быков начато улучшение пород поголовья мясного скота, которое в перспективе позволит улучшить его продуктивность до самых современных общемировых стандартов.

За счет кредитных ресурсов «КазАгро» в срок до 2016 года запланирован ввоз из-за рубежа 72-ух тысяч единиц скота племенных пород, увеличение поголовья скота в фермерских и крестьянских хозяйствах Казахстана на 224 тысячи голов, а также строительство площадок для откорма животных на 150 тысяч мест одновременного содержания. Это позволит к 2016 году создать в стране все условия для обеспечения прочного базиса своей продовольственной безопасности, а также позволит нарастить объемы экспорта казахской мясной продукции как на уже существующих, так и на новых мировых рынках.

Тему своего доклада Особенности аграрного предпринимательства в Казахстане и СКО и его перспективы я бы хотел рассмотреть на примере предприятие КТ «Мамбетов и Компания». Это предприятие расположено в Мамлютском районе Северо-Казахстанской области.

На предприятие 25 тыс. га пашни, 1/3 часть оставляют на пары

Засевают:

Зерновыми культурами:

- 13 тыс. га. пшеницы
- 2 тыс. га ячменя

Масличные культуры:

- Лен и рапс 1200 га

Кормовых культур:

- -Зерносмесь 600 га
- -Кукуруза 300 га
- -Сенаж 500 га

В 2020 году предприятие КТ "Мамбетов и Компания" планирует закупить с финансовой поддержкой АО "КазАгроФинанс" 200 голов КРС мясной породы Ангус. Срок окупаемости данного проекта составляет 5 лет. В 2024 году проект полностью окупится.

Ангус порода крупного рогатого скота, мясного направления

Живой вес быка -1000- 1200 кг., из них мяса-400-460 кг.

Крупный рогатый скот абердин-ангусской породы отличается высоким качеством мяса. Межмышечный жир распределён в туше равномерно, а отложение подкожного и внутреннего жира умерено. Убойный выход мяса с одной туши составляет порядка 60-70%. Молочные качества коров составляют 1400-1500 кг в год.

Рисунок 1. Племенной бык породы «Ангус»

Рисунок 2. Племенные коровы породы «Ангус»

Особенности и достоинства абердин-ангусской породы КРС

Что касается особенностей, то следует обратить внимание на следующие моменты:

- Высокая мясная продуктивность. Мясо от КРС абердин-ангусской породы является качественным и вкусным. Жир, в виде прослойки, равномерно распределяется по т.н. мраморному мясу, которое отлично подходит для изготовления стейков высочайшего качества.

- Тяжеловесность и крупность. КРС этой породы быстро растёт и набирает вес. Важно обращать внимание на питание крупного рогатого скота и условия содержания, чтобы избежать раннего ожирения.

- Комолость — активно передаёт при скрещивании.

- Скороспелость. Несмотря на то, что телята рождаются не крупными, вес бычков составляет примерно 25-26 кг, телок-22-23 кг, процесс роста заканчивается довольно рано. За сутки средней привес молодняка составляет 1,5-2,5 кг.

- Быстрая акклиматизация — хорошо адаптируется к различным погодным условиям и климатическим зонам.

- Хорошая передача своих мясных качеств, при скрещивании с другими породами.

В годовалом возрасте телята весят в среднем 400 кг.

Литература:

1. Есиркепов Т.А., Асаинов Б.Б. Становление многообразия форм собственности и хозяйствования в аграрном секторе в условиях перехода к рынку. - Алматы: Университет «Туран», 1998. - 224 с.
2. Гумеров Р. Аграрная политика: от диктата либералистских догм к экономическому прагматизму.
3. Ертазин Х.Е. Особенности аграрного предпринимательства в Казахстане.
4. Ю. Емельянов А. Взаимодействие форм хозяйств в аграрной экономике.
5. <http://articlekz.com/article/6270>
6. <http://fermerznaet.com/zhivotnovodstvo/krs/aberdin-angusskaya-poroda.html>
7. <https://goferma.ru/zhivotnovodstvo/obshhie-dannye/zhivotnovodstvo-v-kazahstane.html>

ӘОЖ. 94(574)

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНІҢ ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАРЫ

Сағатов Н.Б.

(М.Қозыбаев атындағы СҚМУ)

Ел тағдырын өз тағдырынан биік қойған, жұртының амандығын, жерінің бүтіндігін мұрат еткен қазақ тарихының тұлғалары ұлт тарихының әр белесінде тұлғалық деңгейге көтеріліп отырған. Тұлға дегеніміз кім? Осы биік азаматтық мәртебеге, халықтық бағаға кімдер қандай істер арқылы лайық болған?

Ең алдымен тұлға деген ұғым - тарихи өлшем. Яғни, тарихи тұрғыдан ел, халық үшін орасан зор, тарихи мәні терең іс-әрекетке барған немесе аса жауапты тарихи сәттерде халық тағдырында айрықша орны болған адамға халықтың өзі осындай бағаны беріп отырған. Міне, қазақ тарихының белесінде осындай орасан зор халықтық мәні бар тарихи оқиғаларға араласқан немесе осы тарихи оқиғаларды басқарған ұйымдастырушы болған, әйтпесе асқан ерлік көрсеткен азаматтар халықтың тұғырлы тұлғасына айналып отырған. Қазақ ұлтының бағына, тағдырына орай Тарих-ана әр ғасырда жаужүрек, батыр тарихи тұлғалы ұлдары мен қыздарын мол жаратқан.

Солтүстік Қазақстан облысы Мағжан Жұмабаевтың, қазақ әдебиетінің классиктері Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, Иван Шуховтың отаны. Солтүстік Қазақстан облысының жазушылары мен ақындарының шығармашылығы еліміздің көпұлтты әдебиетіне кіреді. Бұл жерде «Конек-Горбунок» атты әлемге әйгілі ертегінің авторы Петр Ершов балалық шағын өткізді, ақын-декабрист Николай Чижов, Федор Достоевскийдің досы, ақын-петрашевец Сергей Дуров. Осы өлкеде азамат соғысы жылдарында интернационалдық жұмысты Швейк солдаттының өшпес бейнесін жасаушы чех жазушысы сатирик Ярослав Гашек жүргізді, әдебиетте алғашқы қадамдар жасады, көрнекті кеңестік прозаиктер Всеволод Иванов және Сергей Марков, белгілі фантаст жазушы Александр Казанцев өмір сүрді. «Қозы Көрпеш пен Баян Сұлу» қазақ фольклорының інжу-маржаны Георгий Тверитиннің ақын Баймағамбет Изтолиннің және орыс тіліндегі алғашқы аудармашылардың бірі. Дәл осы жерден, Солтүстік Қазақстаннан Ф. М. Достоевскийге қазақ ғалымы және ағартушысы Шоқан Уәлиханов хаттарын жазды. Шал ақын, Үкілі Ыбырай және Молдахмет Тырбиев қаланған дәстүрлерді жалғастырушы, олардың әндері мен күйлерін халық сүйетін және аттары Солтүстік Есіл жерінен тыс жерде кеңінен танымал болған, ауызша жанрдың шынайы шеберлері Қонысбай Айжанов, Уахыт Темірбеков, Игібай Әлібаев, Ахметжан Нұртазин және басқа да тамаша ақын-импровизаторлар болды. Осы өңірден шыққан қонақтар қатарында көркем әдебиеттің ірі шебері, Абай атындағы Мемлекеттік сыйлықтың

лауреаты Сафуан Шаймерденов, көрнекті ғалым және жазушы, есімі Қарағанды университетіне берілген академик

Евней Букетов болды. Облыс ауылдарының бірінде қазақ орта мектебін ұлты бойынша неміс, қазір қазақ әдебиеті классиктерінің 150-ден астам шығармаларын орыс тіліне аударған танымал жазушы Герольд Бельгер өсіп, бітірді. XX ғасырдың 50-ші жылдарында әдеби күштердің өсуіне Петропавл қаласында Қазақстан Жазушылар одағының облысаралық бөлімшесінің құрылуы ықпал етті, оны көптеген повестер мен романдардың авторы Борис Петров басқарды. Осы жылдары шығармашылықпен белсенді айналысатындар арасында жазушы Зейнел-Ғаби Иманбаев, ақындар Владимир Шестериков және Георгий Шамоу, «на берегах Ишима» пьесасының авторы Михаил Аверин, юморист Александр Ветров бар. Альфред Пряников, Август Гусинский, Иван Плетухин, Олег Мухин, Владимир Адерихин, Николай Белозеров, Андрей Растихин, Сергей Шевченконың әңгімелері, Римма Сергееваның рецензиялары, Борис Дивинский және басқа да әдебиетшілердің зерттеулері жарияланды. «Қазақстан» баспасында бірнеше деректі повестерді журналист Петр Осипов жариялады. Татар әдебиетінің көрнекті шебері Петропавлдың тумасы Нұри Арсланов болды. 70-90 жылдары Есләм Зікібаев, Бахыт Мустафин, Хамза Абдуллин, Муталлап Қанғожин, Амина Шалабаева, Андрей Кияница, Леонид Макеев, Асгадулла Хамидуллин, Ерік Асқаров және басқа да жазушылар мен ақындар, Солтүстік Қазақстанның тумалары да шығармаларын жарыққа келтірді. Анатолий Хорольский қызықты очерктер мен әңгімелерді жариялады, әдеби тақырыптарға мақалалармен Валерий Любушин сөз сөйледі, Есіл ауданының тарихы бойынша анықтамалық-энциклопедиялық басылымдары жарық көрді. Республикалық баспасөз де солтүстік қазақстандық әдебиетшілер Юрий Поляков, Жарасбай Сүлейменов, Болат Қожахметов, Владимир Щукин, Александр Курлени, Валентина Сулова, Марат Кинеев, Зейнолла Әкімжанов, Тоқтар Зикириннің шығармалары жарияланады [1, 256].

Кейбір жерлес зиялы қауым өкілдеріне тоқталып өтсек:

Мәлік Сабырұлы Фазыловтың өмірі Петропавл қаласының тарихымен тығыз байланысты. Балалық және жастық шағы осы қалада өтіп, білімді қарапайым тұлға болып қалыптасуына әсер етті. 1940-1944 жылдары Петропавл қаласындағы жалғыз қазақ мектебінде білім алды. Болашақ өмірі Петропавл қаласымен байланысты болмаса да туып-өскен жерінде Мәлік Сабырұлы Фазылов мәңгі есте сақталған. Қазақтың Ұлы дипломатының балалық шағы өткен Петропавл қаласындағы естелік орындары да бүгінгі күнге дейін сақталған. Болашақ дипломаттың білім алған мектебінің орналасқан жері, тұрған үйінің орны, соғыс жылдарында жұмыс істеген заводы мұрағат деректерінің негізінде анықталды. Ә.Досмұхаметов атындағы дарынды балаларға мамандырылған мектеп-интернаты – атақты жерлесінің есімің сақтау ісін жалғастыруда.

Қазақстан өз тәуелсіздігің алғаннан кейін ғана сыртқы саясатың дербес орындауға мүмкіндігі ашылды. 1944 жылға дейін республика үкіметінің құрамында сыртқы әлеммен қандай да бір байланыс жасайтын бөлімше болған жоқ. Екінші дүниежүзілік соғыстың аяқталуына бір жыл қалғанда Қазақстанда Сыртқы істер комитеті құрылды. Одақтық сыртқы істер министрлігінің орталық аппаратында және оның шетелдердегі өкілдіктерінде 20-дан астам ғана дипломат қазақ азаматы қызмет етті. Олар негізінен Азия мен Африка елдерінде жұмыс істеді. Қазақстан тәуелсіздігің жариялағанға дейін қазақтардың ішінен жалғыз Мәлік Сабырұлы Фазылов қана Кеңестер Одағының Төтенше және Өкілетті Елшісі болды. Бұл отандық тарих үшін елеулі оқиға еді.

– 1973 жылы республикада Сыртқы істер Министрлігі өз алдына бөлініп шықты. Мәлік Сабырұлы Фазылов осынау мемлекеттік лауазымды орынға тағайындалды және

үш жыл бойы министр болып қызмет етті. Жалпы алғанда, тәуелсіз Қазақстанның дипломатиялық қызметінің негізін салушы деп айтуға болады.

– Кәсіби дипломат Мали Республикасында 1976-1983 жылдар аралығында және Марокко Корольдігінде 1983 жылдан - 1990 жылға дейін отставкаға кеткенше дейін қызмет атқарды. 15 жыл бойы осы мемлекеттермен іскер байланыс орнатуға мүмкіндік жасады, саяси-экономикалық қарым-қатынасты нығайту жөніндегі қызметі жоғары бағаланды.

– Мәлік Сабырұлы Фазылов қазақ ұлтының мәдениетін нәсихаттауға өз үлесін қосты. Мали Республикасында да, Марокко Корольдігінде де М. Фазылов Қазақстанның мәдениет күндерің табыспен өткізді. Мұнда фото, кітап, қолөнер көрмесі, оқушылар конференциясы, отандық кинофильмдер көрсетілді. Осы жылдары ол ұлы державаны лайықты түрде танытып қана қоймай, сонымен қатар қазақстандық ретінде өз республикасын да нәсихаттады.

– М.С. Фазылов әртүрлі басылымдарда орыс, қазақ, француз, араб тілдерінде көптеген мақалалар жариялаған. Дипломат-тарихшының жазба және тарихи мұрасын ерекше зерттеу қажеттілігі туындады. Белгілі дипломаттың мақалалары еліміздің халықаралық қатынастары мен дипломатия тарихындағы шежіре беттері ретінде де қарастыруға болады[2, 1286].

Жәлел Қизатұлы Қизатов (9.10.1920, Солтүстік Қазақстан облысы Есіл ауданы Қарағай ауылы – 25.4.1999, Қызылорда қаласы) – еңбек және соғыс ардагері, қоғам қайраткері. Кеңес Одағының Батыры (15.1.1944). 1940 жылы ауыл шаруашылығы техникумын бітірген соң, Қызыл Армия қатарына шақырылады. 1942 жылы кіші лейтенанттар курсы бітірген Қизатов 154-гвардиялық артиллерия полктың взвод командирі болды. Соғыс жылдары жоғары артиллерия мектебін бітіреді. 2-дүниежүзілік соғысқа бастан-аяқ қатысқан. Ол Одесса, Қырым, Сталинград, Белоруссия майдандарында, фашистермен күресті, батыр – қалалар Одесса, Керчь, Сталинградты қорғауға, Украина, Белоруссия, Польшаны фашистерден азат етуге қатысты, Германия жерінде соғысты. 1944 жылы Днепр өзені үшін болған шайқаста көрсеткен асқан ерлігі үшін аға лейтенант Қизатовқа Кеңес Одағының Батыры атағы берілді. Соғысты майор дәрежесінде аяқтады Соғыстан соң Қазақстан Компартиясы ОК жанындағы жоғары партия мектебін бітірді. 1947-1950 жылы Солтүстік Қазақстан облысы Ленин ауданы атқару комитетінің төрағасы, 1952-1957 жылы Булаев ауданы атқару комитетінің төрағасы, 1957-1963 жылы Таман дивизиясы атындағы кеңшардың директоры, 1963-1968 жылы Қарақоға элеваторының директоры болды. 1968-1987 жылы Қызылорда облыстық астық өнімдері басқармасының бастығы, 1988-1997 жылы облыстық табиғатты қорғау қоғамы төралқасы төрағасының орынбасары, төрағасы қызметтерін атқарды. Ол облыс экономикасын дамытуға, әсіресе ауыл шаруашылығы мен өңдеуші өнеркәсіп саласына елеулі үлес қосты. Оның белсенді қатысуымен Қызылорда астық өнімдері комбинаты Жалағаш және Шиелі элеваторының құрылысы іске асырылды. Арал экологиялық апат аймағының мәселелерін жалпы мемлекеттік деңгейге көтерді. Арал өңіріндегі экол. апаттан зардап шеккендерді әлеум. қорғау мәселесі бойынша заңды жетілдірушілердің бірі болды. Жеңіс парадына екі рет қатысты. Ол бірнеше өлең, повестер, поэмалар мен әңгімелер жазған. Солтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстық халық депутаттары Кеңесінің депутаты болып сайланған. 2 рет Ленин орденімен, Октябрь революциясы, 1, 2-дәрежелі Отан соғысы, 3 рет Еңбек Қызыл Ту, «Құрмет белгісі» ордендерімен, көптеген медальдармен марапатталған [3].

Аяған Шәжімбаев 1952 жылы қараша айының 25 жұлдызында Солтүстік Қазақстан облысындағы Есіл ауданының Қаратал ауылында, Қуандық пен Мәдина отбасының үшінші перзенті болып дүниеге келген. Есімін әжесі Бәдиша Сандыбайқызы қойған. 1964 жылы ауылда бастауыш, одан кейін Бірлік орталау, ал 1970 жылы

Қызылжар қаласындағы №2 мектеп-интернатын бітірген. Осы жылы еңбек жолын облыстық «Солтүстік Қазақстан» (бұрынғы «Ленин туы») газетінің редакциясында әдеби қызметкер болып бастаған. 1971 жылдың көктемінен бір жылдық әскери борышын «Байқоңыр» ғарыш айлағында өтеген.

1972-1974 жылдары Алматыда М.Әуезов атындағы академиялық драма театрының актерлік студиясында оқыған. 1973 жылдың жазында Мәскеуде бір айлық гастрольде болып, сол заманның белді театр өнері майталмандарынан тәрбие - ғибрат, алдағы өміріне бата тілек алған. 1974-1976 жылдары Қарағандыда С. Сейфуллин атындағы қазақ драма театрында актерлік қызмет атқарып, өнерлік шеберлігін шыңдаған. 1976-1988 жылдары «Қазақфильм» киностудиясында «Трансібір экспресі» көркем фильмінде актер, режиссердің ассистенті болған, кейінірек 20 шақты көркем фильм түсіруге екінші режиссер болып қатысқан. Осы жылдары әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің жорналшы факультетін, Бүкілодақтық киноматографистер институтының (ВГИК) жоғары режиссерлік курсы тәмамдаған. 1988 жылдан жеке шығармашылықта, өз қолтаңбасымен түсірген «Бәйтерек», «Барбол», «Толғау», «АЛЖИР», «Актер Әнуарбек Молдабеков», «Режиссер Жұмат Шанин», «Домбра үні», «Алтынбектің әндері», т.б. деректі фильмдерін экрандаған. 1991 жылы алғашқы да соңғы «Жансебіл» көркемсуретті фильмін экранға шығарған. Бұл туынды екі халықаралық кинофестивалінде: Ашғабад-92 «Күміс жарты Ай» жүлдесі – «Үздік режиссерлік дебюті» үшін, ал Тегеран-93-те «Үздік ер адам рөлін сомдағаны» үшін халық әртісі Қасым Жәкібаевқа лауреат марапаты бұйырған. Осы туындыны «Жас алаш» газеті «Ұлттық рухты сипаты бар» шығарма ретінде Мемлекеттік сыйлыққа ұсынған. Республикадағы зиялы қауымы бағасымен туындылары классикалық шығармалар санатына еніп, қазақ киносының алтын қорына қосылған. 1994 жылы күзде Ұлы Абайдың 150 жылдығына арнап «Құнанбай қажы» деректі фильмін түсіруді бастаған. Бұл ауқымды лентада «Қарада шыққан хан» атына ие болған дала данышпаны, сөзге шешен орта жүз биі, ұрпақ тазалығын қатаң сақтаған діндар – ру басы, екі мешіт салдырған қажы, орыс патша билігінен қуғын көрген аға сұлтан есімін халқына, тарих алдында ақтау ниетін кенеттен келген ажал үзген. 20 қарашада 1994 жылы Алматыда Кеңсай зиратында жерленген. Зайыбы Алмагүл Ыдырысқызы, қыздары Сандуғаш, Сұлушаш, ұлы Бейбіт-Айтолқын, немересі Елнұр Алматыда тұрады. 2005 жылы наурызда Қазақстан Үкіметінің №200 қаулысымен Есіл ауданының орталығы Явленка селосында №3 орта мектебіне режиссердің есімі берілген [4].

Ысқақ Ыбыраев (10.5.1911, Солтүстік Қазақстан облысы Қызылжар ауданы Қаратал ауылы - 13.7.1965, Солтүстік Қазақстан облысы Шал ақын ауданы Ыбыраев ауылы) - 2-дүниежүзілік соғысқа қатысушы, взвод командирі, қазақ. Петропавл қаласындағы педагогикалық училищені (1930) бітіргеннен кейін Есіл ауданындағы Орталық, Бірлік, Жарқайың ауандарында 12 жыл мұғалім болды. 1942 жылдың шілдесінде Кеңес әскері қатарына шақырылып, Горький (қазіргі Нижний Новгород қаласы) қаласындағы әскери-саяси қызметкерлер курсы тәмамдады. Сол жылдың қазан айында Прибалтика майданына жіберіліп, 50-полктің рота командирінің саяси бөлімі жөніндегі орынбасары қызметін атқарды. Могилев жаяу әскер училищесін бітіргеннен кейін (1944) 1-Беларусь майданының 5-екпінді армиясына қарасты 60-гвардиялық атқыштар дивизиясы 177-гвардиялық атқыштар полкінің взводын басқарды. 1945 жылдың қаңтарында Висланың батыс жағалауы плацдармдарынан 1-Беларусь және 1-Украина майдандары, ал оңтүстікке таяу 4-Украина майданының оң жақ қанатының құрамалары шабуылға көшіп, тарихқа Висла - Одер операциясы атымен енген ұрыс жолдары басталды. Осы операция барысында Ыбыраевтың взводы жаудың берік ірі қорғаныс тірегі басып алып, ерлік көрсетті. Ыбыраевқа КСРО Жоғары Кеңесі

Төралқасының Жарлығымен Кеңес Одағының Батыры атағы берілді (27.2.1945). Соғыстан кейін туған жеріне оралды. Жоғары партия мектебін бітіріп (1948), ұзақ жылдар осы салада қызмет етті. Ленин, «Қызыл Жұлдыз», «1941-45 жылы Ұлы Отан соғысында Германияны жеңгені үшін», «Варшаваны азат еткені үшін», «Құрмет Белгісі» ордендерімен, көптеген төсбелгілермен марапатталған [5, 157 б].

Қазақ жерінің бір сүйемі де осылардың арқасында жаудың қолында кетпей, дәстүр-салты ұмытылмай, асқақ тарихымызды, намысты қолдан бермей, мәдениетінде, тұғырлы тілінде қай жағынан болмасын, қазақ тарихында тұлғаларымыз мәңгі өшпей қала бермек.

Әдебиет:

1. Қалың елім, қазағым. – Алматы: Өнер, 1998. – 305 б.
2. Қазақ Совет Энциклопедиясы, Алматы, 1978 ж. 11 том, 428 б.
3. «Герои страны»<http://www.warheroes.ru/>сайты.
4. Ө. Есқали, К. Мұсырман, Қ. Қуандықұлы. «Алаштың Аяғаны» - Петропавл: «Солтүстік Қазақстан», 2013 жыл.
5. Айбын. Энциклопедия. / Бас ред. Б.Ө. Жақып. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. - 880 б.

УДК 821.512.122.0

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӨТПЕЛІ ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Хамза А.Ж.

(*М.Қозыбаева атындағы СҚМУ*)

Қазақстандағы инвестициялық белсенділік сыртқы және ішкі қаржы қайнарлары есебінен өндірісті жандандыруға бағытталады. Мемлекет барлық жолмен шетел капиталын тартуға бағыт алып, осы мақсатпен жағымды факторлар кешенін құруда.

Бұл көзқарасты қолдайтын Қазақстан Президенті Н. Назарбаев «біздің негізгі мақсатымыз – Қазақстанды халықаралық қоғамдастық алдында инвестициялар үшін тартымды жер ретінде көрсетіп, ең маңызды салаларға инвесторларды тарту» деп тұжырымдайды.

Көптеген шетелдік компаниялар мен бизнесмендер Қазақстандағы инвестициялық климатты жоғары бағалайды. Республиканың пайдалы қазбаларға байлығы, аграрлық және өнеркәсіптік потенциалы, жоғары білікті кадрлар мен мамандардың және арзан жұмыс күшінің болуы, пайдалы геосаяси орынмен қатар, саяси жағдай мен ұлтаралық қатынастардың тұрақтылығына ерекше назар аударылады.

Шетел капиталын тартуды стратегиялық басымдылық міндеті ретінде жариялаған Қазақстан дүниежүзілік шаруашылыққа интеграцияға және ашық экономикаға өтуге қажетті өркениетті заңдық негізді қалыптастыруға барлық шараларды қабылдауда.

«Шетел инвестициялары туралы», «Тіке инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы» /6/, Заңдар қабылданды. Президент 1997 ж. «Тіке шетелдік инвестицияларды тарту қажет, Қазақстан Республикасы экономикасының басымдылық секторларының тізімін бекіту туралы», «Инвесторлармен келісім шарттарға қол қою барысында жеңілдіктер жүйесі және оларды алу Ережелерін бекіту туралы» /8/. жарлықтарға қол қойды.

1997 ж. Ұлттық және халықаралық деңгейдегі инвестициялық қатынастарды хұқықтық реттейтін республиканың хұқықтық акттер тобы «Тіке инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы», және «Бағалы қағаздар рыногы туралы», «Бағалы қағаздармен байланысты істерді тіркеу туралы «Республикалық Заңдармен толықтырылды.

Сонымен бірге бірқатар өзара инвестицияларды қорғау және қолдау туралы үкіметаралық келісімдерге қол қойылды. Жалпы қазіргі уақытта шетел капиталын тарту және қорғау істері 20 астам заңдар және нормативтік-хұқықтық акттермен реттеледі.

Бұл заңдар бойынша шетел инвестициялары Қазақстанда кез-келген сферада, кез-келген объектілерге барлық ұйымдастыру-хұқықтық формаларда жұмыс істей алады және олардың толық иелері немесе біріккен кәсіпорын құру арқылы тек бір бөлігінің иегері бола алады.

Шетелдік инвесторларға түскен пайданы өз қалауымен қолдану хұқығына кепілдік беріліп, олар қайтадан инвестициялар салуға немесе тауар сатып алуға т.б. мақсаттарға бағыттай алады.

Еліміздің экономикасына қомақты инвестициялық ресурстарды тарту, оларды нәтижелі және үнемді пайдалану қажеттігі есепке алынып, Президент жарлығымен біріккен орган – ҚР инвестициялар бойынша мемлекеттік комитеті құрылды.

Елімізде экономиканың басымдылық секторына тіке инвестицияларды тарту мақсатымен белгілі жарнамалық жұмыстар да іске асырылуда.

Мысалы, 1997 ж. маусымда Алматы қаласында 17 елдің 52 компаниясының жетекшілері мен өкілдері және 2 халықаралық ұйым қатысқан «Қазақстандық инвестициялық саммиттің» бірінші Форумы өткізілді. 1997ж. қыркүйегінде Лондон қаласында негізгі мақсаты үлкен шетелдік инвесторлардың Қазақстанның жаңа инвестициялық мүмкіндіктеріне назарын аудару болған «Қазақстанға инвестиция салғанда» халықаралық конференциясы сәтті өтті.

1997 ж. 18-19 қарашада Қазақстан Республикасының Президентінің АҚШ-қа ресми сапарында Вашингтондағы Галлодет университетінде үлкен американ және трансұлттық компаниялар қатысқан «Қазақстанның сауда және инвестициялық мүмкіндіктері, оның геостратегиялық маңызы» атты конференция өтті. 1997ж. 27 қарашада Франкфурт қаласында «Қазақстан – сауда және инвестициялар» конференциясы өткізілді.

1999 ж. маусым айында Алматы қаласында «Алматы инвестициялық саммитінің» үшінші халықаралық форумы өткізіліп, оған 22 мемлекеттен 160 компания қатысты.

1999 ж. маусымда Лондон қаласында Қазақстан және ІТЕ компаниясымен бірге «Қазақстан – жаңа мыңжылдықтың астанасы» халықаралық саммит-конференциясын ұйымдастырып, оған Европа және Америкадан 250 делегат қатысты. «Р Джей Рейнолдс Интернешнл» компаниясының ТМД және Балтық елдері бойынша Президенті Еик Рингер өз компаниясының қатысуын жағымды бағалады. 1994 ж. бастап өндірістің дамуына 60 млн.дол. инвестицияланған. Компания Қазақстанға сенеді және өндірісті одан әрі кеңейту дайындалуда. Ортаазиялық парламенттік топтың жетекшілерінің бірі лорд Вейверли Қазақстанның аймақтағы маңызды мемлекет ретінде Даунинг-стритке айналғандығына назар аударды. Екі жақты ынтымақтастықтың дамуы стратегиялық мүдделерге сай.

Қабылданған заңдық акттер, ұйымдастыру шаралары Қазақстан экономикасына инвестициялардың келуіне жәрдем етті. Қазір Қазақстанда 40-тан астам мемлекет инвесторлық жұмыспен айналысуда. Қазақстан үшін негізгі мақсат тіке инвестициялар болып табылады.

1996 ж. тіке инвестициялар көрсеткіші 1995 жылға қарағанда 2 есе өсіп 1220,2 млн.дол. құрады, ресми заимдар 508,8 млн.дол. болып, оның ішінде 135,2 млн. дол. ХВФ-ң кредиті. 1997ж. пайдаланылған тіке инвестициялар көлемі 1830,8 млн.дол. құрады.

1998 ж. тіке инвестициялар көлемі 1,2 млрд.дол. құрап, Қазақстан Республикасының Президенті «бұл ТМД елдері арасындағы ең жоғары көрсеткіш деп ескерді. 1997 ж. Батыс Азиядан 1,5 есе инвестицияларды көп алған Орта Азияға инвестициялар ағымы 6 жыл бойы байқалуда. Оның ішінде 755 инвестиция Қазақстан және Әзірбайжан үлесінде».

Қазақстан инвестициялық белсенділік бойынша ТМД елдері ішінде 2-ші орында. Қазіргі кезеңде салынған инвестициялар көлемі бойынша төмендегідей тізім қалыптасқан: Ресей - 9,201 млрд. дол., Қазақстан - 5,729 млрд. дол., Әзірбайжан - 3,233 млрд. дол., Украина - 2,696 млрд. дол., Түрікменстан - 762 млн. дол., Грузия - 512 млн. дол., Өзбекстан - 423 млн. дол., Беларусь - 346 млн. дол., Молдова - 342 млн. дол., Қырғызстан - 309 млн. дол., Армения - 265 млн. дол., Тәжікстан - 87 млн. дол.

Қазақстан ТМД елдері ішінде жан басына шаққандағы тіке инвестициялар көрсеткіші бойынша жетекші орынды иеленіп, 1993-97 жж. жанбасына 400 дол. көрсеткішке қол жеткізді.

1990 жылдан бастап Қазақстанда отандық және шетел капиталының қосылуымен біріккен және таза шетел капиталына кәсіпорындар ашыла бастады. Егер 1990 ж. олардың саны 15 болса, 1996 ж. - 995, 1997 ж. - 1227, олардың ішінде біріккен - 732, шетелдік – 395 болды. Жалпы жарғылық капитал 37,2 млрд. тенге болды.

Бұл кәсіпорындардың құрылуына 74 мемлекеттің іскерлері атсалысты, оның ішінде 11 мемлекет бұрынғы КСРО құрамындағы елдер. Біріккен және шетел кәсіпорындарының капиталдық салынымдардағы үлесі 1995ж. 9,1 есе өсті. Қазақстандағы кәсіпорындардың басым көпшілігі Ресей, Түркия, Германия және АҚШ фирмалары және корпорациялары тарапынан ашылды.

Мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың негізгі бағыттары бойынша инвестициялық саясат төмендегі қағидаларға негізделеді:

- қайтарылмас қаржыландырудан кредиттік негізде қайтарылатын ақылы қаржыландыруға орталықтандырылған инвестициялар есебінен кәсіпорындарға мемлекеттік қолдауға бетбұрыс. Қайтарылмас бюджеттік қаржыландыруды коммерциялық емес (пайдасыз) және өз қаржы ресурстары жоқ әлеуметтік маңызға ие объекттер үшін сақтау;

- шетелдік капиталды тартумен бірге инвестициялық жобаларды біріккен (үлестік) мемлекеттік-коммерциялық қаржыландыру практикасын кеңейту. Мұндай саясат мемлекеттік күрделі құрылыс бағдарламаларын іске асыруда қаржы жетіспеушілік мәселесін шешуге жәрдем береді. Шағын бизнес объекттері және өте нәтижелі әрі пайдалы инвестициялық жобаларды өндіріс құрылымының қайта құрылуын жылдамдату үшін олардың салалық орны және меншік түріне қармастан, іске асыруға орталықтанған (кредиттік) инвестициялық құралдардың бір бөлігін пайдалану, инвестициялық сфераға отандық және шетел капиталын тарту мақсатымен нормативтік негізді дамыту;

- кредиттік және қайтарылмас қаржыландыру түріндегі республикалық бюджеттің инвестициялар ретінде бағытталған қаржыларының мақсатты шығындалуына мемлекеттік бақылауды күшейту. Қазақстан Республикасының шаруашылық субъекттері және банктердің үкіметтік кепілсіз шетелдік коммерциялық кредиттерді тартуына шектеулер жоқ.

1997 ж. Қазақстан тіке шетелдік инвестицияларды тарту бойынша халықаралық қаржылық ұйымдар тарапынан Шығыс Европадағы өтпелі экономикадалы елдер ішінде жетекші орындардың біріне қойылды.

1997 жылдың соңында Лондонда өткен «Орта Азия-Ресей-Қытай: геосаясаттан Евразияның геοэкономикасына» атты конференциясы инвестициялардың жан басына шаққандағы көрсеткіші бойынша Қазақстан бұрынғы социалистік елдер ішінде Венгриядан кейінгі екінші орынды иеленуін атап өтті.

«Институционалдық инвестор» журналы өткізген сауалнамада Қазақстан 1997 ж. наурызынан 1998 ж. наурызы арасында инвестициялық беделдің өсу қарқыны бойынша бірінші бестікте орналасты.

Салықтар және инвестициялар бойынша халықаралық орталықтың президенті Даниел Л. Уитт «Қазақстан инвестициялар объекті ретінде жаңа нарықтық экономиканы Евразиялық және Шығыс-Европалық елдер ішінде жетекші орында» деп санайды.

1998 жылдың наурызында «Филип Моррис» фирмасының өкілі Мэгги Вагнер фон Ледебур «ТМД елдерінің арасында тек Қазақстан ең жағымды салықтық және инвестициялық режим кұрды» деп жазды.

Қазақстан экономикасының түрлі секторына халықаралық атаққа ие фирмалар мен үлкен трансұлттық компаниялар инвестициялар салып жетістікпен жұмыс істеуде.

«Филипс петролеум» және жапондық «Инпекс» компаниялары, Каспийдегі ең үлкен мұнай қоры болып табылатын Қашаған кенішінің жеті де бір бөлігі үшін Қазақстанға премия ретінде 500 млн.дол. төледі.

Өзен және Ақтөбе кеніштеріндегі үш жобаға Қытай ұлттық мұнай –газ компаниясының қатысуы жалпы сомасы 9,5 млрд. дол. болатын инвестицияларды білдіреді.

Өзен мұнайгазға 4 млрд.дол. астам, Ақтөбемұнайгазға 1100 млн. дол. мұнай құбырын салуға 3,5 млрд. дол. салынды.

1998 ж. қыркүйекте «Казахойл», «Казахстан-Каспийшельф», «Инпекс норд каспиан, лтд», «Жапон ұлттық компаниясы» және «Филипс петролеуммен» мұнай қорларымен жұмыс істеу туралы келісімдерге қол қойды. Келісімдердің жалпы бағасы 2 млрд. дол. құрады. Сонымен бірге Жапония Қазақстанға 1 млрд.дол. көлемінде жеңіл кредит берді.

1998 ж. дүниежүзілік құрылыс компанияларының жетекшісі «Тэйсэй» компаниясы, Қазақстанның жаңа елордасы Астананың жалпы жоспарын жасауға тендерді жеңіп алған архитектуралық «Курагава» компаниясының кеңесшісі болды. Бұл компания Солтүстік Каспийде мұнай өндірудің көбеюімен, Ақтауда порттың салынуымен, Атырау жанармай зауытының реконструкциясымен байланысты келешекті жағымды бағалайды.

Жапондық «Марубени» компаниясы денсаулық сақтау және атом өнеркәсібінде бірнеше жобаларды жүзеге асырды. Қазіргі кезде бұл компания тігін өнеркәсібін дамыту бойынша ұсыныстар жасап, Ақтөбе облысында жаңа темір жол салу жобасын қарастыруда.

ЕБРР жеке және соңғы жекешелендірілген республика кәсіпорындарын реконструкциялау және модернизациялау үшін арнайы жекешелендіруден кейінгі Қазақстан фондын құрды. ЕБРР-дің фондқа салған қаржылық үлесі 30 млн. дол. болды.

1997 жылдың наурызында ЕБРР қызметкерлері Қазақстанда «көптеген инвестициялық мүмкіндіктер бар» деп тұжырымдады. «Бұрын Қазақстан Ресей үшін шикізат немесе өңделмеген заттар шығарушы ел ретінде болса, қазір өз ішкі рыногын және көршілес рыноктардың сұранысын қанағаттандырар өндіріс дамытуға мүмкіндік туындады».

Берілген факттер халықаралық қаржы қоғамдастығының еліміздің жағымды инвестициялық режим орнатудағы еңбегінің ақталуының дәлелі.

Келер жылдары экономикамыздың түрлі салаларына көптеген инвестициялар қажеттігі туады. Мысалы 2004 ж. энергетика саласында жаңа қуатты енгізуге, жабдықтарды жөндеп, алмастыруға 3 млрд.дол. көлемінде қаржы керек.

Қазақстанның транспорттық-коммуникациялық кешеніне 2005 жылға дейін 6 млн. дол., ал 2030 ж. дейін 25 млрд. дол. қажет /9/.

1997ж. 5 сәуірде қол қойылған «Тіке шетелдік инвестицияларды тарту қажет Қазақстан Республикасының экономикасының басымдылық секторларының тізімін бекіту туралы» Президент жарлығына сай 4-ші пункт әлеуметтік сфера үшін өте маңызды. Онда: тұрғын үй, әлеуметтік сфераның және туризмнің объекттері, коммерциялық тұрғын үйлер, денсаулық сақтау және білім беру объекттерін және жалпылама демалыс үйлерін, мәдениет және спорт үйлерін дамытуға бетбұрыс инвестициялық саясаттың әлеуметтік сфераға бөлінген назарын түпкілікті анықтайды.

Әдебиет:

1. Андиржанова, Г. Индустриально-инновационная политика и конкурентоспособность экономики Казахстана // Саясат-Policy. - 2008. - № 4. - С. 108-112
2. Инвестиционная политика: учебное пособие / Ю.Н. Лапыгин, А.А. Балакирев, Е.В. Бобкова и др.; под ред. Ю.Н. Лапыгина. – М.: КНОРУС, 2005.
3. Экономическая теория: Учебное пособие / Под ред. В.И. Видяпина. – М.: ИНФРА – М., 2011. – 714 с.
4. Инвестиционная деятельность. Сборник законодательных актов. – Алматы, 2000.
5. Альжанова, Н.Ш. Инвестиционное проектирование: учебное пособие. - Алматы: Қазақ университеті, 2006. - 120 с.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

6 СЕКЦИЯ. ЭКОНОМИКА, ҚҰҚЫҚ ТАРИХ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ СЕКЦИЯ 6. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ЭКОНОМИКИ, ПРАВА, ИСТОРИИ И ЖУРНАЛИСТИКИ

Әбутәліп Д.О. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Қазақстан республикасында аграрлық бизнесін несиелеу саласындағы тәуекелдердің жағдайы мен бағалауы.....	3
Айсин О.А. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Рос-терминалы как осознанная реальность....	6
Бекишев Б.С. (<i>Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова</i>) Актуальные проблемы нотариальной деятельности, отраженные в концепции развития нотариата Республики Казахстан с 2015 до 2020 года.....	10
Айтуллин Т.К. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Эффективность инновационных решений при реализации проекта создания тепличного хозяйства.....	15
Аманбекова А.Б. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Алтын арқа даласы.....	20
Арыстанова А.С. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Эволюция судебной системы в Казахстане и роль адвоката в ней.....	23
Бауэр Э.В. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Роль и место прогнозирования в процессе обеспечения финансовой устойчивости банка.....	27
Ганиева З.Х. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Использование метода экспресс-анализа при оценке финансовой устойчивости компании.....	29
Ганиева З.Х. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Оценка основных показателей развития коммерческого банка (на материалах АО «Евразийский банк»).....	33
Давлетбаева З.Н. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Рецидив преступлений: уголовно-правовые и криминологические аспекты.....	38
Шайкенова А.Ж., Ермек С.Р. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Қазақша жастар баспасөзінің бастауы – «Жас Азамат».....	43
Бектас А.К. (<i>СКГУ им.М.Козыбаева</i>) Социальная ценность института уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан.....	48
Ефименко Ю.А. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Оптимизация организационной составляющей онлайн-торговли автотоварами.....	50
Искендер Қ.А. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) К вопросу о золоте как финансовом инструменте банковского бизнеса РК.....	55
Жақсалық Д.Н. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Правила и презумпции толкования в английском праве.....	58
Хорошенко А.А. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Проблемы обеспечения информационной безопасности в Республике Казахстан.....	61
Жалтурова А.Д. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Анализ инвестиционной привлекательности «АО Народный банк Казахстана».....	67
Жалтурова А.Д. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Анализ финансовой отчетности АО «Азия авто» на соответствие признакам «хорошего» баланса.....	70
Иманов К.С., Жанахметов Б.Е. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Полномочия органов местного самоуправления, проблемы и перспективы развития.....	73
Искендер Қ.А. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) К вопросу о механизме формирования и использования банковских страховых резервов.....	78
Каиров А.А. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) XIX ғасыр мен XX ғасырдың 30-50-ші жылдарындағы қызылжардағы мұсылман дінінің саяси-әлеуметтік жағдайы...	81

Матюк В.В. (<i>Белорусская государственная сельскохозяйственная академия</i>) Сотрудничество в сфере государственно-частного партнерства в Евразийском экономическом союзе.....	83
Маукенова А.З. (<i>NKSU named after M.Kozybaev</i>) Marriage and family relations of an international nature: features and problems of conflict regulation.....	87
Курманов С.Е. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Предпосылки развития инновационных банковских технологий.....	90
Мусабаева Г.Н., Баянова Н. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Медиация как один из видов примирительных процедур в зарубежных странах.....	96
Мусабаева Г.Н., Пронина В. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Социально-психологические основы в урегулировании споров и конфликтов в порядке медиации.....	99
Мұсабаева Г.Н., Жүкенова С.М. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Татуластыру рәсімдерінің құқықтық негіздері.....	103
Мусабаева Г.Н., Габдуллина Л.С. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Ассамблея народа Казахстана как институт межэтнического единства и согласия.....	107
Мусабаева Г.Н., Мышкина В.В. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Медиация в гражданском процессе.....	111
Некрасова И.Г., Косинов О.А. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) К вопросу формирования и реализации молодежной политики в Республике Казахстан.....	115
Петров Б.С. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Ассамблея народа Казахстана и освещение ее деятельности на региональном телевидении (на примере телеканалов Северо-Казахстанской области).....	118
Рамазанова Н.А. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Алаш қозғалысының қайраткері Мағжан Жұмабаевтың жергілікті баспасөзді дамытудағы рөлі.....	121
Қабеш Д.Ж. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Лизингтік операцияларды жетілдіру жолдары.....	123
Амержан А.У. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Қазақстан Республикасында капитал құрылымын жетілдіру жолдары.....	127
Нұрахметова А.Б. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Банк өтімділігі жағдайын қадағалау және реттеу мәселелері.....	130
Эбишева Л.С. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Қазақстан республикасында салық салуды жетілдіру жолдары.....	134
Садвакасова А.К. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) ҚР-да инвестициялық саясаттың проблемалары мен жетілдіру көздері және даму перспективалары.....	137
Қабдуали Н.Қ. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Қазақстан экономикасының бүгінгі мен болашағы.....	140
Джуманова Д.М. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) «Тұрғын үй құрылыс жинақ банк» СҚОФ шығу тарихы, миссиясы мен стратегиясы.....	143
Садвакасова А.К. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Кәсіпорынның ақша ағымдарын басқару жолдарын жетілдіру.....	147
Қабдуали Н.Қ. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Қазақстан Республикасында лизингтік қарым-қатынастардың дамуының негізгі жолдары.....	149
Джуманова Д.М. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Роль центрального банка государства в денежно-кредитном регулировании экономики.....	153
Джуманова Д.М. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) ҚР сақтандыру компанияларының инвестициялық қызметін жетілдіру бағыттары.....	158
Prodanova N.A., Doctor of Economic Sciences, Professor, Gafurova S.A., Otesova A.K., DBA., associate professor (<i>Plekhanov Russian University of Economics, Moscow. Kazakh-Russian International University of Aktobe, Kazakhstan republic</i>) The process of creating, maintaining and further developing the national currency of Tajikistan-Somoni..	163

Шайкенова А.Ж., Шалабаева А.К. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Бақ арқылы жүргізілетін ақпараттық соғыс.....	169
Шайкенова А.Ж., Каирбекова Г.Ж. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Қазақ топырағында туған мерзімді басылымдардағы ұлттық патриотизм.....	172
Шайкенова А.Ж., Каирбекова Г.Ж. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) «Жас Азамат» газеті – қазақ жастарының ұлттық баспасөзі.....	177
Шайкенова А.Ж., Потёмкин К.А. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Казахстан в борьбе с информационной войной.....	181
Шайкенова А.Ж., Тастамбеков Ф.У. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Азаматтық журналистиканың элеуметтік маңызы	183
Шинтемирова А.М. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Основные структурные элементы правового положения личности: права, свободы и обязанности.....	187
Кузьмич А.П. (<i>БГСХА</i>) Процедура согласования наименования юридического лица: новые подходы.....	191
Аманжол А.Б. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Пути продвижения бренда «Сделано в Казахстане».....	196
Кусаинова А.О. (<i>СКГУ им. М. Козыбаева</i>) К вопросу об организации привлечения средств коммерческим банком на основе ценных бумаг (по материалам АО «Народный Банк Казахстана»).....	201
Жакина А.Е. (<i>СКГУ им. М. Козыбаева</i>) Структурированные финансовые продукты: проблемы сущности и их оценки.....	205
Кенжебаев Ш. О. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Основные тенденции развития новых банковских продуктов и услуг в Казахстане.....	209
Гусейнов Н.Ш. (<i>СКГУ им. М.Козыбаева</i>) Особенности аграрного предпринимательства в Казахстане и СКО.....	212
Сагатов Н.Б. (<i>М.Қозыбаев атындағы СҚМУ</i>) Солтүстік Қазақстан өңірінің тарихи тұлғалары.....	215
Хамза А.Ж. (<i>М.Қозыбаева атындағы СҚМУ</i>) Қазақстан Республикасының өтпелі экономикасындағы инвестициялық үрдістердің жалпы сипаттамасы.....	219